

МЕШОВИТА ГРАБА
Miscellanea
НОВА СЕРИЈА КЊ. XXXIII

ISSN 0350-5650

INSTITUTE OF HISTORY

MISCELLANEA

NEW EDITION Vol. XXXIII

Editorial board

BILJANA MARKOVIĆ, NEDELJKO V. RADOSAVLJEVIĆ,
RADOMIR J. POPOVIĆ, VLADIMIR JOVANOVIĆ,
BOJANA KATIĆ-MILJKOVIĆ, LUDMILA KUZMICHEVA,
GABRIELLA SCHUBERT, LILIANA SIMEONOVA

Editor-in-chief

NEDELJKO V. RADOSAVLJEVIĆ

Belgrade
2012

ISSN 0350-5650

ИСТОРИЈСКИ ИНСТИТУТ

МЕШОВИТА ГРАЂА
MISCELLANEA

НОВА СЕРИЈА Књ. XXXIII

Редакциони одбор
БИЉАНА МАРКОВИЋ, НЕДЕЉКО В. РАДОСАВЉЕВИЋ,
РАДОМИР Ј. ПОПОВИЋ, ВЛАДИМИР ЈОВАНОВИЋ,
БОЈАНА КАТИЋ-МИЉКОВИЋ, ЉУДМИЛА КУЗМИЧЕВА,
ГАБРИЕЛА ШУБЕРТ, ЛИЛИАНА СИМЕОНОВА

Одговорни уредник
НЕДЕЉКО В. РАДОСАВЉЕВИЋ

Београд
2012

Овај број *Мешовитне збирке - Miscellanea*
штампан је уз финансијску помоћ
Министарства просвете, науке и технолошког развоја
Владе Републике Србије

САДРЖАЈ

Марица Маловић Ђукић ПРИЛОГ ТИТУЛИ “DOMINUS” У КОТОРУ (14-15. ВЕК)	9
Александар Крстић БЕОГРАДСКО ПИСМО КРАЉА ЖИГМУНДА ГРАЂАНИМА ШОПРОНА (7. НОВЕМБАР 1427. ГОДИНЕ)	21
Дејан Булић, Милоје Николић НАДГРОБНИ ЕПИТАФИ ИЗ МАНАСТИР ГРАЧАНИЦА КОД ВАЉЕВА	37
Невен Исаиловић, Александра Фостиков ПОВЕЉА ГОСПОДИНА ЂУРЂА БРАНКОВИЋА КОЈОМ ПОТВРЂУЈЕ СЛОБОДЕ ГРАЂАНИМА ДЕБРЕЦИНА Биа, 1429, 5. мај	57
Александра Фостиков, Невен Исаиловић АКТА О ИСПЛАТИ ДЕЛА СВЕТОДМИТАРСКОГ ДОХОТКА ДЕСПОТИЦИ ЈЕЛЕНИ Дубровник, 1463, мај 11 – Дубровник, 1463, новембар 11	69
Станоје Бојанин ПАСХАЛИЈА ИЗ ТРЕБНИКА РУКОПИСНЕ ЗБИРКЕ ПЕЋКЕ ПАТРИЈАРШИЈЕ (ПЕЋ № 76) ИЗ XV ВЕКА	81
Татјана Катић, Гордана Гарић Петровић ОСМАНСКИ АЛТИН (АЛТУН-ИЛИ) 1477. ГОДИНЕ	93
Драгана Амедоски, Гордана Гарић Петровић ВЛАСИ НАХИЈЕ ПЕТРУШ У ПОПISУ ВЛАХА СМЕДЕРЕВСКОГ САНЦАКА ИЗ 1528. ГОДИНЕ	113
Татјана Катић, Драгана Амедоски ПОПIS ЦЕЛЕПА ПИРОТСКОГ КАДИЛУКА ИЗ 1581. ГОДИНЕ	143

Владимир Абрамовић ПИСМО КОМАНДАНТА БЕОГРАДА ГЕНЕРАЛА ГРОФА ОДВИЈЕРА ДВОРСКОМ РАТНОМ САВЕТУ ИЗ 1719. ПОВОДОМ ДОЛАСКА ТУРСКОГ ГЛАСНИКА МУСТАФЕ АГЕ	171
Исидора Точанац Радовић ПАРОХИЈЕ И СВЕШТЕНСТВО ГОРЊОКАРЛОВАЧКЕ ЕПАРХИЈЕ 1772. ГОДИНЕ: I - Карловачки генералат	183
Јелена Илић УРБАР НАСЕЉА КОВИН (1771. ГОДИНА)	199
Бојана Миљковић-Катић, Јелена Илић ТЕСТАМЕНТИ И ИНВЕНТАРИ ОСТАВИНЕ ЗЕМУНСКИХ ТРГОВАЦА С ПОЧЕТКА 19. ВЕКА	231
Радомир Ј. Поповић БЕЛЕШКА СТЕФАНА РАДИЧЕВИЋА О ПРВОЈ ВЛАДАВИНИ КНЕЗА МИЛОША	267
Недељко В. Радосављевић, Мирјана О. Маринковић ДВА ПРИЛОГА ЗА ИСТОРИЈУ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ У БОСНИ	279
Петар В. Крстић ДВА ПРИВАТНА ПИСМА СВЕТОЗОРА МИЛЕТИЋА	293
Јована Блажић МОСКОВСКИ СЛОВЕНСКИ КОМИТЕТ И ШКОЛОВАЊЕ СРПСКИХ И БУГАРСКИХ ПИТОМИЦА (1876-1877)	301
Јасмина Милановић АЋИМ ЧУМИЋ О УЗРОЦИМА ПРОПАСТИ МАРИНОВИЋЕВОГ КАБИНЕТА	315
Биљана Вучетић ПИСМА ИЗ ЦАРИГРАДА МИХАИЛО Г. РИСТИЋ – СВЕТИСЛАВУ СИМИЋУ (1894)	337

Милош Јагодић МИЦКО КРСТЕВИЋ: ПИСМА ИЗ БИТОЉСКОГ ЗАТВОРА (1897-1899)	349
Весна Зарковић ИЗВЕШТАЈ БОГДАНА РАДЕНКОВИЋА О БОРАВКУ ВИКТОРА МАШКОВА У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ, ИБАРСКОМ КОЛАШИНУ И НОВОМ ПАЗАРУ 1901. ГОДИНЕ (I)	365
Милан Кутлешић ДВА ПИСМА КОНЗУЛА ФОНБЛАНКА О “ИЛИРИМА” И СРБИМА	387
Славиша Недељковић ДЕНА ДЕБЕЉКОВИЋ О ОТВАРАЊУ ГРЧКЕ ШКОЛЕ У ЛИПЉАНУ 1907. ГОДИНЕ	395
Биљана Стојић, Александра Колаковић ГРГУР ЈАКШИЋ И ПРОПАГАНДНА АКТИВНОСТ СРБИЈЕ У ФРАНЦУСКОЈ (1912–1913)	413
УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ	433
INSTRUCTIONS FOR CONTRIBUTORS	435

Марица МАЛОВИЋ БУКИЋ
Историјски институт
Београд

ПРИЛОГ ТИТУЛИ "DOMINUS" У КОТОРУ (14–15. ВЕК)*

Анстракт: На основу которске и дубровачке необјављене архивске грађе, Грбљског катастика (*Роанског катастика*, 1457) и Которског статута покушаћемо да прикажемо коме и када је припадала (односно додељивана) титула „dominus“ у Котору у 14. и 15. веку.

Кључне речи: господин, госпођа, протовестијар, судија, катастик, Котор, Србија, Босна.

О титули господина писано је у историографији. О њој се расправљало углавном као о владарском достојанству у српским земљама у средњем веку.¹ Ђура Даничић је изједначио речи *gospodarj*, *gospodinj* и *dominus*, то јест ставио је знак једнакости.² Тако су се ове речи преводиле у средњем веку. Очигледно да су у питању синоними. Термин господин и господар често се поистовећују. Међутим, речи истог корена ни у средњем веку нису задржале исто значење. Све је зависило од времена и простора.³

* Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Средњовековне српске земље (13–15. век): политички, привредни, друштвени и правни процеси* (Ев. бр. 177029).

¹ Р. Михаљчић, *Владарска титула господин*, Историјски часопис (=ИЧ) 1-2 (1994) 29-35; Исти, *Владарске титуле обласних господара*, Београд 2001, 104-113; Исти, *Господин*, Лексикон српског средњег века, Београд 1999, 121.

² Ђ. Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских I*, Београд 1863, 222-224; *Рјечник JAZU III*, Zagreb 1887-1891, 308-310; Р. Михаљчић, *Владарске титуле обласних господара*, 104. И у Речнику средњовековног латинског језика речи *dominus*, *ser*, *senior* изједначене су и преводе се са *господин*, *властелин* и *кнез* (*Lexikon latinitatis mediaevi Jugoslaviae fascikulus II i VI, Zagrabiae* 1971, 1976, 392, 1076).

³ Р. Михаљчић, *Владарске титуле обласних господара*, 104.

У овом раду покушаћемо да прикажемо властелу, односно појединце из редова которског патрицијата који су уз своје име имали титулу “dominus”. Титула господина није била резервисана само за владаре, односно самосталне обласне господаре, већ је налазимо и уз нижа достојанстава. Она обавезно прати звања црквених великодостојника. Према томе намењена је угледним и моћним.⁴ Ми ћемо је овде пратити као једну од угледних титула. Сматра се да је скоро увек моћ подразумевала и углед у средњем веку. Навешћемо два примера из Котора који говоре о двојници Которана који су били протовестијари у 14. веку. Которанин Никола Бућа, добро познат, био је протовестијар на двору цара Душана средином 14. века, док је његов блиски рођак Трипе Бућа био протовестијар на двору босанског краља Твртка I Котроманића у другој половини 14. века. Обојица су како у Котору, Дубровнику тако и на српском односно босанском двору добијали све већа признања и њихов друштвени углед био је праћен и наглашаван разним спољним обележјима. О њиховом успону сликовито говори титула “dominus” која се у изворима често среће уз њихова имена. Према томе Никола Бућа и Трипе Бућа осим звања протовестијара и других носила су између осталих и титулу господина. Истина, Которани су називали свог сународника Николу Бућу “dominus” господином тек после његове смрти крајем 14. и у 15. веку. Међутим, которска грађа није сачувана у периоду када је он био протовестијар. Которске нотарске књиге нестале су у временском периоду од 1338-1394. године. Према которској архивској грађи из прве половине 14. века, када још Никола Бућа није био протовестијар уз његово име не помиње се ни титула “dominus”.⁵ За Трипа Бућу се зна да је носио титулу “dominus” тек након што је постао протовестијар босанског краља Твртка I Котроманића.⁶ Титула “dominus”

⁴Р. Михаљчић, *Владарска титула господин*, 29. Раде Михаљчић наводи да титула господина постаје пратећи неизбежни део интитулације, исто као што је неизбежно у интитулацијама навођење државе, земље и народа. Исто тако додаје да се титула господина јавља уз владарске титуле: великог жупана, бана, краља, цара, кнеза, деспота, великог војводу, херцега. Титулу *dominus* имали су у Котору и црквени великодостојници али они нису предмет овог рада (уп: L. Vlešova Čelebić, *Hrišćanstvo u Boki 1200-1500*, Podgorica 2006).

⁵*Prva knjiga kotorskih notara od god. 1326-1335 (=Kotorski spomenici I)*, ed. A. Mayer, Zagreb 1951, nr. 1178, 398, nr. 1151, 391, nr. 1137-1140, 386-387; *Kotorski spomenici Druga knjiga kotorskih notara god. 1329, 1332-1337 (=Kotorski spomenici II)*, ed. A. Mayer, Zagreb 1981, nr. 1570, 391, nr. 1536, 384, nr. 1464, 369, nr. 947237.

⁶М. Динић, *Одлуке већа Дубровачке Републике II*, Београд 1953, 265, 27. IV 1384; Ђ. Тошић, *По други пут о Твртковом протовестијару Трипи Бући*, ИЧ LV(2007) 87.

указује на значај звања протовестијара и на његов висок углед у друштву. И још један, трећи, пример на посредан начин употпуњује нашу констатацију. Наиме, трговац Жоре Бокшић постао је протовестијар на босанском двору крајем 14. века и имао је и титулу господина коју је непосредно пре тога добио. Титулу господина је носио све време док је био протовестијар на босанском двору.⁷ Према томе, из свега изложеног можемо претпоставити да су углавном истакнути трговци, цариници, дипломате пореклом из приморских градова када су постали протовестијари добили истовремено уз своја имена и титулу “dominus”. Морамо такође напоменути када се помиње Никола Бућа као протовестијар не наводи се истовремено и титула “dominus”. Помиње се једна или друга титула уз име Николе Буће у Котору средином и крајем 14. и у 15. веку.⁸ Которски извори с краја 14. и у 15. веку када помињу Николу Бућу као господина, он тада више није био протовестијар цара Душана нити је пак био у животу. То управо говори у прилог нашем мишљењу да је уз Николино име док је био протовестијар била и титула “dominus”. Кад Никола више није био протовестијар односно кад није био у животу онда је остала само титула “dominus” која је била знак поштовања и угледа. Титула “dominus” подразумевала се уз звање протовестијара у Котору те није увек доследно навођена у архивској грађи. Слично је било у Дубровнику и Србији. Тако се у једном дубровачком архивском документу из средине 14. века после Николиног имена помиње само звање протовестијара, али не и титула “dominus”.⁹ И српски извори помињу Николу Бућу као милосника, протовестијара али не и као господина.¹⁰ Поједини мушки потомци Николе Буће по њему су носили звање протовестијара иако то неки од њих нису били. То је вероватно ишло по инерцији с обзиром какав је углед имао Никола Бућа као протовестијар на

⁷ Р. Ковијанић и И. Стјепчевић, *Босански протовестијар Жоре*, Историски записи 1-2 (1955) 353-356; D. Kovačević-Kojić, *Žore Bokšić, dubrovački trgovac i protovestijar bosanskih kraljeva (=Žore Bokšić)*, Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine XIII (1953) 289-310; Ђ. Тошић, *Никола Бокшић (на странпутици пословне каријере)*, ИЧ LIX (2010) 155-156.

⁸ *Statuta et leges civitatis Cathari (=Stat. Cath.)*, Venetiis 1616, cap. 111, 72. Иван Божић је овај члан 111 Которског статута датовао средином 14. века у време када је Никола Бућа био протовестијар (*De homines Nicolai Buchiae protovestiarij*). И. Божић, *Село Богдашићи у средњем веку*, ИЧ VI (1957) 84-85 (=Немирно Поморје XV века, Београд 1979, 39).

⁹ НАД, *Diversa Cancellariae (=Div. Canc.)* XVIII f. 101', 8 III 1353.

¹⁰ М. Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, Београд 1997, 118-119, 188-190.

двору цара Душана. За брата Михаила и сина Петра а вероватно и синовца Трипу Миховића Бућу се зна да су били на српском двору и да су помагали Николи у обављању послова протовестијара.¹¹ Међутим, у средњовековним изворима, врло ретко се наводи звање протовестијара уз њихова имена. Једино се за Николиног сина Петра понекад у дубровачкој архивској грађи каже да је био протовестијар.¹²

Которани су пазили на углед свог суграђанина Николе Буће па је често уз његово име стајала и титула “dominus”. О томе нам посебно говоре извори с краја 14. века.¹³ У которској архивској грађи из друге половине 14. и 15. века и у Грбальском катастику (*Роанском катастику*, 1457) како смо напред навели, скоро увек уз име Николе Буће стоји титула господин. Такође, помиње се и Николина удовица средином новембра 1358. као госпођа Добра Бућа (*dona Dobre de Buchia*).¹⁴ И следећи пример говори о титули господина која се наводи уз име Николе Буће. Породица Бућа имала је велики углед у Котору у првој половини 14. века. О томе говори податак да су браћа Никола и Михо Бућа добили земљу у Грбљу, вероватно одмах после прве поделе Грбља која је извршена након припајања Грбља Котору 1. октобра 1307. године. Из *Роанског катастика* сазнаје се да је Никола Бућа добио три карата земље у Доњем Грбљу, одмах након прве поделе земље у Грбљу, у ждребу Петра Катене. Ту земљу односно три карата које је добио или је купио у Доњем Грбљу, јер се у Роанском катастику не наводи када, ни на који му је начин уступљена од которске општине могли су само наследити и дати у мираз. Нису је смели продати, заложити или на било који други начин отуђити како је било прописано Которским статутом. Такође смо сазнали које све могао наследити земљу у Грбљу од Николиних односно Петрових наследника. *Господина* Николу Бућу наследио је син Петар. Петра је наследио син Живко. Живка су наследили синови Франциско и Марин. Франциско није

¹¹ Исто, 189.

¹² *Monumenta Ragusina libri reformationum* II (=Mon. Rag.), Zagrabiae 1882, 153. И Мавро Орбин зна да је Петар Бућа био протовестијар (М. Орбин, *Краљевство Словена*, Београд 1968, 90).

¹³ Историјски архив Котор (=ИАК), *Sudsko notarski spisi* (=SN) II, 342, 358, 396; I. Stjerčević, *Kotor i Grbalj*, Kotor 1941, 97, 101 (=Arhivska istraživanja Boke Kotorske, Perast 2003, 268-269, 273). “Bogoslavo et Milichio fratribus et filiis quondam Braise de Merceves hominibus ser Johannis quondam Petri *domini* Nicolai de Buchia ... Ego Johanes quondam Petri *domini* Nicolai de Buchia de Catharo patronus predictorum Bogleslavi et Milichi sum presens et conscenciens” (SN II, 396, 28 I. 1397).

¹⁴ *Mon. Rag.* II, 237.

имао мушких потомака те су га наследиле две ћерке Николета и Франциска. Стога кнез, капетан и речени службеници та три карата по пола, то јест по један и по карат одобрили су, признали и потврдили 1429. реченом сер Марину и сестрама Николети и Франциски.¹⁵ Осим Николиних мушких потомака, који су имали титулу „dominus“ и звање протовестијара, чак се наводи и уз имена жена удатих за његове потомке да је „dona” – госпођа. Тако се жена Николиног унука Живка, Петровог сина наводи као госпођа Николета жена сер Живка Буће протовестијара – *dona Nicoleta uxor ser Zivici de Buchia de protovistiario*.¹⁶ Следећи пример

¹⁵ ИАК, Роански препис Грбаљског катастика из 1457 = *Catasticum contractae Zoppa de Gerbili* – Катастик дијелова жупе Грбаљ = *Liber legiptimationum župe Grbalj*, Prolog, us, 1, 108 (*Роански катастик*, *Roanneski katastik* како га је назвао сам проналазач Мухамед Незировић. У даљем тексту *Роански катастик*). Наведени Роански препис Грбаљског катастика из 1457. године (Роански катастик) пронашао је Мухамед Незировић у Градској библиотеци у француском граду Roanneu, у фонду Boullier број 5. Види: М. Nezirović, *Liber Legiptimationum, Nepoznati katastik župe Grbalj iz XV stoljeća*, Melanges Skok, Zagreb 1985, 357-374; Isti, *Da li je jedan rukopis iz Zadra iz 1429. godine izvor katastika Liber Legiptimationum župe Grbalj*, Radovi FF. Sarajevo XII (2002) 209-223. Мухамед Незировић сматра да је которски нотар Johannes de Luxia преписао Задарски катастик из 1429. године (Балбијев катастик) када је био нотар у Котору (1431-1458) и препис је био готов 1457. године и то је Роански катастик из 1457. године. Значај *Роанског катастика* у томе што доноси вести о првом власнику то јест почиње од првог уживаоца карата у Грбљу, међу којима је било оних који су добили земљу када је била прва подела карата – земље у Грбљу првог октобра 1307. године. Он затим прати све промене, односно његове наследнике и завршава се именом уживаоца у чијем је поседу био (карат) у том тренутку. Ирмгард Манкен помиње Петровог сина Живка и његове наследнике синове Франциска и Марина, као што је горе наведено у Роанском катастику (И. Манкен, *Дубровачки патрицијат у XIV веку. Генаолошке табле* II, Београд 1960, XIV, 20). Међутим, которска архивска грађа зна да је Николин син Петар имао сина Ивана (Јована) који је имао исто сина Марина (ИАК, *SN* II, 342; I. Stjepčević, *Kotor i Grbalj*, 97 (=Arhivska istraživanja Voke Kotorске, 268-269; *SN* III, 398). Истина, код которске породице Бућа имена се понављају па је тешко утврдити њихово порекло. Међутим, овде је у питању иста личност Живко односно Јован (Иван).

¹⁶ *Роански катастик*, 115. Потомци *господина* Николе Буће помињу се и 1420. у Котору (*SN* III, 398, 24. V 1420). Уз име Петровог сина често стоји префикс протовестијар сер Живко Бућа *ser Zivicus de Buchia protovestiaro-us* како смо напред навели. (Дубровачка архивска грађа и Роански катастик знају само за Петровог сина Живка). Петров син Живко се увек у которској грађи крајем 14. века помиње под именом Јован (Иван) и уз његово име стоји да је протовестијар *Johanes de Buchia protovestiaro-us*. (*SN* III, 324, 6. XII 1419; V, 2, 15. I 1431; VI, 128, 19. III 1437,

речито говори како је титула „dominus“ ишла уз звање протовестијара и додатно оснаживала друштвени положај протовестијара у Котору. Наиме, у једном которском документу почетком 1432. помиње се *ser* Марин син господина Ивана (Јована–Живка) протовестијара (*ser Mrinus quondam domini Johanis prothovistiari de Buchia de Cataro*). Ту је поменута и Маринова мајка као госпођа Николета жена покојног господина Ивана. Наиме, ради се о једној исправи, о миразу покојне госпође Николете, која је писана у Дубровнику *instrumentum dotis quondam domine Nicolete uxoris dictium quondam domini Johanis de Bcuhia protovistiarii*.¹⁷

Према томе можемо закључити да су титулу „dominus“ добијали осим Николе Буће и његови наследници који су били такође протовестијари, то јест они који су му помагали у обављању послова протовестијара, пре свих син Петар, брат Михаило-Михо и вероватно синовац Трипе Миховић Бућић.¹⁸ Такође титулу господина имао је и Петров син Иван (Јован-Живко) који се наводе и у которској грађи у 15. веку као протовестијар као и Живкова жена која је такође била госпођа. Стојан Новаковић скренуо је пажњу да се у једном которском документу из 1456. наводи которски судија Мароје Бућа као *Протобистаревић*.¹⁹ И Ристо Ковијанић сматра да се Марин, Иванов син, као угледни которски грађанин, који је умро 1473. потписивао на исправама у Котору са презименом Бућа-Протовестијар. Исто тако је поступао и његов син Иван.²⁰ То свакако не би могао бити овај Марин, унук Петра Николиног Буће, који је 1431. био аудитор, што значи пунолетан (имао је више од 18 година). Сматрам да је она грана породице Бућа која води порекло од Николе Буће протовестијара цара Душана, односно потомци његовог сина Петра уз своје име или презиме додавала звање протовестијара, добро познато тада у Котору, да би се издвојили од осталих чланова породице

154, 24. IV 1437, 235, 7. X 1437, 496, 3. VII 1438, 622, 27. VI 1440). Према томе Петров син Живко односно Јован (Иван) је иста личност како је напред речено. И уз Марина сина Иванова стоји да је протовестијар *Marinus de Buchia protovestiarus auditore* (SN V, 280, 18. I 1431; VI, 184, 10. VI 1437). За Ивана сина Петрова Ристо Ковијанић сматра да је био протовестијар на двору кнегиње Милице и деспота Стефана. Док за Иванаова сина Марина који је умро 1473. сматра да се потписивао презименом *Бућа – Протовестијар* (Р. Ковијанић, *Которски медаљони*, Београд 1976, 38).

¹⁷ SN V, 362, 5. I 1432.

¹⁸ Види нап. 11.

¹⁹ Ст. Новаковић, *Византијски чиновници и титуле у српским земљама XI-XV века*, Глас СКА LXXVIII (1908) 262.

²⁰ Р. Ковијанић, *Которски медаљони*, 38.

Бућа и онда када ту функцију више нису обављали. Свакако да се не ради о презимену већ о звању протовестијара. Њима је било важније звање протовестијара које су некад обављали (или можда нису) од тадашњих функција које су вршили (судијску функцију и дужност аудитора).²¹ Ову констатацију сликовито појашњава следећи пример. Наиме, у тридесетим годинама 15. века Иванов син Марин, а унук Петра Николе Буће потписивао се скоро увек на которским документима када је обављао дужност аудитора у Котору на следећи начин *ser Marinus de Buchia protovestiarii auditore*.²² Како смо већ навели осим звања протовестијара имали су и титулу господина. Титула господина додатно указује на високи друштвени статус протовестијара и важних градских служби у Котору. И уз остале важне градске функције ишла је титула „*dominus*“. Највиши градски чиновник био је кнез. Испред кнеза (*comes*) стајала је и титула „*dominus*“. О томе говоре статутске одлуке и архивска грађа.²³

²¹ SN V, 71, 25. XI 1436, 261, 1. X 1431, 235, 11. VIII 1431, 254, 26. IX 1431, 261, 8. IX 1431, 276, 12. X 1431, 277, 15. X 1431. Титула *ser* у Котору има посебно значење. Титулу *ser* треба посматрати у контексту затварања Великог већа у Котору у другој половини 14. века (1361), од тада се племство издваја од пука-народа и уз своја имена добијају титулу *ser*. Истина, титула *ser* се у Котору не примењује доследно за разлику од Дубровника и Венеције. Међутим, иако су *ser* и *dominus* изједначени и преводе се са господин, има ту разлике. Пре свега *ser* је статусни симбол за племство док титула *dominus* представља углед и поштовање особи којој се додељује. Титула *dominus* (господин) није искључивала титулу *ser* већ је наглашавала (појачавала) да је дотични осим *ser* био и *dominus*. Без обзира на сличности и разлике наведене две титуле (*dominus* и *ser*) ми ћемо се овде бавити искључиво титулом *dominus* када се јавља у изворима.

²² SN V, 261, 1. X 1431, 235, 11. VIII 1431, 254, 26. IX 1431, 28. IX 1431, 276, 12. X 1431, 277, 15. X 1431. *ser Marinus de Buchia protovestiarii auditore* = господин Марин Бућа протовестијар аудитор; М. Маловић-Ђукић, *Прилог о миразу у Котору у првој половини 15. века*, Мешовита грађа (Miscellanea) XXIX (2008), Prilog, 38. Аудитори у Котору (јавља се још и у Будви) били су виши градски чиновници и бирани су из редова властеле. Аудитор који се јавља у Котору и Будви је исто што егзаминатор у далматинским градовима, то је лице које је контролисало нотарев рад и присуствовало састављању нотарских исправа то јест вршило је оверу јавних исправа. Он је био нека врста законитости приликом суђења и састављања јавних исправа и у тој улози присуствовало је расправама и надзирао рад нотара. (И. Синдик, *Комунално уређење Котора од друге половине XII до почетка XV столећа*, Београд 1950, 95, 103, 104; L. Margetić, *Funkcija i porijeklo službe egzaminatora u srednjovekovnim komunama Hrvatskog primorja i Dalmacije*, *Starine JAZU* 55 (1971) 192-211; Ž. Bujuklić, *Pravno uređenje srednjovekovne budvanske komune*, Nikšić 1988, 59-60.)

²³ SN II, 3; *Stat. Cath.*, cap. XXXIX, 23; I. Stjepčević, *Kotor i Grbalj*, 92 (=Архивска истраживања Воке Которске, 263); И. Синдик, *Комунално уређење Котора*, 96.

Крајем 14. и у двадесетим годинама 15. века добијали су титулу господина потомци Николе Буће и његовог брата Михаила који су били судије тада у Котору.²⁴ Да судијска функција тада није била резервисана само за породицу Бућа говори и то да су је обављали појединци из патрицијских породица Dragonis (Драго), Paskvalis (Пасквали), Besanti (Бизанти)²⁵ који су испред судијске функције добијали и почасну титулу „dominus“. Титула „dominus“ додељивана је онима који су обављали важне функције у Котору и српској држави. Према томе титула господина као почаст јавља се уз звање протовестијара, которског кнеза и уз друге важне службе у Котору као што је судијска функција.

Наведени примери показују да титула „dominus“ указује на значај јавних функција које су њени грађани вршили у граду (судијску функцију) и ван града службу протовестијара, које су њени грађани обављали (у Србији и Босни) на српском односно босанском двору у 14. веку. То су протовестијари Никола Бућа и његов блиски сродник протовестијар Трипе Бућа. Титулу господина добијали су Николини односно Петрови наследници који су такође били потовестијари. Крајем 14. и у двадесетим годинама 15. века титулу господина добијали су Николини односно потомци његовог брата Михаила који су били судије у Котору. Уз имена још неке которске властеле који су били судије тада у Котору стајала је и титула „dominus“ (Драго, Бизанти, Пасквали и други). Звање протовестијара, судијска функција биле су резервисане за најутицајнију властелу у Котору те је уз њихова имена стајала титула „dominus“ као почаст односно углед. Титула „dominus“ у Котору указивала је на висок друштвени положај протовестијара и важних градских функција (судијске и других).

Прилог:

Frater Glube, Radinus (sera pisca ?) Radovanus de Fressa. Quos omnes caratos tres habuit postea *dominus* Nicolaus Buchie. Cui *domino* Nicolao successit Petrus filiussuis. Cui Petro successit Zivicus filius suus. Cui Zivico successerunt Franciscus et Marinus fratres et fili dicti Zivici. Dicto Francisko successerunt et succedunt ad presens Francisca et Nicoleta sorores et filie dicti ser Francisci. Et ideo nos comes et capitaneos et dicti officiales dictos caratos tres dicto ser et dictis sorosibus suprascriptis legiptimamus affirmamus et approbamus.²⁶

²⁴ SN III, 326, 9. XI 1419; 327, 13. XII 1419; 412, 17. VI 1420.

²⁵ SN III, 423, 7. VII 1420; 423, 8. VII 1420; 437, 14. IX 1420. И крајем 14. века титула „dominus“ додељивана је судијама из породице Абра. (SN II, 332).

²⁶ Роански катастик, 98.

Eisdem millesimo et indictione die sabati quinto januarii. Ser Marinus condam *domini* Johanis *prothovistiarii* de Buchia de Cataro omni modo via iure et forma quali melius potuit et potere fecit constituit et ordinavit ac facit constituit et ordinari venerabilem virum dominum presbitrum Triphonem condam ser Dapici de Besantis de Cataro habitatorem Ragusii et se Johanem racienatum camere comunis Ragusii absentes tamquam presentes simul et in solidos suos verios et legiptimos procuratores speciales et specialiter ad faciendum retrahi in publicam formam unum instrumentum dotis condam *domine* Nicolete uxoris dicto condam *domini* Johanis de Buchia *protovistiarii* et matras olim dicti ser Marini constituentis in publicati formam. Et pro instrumento dotali extrahi faciendo omnia necessaria et opportuna facere et que ipsem met ser Marinus cnstituens facere posset, si presens esset promittens idem ser Marinus constituens habere firmum et ratum omne et totum id quid pro pre dictos suos procuratores vel eorum alterum in pre dictis actum fieri et procuratoris fuerat sub ypotheca et obligatus omnium suorum bonorum presentorum et futurorum. Actum et cetera. Testes ser Paulus de Buchia iudex, ser Bascoe ser Dapici de Besantis auditore.²⁷ Na margini: procuratori ser Marini de Buchia protovistiari per Ragusium.

Превод:

Свештеник Љубо, Радин и Радован држали су три карата земље (у Грбљу). После њих та три карата држао је (добрио је) *господин* Никола Бућа. *Господина* Николу Бућу наследио је његов син Петар. Петра је наследио његов син Живко. Живка су наследили његови синови Франциско и Марин. Франциска су наследили Франциска и Николета сестре и ћерке поменутог Франциска. Зато кнез и капетан и поменути службеници поменута три карата реченом Марину и поменути сестрама признајемо, потврђујемо и одобравамо.

Исте године и истог индикта дан субота 5. јануар. Господин Марин покојног господина Ивана протовестијара Буће из Котора, он (Марин) је на сваки начин по закону и у форми како је најбоље умео и могао одредио и поставио, односно наредио да се постави угледни

²⁷ SN V, 362, 5. I 1432. Срдачно се захваљујем колегиници Драгани Кунчер, истраживачу сараднику, на помоћи око редиговања и превођења текста.

Marica Malović Đukić

**A CONTRIBUTION TO THE QUESTION OF TITLE „DOMINUS“
IN KOTOR (XIV–XV CENTURIES)**

Summary

On the basis of source material from Archives of Kotor and Dubrovnik (Ragusa), the Cadastral Book of Grbalj (so-called *Roanne Manuscript*, 1457) and the Statute of Kotor, we tried to show to whom and where the title „dominus“ (lord) was given in Kotor. The example of the members of the famous Kotor family Buća (Bucchia) was used (*protovestiarios* Nikola Buća and his close relative Tripe Buća). The title was succeeded by Nikola's heirs and the heirs of his son Peter, who were also *protovestiarii*. The *knez* of Kotor, who was a stranger in the city, also bore the title „dominus“. Important office of judge in Kotor was reserved for the most influential noble families (Bucchia, Drago, Pasquali, Bisanti and others) who held the title „dominus“ in the late XIV and early XV centuries, which was a sign of social status and reputation.

Keywords: dominus (lord), domina (lady), protovestiarios, judge, cadastral book, Kotor, Serbia, Bosnia.

Чланак примљен: 26. 04. 2012.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 20. 08. 2012.

Александар КРСТИЋ
Историјски институт
Београд

**БЕОГРАДСКО ПИСМО КРАЉА ЖИГМУНДА
ГРАЂАНИМА ШОПРОНА
(7. НОВЕМБАР 1427. ГОДИНЕ)***

Апстракт: Пошто је, сходно одредбама уговора у Тати (1426), примио Београд од Ђурђа Бранковића крајем септембра или на самом почетку октобра 1427. године, угарски краљ Жигмунд је предузео мере да учврсти своју власт у дотадашњој српској престоници. Краљ је прикључио Београд Мачванској бановини, даровао граду бројне привилегије, ослободио његове житеље дажбина које се наплаћују на читавој територији Краљевине и позивао трговце и занатлије са разних страна да се населе у Београду, како би се повећао број католичког становништва града. Главни извор за наведену Жигмундову делатност и његове планове за Београд представља краљево писмо упућено из Београда градској општини Шопрона у западној Угарској 7. новембра 1427. године, које се овом приликом објављује.

Кључне речи: Београд, Шопрон, Жигмунд Луксембуршки, Стефан Лазаревић, Ђурађ Бранковић, Мачванска бановина, градске привилегије.

Писмо које је 7. новембра 1427. године угарски краљ Жигмунд упутио из Београда градској општини Шопрона у западној Угарској представља важан извор за историју главног града Србије. Оно, заједно са другим изворима, осветљава један веома значајан тренутак у историји средњовековног Београда – окончање краткотрајне (1403/4–1427), али изузетно плодноне српске управе над градом, током владавине деспота Стефана Лазаревића. Тада је Београд постао не само престоница српске државе, већ је захваљујући деспотовој државничкој делатности израстао

* Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Средњовековне српске земље (13–15. век): политички, привредни, друштвени и правни процеси* (Ев. бр. 177029).

у моћно утврђење и велики градски, привредни и културни центар.¹ Пошто је, сходно одредбама уговора у Тати (1426), примио Београд од Стефановог наследника Ђурђа Бранковића крајем септембра или на самом почетку октобра 1427. године,² угарски краљ Жигмунд је предузео мере да учврсти своју власт у дотадашњој српској престоници, о чему сведочи његово писмо грађанима Шопрона. Краљево писмо објавио је у изводима Михаљ Хорват још 1861. године у својој збирци мађарских регеста из различитих архива,³ а Лајош Талоци и Антал Алдаши унесли су регест ове исправе на мађарском језику у свој дипломатар о мађарско-српским односима у средњем веку.⁴ Писмо је у целини публиковао Јене Хази у свом великом издању извора за историју града Шопрона.⁵ Писмо је, дакле, одавно публиковано, те запажено и коришћено у српској историографији.⁶ Ипак, сматрамо да је због значаја овог документа за историју Београда потребно објавити његово критичко издање и у нашој средини. Тим пре што досадашња издања нису доносила снимак писма, као ни његов превод на српски језик. Поред тога, корисно је у светлу најновијих историографских сазнања поново претрести сва питања која отвара овај извор.

¹ Ј. Калић-Мијушковић, *Београд у средњем веку*, Београд 1967, 84-101; М. Поповић, *Београдска тврђава*, Београд 2006, 85-130; *Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља*, ред. С. Мишић, Београд 2010, 36-41, s. v. *Београд* (М. Антоновић).

² Околности и време предаје Београда угарском краљу, на основу како од раније познатих, тако и до сада непримећених извора који омогућавају прецизирање хронологије догађаја, детаљно су размотрени у раду: А. Крстић, *Краљ Жигмунд у Борчи, или када је и како Београд предат Угрима 1427. године?*, *Историјски часопис* (=ИЧ) 61 (2012), 115-125. Тамо су наведени и сви досадашњи релевантни историографски резултати о овој теми.

³ М. Horváth, *Magyar regesták a szepesi káptalan, járszai s leleszi conventek, Kassa és Sopron városok s több magánosok levéltáraiból s gyűjteményeiből 1228-1643*, *Magyar történelmi tár* IX (1861) 138-139.

⁴ L. Thallóczy–A. Áldásy, *Magyarország melléktartományainak oklevéltára II, A Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára 1198-1526*, Budapest 1907, 73.

⁵ J. Házi, *Sopron szabad királyi város története I/2, Oklevelek és levelek 1407-től 1429-ig*, Sopron 1923, 342–343.

⁶ Наши истраживачи користили су непотпуно Хорватово издање или Талоцијев и Алдашијев регест: Ј. Радонић, *Споразум у Тати 1426. и српско-угарски односи од 13. до 16. века*, Глас СКА 187 (1941) 197; Ј. Калић-Мијушковић, *Београд*, 102, 270, 289-290, 306; М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба*, Београд 1994, 97; А. Веселиновић, *Држава српских деспота*, Београд 2006, 128, нап. 78.

*

Краљ Жигмунд на почетку свог писма, после интитулације, инскрипције и салутације, наводи да је Београд потчинио јурисдикцији Мачванске бановине. По свему судећи, он је тако успоставио стање које је владало до предаје града деспоту Стефану 1403/4. године.⁷ Новија истраживања су показала да треба разликовати појмове *земље* Мачве у северозападној Србији и угарске Мачванске бановине.⁸ Ова погранична управно-територијална целина је од почетка 14. столећа обухватала не само уско подручје под угарском влашћу на десној обали Саве – градове Мачву, Битву, Бељин и њима припадајуће дистрикте, већ је мачванским бановима било подређено и више угарских жупанија, махом у јужним деловима земље (Сремска, Вуковска, Бодрошка, повремено и Бачка, Барањска, Толнанска и друге). Мачвански банови, који су резидирали у Сремској Митровици, били су тако и жупани наведених жупанија, чији су приходи коришћени за издржавање војске и утврђења на граници. Предајом делова бановине јужно од Саве деспоту Стефану 1403/4. године мачвански банови наставили су да врше своје војно-управне дужности на преосталом, далеко већем подручју под њиховом јурисдикцијом.⁹ Повратак Београда под угарску власт у јесен 1427. године значио је његово враћање у оквире бановине, у којој је, због свог војног значаја, имао унеколико посебан положај. Наиме, капетани Београда, браћа Таловци су између 1429. и 1440. године у својим рукама обједињавали и дужности жупана пограничних жупанија са подручја данашњег Баната (Ковинске, Крашовске, Чанадске, и других), а повремено и северинског бана (1436-1439). На тај начин чвршће је повезивана и координирана

⁷ Ј. Калић-Мијушковић, *Београд*, 270.

⁸ С. Ћирковић, „Црна Гора” и проблем српско-угарског граничног подручја, Ваљево – постанак и успон градског средишта (=Ваљево), Ваљево 1994, 59-77; исти, *Земља Мачва и град Мачва*, Прилози за КЛИФ 74/1-4 (2008) 7-16; М. Благојевић, *Насеља у Мачви и питања српско-угарске границе*, Ваљево, 78-92; исти, *О предаји Београда краљу Жигмунду 1427. године*, Зборник Матице српске за историју (=ЗМСИ) 82 (2010) 14-16.

⁹ Р. Engel, *Magyarország világi archontológiája 1301-1457 (=Archontológia) I*, Budapest 1996, 27-31, 100-101, 103-105, 114-117, 199, 207-208, 221-222; idem, *The Realm of St Stephen. A History of Medieval Hungary 895-1526*, London-New York 2005, 152; С. Ћирковић, *Историја Сомбора*, Домети 74-75 (Сомбор 1993) 59-60, 72; исти, „Црна Гора”, 62-63.

одбрана читаве посавско-подоунавске границе према Србији, угроженој од Османлија, на којој је Београд постао кључна тачка. Таква пракса наставила се и касније, када је Никола Илочки, који је био мачвански бан између 1438-1458. године, вршио и функције капетана Београда (1441-1458), ердељског војводе и жупана већег броја жупанија, међу којима и оних на подручју Баната (Ковинске, Крашовске, Торонталске, Тамишке и других). Једно време (1441-1446) он је већину ових функција, укључујући и положај београдског капетана, држао заједно са Јованом Хуњадијем.¹⁰ Све већи значај који је Београд имао у одбрани јужних угарских граница након пада Србије под османску власт (1459) довео је до формирања посебне Београдске бановине (најкасније 1465. године).¹¹

Иако је споразумом из Тате било предвиђено другачије, сматра се да је читав територија до Саве, укључујући и оно подручје које је улазило у састав Мачванске бановине са поменутиим тврђавама и њиховим дистриктима, и након 1427. године остала под влашћу Ђурђа Бранковића.¹² Треба, ипак, задржати извештај опрез по питању судбине самих пограничних тврђава, јер не постоје недвосмислени подаци о њима из периода након 1427. године. Наиме, последњи изричит помен о тврђави Мачва налази се у Жигмундовој повељи која санкционише договор из Тате (мај 1426. године), према коме је *град Мачва са својим припадностима, по коме се зове Мачвански банат*, после деспотове смрти требало да буде враћен угарском краљу. Исти извор нас такође обавештава да је до тог времена порушена друга погранична тврђава поред Саве – Битва, која је своју војну функцију вршила још 1386. године. Већ у то време, међутим, помиње се само дистрикт, али не и тврђава Бељин.¹³ У време кнеза Лазара

¹⁰ У том периоду на положају мачванског бана налазиле су се и друге особе: Р. Engel, *Archontológia I*, 15, 30-31, 33-34, 122-123, 125, 128, 139-140, 145, 177, 194, 205, 210, 240; *II*, 103, 236, 250; Ј. Калић-Мијушковић, *Београд*, 273-274, 435; А. Крстић, *Из историје средњовековних насеља југозападног Баната (15. век – прва половина 16. века)*, Зборник Матице српске за историју (=ЗМСИ) 73 (2006) 33-34.

¹¹ Ј. Калић-Мијушковић, *Београд*, 275-284.

¹² М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић и Мачванска бановина*, ИЧ 23 (1976) 32; исти, *Деспот Ђурађ*, 98; *ИСН II*, 220 (М. Спремић); А. Веселиновић, *Држава*, 129; М. Благојевић, *О предаји*, 15-16.

¹³ G. Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis X/1*, Vudae 1834, 368-369, 415; *X/6*, 1844, 809-813; Ч. Мијатовић, *Деспот Ђурађ Бранковић II*, Београд 1882, 1907², 391-395, 396-400; Ј. Калић-Мијушковић, *Београд*, 78-79, 364, нап. 29; С. Ћирковић, „Црна Гора”, 61-63, 66-67; исти, *Косовска битка у међународном контексту*, Глас САНУ 378, Одељење историјских наука, књ. 9 (1996) 61-65; исти, *Земља Мачва*, 15-16; *Лексикон градова и тргова*, 45-46, 177-178,

под српском влашћу налазила су се подручја дистриката, односно жупе Мачва и Битва, док су саме тврђаве биле у рукама угарског мачванског бана. Иста ситуација била је у то време и са Голупцем под угарском влашћу, и његовом непосредном околином под српском управом.¹⁴ Ако се, дакле, сме судити на основу наведених оскудних изворних података, чини се да је стање одбрамбеног система дуж Саве у време склапања договора у Тати било релативно лоше, са само једном активном тврђавом (Мачвом). То је, уз потребу да награди свог новог вазала *господина* Ђурђа, можда био један од разлога што се краљ Жигмунд сагласио да све оно што је у Тати потраживао у северозападној Србији (делове угарске Мачванске бановине и „Детошевину“ у ваљевском крају, на српској државној територији), ипак 1427. године остане у рукама српског владара.

Као што је познато, угарски краљ је имао сасвим другачији однос према Београду и Голупцу. Планирано је да ове тврђаве буду укључене у нови угарски одбрамбени систем на дунавској граници.¹⁵ Београд је предат деспоту Стефану када је, према речима самог деспота, био *по случају разрушен и запуство*.¹⁶ Деспотова обнова и изградња Београда учинила је овај град изузетно привлачним за угарског краља, који је

s. v. *Битва, Мачва* (А. Крстић); А. Узелац, *Прилози за „Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља“*, Београдски историјски гласник 1 (2010) 181-182 (Белџин).

¹⁴ А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара. Текст, коментари, снимци*, Београд 2003, 53-54, 93-94; С. Ђирковић, *Голубац у средњем веку*, Пожаревац 1968, 9; исти, „*Црна Гора*”, 63; исти, *Земља Мачва*, 14; *Лексикон градова и тргова*, 83-87, s. v. *Голубац* (А. Крстић); А. Веселиновић, *Држава*, 105-106, 113.

¹⁵ Овај одбрамбени систем заснивао се на пограничним тврђавама. Поред старих тврђава (Северина, Оршаве, Храма и Ковина), заслугом тамишког жупана Пипа Спана подигнуто је, након 1419. године, још девет утврђења на том делу дунавске границе: Торњиште (код Панчева), Дубовац, Пожежена, Пећ (негде код Св. Елене), Љубораждија, Дренкова, Станиловац, Свиница (Три Куле) и Пећ (код Дубове): Р. Engel, *Archontológiája I*, 32; idem, *The Realm*, 237-238; I. Prlender, *Sporazum u Tati 1426. godine i Žigmundovi obrambeni sustavi*, *Historijski zbornik* 44/1 (1991) 38-40; А. Крстић, *Банат у средњем веку*, Банат кроз векове: слојеви култура Баната, зборник радова, ур. М. Матицки и В. Јовић, Београд 2010, 78-79.

¹⁶ Део из деспотове повеље Београду пренео је деспотов биограф Константин Филозоф: *Константин Филозоф и његов Живот Стефана Лазаревића деспота српскога*, ed. В. Јагић (=К. Филозоф, *Живот*), Гласник Српског ученог друштва (=ГСУД) 42 (1875) 272 (фототипско издање приредио Ђ. Трифуновић, Г. Милановац 2004); превод Л. Мирковића: Константин Филозоф, *Повест о словима. Житије деспота Стефана Лазаревића*, Стара српска књижевност у 24 књиге, Београд 1989, 92.

инсистирао на томе да Београд поврати под своју власт, у чему је и успео између 27. септембра и 2. октобра 1427. године. Голубац је издајом војводе Јеремије доспео у султанове руке, а Жигмундов покушај да освоји тврђаву у пролеће наредне 1428. године завршио се тешким поразом.¹⁷

*

Краљ Жигмунд затим обавештава градску управу Шопрона како је у Београду некада живело много католика, алу су они због разарања града током времена и напада Турака напустили Београд. Ова тврдња одговара већ наведеној деспотовој формулацији о запустелости Београда на почетку 15. века. Деспот Стефан је у Београд населио бројно, највећим делом српско православно становништво, али је у граду, поред избеглица из других балканских држава освојених од Османлија, и под српском влашћу било католика. У граду је постојала мања дубровачка колонија,¹⁸ а позната су и имена тројице београдских бискупа из тог периода. Једна епизода о доласку угарских свештеника у Београд и њиховим богослужењима, коју је забележио Константин Филозоф, такође потврђује одржање католичке црквене организације у Београду.¹⁹ Да прилике за делатност Католичке цркве у српској престоници ипак нису биле најповољније, указује то што је нови београдски бискуп Никола 1421. године тражио од папе дозволу да задржи неке приходе у Угарској, пошто су добра бискупије растурина услед ратова против Турака.²⁰ Незадо-

¹⁷ С. Ћирковић, *Голубац*, 13-17; М. Спремић, *Деспот Бурђ*, 99-105; М. Благојевић, *О предаји*, 17-19; А. Крстић, *Краљ Жигмунд у Борчи*.

¹⁸ Ј. Калић-Мијушковић, *Београд*, 87-89; Ј. Калић, *Београд у међународној трговини средњег века*, Ослобођење градова у Србији од Турака 1862-1867, Београд 1970, 55-56; Б. Храбак, *Дубровчани у Угарској и њихове везе са Београдом и Србијом (1300-1541)*, Годишњак града Београда (=ГГБ) 27 (1980) 62; I. Prlender, *Sporazum и Tati*, 37, закључује како малобројност Дубровчана у Београду за владавине деспота Стефана и мали број података о њиховим пословним споровима сведоче да деспотово настојање на убрзавању привредног раста престонице није дало „знатнијих резултата“.

¹⁹ К. Филозоф, *Живот*, 324.

²⁰ О нестабилности прилика у Београдској бискупији сведоче и честе промене њених поглавара. После смрти бискупа који је 1410. године обављао ту дужност, вероватно Аврама, бискупска столица је неколико година била упражњена, а затим су се 1419, 1420. и 1421. године изменила тројица бискупа: фрањевци Гргур и Матија и поменути Никола: Ј. Калић-Мијушковић, *Београд*, 93, 369, нап. 52; иста, *Средњовековни печати Београда*, ГГБ 20 (1973) 30.

вољство српских становника града због преласка Београда у руке угарског краља, јасно видљиво из дела Константина Филозофа, и неповерење које су угарски владајући кругови осећали према Србима, опредељивали су Жигмунда Луксембуршког да у Београд доведе одано католичко становништво. Тим пре, што је изгледа не мали део житеља Београда напустио своје домове, или био отеран из њих, након преласка града под краљеву власт.²¹ О неповерењу угарске управе у Београду према Србима после 1427. године сведочи и Бертрандон де ла Брокијер, који је у граду боравио шест година касније. Према његовим речима, Срби су у то време (1433) живели само у утврђеном подграђу поред Саве и у предграђима ван зидина, док им је улазак у остала четири дела Београдске тврђаве био забрањен.²²

Да би постигао свој циљ и населио Београд оданим католичким живљем, али и да би ојачао привредни живот града и тако посредно повећао одбрамбену способност тврђаве која је постала чвориште одбране јужних граница Краљевине, краљ Жигмунд је одмах после преузимања Београда даровао граду широке привилегије. О краљевим намерама и његовој делатности сведочи не само писмо градској општини Шопрона, већ и оно које је два дана касније, 9. новембра, упутио Дубровчанима. То писмо није сачувано, али је његов садржај познат из одговора дубровачке владе свом суверену од 9. децембра. Краљ Жигмунд је Дубровчане обавестио да је у своје руке преузео *civitatem Nandoralbensem cum arce et castro*, да би сачувао неповређене границе Краљевства Угарске и могао штитити Краљевство Рашке. Краљ је изразио своју жељу да град прошири и увећа окупљањем трговаца и занатлија и давањем слобода и повластица, те је зато од дубровачких власти тражио да саветују своје трговце да долазе у Београд.²³ Градској управи Шопрона краљ је наредио да пошаље у Београд двојицу занатлија градитеља са породицама и

²¹ Излагање догађаја око предаје Београда код Константина Филозофа, испуњено библијским цитатима и алузијама, често није довољно јасно. Он на једном месту говори како су људи у једном тренутку били изгоњени, а у другом се унутра усељаваху; на крају приче о Београду, деспотов биограф каже како је народ отишао у расејање на све четири стране света због крвавих догађаја: К. Филозоф, *Живот*, 323, 325. Уп. Ј. Калић-Мијушковић, *Београд*, 103.

²² Бертрандон де ла Брокијер, *Путовање преко мора*, Београд 1950, 132-133.

²³ Дубровачка влада је краљу одговорила да је велики број њихових трговаца у Новом Брду и Призренцу већ месецима опседнут од Турака, због чега траже његову помоћ. Ако се буду ослободили ове недаће, влада је уверена да ће дубровачки трговци долазити у Београд: М. Динић, *Грађа за историју Београда у средњем веку II*, Београд 1958, 20-21; И. Божић, *Дубровник и Турска у 14. и 15. веку*, Београд 1952, 35; М. Спремић, *Деспот Бурађ*, 97.

имовином, а предвиђао је (и прижељкивао) могућност да се и други становници Шопрона, као и остали његови поданици или странци населе због трговине у Београду.

Жигмундова повеља Београду није сачувана, као ни повеља коју је граду претходно даровао деспот Стефан. Зато се о конкретном садржају градских привилегија не може стећи сасвим целовита слика ни у време српске, нити у време угарске власти у 15. веку. Ипак, из излагања Константина Филозофа, који је при састављању деспотове биографије користио његову повељу Београду, зна се да су становници Београда од деспота Стефана добили широке повластице, ослобађање од разних дажбина и работа у корист владара, као и од плаћања царина и пролаза у српској држави. Деспот Стефан се потрудио да и од околних владара, првенствено угарског краља, добије повластице за београдске трговце, што је омогућило да Београд има интензивне економске везе са крајевима преко Саве и Дунава. Да би ове привилегије ограничио само на житеље престонице, Београђани су добијали „књигу с печатом“, којом су доказивали да су становници Београда.²⁴ Жигмундово писмо шопронској општини садржи важан податак да је краљ грађане Београда и све оне који се буду населили на ушћу Саве у Дунав ослободио свих дажбина и царина које се наплаћују широм територије Угарске краљевине. Одредба о ослобађању плаћања пореза на робу у свим местима у Краљевини постоји и у краљевој повељи Ковину од 20. новембра 1428. године.²⁵ Угарски краљ је том приликом све становнике Ковина ослободио свих пореза владару, осим давања два центенара воска годишње. Жигмунд је у заштиту узео становнике града, забранивши прелатима, баронима, кастеланима, жупанима и осталима да их узнемиравају, хапсе због дуга или им отимају робу. У случају спора, надлежан је био градски суд

²⁴ Деспот је у Београд населио најбогатије људе из свих делова своје државе, које је „удостојио“ као 12 апостола, што, како указује Ј. Калић, треба тумачити као алузију на формирање градског већа: К. Филозоф, *Живот*, 287-288; Ј. Калић-Мијушковић, *Београд*, 84-85; Ј. Калић, *Београдска повеља деспота Стефана Лазаревића*, *Средњовековно право у Срба у огледалу историјских извора*, Зборник радова САНУ, Београд 2009, 188-197.

²⁵ Ослобађање од унутрашњих царина било је важна привилегија која се давала градовима у Угарској. Она је углавном важила за одређено подручје, а некада се протезала на читаву Краљевину, као у случају Београда и Ковина. Краљ Жигмунд је својим декретом из 1405. године ослободио све трговце плаћања дажбина на краљевским царинарницама. Значај ове врсте привилегија био је велики, јер су места наплате царине била врло бројна (између Будима и Беча, на пример, било их је чак 37): Р. Engel, *The Realm*, 252-253.

Ковина. Грађани су добили могућност да сами бирају пароха и судију. Становници Ковина добили су и право да лове рибу у свим текућим водама у околини (осим у забрањеним рибањацима), установљен је сајам, тј. пазарни дан сваке недеље, а одређен је и режим по коме страни трговци могу у Ковину да продају тканине и вино. Са своје стране, Ковинци су били дужни да савесно чувају краљевско пристаниште у свом граду. Повластице које је давао Ковину краљ Жигмунд је мотивисао потребом да се становништво увећава, нарочито у пограничним областима.²⁶ Не може се, наравно, са сигурношћу тврдити да су београдске привилегије биле идентичне ковинским, али сличности у одредби о ослобађању од дажбина и царина, положају ових пограничних градова и хронолошка блискост издатих привилегија указује да међу њима највероватније није било већих разлика.²⁷

*

Треба нагласити да су Жигмундова писма градским властима Шопрона и Дубровника само два *позната* документа која је краљ издао након преузимања Београда у рану јесен 1427. године. Сасвим је сигурно да је угарски владар писма сличне садржине упутио и бројним другим економски снажним градовима под својом влашћу. Привредни значај Дубровника у историји средњовековне Србије добро је познат и проучен у српској историографији, и о тој проблематици постоји бројна научна литература.²⁸ Зато овом приликом треба нешто рећи о граду Шопрону.

²⁶ Године 1392. краљ је ослободио Ковинце плаћања царина и тридесетнице, 1405. године дао им је дозволу да одржавају годишњи сајам испред цркве на дан Успења Богородице, а 1412. године доделио им селишта Баваниште и Скореновац са свим припадајућим правима. Краљ Жигмунд је 4. јула 1435. године издао још две повеље становницима Ковина. Првом их је поново ослободио плаћања тридесетине на свим местима на којима се она наплаћује или ће се наплаћивати, а другом је дозволио својим поданицима и странцима који са робом иду из Угарске у Србију или обрнуто, да у Ковину могу да истоварују, продају или мењају робу, односно да је носе даље, уз сагласност краљевских представника у граду: I. Magdics, *Rácskevei okmánytár*, Szekesfehervár 1888, 1-16; Г. Витковић, *Прошлост, установа и споменици угарских краљевских шајкаша*, ГСУД 67 (1887) 1-22; Ј. Калић-Мијушковић, *Београд*, 290; Д. Динић-Кнежевић, *Словенски живаљ у урбаним насељима средњовековне јужне Угарске*, ЗМСИ 37 (1988) 25-30; А. Крстић, *Из историје*, 34-35; *Лексикон градова и тргова*, 131-131, s. v. *Ковин* (А. Крстић).

²⁷ Ј. Калић-Мијушковић, *Београд*, 290-291.

²⁸ О Дубровчанима у Подунављу и Посавини Србије и јужне Угарске, укључујући и Београд, такође постоји обимна литература. Поред напред већ наведених радова,

Шопрон се у средњем веку налазио на значајном путном правцу који је повезивао Балтик и средњу Европу са Балканским полуострвом и Јадраном. С друге стране, његов положај на аустријско-угарској граници учинио је да Шопрон до почетка 14. столећа буде поприште стогодишње борбе Мађара и Немаца за контролу над овом краљевском тврђавом. Прве привилегије Шопрону дао је краљ Бела IV 1269. године, а статус слободног краљевског града Шопрон је добио од краља Ладислава IV Куманца 1277. године, због верности показане током сукоба са чешким краљем Пшемислом II Отокарком. Потоњи владари, укључујући и краља Жигмунда, потврђивали су и увећавали градске привилегије.²⁹ Између 1277. и 1360. године бивша краљевска погранична тврђава постала је просперитетан град са мешовитим мађарским, немачким, јеврејским и другим становништвом и са развијеним грађанским слојем (*cives et hospites*) који се бавио занатством и трговином. Краљ Лајош I је 1344. године доделио Шопрону право на одржавање годишњег сајма, а цехови се у Шопрону први пут помињу 1425. године. Немачки насељеници почели су у већем броју да стижу у Шопрон изгледа још крајем 13. столећа, тако да су Немци временом постали већина становништва. Званични документи града Шопрона (немачки *Ödenburg*) вођени су на немачком језику већ од времена краља Лајоша I. Шопрон је био један од седам чланова Лиге слободних краљевских градова, групе најугледнијих

због ограниченог простора издвојићемо само неке од релевантних монографија, зборника и чланака: М. Динић, *Српске земље у средњем веку*, Београд 1978; Ј. Калић, *Европа и Срби: средњи век*, Београд 2006; М. Спремић, *Средњовековни рудници и тргови северозападне Србије*, Ваљево – постанак и успон градског средишта, Ваљево 1994, 93–110; А. Веселиновић, *Североисточна Србија у средњем веку*, Историјски гласник 1–2 (1987) 43–73; исти, *Држава српских деспота*, Београд 2006²; Д. Ковачевић-Којић, *Градски живот у Србији и Босни (14–15. вијек)*, Београд 2007; Д. Динић-Кнежевић, *Дубровник и Угарска у средњем веку*, Нови Сад 1986; С. Ћирковић, *Работници, војници, духовници: друштва средњовековног Балкана*, Београд 1997; Б. Храбак, *Средњовековни трг и рудник Рудишта под Авалом*, Годишњак града Београда (=ГГБ) 3 (1956) 99–105; М. Исаиловић, *Ваљево и околне области у средњем веку*, Ваљево 1989.

²⁹ Краљеви су се у више наврата такође одрицали и дела регалних прихода са подручја Шопрона у корист одржавања и обнављања градских утврђења: G. Fejér, *Codex diplomaticus V/2*, 1829, 375-376, 397-401; J. Házi, *Sopron I/1*, 3-8, 13, 16-17, 26-27, 59-60, 74, 76, 82, 82, 250-254. О Шопрону уп. D. Csánki, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában III*, Budapest 1897, 281; P. Engel, *The Realm*, 35, 40, 218, 253-254, 257-262.

градова у Угарској,³⁰ и један од најважнијих угарских градских центара у Прекодунављу. Богатство грађанског слоја допринело је да Шопрон у позном средњем веку постане и културни и образовни центар: успостављени су градска канцеларија и архив, а у граду је постојало 12 црква. У Шопрону се налазило краљевско складиште соли. Градском подручју Шопрона је у 15. веку припадало седам села, а око 60 одсто грађана имало је винограде на градском подручју.³¹ Град је био центар Шопронске жупаније, а његов положај на граници захтевао је да се редовно одржавају градске фортификације, и подижу утврђења око новоизграђених делова града. После 1379. године градско подручје које је лежало ван Доњег града, али унутар спољних градских зидина, подељено је у четири кварта, који су даље издељени на мање дистрикте.

Градовима у Угарској управљало је градско веће (мађ. *tanács*, нем. *der Rat*, лат. *consilium*), које је било састављено од заклетих грађана (мађ. *esküdt polgár*, од немачког *die Geschworenen Bürger*, лат. *cives iurati*), најчешће 12, бираних на годину дана из редова угледних и добростојећих личности, углавном трговаца. На челу већа града налазио се судија (лат. *iudex*, мађ. *udvarbíró*), биран сваке године од стране грађана.³² Међутим, снажан покрет нижих слојева шопронског грађанства довео је управо 1427. године до формирања „Спољног већа“, које је контролисало градске финансије и у коме су и занатлије добиле неколико места. Ово веће било је састављено од 24 члана, осам из Доњег града и 16 (4x4) из приградских дистриката. Године 1379. градска популација износила је око 2.100–2.300 људи, али је до 1427. године број становника Шопрона значајно порастао, вероватно на око 3.500–4.000 житеља.³³

³⁰ Градови у Угарској имали су и судску аутономију. Краљ Карло Роберт је 1331. године ослободио грађане Шопрона судске власти палатина. Градски суд, састављен од судије и заклетих грађана, представљао је првостепену судску инстанцу, а другостепени орган од 1378. године за седам краљевских градова (Будим, Пожун/Братислава, Нађсомбат/Трнава, Шопрон, Каса/Кошице, Еперјеш/Прешов, Бартфа/Барђејов) био је краљевски ризничар (*magister tavernicorum*). Декретом краља Жигмунда из 1405. године сви краљевски градови добили су *ius gladii et patibuli* – право на изрицање смртних казни: P. Engel, *The Realm*, 218, 250-254; *Историја Мађара*, Београд 2002, 80-81, 105 (П. Рокаи).

³¹ Тај број се до краја 15. века попео на 80%, будући да је околина Шопрона била значајно виноградарско подручје: P. Engel, *The Realm*, 259, 275.

³² Уп. Ј. Калић-Мијушковић, *Београд*, 287-288; P. Engel, *The Realm*, 252; *Историја Мађара*, 80 (П. Рокаи).

³³ Између 1424. и 1427. године регистрована су 822 пореска обвезника: J. Hazi, *Sopron I/1*, 183-189; *II/2*, V-VII, 316-337, 359-399; P. Engel, *The Realm*, 260-262.

*

Писмо краља Жигмунда упућено градској управи Шопрона из Београда 7. новембра 1427. године чува се у Шопрону у Мађарској, у Архиву жупаније Ђур–Мошон–Шопрон (Győr–Moson–Sopron Megye Soproni Levéltára), у збирци Sopron város, Diplomatarium, под сигнатуром DL 742. Приступачан нам је црно-бели снимак овог документа који се налази у Мађарском државном архиву у Будимпешти (Magyar Országos Levéltár), у серији Diplomatikai fényképgyűjtemény, под сигнатуром DF 202376. Опис документа дајемо на основу тог снимка и описа ранијег издавача.³⁴ Писмо је правоугаоног облика, написано на папиру без воденог жига, ширине око 280 мм и дужине око 165 мм. Исправа је оверена утиснутим тајним царским печатом од црвеног воска, пречника око 50 мм, са хералдичком представом немачког царског орла у полету, око кога је натпис, чији садржај се не може реконструисати. Печат, који је утиснут одмах испод текста, тако да прекрива последњу реч (octavo), је оштећен. Како је писмо било пресавијено два пута по ширини и једном по дужини, у његовом доњем десном углу на папиру се оцртао отисак печата. Текст писма исписан је позном готицом, црним мастилом у 18 редова, са великим бројем скраћеница. Осим иницијалног слова S, од осталог текста величином одступа само слово R у речи гех у првом реду писма. У доњем левом углу написано је: Lecta. Изнад почетне речи Sigismundus модерним рукописом исписана је сигнатура документа 742. На жалост, не поседујемо снимак полеђине документа, те нисмо у могућности да проверимо навод ранијег издавача Ј. Хазија, да на тој страни исправе као белешка канцеларије стоји записано само Ödenburk (немачко име Шопрона – Ödenburg).

Године 1440. удовица краља Алберта, Јелисавета, побегла је у Шопрон са новорођеним сином Ладиславом (V), и потом дала овај град у залог немачком краљу Фридриху III за 8000 форинти. Краљ Матија Корвин је 1463. године успео да поврати град од Фридриха III. Шопрон је одиграо значајну улогу током рата краља Матије Корвина са немачким царем (1474–1479). Уп. P. Engel, *The Realm*, 282-283, 289, 292, 300.

³⁴ J. Házi, *Sopron I/2*, 343.

Текст писма:

Sigismundus Dei gracia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Bohemie, Dalmacie, Croacie etc. rex, fidelibus nostris |2| providis iudici ac juratis civibus et communitati nostre civitatis Soproniensis salutem et gratiam. Cum nos civitatem nostram |3| Nandoralbensem iurisdictioni banatus nostri Machovinesis subiectam, que prius multitudine populorum catholicam fidem colencium |4| fuit decorata, et nunc diversis disturbiorum temporibus et paganorum utputa Turcorum infestacionibus occurrentibus huiusmodi |5| populo christiano existit spoliata, rursus et iterum velimus sub diversis et multiplicibus libertatum prerogativis ipsi |6| civitati nostre Nandoralbensi concessis, in aliis litteris nostris superinde confectis clare specificatis, multitudine populorum catholicam |7| fidem dirigencium facere decorari, fidelitati vestre firmissime precipimus et mandamus, quatenus habitis presentibus duos artifices |8| de medio vestri et de societate tocius artis mehanice pretacte civitatis nostre Soproniensis cum uxoribus, liberis ac cunctis |9| rebus et bonis eorum ad dictam civitatem nostram Nandoralbensem in eadem moraturos dirigere et destinare debeatis. Item |10| volumus et vobis universis tributariis tam nostris regalibus, quam aliorum quorumcumque ubilibet intra ambitum dicti regni |11| nostri Hungarie constitutis et existentibus, presentes visuris similibus nostris regiis damus in mandatis, quatenus tam de huiusmodi |12| hospitibus per prefatos iudicem, cives et communitatem pretacte civitatis nostre Soproniensis in predictam civitatem nostram |13| Nandoralbensem causa commorandi transmittendis, quam aliis quibusvis hominibus, tam regnicolis nostris, quam forensibus undecumque, |14| ad ipsam civitatem nostram Nandoralbensem causa commorandi se conferre volentibus rebusque et bonis ipsorum quibuscumque, |15| in locis dictorum tributorum nullum tributum, nullam ve solucionem tributariam recipere et exigere, recipique et exigi facere |16| presumatis, nec sitis ausi modo aliquali. Presentes perlectas reddi iubemus presentanti. Datum in dicta civitate nostra Nandoralbensi, |17| feria sexta proxima post festum beati Emerici ducis, Anno Domini M° CCCC° XX septimo, regnorum nostrorum anno |18| Hungarie etc. XL primo, Romanorum XVIII° et Bohemie [octavo].

Превод*

Жигмунд, милошћу Божјом увек узвишени краљ Римљана и краљ Угарске, Чешке, Далмације, Хрватске, итд., уручује поздрав и милост нашим верним: часном судији, заклетим грађанима и општини нашег града Шопрона. Пошто наш град Београд, који је потчињен јурисдикцији наше Мачванске бановине, и кога је раније красило мноштво становника католичке вере, а који је сада, због немира који су се догађали у разна времена, као и због и напада пагана, на име Турака, остао на тај начин без хришћанског становништва, ми опет и поново, путем различитих и многобројних слобода и права датих том нашем граду Београду, а које су јасно назначене у другим повељама које смо издали у ту сврху, желимо да украсимо мноштвом становника католичке вере, вашој најчвршћој верности наређујемо и заповедамо да, када добијете ово писмо, двојицу занатлија из ваше средине и из друштва свих градитеља поменутог нашег града Шопрона упутите и пошаљете заједно са женама, децом и свим стварима и имовином да се преселе у наш поменути град Београд. Осим тога, желимо да нашим краљевским наређењима заповедамо и вама, свима порезницима, како нашим краљевским, тако и свима другим постављеним и постојећим унутар подручја нашег поменутог Краљевства Угарске, који будете видели ову исправу, да од становника који од стране наведених судија, грађана и општине поменутог нашег града Шопрона буде послат да живи у нашем граду Београду, или пак од било којих других људи, било да су они наши поданици, или странци ма одакле да су, који пожелеле да се преселе у тај наш град Београд, да ниједну њихову ствар или коју било имовину у местима у којима се наплаћују поменути порези не узимате, нити захтевате никакве дажбине, нити плаћање пореза, нити да се уопште на било који начин осмелите и усудите да их узимате и захтевате. Наређујемо да ову исправу, када је прочитате, вратите доносиоцу. Дано у нашем поменутом граду Београду, у суботу после празника светог војводе Емерика, лета Господњег 1427-ог, четрдесетпрве године наше владавине Угарском, осамнаесте године Римљанима и осме године Чешком.

* Редакцију превода извршила је Драгана Кунчер, на чему јој топло захваљујем.

Aleksandar Krstić

**THE LETTER OF KING SIGISMUND SENT FROM BELGRADE
TO THE CITIZENS OF SOPRON (NOVEMBER 7, 1427)**

Summary

This paper presents a critical edition of the letter sent by the Hungarian King Sigismund from Belgrade to the municipality of Sopron in western Hungary on November 7, 1427. King Sigismund received the fortress and city of Belgrade from the new Serbian ruler Đurađ Branković at the end of September or beginning of October of the same year, according to the agreement previously made with Despot Stefan Lazarević in Tata (1426). The Hungarian king immediately took measures to consolidate his power in the former Serbian capital. This letter is a major source for Sigismund's activity in the city and his plans for Belgrade. King Sigismund put Belgrade under the jurisdiction of the banate of Mačva and granted the town numerous privileges. King has liberated its inhabitants of the duties levied on the entire territory of the Kingdom and called traders and artisans from all over to settle in Belgrade, in order to increase the number of the Catholic population of the city. This invitation is also extended to the citizens and residents of Sopron. Moreover, the king ordered the city authorities to send two of Sopron's artisans with their families to Belgrade.

Keywords: Belgrade, Sopron, Sigismund of Luxemburg, Stefan Lazarević, Djuradj Branković, the banate of Mačva.

Чланак примљен: 30. 04. 2012.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 20. 08. 2012.

Дејан БУЛИЋ
Историјски институт
Београд

Милоје НИКОЛИЋ
Завод за заштиту споменика културе
Ваљево

НАДГРОБНИ ЕПИТАФИ ИЗ МАНАСТИРА ГРАЧАНИЦА КОД ВАЉЕВА *

Анстракт: У раду су дати натписи са надгробних споменика у манастиру Грачаница код Ваљева. Обухваћени су сви натписи до 20. столећа, а описане су и целокупне гробне конструкције ради сагледавања сепулкралне целине. Датовањем натписа хронолошки се утврђују и поједини типови гробних обележја, а натпис на једном од надгробника исправља и погрешку око презимена једног од ктитора цркве са почетка 19. столећа.

Кључне речи: манастир Грачаница, Ваљево, 19. столеће, надгробници, ктитор, епитафи.

Манастир Грачаница налази се у селу Тубравић, око двадесет километара југозападно од Ваљева. Храм посвећен Св. Архангелу Михаилу смештен је на десној обали реке Сушице, у проширењу речног кањона. Своје име манастир је добио по реци Грачаници, која се нешто узводније спаја са реком Сушицом. Река, пак, своје име дугује остацима града чији су трагови откривени последњим рекогносцирањем на обронцима Повлена.¹

* Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Етногенеза Срба у средњем веку: Упоредна анализа историјско-културног наслеђа, генетичког материјала и предмета материјалне културе са аспекта аналитичке хемије* (Ев. бр. ИИИ47025).

¹ На брду Вито у атару села Брезовица пронађени су остаци утврђења из старијег гвозденог доба: Д. Булић, Р. Арсић, Д. Радичевић, *Археолошка истраживања манастира Грачанице код Ваљева у 2011. години*, Гласник Међуопштинског историјског архива у Ваљеву 45, Ваљево 2011, 107.

Први историјски помен манастира датира из 1560. године, када је имао два монаха који су одсеком плаћали 60 акчи. Затим се помиње 1572. године и, коначно, у попису насталом у време владавине султана Мурата III (1574-1595).² Упркос томе што нема више података о Грачаници све до обнове у 19. столећу, важило је мишљење да је манастир опустошен за време Кочине Крајине.³ Међутим, поновном анализом расположивих историјских извора указано је да нема потврда о трајању манастира током 18. столећа, због чега се у догађајима око Великог бечког рата (1683 – 1699) тражи и време страдања Грачанице.⁴ У складу са изнетим мишљењем био би и податак из родослова ктитора, по коме се половином 18. века, на простор од Турака разрушеног манастира и запуштеног имања, њихова породица и доселила.⁵

Црква је обновљена након Првог српског устанка, а друга велика обнова уследила је залагањем владике Николаја Велимировића 1930. године.⁶ Од обнове почетком 19. столећа, црква у Грачаници коришћена је као парохијска, све до 2010. године када је претворена у мушки манастир. Од 1997. године црква је проглашена за споменик културе.⁷ Чињеница да је пројектом изградње бране „Стубо – Ровни“ планирано формирање акумулационог језера под чијом водом би се нашао простор манастира, условила је и прва археолошка истраживања 1987. године.⁸ Привођењем крају пројекта изградње бране, поново се током 2011. године јавила потреба за наставком заштитних археолошких истраживања, која нису окончана.⁹

² О. Зиројевић, *Цркве и манастири на подручју Пећке патријаршије до 1683. године*, Београд 1984, 41–42; 72.

³ Ж. Жеж, *Црква у Грачаници*, Гласник Друштва конзерватора Србије 18, Београд 1994, 109–113; Г. Бабић, *Старе цркве у Ваљевоу*, Ваљево – постанак и успон градског средишта, Ваљево 1994; 143; И. Стојић, *Грачаница, црква и некропола код Ваљева*, Београд 2010, 116.

⁴ Детаљније о овоме: Д. Булић, Р. Арсић, Д. Радичевић, *Манастир Грачаница*, 108.

⁵ А. Јеремић, *Црква Грачаничка*, Глас цркве, Шабац 1927, св. 3–4, 59–61, прештампано у „Глас Ваљева“ бр. 36–38, од 14, 21. и 28.09.1930.

⁶ *Споменичко наслеђе колубарског и мачванског округа* (Д. Стаменић), Ваљево 2006, 29.

⁷ *Службени гласник РС* бр. 51/97 према одлуци Владе Р. Србије 05 број 633-3721/97 од 17. 10. 1997.

⁸ О резултатима ових истраживања и релевантној литератури видети: И. Стојић, *нав. дело, passim*.

⁹ О разлозима за незавршетак археолошких истраживања, као и о новим сазнањима на основу ових ископавања: Д. Булић, Р. Арсић, Д. Радичевић, *нав. дело*, 105-116.

Питање времена заснивања манастира и првобитног изгледа цркве и даље остаје отворено до обављања комплетних археолошких истраживања. За сада, време оснивања манастира на основу последњих налаза може се померити у време друге половине 15. столећа.

На релативно малој површини, на простору северно од цркве налази се већи број надгробних споменика различитог облика, који сведоче о сахрањивању у периоду у 19. и 20. веку. Приликом археолошких истраживања 2011. гробље је очишћено, уклоњен је танак слој земље, након чега је извршено геодетско снимање и фото документовање затеченог стања.

Овај рад посвећен је надгробницима са натписима, захваљујући којима се временски могу датирати и сви надгробни споменици који припадају истом типу. Надгробни споменици представљају део недовољно проучене културне баштине.¹⁰ То се нарочито односи на оне позније, из времена османске власти, на које није скренуто довољно пажње, а гробља се уништавају или су обрасла у трње и шикару. Споменици су, као својеврсно богатство архитектонских облика и декоративних елемената, значајни не само због својих уметничких вредности, већ и због натписа (посвета) као вида прворазредних историјских извора.

Највећи број надгробника на гробљу код Грачанице су вертикално усађене плоче више главе покојника, са натписом на фронталној, источној страни. Појава уклесаних орнамената, најчешће крстова, и појава натписа, захтевали су значајну мајсторску вештину. Надгробни споменици 20. века, као потпуни занатски производи и временски сувише блиски, искључени су из овог рада.

У даљем тексту дати су натписи са девет надгробних споменика, упоредо на оригиналном писму и транскрибовани на савремени српски правопис. Нечитка места означена су угластим заградама са три тачке унутра. Сви споменици на којима се налазе приложени натписи физички су описани.

¹⁰ За сада остаје једина свеобухватна монографија о надгробним споменицима на тлу Србије: Н. Дудић, *Стара гробља и надгробни белези у Србији*, Београд, 1995. За област Тамнаве објављене су две монографије са натписима на надгробним споменицима: М. Николић, *Извори са камена о Тамнави 1804-1815*, Ваљево 2006 и Исти, *Извори са камена о ваљевској Тамнави 1708-1804*, Ваљево – Београд 2010.

1. Надгробна плоча непознатог лица

У плочнику поред северног зида храма Св. Арханђела Михаила налази се делимично оштећена надгробна плоча дуга 195 и широка 101 центиметар. Дуга посвета је вероватно ходањем излизана, тако да се данас не може јасно прочитати натпис који је у три реда (Т. 2/1–2).

Епитаф је исписан црквенословенским писмом и српским језиком. Према словима, може се претпоставити да је исписан током друге половине 18. столећа. Као аналогне могли би се посматрати надгробне плоче крај порушеног манастира Ивање, изнад Новог Села код Лознице, а на једној од њих је и натпис игумана Георгија.¹¹

1. ЗДЕ ПОЧИВАЕТ РАБ БОЖИ	Овде почива раб божи
2. [...] ПРЕСТАВИ СЕ [...]	[...] престави се [...]

2. Надгробни споменик непознатог лица

Споменик је разбијен, а његова посвета оштећена и скоро неразумљива. Очувано је неколико јасних речи, али недовољно за склапање логички разумљиве језичке целине.

Надгробник је првобитно био усадник на проширеном постољу изведеном од истог комада камена. Очувани део надгробника висок је 35, широк 22 и дебео 9 центиметара (Т. 2/3–4).

[...]	[У]
1. [М]РЕ [1]810 [?]	ре у [1]810 [?]
2. [...] ЊЕ СУ СВЕ УНУ-	[...] ње су све уну-
3. КЕ [...]	ке [...]
4. КА УМРИ	ка умри
5. [...]	[...]

¹¹ *Археолошки споменици и налазишта у Србији I, Западна Србија* (Ђ. Бошковић – В.Кораћ), Београд 1953, 179–180.

3. Надгробни споменик Ранка Вукосављевића

Ранко Вукосављевић преминуо је 1818. године, како је забележено лево на врху споменика.

Споменик је правоугаоног облика, са заобљеним горњим делом, висине 132, ширине 79 и дебљине 15 центиметара. Изнад уклесаног натписа у три реда, а испод полукружног венца који прати облик споменика, изведена су четири крста у кругу. Гробно место обележава данас доста неправилна камена конструкција од ломљеног камена дим, 2,5m x 1,5 m (Т.3).

Посвета је исписана црквенословенским писмом и српским језиком, а тече у три реда обележена трима уклесаним водоравним линијама.

1818

1. ЗДѢ ПОЧНВАЄТ РАБѢ БОЖ–

Овде почива раб бож–

2. И РАНКО ВУКОСАВЛѢ

и Ранко Вукосавље–

3. ВНЧ

вић

Према Јеремићевим подацима, средином 18. столећа из Беросавине у Ужичком округу на запуштено манастирско имање доселила су се два брата: Мијаило и Веселин. Веселин је имао пет синова: Вукосава, Милована, Павла, Ранисава и Милосава.¹² Вукосав је, заједно са братом Милосавом, био ктитор цркве, и надживео је сина Ранка за једну годину.

4. Надгробни споменик Милосава Веселиновића

Милосав Веселиновић је преминуо 1819. године.

Његов споменик је усадник правоугаоног облика висине 132, ширине 55 и дебљине 20 центиметара. Изнад правоугаоног постолја са натписом у четири реда, налази се кружно проширење у коме је у кружном венцу рељефно изведен умножени крст. Између горњег и десног крака уклесана је година смрти: 1819. Поред надгробника, гробно место уоквирује конструкција димензија 2, 45m x 1 m састављена од различитог

¹² Јеремић, *нав. дело*, 59–61.

камена – ломљеног и притесаног, и надгробних плоча. Сам усадник пободен је у оквиру друге, вероватно старије гробне конструкције (Т.4).

Посвета је исписана црквенословенским писмом и српским језиком, а натпис тече целом ширином доњег дела споменика у четири реда обележена хоризонталним линијама.

1819	1819
1. ЗДѢ ПОЧИВАЕТ	Овде почива
2. РЯБѢ БОЖ[И]	роб божји
3. МИОСАВЪ Ве–	Миосав Ве–
4. СЕЛИНОВИЧЪ	селиновић

У извештају Јоакима Вујића наводи се да је Грачаница нова црква, коју су 1818. године зидали Милосав Томић са Стубла и Вукосав Веселиновић из Тубравића.¹³ Очигледно је Вујић погрешно забележио Милосављево презиме, јер се из поменутог родослова види да је и он такође Веселиновић, а не Томић и да је један од четири Вукосавова брата.¹⁴ Натпис на надгробном споменику на којој је уписано и презиме Милосава (Веселиновић), као и година смрти (1819) то и потврђује.

5. Надгробни споменик ковача Дикосава

Дикосав је био занатлија – ковач, рођен 1757, а преминуо 1837. године. Према старости Дикосав је савременик, а можда и учесник Првог и Другог српског устанка. Споменик му је подигао Срећко, али се не каже у ком су родбинском сродству били.

Споменик је правоугаоног облика, са заобљеним горњим делом висине 150, ширине 67 и дебљине 17 центиметара. Изнад натписа у 10 редова, од чега су два испод обележеног натписног поља, налази се представа великог крста са проширеним крајевима и зрацима и на постољу украшеном рељефним волутама.

¹³ Ј. Вујић, *Путешествије по Србији II*, Београд 1902, 40.

¹⁴ Јеремић, *нав. дело*, 59–61.

Сепулкларну целину са надгробником чини каменом уоквирано гробно место дим. 2m x 1m (Т.5).

Дикосављев епитаф је исписан црквенословенским писмом и српским језиком; спада у дуже натписе међу онима на које смо наишли.

1. ѠВАИ НАДГРОБНИ	Овај надгробни
2. СПОМЕНЪ ПОКАЗЪЕ	спомен показује
3. ГДѢ ПОЧИВАЈУ КОС-	где почивају кос-
4. ТИ ДИКОСАВА КОВ-	ти Дикосава ков-
5. АЧА ПОЖИВЕ 80 Л(Е)ТА	ача; поживе 80 лета
6.И ПРЕСТАВИ СЕ М(Е)С(Е)ЦА	и престапи се месеца
7. [МА]ЈА 18 ДНЕ 1837 Г. А	маја 18 дана 1837. године, а
8. ПОТРУДИ СЕ СРЕЋ-	потруди се Срећ-
9. КО ВОЗДИЖЕ БЕЛЕГЪ	ко, подиже белег
10. ЗА ВЕЧНИ СПОМЕНЪ	за вечни спомен

6. Надгробни споменик Марка Јоанивчића

Марко Јоанивчић је поживео само 5 година и преминуо је 10. марта 1841. године. Овај споменик је правоугаоног облика са заобљеним горњим делом висине 80, ширине 26 и дебљине 11 центиметара. Испод натписног поља са текстом у пет редова, епитаф се наставља у још два реда. Изнад натписа је крст проширених крајева, са зрацима и на постољу, уоквирен рељефним луком са две волуте (Т. 6).

Посвета је исписана црквенословенским писмом и српским језиком.

1. ѠВА СТѢНА	Ова стена
2. ПОКАЗУЕ ГДѢ	показује где
3. ПОЧЊВАЈУ КОСТИ	почивају кости
4. МАРКА ІѠАНИВ-	Марка Јоанив-
5. ЧѢА ПОЖИВЕ ·5· ЛѢ(ТА)	чића; поживе 5 лета
6. І ПРЕСТАВ(И СЕ) М(Е)С(Е)ЦА МА-	и престапи се месеца ма-
7. РТА І ДНЕ (1)841	рта 10. дана 1841

7. Надгробни споменик [Ј]еросима Живковића

[Ј]еросим је рођен 1830, а умро 1850. године. Споменик му је подигао отац.

Живковићев споменик је правоугаоног облика са заобљеним горњим делом висине 108, ширине 30 и дебљине 16 центиметара. Релјефни крст, проширених крајева са зрацима и на полукружном постољу, окружен је венцем са две волуте при дну. Препознатљиве радионичарске израде, споменик припада групи прецизног клесања и стандардизоване форме и орнамената за то време. Занимљиви су линеарно уклесани мотиви винове лозе и астралне представе на бочним странама, те дрвета живота и представа сунца на полеђини усадника. Сепулкарну целину са надгробником чинила је и неукрашена правоугаона плоча дим. 2m x 0,70m (Т.7).

Посвета је исписана црквенословенским писмом и српским језиком.

1. ѠВАЙ НАДГРОБНИ	Овај надгробни
2. СПОМЕНЪ ПОКАЗ-	спомен показу-
3. 8Е ГДѣ ПОЧЫВАЮ КОС-	је где почивају кос-
4. ТИ МЛАДИ-	ти млади-
5. ЋА ЕРОСЫМА ЖИ-	ћа [Ј]еросима Жи-
6. ВКОВИЋА ПОЖ(И)ВЕ	вковића, поживе
7. 20 ЛѣТА ПРЕСТАВИ (СЕ)	20 лета, премину
8. М(ЕСЕ)ЦА ЈУЛІА 21.ГЪ ДНЕ	месеца јула, 21. дана
9. 1850 Г(ОДИНЕ) ПОТРУ8(ДИ СЕ) ѠТ-	1850. године, потруди се
10. ЦЪ ВОЗД(И)ЖЕ БЕЛЕГЪ	отац, подиже белег

Епитаф се наставља на западној страни:

1. ВѣЧНИ СПОМЕНЪ	Вечни спомен
2. [Ј]ЕРОСИМА ЖИ[В]КО-	[Ј]еросима Живко-
3. ВИЋА.	вића

8. [Ј]елин надгробни споменик

Јела је преминула 1851. године, а како је поживела 60. година, значи да је рођена 1791. године, и да је била савременик устанака с почетка 19. века. Била је супруга Томе, вероватно удовица, јер су јој надгробник поставили синови.

Овај споменик је правоугаоног облика са заобљеним горњим делом висине 85, ширине 47 и дебљине 9 центиметара. Изнад натписа у осам редова је представа умноженог крста у кругу са троугаоним зрацима између кракова. Целину са усадником чини правоугаона плоча дим. 2m x 0,75m са представом умноженог крста у лоровом венцу пречника 0,53m (Т.8).

Јелин епитаф исписан је црквенословенским писмом и српским језиком.

1. ѠВАИ НАДГ(РО)БНИ СПОМ(Е)НЪ	Овај надгробни спомен
2. ПОКАЗУЕ ГДѣ ПОЧЫВА[Ю]	показује где почивају
3. КОСТИ ЕЛЕ СУПРУГЕ	кости [Ј]еле, супруге
4. ТОМЇ[НЕ] КО[А] ПОЖЇВЕ	Томине, која поживе
5. 60 Л[ЕТА] ПРЕСТАВЇ СЕ	60. лета, престапи се
6. М[ЕСЕ]ЦА АНУ[АРА] .17. 1851. ГО(ДИНЕ) ПОТ-	месеца јануара 17.
7. РУДИШЕ СЕ СИНО[ВИ] ВОЗ[ДИГОШЕ]	1851. године, пот-
8. БЕЛЕГ	рудише се синови, подигосе белег

9. Надгробни споменик Настасије, супруге Јаковљеве

Настасија је рођена 1811. а преминула 1851. године. Била је супруга Јакова.

Споменик је правоугаоног облика са заобљеним горњим делом висине 65, ширине 41 и дебљине 6 центиметара. Пронађен је оборен и није сасвим јасно које му је припадајуће првобитно место. Доњи део усадника, висине 30 см, је необрађен и предвиђен је за побадање у земљу. Изнад натписа у 6 редова је крст удвојених кракова у кружном лоровом венцу (Т.9).

Посвета је исписана црквенословенским писмом и српским језиком.

1. ѠВА СТѢНА ПОКАЗУЕ ГДѢ	Ова стена показује где
2. ПОЧИВАЮ КОСТИ НАС-	почивају кости Нас-
3. ТАСІЕ СУПРУГЕ АКО(ВА) КО(А)	тасие, супруге Јакова
4. ПОЖЇВИ .40. ЛѢ(ТА) И ПРЕС(ТАВИ СЕ)	поживе 40 лета и престаи се
5. М(ЕСЕ)ЦА ЮЇНІА .12. 1851. ГО(ДИНЕ)	месеца јуна 12. 1851
6. ПОТРУДИ (СЕ) ДРУГЪ	потруди се друг

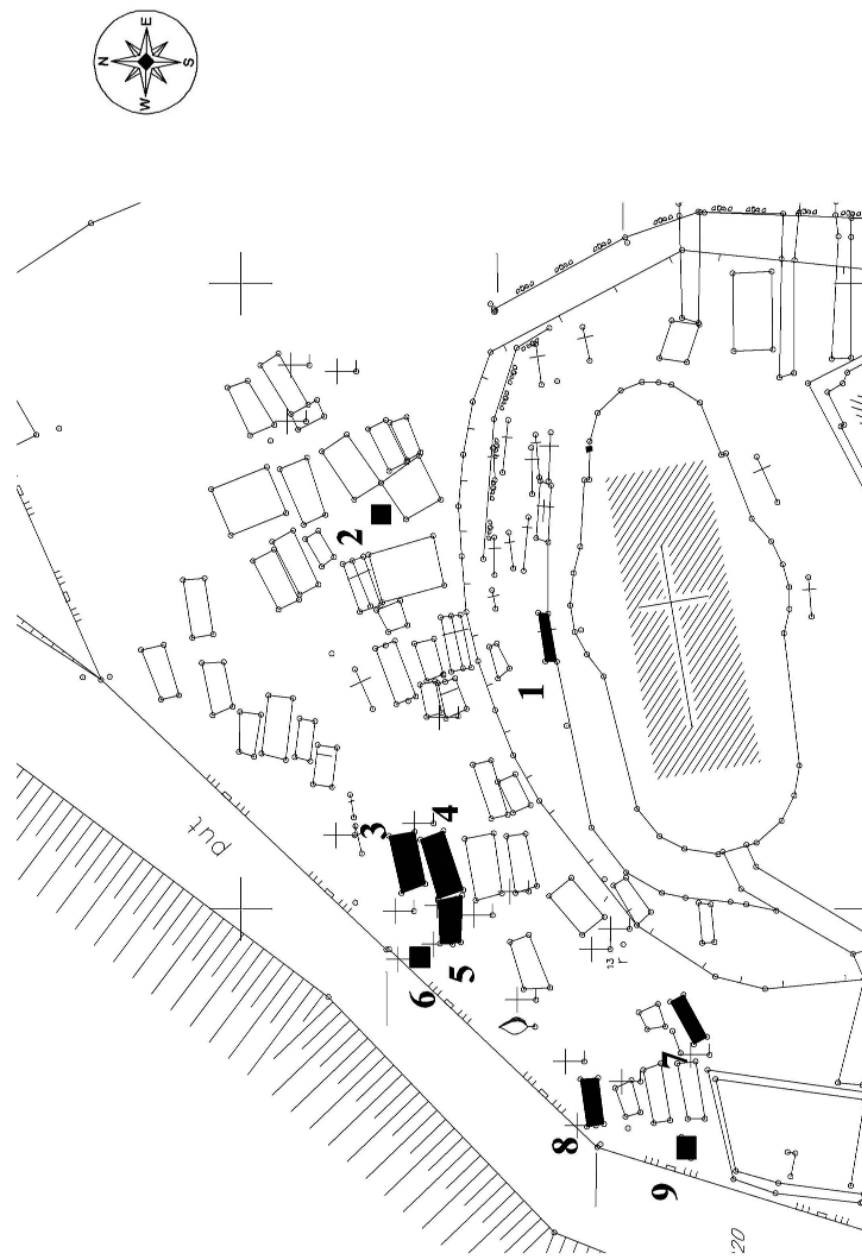
Формулација *потруди се друг* односи се на брачног друга, односно већ поменутог Јакова. *Друг* или *друга* у западној Србији били су синоними за супружнике.

* * *

Натписи на надгробницима из 18. и прве половине 19. века нису честа појава. Штавише, доста су ретки и уколико се јављају обично садрже кратке податке о нечијој години смрти и о онима који подижу споменик, најчешће рођацима. Сем тога, треба имати на уму да су текст најчешће клесали неписмени каменоресци са писаног предлошка и отуда су честа погрешно или непрецизно и произвољно написана слова. Излазак натписа из писаног поља такође је последица неискуства клесара.

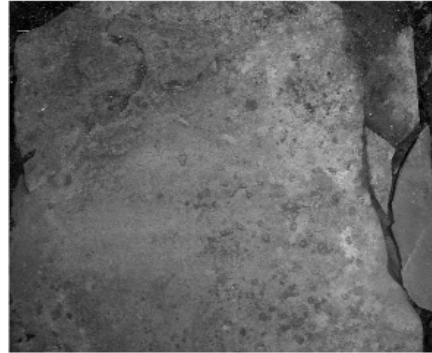
Упоредо са истраживањем самих надгробника или сепулкралних целина, паралелан проблем који овом приликом није ни начет је питање места експлоатације каменолома, као и идентификација радионице у којима су се израђивали споменици. Поред самих посвета, посебно је питање украшавања надгробних белега, односно питање употребљених орнамената и представа и њиховог развоја као израза народне фунерарне уметности и веровања.

Недовољна евидентираност и прецизно хронолошко опредељење надгробника у време османске власти не омогућавају за сада њихово прецизно хронолошко – типолошко сагледавање, скулпторално и ликовно валоризовање и оцену оригиналности и аутохтоности. Проблем датирања решаваћа се објављивањем натписа на њима, а преко њих временским фиксирањем истих форми и појединих радионица у којима су израђивани. Овај рад представља мали прилог у том правцу.

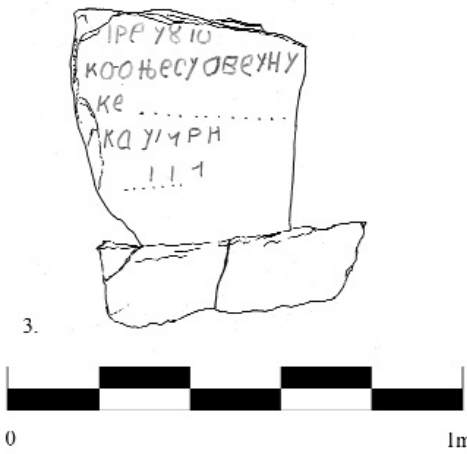

Т. 1 Манастир ваљевска Грачаница, ситуациони план надгробних споменика

T. 2

2. Детаљ споменика са натписом

1.

2.

3.

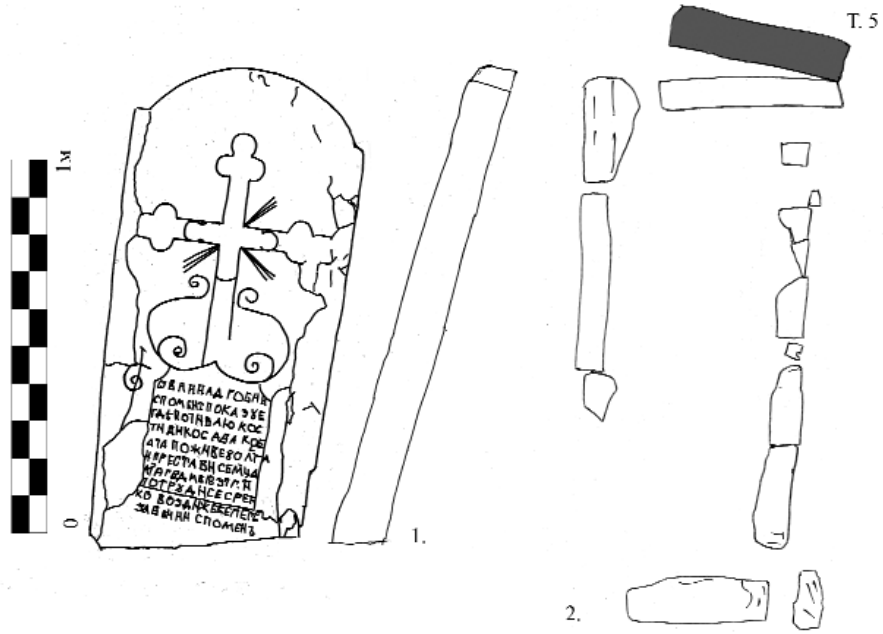

4.

Грона конструкција са положајем усадника

Гробна конструкција са положајем усадника

3.

4.

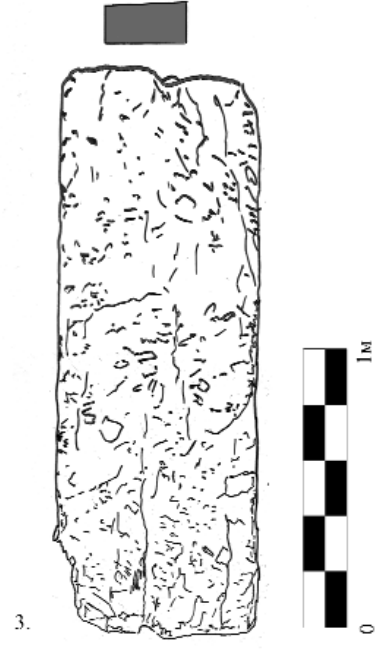
Т. 6

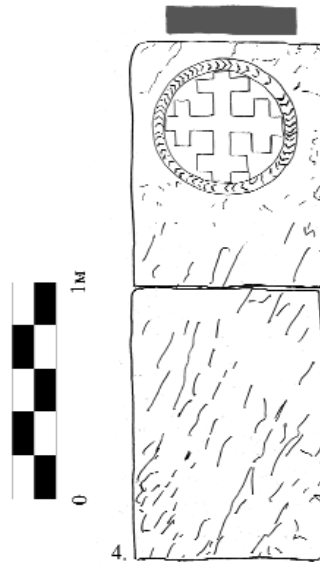

2.

3.

Dejan Bulić, Miloje Nikolić

**SEPULCHRAL EPITAF
OF GRACANICA MONASTERY NEAR VALJEVO**

Summary

During the archaeological exploration of the monastery Gračanica near Valjevo, which took place in 2011, a graveyard site was documented northwards from the church, containing numerous tombstone evidence of burials during the 19th and 20th century. Based on tombstones bearing inscriptions from the 19th century, all of the tombstones from the same period can be precisely dated. Most of the tombstones were implanted into the ground accompanied by grave constructions or horizontal tombstones. One of the nine inscriptions is dedicated to Milosav Veselinović, whose surname has thus far mistakenly been cited as Tomić, was one of the two patrons of the reconstruction of the church in the early 19th century.

Keywords: monastery Gračanica, Valjevo, 19th century, tomstones, patron, epitaphs.

Чланак примљен: 26. 04. 2012.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 20. 08. 2012.

Невен ИСАИЛОВИЋ
Историјски институт
Београд

Александра ФОСТИКОВ
Историјски институт
Београд

**ПОВЕЉА ГОСПОДИНА ЂУРЂА БРАНКОВИЋА КОЈОМ
ПОТВРЂУЈЕ СЛОБОДЕ ГРАЂАНИМА ДЕБРЕЦИНА*
Биа, 1429, 5. мај**

Анстракт: Рад доноси критичко издање повеље Ђурђа Бранковића којом ауктор потврђује привилегије града Дебрецина, након што му је овај посед, после смрти деспота Стефана Лазаревића, потврдио угарски краљ Жигмунд. Акт је значајан јер се ради о првој сачуваној латинској повељи издатој од стране представника куће Бранковића у својству владара Деспотовине. Уједно, аукторова интитулација је од значаја за питање времена стицања деспотске титуле Ђурђа Бранковића.

Кључне речи: дипломатика, повеља, привилегије, Ђурађ Вуковић Бранковић, Дебрецин, Мађарска, XV век.

Опис и ранија издања

Документ, сачуван у оригиналу, данас се налази у Архиву жупаније Хајду-Бихар у граду Дебрецину у североисточној Мађарској, под сигнатуром U 892/15. Раније је припадао збирци повеља архива града Дебрецина – на каталошком листићу стоји ознака „Debrecen lt. 102“¹, док

* Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Средњовековне српске земље (13–15. век): политички, привредни, друштвени и правни процеси* (Ев. бр. 177029).

¹ Ову сигнатуру потврђује и збирка регеста дебрецинских диплома – G. Herpay, *Debrecen szab. kir. város levéltára diplomagyűjteményének regesztái*, Debrecen 1916, 42, br. 92.

је у издању из 1907. назначено да се ради о збирци „Diplomák, n° 10“.² Снимак се чува у Мађарском државном архиву (Magyar Országos Levéltár), у збирци фотографија (Diplomatikai fényképgyűjtemény) под бројем 278794.³ Инвентарски запис идентификује ауктора⁴ и даје тачну датацију, те наводи да се ради о изворнику са утиснутим печатом, али се не помиње материјал. У издању Талоција и Алдашија, пак, стоји да је реч о оригиналу, исписаном на кожи (hártya).⁵

Подаци о димензијама повеље нису дати у инвентару, али се оне могу израчунати на основу промера употребљеног типара (отиска печатног прстена деспота Ђурађа) који износи око 2–2,2 цм.⁶ Дигитални снимак исправе се, у складу са тим, подешава на размеру 1:1, након чега се да утврдити да документ, облика положеног правоугаоника, има димензије око 33 цм по ширини и око 12 цм по дужини. Испод текста, на средини листа, налазио се поменути мали печат (сигнет), који је данас

² L. Thallóczy – A. Áldásy, *Magyarország melléktartományainak oklevéltára II, A Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára 1198–1526*, Budapest 1907, 82–83, br. CLI.

³ Magyar Országos Levéltár (=MOL), DF 278794; *Collectio diplomatica Hungarica* (DVD-ROM), Budapest 2008.

⁴ Наводи се да је ауктор *Wlk György Szerb és Albán despota*, иако се у овом документу Ђурађ не наводи као деспот, већ као господин.

⁵ L. Thallóczy – A. Áldásy, *A Magyarország és Szerbia oklevéltára*, 83; *Collectio diplomatica Hungarica*. Ово је једини латински акт из тог времена исписан на пергаменту, јер је папир у XV веку био доминантан материјал када се ради о актима које су српски аутори упућивали угарским дестинатарима и када је реч о латинским исправама уопште. То није био случај са документима (посебно повељама) писаним на српском језику, код којих је, у истом периоду, доминирао пергамент. Захваљујемо колеги Небојши Порчићу што нам је указао на ову чињеницу.

⁶ А. Ивић, *Стари српски печати и грбови. Прилог српској сфрагистици и хералдици*, Нови Сад 1910, 11, 16, 20, 30, 34–35, табла VI бр. 36, табла VIII бр. 50, табла IX бр. 53; G. Čremošnik, *Studije za srednjovekovnu diplomatiku i sigilografiju Južnih Slavena*, Sarajevo 1976, 59, 65–66, 69, 77, 140–142. Деспот Ђурађ је имао најмање четири мала типара, од којих је један наследио од оца Вука, док остала три носе скраћен или потпун натпис „господинь деспоть Гюргъ“. Стога верујемо да се овде ради о петом типару, који у легенди није садржао титулу деспота. Мало је вероватно да је све до 1429. Бранковић користио очев печатни прстен са натписом „Влькь“, па је готово извесно на типару стајало Ђурађево име, али без деспотске титуле. Мали типар, али тада вероватно већ са деспотском титулом, Ђурађ је користио и на другом акту издатом Дебрецину из 1433. године (MOL, DF 278797). Мали деспотски печат извесно је у употреби од 1435.

већим делом пропао. Виде се остаци дуже траке, вероватно пергаментне⁷, на коју је био наливен восак, чију боју не можемо утврдити са црно-белог снимка, иако је познато да је деспот Турђа углавном користио восак природне или црвене боје.⁸ Документ је исписан позном готицом у осам редова, вероватно од стране локалног писара који се налазио у деспотовом окружењу у месту Биа. То се може закључити и на основу типично угарског формулара који је коришћен, а можда и на основу материјала, јер је, у то време, пергамент још увек био у широкој употреби у градским и мањим властeosким канцеларијама по Мађарској. Са друге стране, у угарској краљевској канцеларији XV века преовладавао је папир.

Документ је до сада издат само једном, у оквиру збирке о мађарско-српским односима Лажоша Талоција и Антала Алдашија (тзв. Мађарско-српског дипломатара): L. Thallóczy – A. Áldásy, *Magyarország melléktartományainak oklevéltára II, A Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára 1198–1526*, Budapest 1907, 82–83, br. CLI. Издање је сачињено без значајних грешака, али не садржи никакве коментаре, нити критичку анализу.⁹

Историјске околности

Угарски краљ Жигмунд Луксембуршки поконио је деспота Стефану Лазаревићу, као свом вазалу, више посуда септембра 1411. године. Међу њима се налазио и град Дебрецин¹⁰ у Бихарској (Бихорској)

⁷ Овакав начин печатења, у коме се за додатно причвршћивање печата користи кожна трака, представља јединствен пример у српској дипломатици XV века, што би такође могло указивати на то да је документ сачињен од стране угарског писара.

⁸ MOL, DF 278794; G. Čremošnik, *Studije*, 77.

⁹ Краћи регест је издат и 1916. године. Видети: G. Herpay, *Debrecen regesztái*, 42, br. 92.

¹⁰ Дебрецин (мађ. Debrecen) је данас, по величини, други град Мађарске. Налази се у североисточној Мађарској, у жупанији Хајду–Бихар, док је у средњем веку био део Бихарске (Бихорске) жупаније. Више о овом граду у позном средњем веку видети у: D. Csánki, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I*, Budapest 1890, 595, 597–598; G. Györffy, *Az Árpád-kori Magyarország történelmi földrajza I*, Budapest 1963, 609–613; *Историја српског народа (=ИСН) II*, Београд 1982, 322, 324, 327, 329 (С. Ћирковић); P. Engel, *The Realm of St Stephen. A History of Medieval Hungary 895–1526*, London–New York 2005, 218, 233, 254; Ђ. Бубало, *Поседи српских деспота у одбрамбеним плановима Краљевине Угарске 1458. и 1459. године*, Пад Српске деспотовине 1459. године (зборник радова са научног

жупанији, упркос томе што је нешто раније (1405) стекао статус слободног краљевског града.¹¹ У Стефановим рукама град је остао све до његове смрти 1427. Уговором у Тати 1426. нису били обухваћени деспотски поседи у Угарској, па су они остављени Ђурђу Бранковићу, као признатом Лазаревићевом наследнику.¹² Мађарске власти су се понашале у складу са својим актима и утврђеном политиком, те су Ђурђа практично од почетка називале деспотом и тако га и третирали. Уједно, према подацима хроничара Јаноша Туроција, Бранковићу су Угри, због губитка Београда, не само дали све ујакове поседе у Мађарској, већ су му доделили и нове.¹³

Док даровна (привилегијална) повеља деспота Стефана грађанима Дебрецина није сачувана, иако се помиње, Ђурђева нам је позната у оригиналу. Она је настала током његовог боравка у Угарској у пролеће 1429.¹⁴ Бранковићев долазак искористили су градови који су одавно

скупа), Београд 2011, 229–232, 234, 237, 240–241; А. Крстић, *Документи о угарским поседима деспота Ђурђа датим у залог Јовану Хуњадију 1444. године*, Мешовита грађа 32 (2011) 125–131, 134–136, 139, 141–145, 148–149, 151, 155.

¹¹ Imre Nagy, *A Zichy és Vászonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytár VI*, Budapest 1894, 146–148; L. Thallóczy – A. Áldásy, *A Magyarország és Szerbia oklevéltára*, 54; К. Жиречек, *Историја Срба II*, Београд 1952, 355–357; *ИСН II*, 322 (С. Ђирковић); П. Рокаи, З. Бере, Т. Пал, А. Касаш, *Историја Мађара*, Београд 2002, 79. Дебрецин је, вероватно, изгубио статус слободног града након предаје деспоту Стефану, не само зато што је постао властеоски посед, већ и зато што није изградио зидине на шта су се његови грађани обавезали.

¹² *ИСН II*, 215, нап. 30 (са старијом литературом). Око аутентичности уговора у Тати није постигнут пун консензус историчара.

¹³ М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба*, Београд 1994, 95, нап. 21. Претпоставља се да су интересе српских владара на њиховим угарским поседима углавном заступали локални чиновници (мађарског или српског порекла, у зависности од већинског становништва), а ређе људи послати из Србије. Видети: К. Жиречек, *Историја Срба II*, 357.

¹⁴ Ђурађ Бранковић је, барем од краја априла до средине јуна, боравио на својим поседима у околини Будима. Детаљи његове посете Мађарској нису познати. Сматрало се да је она била везана за преговоре о одбрани од Османлија (М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 145–146). Са друге стране, краљ Жигмунд је готово непрекидно боравио у Пожуну (данашњој Братислави) од почетка априла 1429. до марта 1430, па је мало вероватно да су се њих двојица срели. Видети: L. Thallóczy – A. Áldásy, *A Magyarország és Szerbia oklevéltára*, 82–84; J. K. Hoensch, *Itinerar König und Kaiser Sigismunds von Luxemburg 1368–1437*, Warendorf 1995, 114–115; P. Engel – N. Toth, *Itineraria regum et reginarum (1382–1438)*, Budapest 2005, 124–125.

постали његово власништво. Они су, према устаљеном обичају приликом промена на престолу, тражили потврду својих раније стечених привилегија.¹⁵

Повељу грађанима Дебрецина српски владар је издао у месту Биа¹⁶, тада у Пилишкој жупанији, које се налази десетак километара западно од Будима. Да се ради о том насељу посредно сазнајемо из акта краља Жигмунда, издатог у Пожуну 16. јуна 1429, којим, на молбу Ђурђа и његових поданика са посуда Торбађа који много трпе због сиромаштва које их је задесило, краљ ослобађа овај посед од дажбина дугованих краљевском фиску.¹⁷ Место Торбађ¹⁸ налазило се одмах поред насеља Биа (у време власти деспота вероватно и у склопу истог властелинства) и данас са њиме чини јединствени град Биаторбађ (Biatorbágy).¹⁹

¹⁵ Познато је да се Ђурађ Бранковић 1431. спорио са мађарским племићима Николом Лекешом од Калоа (Калаја) и његовим сином Јаношем, због тога што су наносили штету грађанима Дебрецина и узнемиравали их. Зна се, међутим, и да су спорови између Ђурђа и Јаноша избили већ 1428, али не може се поуздано утврдити да ли се и тада радило о узнемиравању истог града јер се, у том случају, Дебрецин експлицитно не помиње. L. Thallóczy – A. Áldásy, *A Magyarország és Szerbia oklevéltára*, 77, 89; *Српски биографски речник* 4, Нови Сад 2009, 436 (С. Ђирковић); А. Крстић, *Документи*, 142.

¹⁶ Биа се на неколико места помиње као деспотски посед. Видети: MOL, Diplomataikai levéltár (=DL) 13268. Често се, међутим, помиње и локална властела из овог насеља (MOL, DL 16262, 25227, 28243). Након пропасти Деспотовине, посед се вратио у краљевске руке. Видети и: D. Csánki, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában* I.

¹⁷ „...in possessione sua Torbaagh...” L. Thallóczy – A. Áldásy, *A Magyarország és Szerbia oklevéltára*, 83–85, br. CLII.

¹⁸ Назив Торбађ прво се односио на пространу шуму, на чијем се ободу налазило насеље Биа. Оба топонима први пут се помињу 1192, а спојени су у једно насеље 1966. Anonymus, *Gesta Hungarorum*, fordította D. Pais, Magyar Elektronikus Könyvtár (<http://mek.oszk.hu/02200/02245/02245.htm>); Biatorbágy Város Önkormányzatának hivatalos honlapja (<http://www.biatorbagy.hu/en/history>). За више података о Торбађу у време власти српских деспота и касније видети: MOL, DL 12081, 15411, 15526, 15993, 19661, 23292, 25227, 106083, као и D. Csánki, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában* I; L. Thallóczy – A. Áldásy, *A Magyarország és Szerbia oklevéltára*, 84, 247; Ђ. Бубало, *Поседи српских деспота*, 231, 235, 239–240.

¹⁹ Према презентацији Google Maps (<http://maps.google.rs/>), tag: Biatorbágy.

Текст исправе

Georgius Wlk Rasscie Albanieque dominus. Prudentibus et circumspectis viris universis civibus et hospitibus²⁰ nostris de Debrechen sinceram dilectionem cum salute. [2] Noveritis quod venientes in nostram presentiam circumspecti viri²¹ Bartholomeus Magnus, iudex vester specialis, et Cantor literatus, iuratus civis, in eorum ac vestrorum personis nobis humiliter [3] et devote supplicarunt ut vos et vestrum quemlibet in cunctis vestris libertatibus, per serenissimum principem dominum Sigismundum, dei gratia Romanorum regem semper augustum [4] ac Hungarie, Bohemie, Dalmatie, Croatiae²² etc. regem, et, per consequens, Stephanum dei gratia despotum Rasscie, bone memorie fratrem nostrum dilectum, vobis generose concessis et indultis, benigne dig[5]naremur conservare. Nos, enim, supplicationibus eorundem Bartholomei iudicis et Cantoris literati, iuratis²³ (!) civis vestrorum, benigne inclinati, vos et quemlibet vestrum in universis vestris [6] libertatibus, ut prefertur, per ipsum dominum nostrum regem et despotum, fratrem nostrum dilectum, vobis generose indultis et concessis, indempniter volumus conservare, ymmo conservamus et in posterum [7] augmentamus presentium per vigorem. Volumus, igitur, eandem civitatem nostram Debrechen vocatam, ad premissas libertates vestras in foris et aliis locis publicis pallam²⁴(!) [8] proclamando per vos, multitudine populorum decorari. Datum in Bya, in festo ascensionis Domini, anno eiusdem millesimo quadringentesimo vigesimo nono.

²⁰ Hospes – становник. Термин *hospes* односи се на углавном на становнике неког места, на које се односе дате повластице, али који не потпадају под власт сизерена самог места. Према појединим ауторима може да се односи на трговце или обртнике, док према другима *hospites* представљају досељенике који живе у граду, али се разликују од грађана (*cives*). Отуда и преводи као *гост*, *Gäste* итд. Видети: *Lexicon latinitatis medii aevi Jugoslaviae*. Fasciculus III (Foresterius–K), eds. M. Kostrenčić – V. Gortan – Z. Herkov, Zagreb 1973, 544; J. F. Niermeyer, *Mediae Latinitatis Lexicon Minus*, Leiden, E. J. Brill, 1976, 500–501; E. Lautenbach, *Latein-Deutsch : Zitate-Lexikon. Quellennachweise*, Münster 2002, 337; A. Birin, *Pravni položaj stranaca u statutima dalmatinskih komuna*, Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU 20 (2002) 66–67.

²¹ Circumspectus – угледан, виђен, почасан. У комбинацији са речју *vir* може значити и угледни вазал, поданик. Видети: *Lexicon latinitatis medii aevi Jugoslaviae*. Fasciculus I (A–Clericellus), eds. M. Kostrenčić – V. Gortan – Z. Herkov, Zagreb 1969, 224; J. F. Niermeyer, *Lexicon*, 1110.

²² Према изворнику, може се читати и као: Cruatie.

²³ Требало би: iurati.

²⁴ Требало би: palam.

Превод исправе*

[Ми] Ђурађ Вуков[ић], господар Рашке и Албаније, упућујемо искрену наклоност и поздрав мудрим и угледним мужевима, свим грађанима и становницима нашим дебрецинским. Нека вам буде на знање да су пред нас дошли угледни мужеви Бартоломеј Велики²⁵, судија ваш посебни, и Кантор, литерат²⁶ и заклетни грађанин²⁷, да нас у своје и у ваше име

* Редакција превода: Драгана Кунчер.

²⁵ Бартоломеј је, према интерпретацији мађарских историчара, заправо Берталан Нађ, главни градски судија (градоначелник) Дебрецина. *Magnus* би, дакле, у том случају, био превод надимка или породичног имена, а не саставни део његовог звања. Међутим, није искључено да се ипак ради о титули *magnus iudex*, која би могла означавати главног судију, а забележена је у изворима (S. Barabá, *A Római szent Birodalmi Grof Széki Teleki család oklevéltára* II, Budapest 1895, 288, 429; S. Közli, *Monumenta, emlékek a Majthényi, Kesselleőkeői és Berencsi Majthényi bárók és urak családi levéltárából 1451–1728*, Történelmi tár 20 (1897) 7, 11; L. Erdélyi – P. Sörös, *A Pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története* VIII, Budapest 1903, 442; I. K. Tkalčić, *Povijesni spomenici grada Zagreba* IX, Zagreb 1903, 351). Бартоломеј је на функцију изабран 24. априла 1429, јер је редовна промена дебрецинских градских судија (након једногодишњег мандата) вршена увек тог датума. Видети: I. Gazdag, *Debrecen város történeti kronológiája* I, Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve 11 (1984) 192.

²⁶ *Cantor* је био назив за каптолског каноника који пева у цркви, али се овде вероватно пре ради о личном или породичном имену Кантор (Kántor), које није ретко у Мађарској. *Lit(t)eratus* (литерат) је општи назив за писменог човека, али је касније попримио и значење писменог властелина или локалног нотара. Видети: *Lexicon latinitatis medii aevi Iugoslaviae*. Fasciculus I, 167; P. Engel, *The Realm of St Stephen*, 43, 193; T. Pálosfalvi, *The Noble Elite in the County of Körös (Križevci) 1400–1526*, Budapest 2012, 61, 62, 84, 90, 102, 113, 130, 132, 165, 169, 171, 172, 177, 182, 196, 197, 198, 217, 223, 224, 255, 310 (докторска дисертација у рукопису).

²⁷ Градску управу је, у средњовековним угарским градовима, чинило веће угледника састављено од судија (*iudices*) и заклетих грађана (*iurati*). Судије су обично биле старије личности, вишег статуса које су се већ доказале у управи. Најчешће је *iuratus* постајао *iudex* након што је дуже време провео у већу и стекао довољно искуства. Из редова судија је, на уобичајен мандат од годину дана, биран и посебни или главни (*capitalis, specialis*) судија који је, заправо, вршио дужност градоначелника. Број већника се разликовао од града до града – најчешће је постојао само један судија са 12 заклетих грађана, али је понекад било и двоје–троје *iudicum* са четири до шест *iuratorum* итд. Видети: P. Engel, *The Realm of St Stephen*, 252; L. S. Gulyás, *A mezővárosi önkormányzat funkciói és társadalmi háttere a középkori Hegyalján [Functions And Social Background Of The Self Government In The Market-Towns Of The Medieval Hegyalja Region]*, Debrecen 2008, 22, 30, 37, 42, 59, 60, 77–79, 81, 111, 117, 194–195, 199, 205 (докторска дисертација у рукопису).

понизно и смерно замоле да вас и сваког од вас удостојимо задржати у свим вашим слободама које су вам дарезљиво поделили и благонаклоно даровали најславнији владар, господин Жигмунд, милошћу Божјом увек узвишени краљ Римљана и краљ Мађарске, Чешке, Далмације, Хрватске итд., те, после њега, Стефан, милошћу Божјом деспот Рашке, наш драги покојни брат²⁸. Ми, стога, благонаклоно спремни да прихватимо молбе ваших људи, реченог судије Бартоломеја и Кантора, литерата и заклетог грађанина, желимо да вас и сваког од вас у потпуности задржимо у свим вашим слободама које су вам, као што је речено, дарезљиво поделили и дали наведени наш господин краљ и наш драги брат деспот и, штавише, [не само да] вас у томе задржавамо, већ [вам привилегије] за убудуће оснажујемо²⁹ овом повељом. Желимо, стога, да речени град наш, звани Дебрецин, буде украшен мноштвом људи док ви отворено разглашавате поменуте ваше слободе на трговима и другим јавним местима.³⁰ Дато у месту Биа, на празник Вазнесења Господњег, лета његовога 1429.

Дипломатичке одлике

По својим спољашњим обележјима (форма документа, начин печатења), ова исправа пре припада отвореним писмима, него привилегијалним повељама. Са друге стране, по садржају, иако је и он сведен а не свечан, нема спора да се ради о даровној дипломи.³¹ Документ је, као што смо већ навели, састављен по типично угарском формулару, а карактеришу га и одређени изрази који су у то време често коришћени у

²⁸ Термин „брат“ овде не означава конкретно сродство, већ се тако, између осталог, оловљавао претходник на престолу сличне генерације. Познато је да су Стефан и Ђурађ практично били вршњаци, иако је први био ујак другом. Млађи владар је старијег претходника могао називати „оцем“. Видети: М. Благојевић, *Сродствена терминологија и хијерархија владара у списима Константина Филозофа и његових савременика*, Зборник радова Византолошког института 39 (2001–2002) 225–235.

²⁹ Дословно: *увећавамо снагом/валидношћу ове повеље*. Видети: J. F. Niermeyer, *Lexicon*, 1101.

³⁰ Овом фразом, која се често јавља у угарским повељама, ауктор жели да каже да дебрецински посланици треба да, на јавним местима у свом граду, пред грађанима разгласе вест о потврди привилегија.

³¹ Према истраживањима Небојше Порчића у склопу његовог рада на изради докторске тезе *Дипломатички обрасци средњовековних владарских докумената: српски пример*. Видети и нап. 5.

латинским канцеларијама мађарске државе. Стога смо и претпоставили да је састављач и писар био локални службеник, затечен у месту Биа у време деспотовог боравка у околини Будима у пролеће 1429. године.

Интитулација којом повеља почиње изузетно је занимљива. У неким својим елементима (земље којима ауктор влада или претендује да влада), она ће остати иста до краја Ђурђевог владавине, бар када су у питању његова латинска документа. Оваква форма преузета је, такође, из угарске праксе у дипломатичкој и епистоларној размени са Српском деспотовином. Међутим, иако је познато да је мађарски краљ, недуго после смрти деспота Стефана, почео Ђурђа Бранковића, као његовог наследника, називати деспотом, сам Ђурађ није користио ту титулу све док је званично није добио из Цариграда (највероватније крајем јуна или у јулу 1429).³² Стога се он у овој повељи, издатој 5. маја 1429, титулише као *Georgius Wlk Rasscie Albanieque dominus*, односно као *Ђурађ Вуков, господин Раике и Албаније*.³³ Лично име *Georgius Wlk* још је једна од назнака угарског састављача повеље. Словенски дијак вероватно би написао патронимско презиме Вуковић, уместо облика *Wlk*.³⁴ Ђурађ се назива господином све до јесени 1429, али га Дубровчани већ почетком августа те године први пут ословљавају као деспота.³⁵ И Мађари су, убрзо затим, уместо паушалног наслова *dux et despotus* или *despotus seu dux*, у обраћању Бранковићу такође усвојили формулу титулатуре *Georgius, Rasscie despotus et Albaniae dominus*.³⁶

Након интитулације следе кратке формуле инскрипције и салутације. Инскрипција није општа, већ је упућена грађанима Дебрецина, као деспотовим поданицима. Промулгација је садржана само у изразу *noveritis quod*, којим се, заправо, уводи формула експозиције која садржи

³² М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 135–137, 140–141. Андрија Веселиновић наводи претпоставку да је Ђурађ крунисан на Петровдан, 29. јуна 1429. године. Видети: А. Веселиновић, *Држава српских деспота*, Београд 2006², 63–66.

³³ Милош Благојевић аргументује свој став да Ђурђа Бранковића треба називати Ђурђем Вуковићем у: М. Благојевић, *Деспот Ђурађ Вуковић и српска државност*, Пад Српске деспотовине 1459. године (зборник радова са научног скупа), Београд 2011, 33, нап. 1.

³⁴ Стране речи се не деклинирају у латинском, сем ако нису попримиле изворно латински наставак.

³⁵ М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 135, 137, нап. 30. Опширније о деспотској титули Ђурђа Бранковића у: А. Веселиновић, *Држава српских деспота*, 61–84.

³⁶ L. Thallóczy – A. Áldásy, *A Magyarország és Szerbia oklevéltára*, 74–76, 84, 95, 98, 142, 147, 150, 158–159, 164–166, 171, 191, 206, 217.

петицију (интервенцију). Експозиција је опширнија и подразумева петицију двојице угледних представника становништва Дебрецина (чланова градске управе), који су посетили свог господара Ђурђа Бранковића како би им он потврдио слободе. Радило се о повластицама које су им раније доделили краљ Жигмунд и деспот Стефан Лазаревић, који је тај град држао као посед пре свог сестрића. У диспозицији, Ђурађ истиче да потврђује старе привилегије и да то чини излазећи у сусрет молбама посланика.³⁷

Датум је кратак и сачињен по угарском моделу. Садржи место, празник којим су одређени дан и месец записивања правног чина, те годину ере од Христовог рођења. Провером празничних таблица утврђено је да је Вазнесење Господње те године заиста падало 5. маја, те су досадашњи издавачи исправно датирали документ.³⁸ Место у коме је повеља сачињена је Биа, данас Биаторбађ, недалеко од данашње Будимпеште.³⁹ Ђурађ Бранковић је боравио на овом свом поседу током своје посете Угарској и примао посланства својих поданика са територије Мађарске.

*

Деспоту Ђурђу су поседи у Угарској формално одузети 1440, када се сукобио са новим мађарским краљем Владиславом, али су му, након измирења, већ следеће године враћени. Међутим, у лето 1444. Бранковић је највећи део својих угарских властелинстава уступио или заложии Јаношу Хуњадију како би му надокнадио трошкове рата и придобио га за склапање мира са Турцима и обнову Деспотовине. Том приликом је, по свему судећи, Ђурађ био приморан да Хуњадију заложии и Дебрецин и поседе у непосредној околини овог града. Сукоби који су избили након битке код Варне практично су ове деспотове губитке учинили трајним. Упркос повременим најавама, мађарски поседи српских деспота, изгубљени 1444, никада више нису враћени представницима куће Бранковића.⁴⁰

³⁷ Ђурађ је и у наредним годинама (1431, 1433) интервенисао у корист грађана Дебрецина. L. Thallóczy – A. Áldásy, *A Magyarország és Szerbia oklevéltára*, 89, 95–96. Он се у дебрецинским регестима помиње више пута између 1429. и 1441. Видети: G. Hegray, *Debrecen regesztái*, 42–47, 49–50.

³⁸ J. Stipišić, *Поточне повјесне знаности и теорији и пракси*, Zagreb 1972, 186, 198.

³⁹ Више о месту Биа видети горе, у одељку *Историјски оквир*.

⁴⁰ P. Engel, *The Realm of St Stephen*, 287; Ђ. Бубало, *Поседи српских деспота*, 231–240; А. Крстић, *Документи*, 128–130, 139, 141, 147, 154.

Neven Isailović, Aleksandra Fostikov

**CHARTER OF GOSPODIN (LORD) ĐURAĐ BRANKOVIĆ
BY WHICH HE CONFIRMED THE LIBERTIES
OF THE CITIZENS OF DEBRECEN**

Summary

This paper is a critical edition of the Charter of Gospodin (Lord) Đurađ Vuković Branković, by which he confirmed the privileges of the town of Debrecen, which had become his property after the death of his uncle, despote Stefan Lazarević, and formal confirmation of King Sigismund of Hungary. The document is significant because it is the first surviving Latin charter issued by the members of the Serbian ruling dynasty of Branković. Also, the intitulation of the issuer is relevant to the matter of the moment of Đurađ Branković's acquisition of the title of despote.

When it comes to its external features, the analyzed document is similar to the open letters. Yet again, its internal form contains all typical elements of a charter of privileges. It was probably written by a Hungarian scribe, or, at least, by a person who followed the practice of the Hungarian chanceries. The representatives of the citizens of Debrecen, the mayor and a member of the town council, visited their lord and asked him to confirm their liberties. Their petition was granted in a place called Bia, near present-day Budapest, which was another possession of Serbian ruler in Hungary. As the issuer, Đurađ Branković calls himself Gospodin (Lord) and not the Despote, because it was not until the summer of the same year (1429) that he officialy gained that title from Byzantine emperor.

Keywords: diplomatics, charter, privileges, Đurađ Vuković Branković, Debrecen, Hungary, 15th Century.

Чланак примљен: 09. 03. 2012.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 20. 08. 2012.

Александра ФОСТИКОВ
Историјски институт
Београд

Невен ИСАИЛОВИЋ
Историјски институт
Београд

**АКТА О ИСПЛАТИ ДЕЛА СВЕТОДМИТАРСКОГ
ДОХОТКА ДЕСПОТИЦИ ЈЕЛЕНИ***
Дубровник, 1463, мај 11 – Дубровник, 1463, новембар 11

Апстракт: Сведочанство о исплати дела Светодмитарског дохотка деспотици Јелени из дубровачке благајне, ради регулисања дуга Стефана Томашевића, српског деспота и босанског краља, према ташти, последња је позната исправа у којој се спомиње тзв. Српски трибут. Састављена из два различита документа – уверења да ће сума бити исплаћена и потврде о преузимању новца – исправа представља пример дводелне признанице и речито сведочи о дубровачкој пословној политици. У овом прилогу, аутори доносе критичко издање наведених исправа.

Кључне речи: дипломатика, Јелена Палеолог Бранковић, Стефан Томашевић, Дубровник, Светодмитарски (Српски) доходак, признаница (експедиторија), ажула, XV век.

Како је текла исплата Српског дохотка за владе краља Стефана Томашевића, није ближе познато. Још у повељи о повластицама од 23. новембра 1461. наглашено је да се дохоци имају давати *всако годиште*¹,

* Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Средњовековне српске земље (13–15. век): политички, привредни, друштвени и правни процеси* (Ев. бр. 177029).

¹ С. Рудић, *Повеља краља Стефана Томашевића Дубровнику*, Грађа о прошлости Босне (=ГПБ) 2 (2009) 156, 159, 167–168.

а већ два дана касније, Стефан у акту од 25. новембра, спомиње исплату наслеђених дугова, од наплате будућих трибута.² Иако је добијени новац углавном користио да регулише дугове из времена својих претходника, као и своје, познато је да је део једног трибута исплаћен директно.³ Да су Дубровчани, по свему судећи, поштовали договор и редовно давали своје дажбине босанском владару, сведочи и документ о исплати дуга деспотици Јелени Палеолог Бранковић, такође из средстава добијених на име будућег трибута. Истовремено, то је и последњи познати спомен исплате Светодмитарског дохотка.⁴

Када и под каквим околностима је краљ Стефан купио ажулу⁵ због које се задужио ташти Јелени, није познато. Да је заиста била скупоцена, речито говори чињеница да је за њену исплату, уступио деспотици Јелени већи део следећег Светодмитарског дохотка. Од 2000 перпера колико је требало да добије босански владар, исплаћено јој је 1366 перпера и осам динара,⁶ а према нејасним наводима из дубровачког акта, може се

² А. Фостиков, *Повеља босанског краља Стефана Томашевића Дубровачкој општини о дугу краља Твртка II*, ГПБ 1 (2008) 148–149, 152–153, 156. О наслеђеним дуговима видети и: Иста, *Повеља босанског краља Стефана Томашевића Дубровачкој општини о дугу његовог оца краља Томаша*, ГПБ 1 (2008) 159–164.

³ Према одлуци Већа Умољених, од 22. априла 1463, део неког дохотка, чије се име експлицитно не наводи, исплаћен је за претходни период, без помена неког условљавања или умањивања. *Prima pars est de offerendo Stiepano logofeth et Dobercho, ambassiatoribus maiestatis regis Bosne, denarios honorantie que ipsi omni anno datur per comune nostrum, videlicet id quod sibi debetur pro tempore preterito...*[за оно што још није доспело извињавају се]. Državni arhiv u Dubrovniku, Acta Consilii Rogatorum 17, f. 204'; А. Фостиков, *Повеља о дугу краља Твртка II*, 153, нап. 22; М. Динић, *Дубровачки трибути*, у: Из српске историје средњег века, Београд 2003, 739 (прештампано из: М. Динић, *Дубровачки трибути. Могориш, Светодмитарски и Конавоски доходак, Провијун браће Властковића*, Глас СКА 168 (1935) 203–257).

⁴ М. Динић, *Дубровачки трибути*, 739.

⁵ Реч ажула, потекла од венецијанског *àsola*, означава назив за копчу, петљу, дугме, али и драги камен, накит, украс. V. Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno-povijestni rječnik I–II*, Zagreb 1902–1922, 11; *Етимолошки речник српског језика*. Свеска 1–А, ур. А. Лома, Београд 2003, 68.

⁶ Према одлуци од 9. маја 1463, у складу са захтевом краља Босне, деспотици Јелени требало је исплатити 400 дуката. М. Динић, *Дубровачки трибути*, 739, нап. 22; Д. Ковачевић, *Пад босанске државе према дубровачким изворима*, Годишњак Друштва историчара БиХ 14 (1963) 211. Како су у вези са исплатом трибута увек навођене дубровачке перпере, било је неопходно да дукати буду накнадно прерачунати у исте. Ђ. Бубало, *Фалсификована повеља цара Уроша о*

помислити и да јој то није била пуна цена, већ да је, претходно, на име исте, Стефан дао ташти бар неки део новца.⁷

У време издавања дубровачке потврде о будућој исплати, Јелена је била у Дубровнику. Она је тамо провела дуже време (од октобра 1462. до средине јуна 1463. године) ради преговора око удаје своје кћери Милице за Леонарда III Тока, успут покушавајући да регулише питања различитих дугова, које је потраживала у име претходника, као и актуелну исплату новца за ажулу. Након завршеног венчања и добијања писане потврде о будућој исплати, одлази, у јуну 1463, за ћерком на острво Санта Мауру.⁸ Њено име се, у вези са обећаним средствима, поново јавља у одлуци Већа умољених од 14. октобра те године, а поводом одлуке о одговору њеном посланику, који је вероватно у Дубровник стигао мало раније како би, у Јеленино име, захтевао обећани новац. Коначно, 11. новембра исте 1463. Општина исплаћује средства њеном посланику, дијаку Кузми, на основу веровног писма деспотице.⁹

*

Анализирани документ први пут је објавио Иван Кукуљевић Сакцински¹⁰, а затим га је поново издао Ђуро Шурмин уређујући и допуњујући збирку Сакцинског и Радослава Лопашећа за штампу.¹¹ Последњи пут, приредио га је Љубомир Стојановић, према коме се

стонском дохотку, Стари српски архив 2 (2003) 140–141; Ђ. Тошић, *Посљедња босанска краљица Мара (Јелена)*, Зборник за историју БиХ 3, Београд 2002, 40–41.

⁷ Видети у тексту: I, ред бр. 8, у коме се наводи да је то остатак од исплате.

⁸ Ђ. Тошић, *Посљедња босанска краљица*, 40; Н. Зечевић, *Први брак деспота Леонарда III Тока*, Зборник радова Византолошког института 43 (2006) 155–173. Деспотица Јелена је и умрла на Санта Маури, као монахиња Хипомона, 1473. године.

⁹ Fr. Rački, *Dubrovački spomenici o odnošaju dubrovačke obćine naprama Bosni i Turskoj godine razspa bosanske kraljevine*, Starine JAZU 6 (1874) 9–10, br. 37; D. Dinić-Knežević, *Sremski Brankovići*, Istraživanja 4 (1975) 24–25; Ђ. Тошић, *Посљедња босанска краљица*, 40–41.

¹⁰ I. Kukuljević Sakcinski, *Njekoliko tiskom neizdanih srpskih, bosanskih i dubrovačkih listinah*, Arkiv za povjestnicu jugoslavensku 8 (1865) 196–197, br. 2. Напомена: услед грешака у нумерацији страница, рад заправо почиње на страници 257, која је нумерисана са 193.

¹¹ *Hrvatski spomenici*. Sveska I, od godine 1100–1499. Zbirku I. Kukuljevića i R. Lopašića popunio i za tisak priredio dr Đuro Šurmin, Zagreb 1898, 231–232, br. 139.

¹² Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма (=ССIII)* I–2, Београд - Сремски Карловци 1934, Библиотека фототипских издања, књ. 2, Београд 2006.² (фототипско издање допуњено регистром), 168–169, бр. 742–743.

оригинални документ налази *на хартији са печатом, у Југословенској Академији*.¹² Ту тврдњу потврђује и инвентар исправа који су Владимир Мошин и Сеид Траљић начинили 1956.¹³ Документ се и данас чува у Архиву ХАЗУ, под сигнатуром *Ćir. I (Srednjovjekovne ćirilske isprave)*, br. 6. Физички опис исправе није познат до детаља. Да је у питању *отворени лист*, како се то у самом акту спомиње, сведочи и дубровачки печат, чији је типар утиснут на средину доњег дела хартије. Око воштаног отиска је касније исписана потврда о преузимању.

Према подацима које су саопштили Сакцински и Шурмин на печату стоји натпис *Sigillum Comunis Ragusii*.¹⁴ Ради се о тзв. другој верзији дубровачког великог печата, промера 4,2 цм, који је почео да се употребљава управо око 1463. Отисци овог „новог“ типара сачувани су на анализираном документу, као и на исправи издатој синовима херцега Стефана Вукчића септембра 1466.¹⁵ Печат нема довољно рељефан отисак јер је утиснут на ромбични комад папира који је стављен преко изливеног воска. На основу пречника печата могу се оквирно утврдити димензије повеље, а оне су 25,5 цм (ширина) са 19 цм (дужина). Судећи према фотографији, по којој је ово издање и приређено¹⁶ приликом писања текста (I), дубровачки логотет Маринко је извукао линије, а сам текст писан је изнад истих. Потврда о пријему коју је написао дијак Кузма, написана је веома ситним словима испод првобитног Маринковог текста, са обе стране печата.

*Текст акта**

(I) Дубровачка признаница о будућој исплати деспотици Јелени (11. мај 1463)

ВѢ ИМЕ ѡТЦА И СИНА И СВѢТААГѢ ДѢХА, АМИНѢ. МЛИ КНЕЗѢ И ВЛАСТЕЛ(Е) И СВА ѡПКИНА |2| ВЛАСТЕѢ ВЛАДѢЦААГО ГРАДА ДѢБРОВНИКА, СВАКОМѢ КОМѢ СЕ Д(О)СТОИ И ПРѢДѢ КОГА СЕ |3| ИЗЪНЕСЕ ѡБИ НАШѢ ЛИСТѢ ѡТВОРЕННИ, А ПОДѢ НАШОМ(Ъ) ПЕЧАТѢЮ ВѢРОВААНѢМЪ, ДАВ(А)МО НА ЗНАНК |4| КАКѢ ѡБѢТОВАСМО

¹³ V. Mošin – S. M. Trajlić, *Ćirilske isprave i pisma u Arhivu Jugoslavenske akademije*, Starine JAZU 46 (1956) 98. Овде је дат и краћи регест, уз опаску да се ради о оригиналу на папиру са утиснутим воштаним печатом града Дубровника.

¹⁴ I. Kukuljević Sakcinski, *Njekoliko listinah*, 197; Đ. Šurmin, *Hrvatski spomenici*, 232.

¹⁵ G. Čremošnik, *Dubrovački pečati srednjeg vijeka*, *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku* 4–5 (1956) 32–37.

¹⁶ Архив Историјског института, Снимци Владимира Мошина из 1948. године, бр. 80.

* Редакција издања и превода: Ирена Шпадијер.

и записасмо се насъ и наша добра дати и плати(ти)¹⁷ кѣи |5| светопочив
‘шаагг г[оспо]д[и]на деспота Лазара благочастивѡм(ѡ) г[оспо]д[и]нѡ
г(о)споги десь|6|потници Елени ѡ Дмитровѡ днѡи кои ꙗе би(ти) на .к.ѣ.¹⁸
вктвѡриа на .ч.ѡ.ѡ.г. |7| лѣто тисѡкѡ и триста и шеть (!) д(е)сетъ и .ѣ.
п(ер)пѣрь и .и. динарь. Я вѡи г(о)спо(д)ствѡ ви вѣтовасмо |8| дати и
плати(ти) за (прецртан почетак неке речи) присвѣтлѡга г[оспо]д[и]на
кralа Стѣпана за встатакъ вѡдъ |9| плате вѡдъ ажде цо кѡпи вѡдъ
г(о)спо(д)ства ви. И вѡи листъ вѡди г[оспо]д[и]нѡ г(о)споги |10| дес(ъ)потници
за еспедиторию ер(ъ) смѡ нѣ г(о)споствѡ дѡжнѡ дати више |11| писане
.ч.т.ѡ.ѣ. п(ер)пѣрь и .и. динарь на рѡкъ како се вѡд[ъ]згора пише. И за вѣе
вѣро|12|ванък вѡгаи нашега записнѡга листа повелѣсмо к печати(ти)
нашѡмъ |13| печатъю вѣроваанѡм(ъ). Писа се ѡ избранѡи полачи в(о)голюби-
маагг града |14| Дѡбровника вѡ лѣто рожаства Христова .ч.ѡ.ѡ.г. лѣто на .лѡ.
дни мѣ|15|сеца маа. Писахъ га Марин’кѡ лѡг(о)фетъ дѡбровачки по за-
повѣди г[оспо]д[и]на ми |16|г[оспо]д[и]на кнеза и властѡв дѡбровачциехъ.

(II) Запис Кузме, дијака деспотице Јелене, о пријему обећаног новца (11. новембар 1463)

† И нека се знаа како вѡ лѣто .ѡ.ѡ.ѡ.г. м[ѣ]с[ѣ]ца нѡкѡврѡа .лѡ. д(а)нѡ¹⁹ а
вѡреки по латин(ъ)ски начин(ъ) тисѡкю и четѡриста и шетьдесето и третѡк
лѣто |2| на едан на д(е)сете дни нѡкѡврѡа по заповѣди богоч(а)стиваго и
Хр(и)ст(т)олюбиваго г[оспо]д[и]на г[оспо]д[и]на ми г(о)сп[о]гк деспотице
Ел(е)не а ш нкнимъ листѡмъ вѣрова|3|нимъ га слѡга г(о)спогинѡ Кѡзма
диакъ примих(ъ) вѡ мног(о)почтенѡга кнеза и все вѡ(ъ)кнѡе властѡль
дѡбровачких(ъ) а пред нѣ м[и]л[о]сти епископом(ъ) пред |4| Жен(ъ)комъ
Челниковикѡм(ъ) више писанне пенезе тисѡкю и трѡста и шеть д[е]сетъ и
шеть пер(ъ)пѣри и всам(ъ) динари. И на тои призвасмо гости |5| люде и
више томѡи сведѡци ерѡ сам(ъ) примил(ъ) више писанне пенезе како се
вѡд[ъ]згора пише. И за векѡ верѡванѡ прѣдахъ г[оспо]д[и]нѡ кнезѡ и
властѡлом(ъ) вѡ(и)зи ни хъ |6| листъ записни. И га слѡга г(о)спогин(ъ) Кѡзма
диакъ вѡи подписах(ъ) свѡиѡм(ъ) рѡком(ъ).

¹⁷ Ова лигатура јавља се као замена за групу слова *ти* на крају речи.

¹⁸ У питању је тзв. *зело обрнуто*. Исто се јавља и у редовима 7, 11. О разликама у читању датума у дубровачкој признаници видети ниже, у одељку *Дипломатичке одлике*.

¹⁹ Овде И. Кукуљевић Сакцински, чита погрешно последње слово у датуму године, као р, уместо као г. Такође грешни и у читању другог слова дана. Исправљају га Ђ. Шурмин и Љ. Стојановић.

Превод акта

(I) У име оца и сина и Светога духа, амин. Ми кнез и властела и цела Општина властеле која влада градом Дубровником, свакоме кога се тиче и пред кога се изнесе овај наш лист отворени, а под нашим печатом верованим, дајемо на знање, како смо обећали и записали се нас и наша добра дати и платити Кући светопочившег господина деспота Лазара, благочастивом господину госпођи деспотици Јелени, о Дмитровом дану, који ће бити 26. октобра 1463. године, хиљаду триста шездесет шест перпера и осам динара. А ово смо господству јој обећали да дамо и да платимо за заостатак исплате пресветлог господина Стефана за ажулу што је купио од господства јој. И овај лист нека буде господину госпођи деспотици за експедиторију²⁰ јер смо дужни дати горепоменутих хиљаду триста шездесет шест перпера и осам динара на рок, како је горе записано. И за веће веровање овог нашег записнога листа наредили смо да се запечати нашим печатом верованим. Писа се у изабраној палати богољубивога града Дубровника, 1463. године од године рођења Христа, 11. дана месеца маја. Писах ја, Маринко логотет дубровачки по заповеди господина ми господина кнеза и властеле дубровачке.

(II) И нека се зна како године 6973.²¹ месеца новембра, 11. дана, а бројећи на латински начин хиљаду четресто шездесет треће године, једанаестог новембра, заповешћу благочастивог и христољубљивог господина ми госпође деспотице Јелене, а с њеним листом веровним, ја слуга госпођин Кузма дијак, примих од многопоштованог кнеза и целе Општине властеле дубровачке, а пред његовом милошћу епископом, пред Женком Челниковићем, више поменуте пенезе²², хиљаду триста шездесет шест перпера и осам динара. И за то позвали смо госте људе и били су сведоци томе да сам примио горепоменуте пенезе како је изнад и записано. И за веће веровање предао сам господину кнезу и властели овај њихов лист записни. И ја, слуга госпођин, Кузма дијак, ово сам потписао својом руком.

²⁰ Најчешћи термин који се у средњовековним исправама користио да означи потврду, признаницу. Видети: Р. Михаљчић, *Писмо краља Стефана Остоје Дубровчанима о српском дохотку*, ГПБ 2 (2009) 126–127.

²¹ Видети одељак *Дипломатичке одлике* (део о датацији).

²² Овде новци, уопштено. Видети: Ђ. Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских*, Биоград 1863, 518.

Дипломатичке одлике

Акт о исплати Светодмитарског дохотка деспотици Јелени, представља пример дводелне признанице,²³ састављене из свечаније писане повеље, у овом случају дубровачке експедиторије – потврде о будућој исплати тј. предаји трибута (I) и признанице, у уском смислу те речи, односно изјаве о преузимању новца (II).

Иако је до сада неколико пута издаван, документ није посебно превођен нити критички анализиран. Конструкција реченица, местимично нејасна и са много заменица у следу, као и начин именовања деспотице Јелене довели су до различитог тумачења текста²⁴, који стога захтева постављање додатних питања у оквиру критичке анализе.

На чињеницу да је скупоцену ажулу, односно накит (вероватно прстен)²⁵, краљ Стефан Томашевић купио од своје таште, а не од дубровачке Општине, како је сматрао В. Мажуранић, скренуо је пажњу Михаило Ласкарис, који је такође указао и на проблематику датума у дубровачкој експедиторији (I).²⁶ Ипак, Ласкарисове констатације, како по питању датума у оквиру самог текста дубровачке повеље (односно да дан св. Дмитра пада 26, а не 23. октобра), тако и по питању количине перпера (према истом аутору 1363 перпере и 8 динара), довеле су само до нове збрке у литератури.²⁷ Дајући своје мишљење Ласкарис је пред собом имао два издања, И. Кукуљевића Сакцинског, и Ђ. Шурмина, тако да се заправо водио њиховим читањем бројева, како по питању датума, тако и по

²³ О термину признанице, видети: С. Ђирковић, *Осумњичене повеље кнегиње Милице и деспота Стефана*, Историјски часопис (=ИЧ) 6 (1956) 140. Изгледа да је као синоним за признаницу о примопредаји, коришћен и назив *лист записни*, који се овде јавља у оба дела документа, видети I, ред 12; II, ред 5.

²⁴ У појединим случајевима овај акт се чак везује и за Јелену (Мару), кћи деспота Лазара. П. Ђорђевић, *Историја српске ћирилице*, Београд 1990³, 118. Међутим, за тако нешто нема основа будући да сви дубровачки извори називају супругу Стефана Томашевића краљицом, а не деспотицом. Видети: Д. Ковачевић, *Пад босанске државе*, 212–218.

²⁵ Видети изнад, нап. бр. 5.

²⁶ V. Mažuranić, *Prinosi*, 11; M. Ласкарис, *Византијске принцезе*, Београд 1926, 120, нап. 1.

²⁷ Тако се негде наводи 1366, а негде 1363 перпере, а исто се догађа и у случају датума, односно дана св. Димитрија. Има и случајева да се наводи 1366 перпера, а да се усваја да је дан св. Димитрија погрешно записан. Видети: V. Mošin – S. M. Traljić, *Ćirilске isprave i pisma*, 98.

питању количине перпера, не обраћајући, у недостатку оригинала, довољно пажње признаници дијака Кузме (II). У овим издањима јавља се слово $\overline{\text{г}}$ као ознака за број три, како у навођењу дана св. Димитрија, тако и у броју перпера, оба пута. Први је у то посумњао приликом новог издања сам Љ. Стојановић, који је у загради на сва три места ставио слово $\overline{\text{б}}$, тзв. (д)зело, са знаком питања, напомињући у наслову документа да је реч о исплати 1366 перпера и осам динара. Да је заправо та количина перпера у питању, сведочи текст потврде о преузимању новца (II), у којој је број перпера исписан словима, тако да нема грешке да последња цифра, како по питању дана св. Димитрија, тако и у навођењу броја перпера заправо представља број шест, као и да је у овим случајевима писар, судећи према фотографији, заиста доследно користио за то обрнуто зело ($\overline{\text{з}}$).

Да се не ради о грешци, сведоче и друга акта истог дубровачког писара, логотета Маринка. Исту ознаку за број шест он користи и у дубровачком акту издатом херцегу Влатку из 1466. године, као и у једној од потврда истом, али за ознаку дана у месецу, односно за навођење датума 26. новембра.²⁸ И иначе, пракса коришћења овог слова не само да није непозната, већ је у питању *веома раширена варијанта претходног слова (зелo) која му може конкурисати својом позицијом.*²⁹

*

(I) Дубровачка изјава почиње уобичајеном вербалном инвокацијом,³⁰ за којом следе интитулација³¹ и уопштена инскрипција *ономе кога се тиче*, као и промуглација у којој се спомиње печат, према обрасцу из друге половине 15. века.³² Опширна експозиција која доноси тачан рачун и његово образложење уско је повезана са диспозицијом, коју овде представља одлука о исплати. У короборацији се поново налази спомен

²⁸ Љ. Стојановић, *ССШП* I–2, 174, 185, бр. 750, 766. Маринко Цветановић наследио је Никшу Звездића на месту канцелара. Видети: С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици*, Глас СКА 106 (1923) 60, 65.

²⁹ П. Ђорђевић, *Историја српске ћирилице. Палеографско-филолошки прилози*, Београд 1971, 35–36, 38–40, 59, 103, 113.

³⁰ С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици*, Глас СКА 90 (1912) 78.

³¹ Овакав облик интитулације преовлађује у дубровачким актима од краја 14. века. С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици*, Глас СКА 92 (1913) 115, 118

³² О промуглацији овог типа: С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици*, Глас СКА 94 (1914) 234–235.

печата, као средства овере. Међу завршним формулама налазе се потпун датум, одређен местом³³ и датумом, потпис логотета и наредба о записивању повеље. Сам датум, садржи помен начина рачунања година, месец, чији је назив исписан словима, као и дан и годину, забележене помоћу нумеричке вредности еквивалентних слова ћирилице. На крају акта налази се прилепљени печат, у средини доњег дела папира, око ког је исписана признаница о преузимању. Сам печат у овом акту назива се *наш печат веровани*, што значи аутентични.³⁴

(II) Признаница дијака Кузме, почиње симболичком инвокацијом на коју се наставља промулгација, а затим и опширни датум, као и интитулација (у којој се наводи да је дијак носилац веровног писма деспотице Јелене). Текст представља детаљну изјаву о примању поменутог новца, у присуству епископа Женка Челниковића.³⁵ Као елементи короборације, помињу се сведоци (*гости људи*)³⁶, као и својеручно исписана признаница дијака. На крају се налази и потпис Кузме, као писара акта.

Датум признанице, на почетку акта, веома је детаљно утврђен, упоредно по двојном систему рачунања времена. Прво се наводи година по Византијског ери, исписана словима одговарајуће нумеричке вредности, па месец, написан словима, а затим и дан, записан по истом систему као и година. Док се у, условно речено, првом датуму, не наводи начин рачунања времена, одмах иза њега истиче се *латински начин*, односно рачунање ере од рођења Христа. Затим следе, у потпуности

³³ Већница и палата града Дубровника, као место записивања наводе се од 14. века. С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици*, Глас СКА 132 (1928) 36.

³⁴ О поменима дубровачког печата: С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици*, Глас СКА 132 (1928) 6–11. О печату видети и изнад, нап. 12, 14, 15.

³⁵ У питању је Жонко, односно Јуније, син Паскоја Соркочевића (*Pasqualis Junii de Sorgo*), челника ризничког деспота Ђурђа, и његове жене Јелуше, који се овде, заправо, јавља као сведок. *Glagolitisches Urkundenbuch*, angez. von С. Јирећек, *Archiv für Slavische Philologie* 21 (1899) 621; К. Јиречек, *Историја Срба II*, Београд 1952, 367; М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба*, Београд 1994, 415, 593; М. Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, Београд 1997, 193, 195.

³⁶ Термин *гости људи*, односи се на странце, који су сматрани гостима у Дубровнику и који су као угледна лица позивани да сведоче код важних правних послова Општине. *Лексикон српског средњег века*, Београд 1999, 121–122 (С. Ћирковић). О називима за странце у средњовековном латинитету видети: А. Birin, *Pravni položaj stranaca u statutima dalmatinskih komuna*, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU* 20 (2002) 59–94.

исписани словима, година, дан и месец.³⁷ Тако овај акт заправо носи два датума – према Византијској ери он би спадао у 1464, а према западном стилу у 1463. годину, због разлике у почетку године.³⁸

Потребно је, најзад, скренути пажњу и на титулисање деспотице Јелене, која у оба акта носи упоредо титулу господина и госпође, па се тако наводи као *господин госпођа деспотица*. Двоструко навођење титуле није било неуобичајена пракса, али се врло ретко среће да оба навода нису истог рода.

*

На крају треба истаћи да сем бројних историјских чињеница које откривају, попут односа дубровачке перпере и млетачког дуката у датом моменту, ова два акта представљају и добар пример тадашње правне праксе приликом примопредаје дохотка, о чему је обавезно издавана и признаница (експедиторија), која је могла да буде сачињена из два дела, али и да стоји самостално, као део потврде о извршеној трансакцији. Према редоследу ствари, доходак се обично прво потраживао писмено, после би о примопредаји био сачињен рачун, а затим и признаница у ужем смислу речи. У оба случаја, било писани захтев или уверење о исплати, називани су, бар у Дубровнику и Босни, експедиторијама. Тај назив коришћен је, дакле, за све исправе о новчаним потраживањима. Приликом примопредаје дохотка, повереник је требало да својеручно испише потврду о преузимању новца, као и да том приликом сам посведочи да је преузео исти.³⁹

³⁷ Исти начин датације примењен је и у једном акту царице Маре Бранковић Дубровчанима, такође везаном за исплату Стонског дохотка, издатом 4. новембра 1470. Писао га је царичин еклезијарх Симон. Видети: *ССПП* I–2, 197, бр. 779; Р. Ћук, *О хронологији писама царице Маре упућених Дубровнику*, ИЧ 24 (1977) 285.

³⁸ Према византијском рачунању, да би се добила година од Христовог рођења, за период од 01. 09. до 31. 12. одузима се 5509 година. Детаљније у: J. Stipišić, *Ротојне повјесне знаности и теорији и пракси*, Zagreb 1985², 193.

³⁹ Да је такав обичај био дубровачки сведоче речи краља Остоје у његовом веровном писму Дубровнику од 15. јануара 1399. Р. Михаљчић, *Писмо краља Стефана Остоје*, 124.

**Aleksandra Fostikov
Neven Isailović**

**DOCUMENTS ON PAYMENT OF A PART OF THE „SAINT
DEMETRIUS TRIBUTE“ TO DESPOTESS (DESPINA) JELENA**

Summary

It is not known in detail if the so-called *Serbian tribute* (tribute given on St. Demetrius Day) was paid regularly during the rule of King Stefan Tomašević. In the Charter of Privileges dated November 23, 1461, the King emphasized that the tribute should be paid annually. Although these funds were mainly used to regulate his and debts of his predecessors, a part of a tribute was paid to him directly. At one point Tomašević bought *asola*, an expensive piece of jewelry, borrowing the money from his mother-in-law despotess (despina) Jelena Paleolog Branković of Serbia. The document analyzed in this paper is a testimony of payment of a part of *St. Demetrius tribute* to Jelena. King Stefan transferred the right to collect the money on her in order to return the loan. It is also the last known document which mentions *Serbian tribute*.

The document is an example of two-part receipt, made from two different acts: a more formal charter – Dubrovnik's guarantee that the sum will be paid (I) and the receipt – confirmation that the money was collected (II). Along with other historical facts, the document also reveals the relation between Ragusan *perpera* and Venetian *ducat* at that moment and the specific intitulation of Jelena (*господин госпођа деспотуца – lord lady despotess*). Also, these two acts represent a good example of the Ragusan legal practice in the case of the handover of tribute. Usually, as the confirmation of the transaction, a receipt (*expeditoria*) was issued, which could be composed of one or two parts.

Keywords: diplomatics, Jelena Paleolog Branković, Stefan Tomašević, Dubrovnik (Ragusa), „Serbian tribute“ (tribute on Saint Demetrius Day), receipt (*expeditoria*), *asola*, XV century.

Чланак примљен: 09. 03. 2012.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 20. 08. 2012.

Станоје БОЈАНИН
Византолошки институт САНУ
Београд

ПАСХАЛИЈА ИЗ ТРЕБНИКА РУКОПИСНЕ ЗБИРКЕ ПЕЋКЕ ПАТРИЈАРШИЈЕ (ПЕЋ № 76) ИЗ XV ВЕКА *

Анстракт: У овом раду је објављена пасхалија из требника рукописне збирке Пећке патријаршије, Пећ № 76, за период 1416/1417 – 1432/33. године. Она садржи основне пасхалне елементе представљене у виду датума када падају главни празници у наредних 17 година. Одабир појединих пасхалних елемената и празника указује прилично сажето на верску и друштвену сегментацију времена прве половине године.

Кључне речи: пасхалија, Васкрс, празници, начин рачунања времена.

Хришћанских календар покретних празника налазио се у основним ритмовима свакодневице људи средњег века. Он стоји у непосредној вези са светковањем највећег хришћанског празника Васкрсења и низом других покретних празника током прве половине године.¹ Осим тога, датумом Васкрса условљен је и почетак најзначајнијег посног периода хришћанске године, Великог поста. За средњовековну хришћанску заједницу, како лаика тако и клирика, неопходно је било знати време када падају ускршњи празници, када се завршава мрсни и отпочиње посни циклус. Ови датуми и празници стоје у непосредној вези са литургијском праксом Цркве и њеним пасторалним деловањем у парохији. Израчунавање хришћанске Пасхе захтевало је како компликоване астрономске и математичке прорачуне, тако и примену одређених правила религијске природе која су утврђена још у периоду ране хришћанске

* Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Традиција, иновација и идентитет у византијском свету* (пројекат број 177032).

¹ Радомир Милошевић, *Православна пасхалија*, Смедерево 2005.

цркве, Апостолским правилима и одлукама Првог васељенског сабора одржаног у Никеји.² Знатна пажња о овој проблематици посвећена је у посебном поглављу Синтагме Матије Властара (XIV век) које носи назив „О светој пасхи“.³ Правилно израчунавање датума Ускрса и других великих празника, као и почетка Великог поста, захтевало је израду пасхалних таблица са краћим или дужим упутствима за израчунавање основних елемената пасхалије као што су индикт, круг сунца или месеца, недељно слово, основак (*основаније* или *темелион*) и слично.

Преписи пасхалија сачували су се у знатном броју јужнословенских средњовековних рукописа. Обично се налазе у књигама богослужбеног карактера, пре свега у псалтиру с последовањем, затим у часловцу, апостолу, триоду, исписиване су у изборном јеванђељу и четворојеванђељу, минеју, октоиху, типикју, требнику и другим књигама уопштено названим зборници мешовитог типа. Значај пасхалије у пастирској пракси Цркве препознаје се у чињеници да је била међу првим саставима који су уврштени у најстарије српске штампане књиге, као што је Псалтир с последовањем Ђурђа Црнојевића из 1495. године.⁴ Оне су своје место нашле и у нешто млађим штампаним књигама, *Октоиху петогласнику* (1537) и *Празничном минеју* (1538), произашлим из венецијанске штампарије Божицара Вуковића.⁵

У средњовековном наслеђу познате су *Дамаскинова пасхалија* и *Пасхалија Кирила Филозофа*. Међутим, поједине се приписују и савременим ауторима, и то не без похвале њиховим састављачима. Позната је пасхалија „светог ми господина архиепископа српског“, највероватније архиепископа Никодима (1317–1324) из *Никодимовог типика* (1319. г.)⁶ или пасхалија

² Исто, 19–32.

³ Матије Властара Синтагмат. *Азбучни зборник византијских црквених и државних закона и правила. Словенски превод времена Душанова*, изд. С. Новаковић, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, I од. књ. IV, СКА, Београд 1907, Састав II, Глава 7, 426–453.

⁴ *Псалтир с последовањем Ђурђа Црнојевића 1494*, фототипско издање, Цетиње 1986; за годину 1495. а не 1494. као годину штампања ове књиге, *Пет векова српског штампарства 1494-1994: Раздобље српскословенске штампе XV-XVII век*, приредили М. Пешикан, К. Мано-Зиси, М. Ковачевић, Београд 1994, 165.

⁵ Прештампани као прилог у књизи Б. Мијановић, *Пасхални циклус Ђурђа Црнојевића*, Цетиње 1994, 97, 103.

⁶ *Типик архиепископа Никодима. Књига друга: Српскословенски текст разрешио Лазар Мирковић*, приредио Ђорђе Трифуновић, Београд 2007, 1776, 087; Л. Мирковић, *Типик архиепископа Никодима*, Богословље, год. II (XVII) св. I (1958) 78–79 (=Типик архиепископа Никодима, XXXI).

извесног монаха Силуана, *пасхалиѣмъ творць*, у Псалтиру из 1355/6. год.,⁷ односно Ђурђа Црнојевића (обрада *Дамаскинове пасхалије* како стоји у предговору) у истоименој богослужбеној књизи.⁸ Кад је реч о овој последњој, она је као део штампане књиге била релативно добро распрострањена и вероватно прихваћена, пошто је касније ушла и у рукописне књиге.⁹

Познавање елемената пасхалије могло је да послужи и приликом датирања различитих догађаја из мање или више узбудљиве свакодневице писара, који су, у таквим приликама, обично бележени на маргинама и неисписаним деловима листова рукописних књига. Осим године (од стварања света и касније од Рођења Христа), месеца и дана, записи су могли бити датирани и(или) индиктом, кругом сунца, кругом месеца, недељним словом, пасхалном границом и др.¹⁰

У овом раду објављена је пасхалија из требника Пећке патријаршије број 76 (Пећ № 76). Она представља тип пасхалије у којој су изнети готови прорачуни датума Васкрса и појединих покретних и непокретних празника и дужина трајања месојеђа и постова за период од 6925. до 6941. године (1416/1417. – 1432/1433. г.). Као свака друга пасхалија, и ова је настала из практичних побуда да укаже на датуме Васкрса и других празника за предстојећи временски период, у овом случају за наредних седамнаест година. У пећком требнику пасхалија је исписана на последња три листа првог, већег дела рукописа. Година којом отпочиње је 6925. (1. септембар 1416 – 31. август 1417), што приближно одговара и датирању водених знакова који потичу из друге деценије XV века.¹¹ Други део данашње рукописне књиге представља додатак из једног другог рукописа, вероватно исто требника, није узет у разматрање.¹² У сваком

⁷ Архим. Леонид, *Словено-српска књижевност на св. Гори Атонској у манастиру Хиландару и Св. Павлу*, Гласник СУД 44 (1877) 286–287; уп. В. Ћоровић, *Силуан и Данило II, српски писци XIV и XV века*, Глас СКА 136 (1929) 31–32. Д. Богдановић, *Силуан*, у: Шест писаца XIV века, Стара српска књижевност у 24 књиге, Београд 1986, 16–33.

⁸ В. нап. 4.

⁹ Д. Грбић, *Два преписа пасхалије из „Цетињског псалтира“ у србуљским рукописним књигама*, у: *Црнојевића штампарија и старо штампарство*, Радови са научног скупа, Цетиње 11. и 12. мај 1989. г, ЦАНУ, Подгорица 1994, 127–138.

¹⁰ Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи VI*, СКА, Београд 1926, 177–210.

¹¹ О воденим знацима рукописа Пећ № 76, в. Р. Станковић, М. Гроздановић-Пајић, *Датирање и водени знаци српских ћирилских рукописних књига Пећке патријаршије*, Археографски прилози 13 (1991) 44.

¹² Сажет опис рукописа Пећ № 76 код В. Мошин, *Рукописи Пећке патријаршије*, Старине Косова и Метохије 4-5 (1968–1971) 84–85.

случају, пошто је пасхалија састављена да служи у временима која предстоје, она данас омогућава прецизније датирање настанка одређене средњовековне књиге, уколико о томе не говоре посебно састављени записи. Међутим, треба имати у виду да су пасхалије могле бити и накнадно дописиване на белинама знатно раније настале књиге, као што није ни редак случај да она буде приликом умножавања књиге механички унесена, иако се односила на протекла времена.¹³

Сегментација времена прве половине године у пасхалијама је представљена датумом када падају велики хришћански празници, покретни и непокретни, и дужином трајања мрсних и посних циклуса. Основни временски оквири, осим датума Васкрса и почетка Великог поста, представљени су и седмичним данима непокретних празника Божића и Петровдана којима отпочиње и којима се завршава пасхалија. За разлику од низа покретних и непокретних благодана који се у пасхалијама обично пописују, као и других пасхалних елемената као што су круг месеца, круг сунца и слично, у пећком рукопису пасхалија је сведена на свега неколико празника. Осим навођење основних временских оквира пасхалије, у њој је представљена дужина трајања месница (месојеђа) и Петровог поста који из године у годину варирају, док датум месопуста стоји у тесној вези са почетком Великог поста (који почиње седам дана касније, после сиропусне недеље). Од непокретних празника редовно се бележи када пада празник Благовести (25. март) у циклусу седмица Великог поста и у односу на датум Васкрса. У току наведених 17 година, Благовести су најчешће падале у једну од седмица Великог поста, једном су се поклопиле са празником Цвети, други пут са Великим понедељком и Великим петком, или су једне године прослављане после Васкрса, у Светли уторак. Мада у пасхалији пећког рукописа Благовести нису пале на Васкрс, то се догодило са једним другим празником, Ђурђевданом (23. април) године 6932. (1423/24), што је вероватно био разлог да се овај празник наведе у пасхалији за дату годину.

Једини покретни празник који се уз Васкрс редовно наводи (нерачунајући датум месопуста), јесте благодан Свих Светих. Међутим, он није означен својим именом, већ се помиње као Петров месопуст, дан пред почетак новог посног циклуса, односно дан када се завршава дужи период мрса Васкршњих празника. На овај начин, пасхалија истиче важност смене основних циклуса хришћанског календара. Петров месопуст

¹³ Познати Ходошки рукопис, Праг IX F 10 (Š 14) који садржи пасхалију за период од 1390–1408. писан је на хартији из треће деценије XV века, за датирање према воденим знацима, М. Гроздановић-Пајић, *Ново датирање ћирилских рукописа Шафарикове збирке у Прагу*, Библиотекар год. XX, бр. 5 (1968) 451.

има сличну вредност као и месопуст пред Велики пост: оба дана немају фиксне датуме и представљају важне временске границе које стоје (или би требало да стоје) у директној вези са свакодневицом појединца и заједнице којој припада. Стога, требало је јасно одредити границе између мрсног и посног циклуса током прве половине године. Пасхалија из требника Пећ. № 76, као уосталом и њој многе сличне, сасвим је добро испунила свој основни задатак, дефинишући основе елементе друштвеног времена средњег века.

У периоду који покрива пећка пасхалија, Васкрс се прослављао четири пута у месецу марту, месопуст је три пута био у јануару, док је почетак Петровог поста осам пута падао у месец мај. У току периода који покрива ова пасхалија, Васкрс се најраније обележавао 1421. године када је падао 23. марта (пасхално слово Б), што значи да је период месница био најкраћи (четири недеље и пет дана), а Петров месопуст најдужи (пет недеља и шест дана). Сасвим другачије било је 1424. године када се Васкрс светковао тек 23. априла (пасхално слово И), дан када према календару пада Ђурђевдан, што значи да је те године период месница био најдужи (девет недеља и два дана), док је Петров пост трајао свега 10 дана.

Пасхалија обухвата и четири преступне године, 6928. (1419/20), 6932. (1423/24), 6936. (1427/28) и 6940. (1431/32). У односу на просте године истог пасхалног слова, оне су пажљиво обележене, што се препознаје у различитом дану седмице када је реч о Божићу или дужини месница и датуму месопуста. На њих је посебно указано на маргини текста, где је црвеним мастилом исписано *висект, вис(ектъ)*.

Прорачуни пасхалије из требника Пећ. № 76 највећим делом су тачни и у складу са одговарајућим пасхалним словом за сваку годину посебно. Ипак, постоје извесна неслагања, и то при њеном крају, која би требало разумети пре као писареве омашке него погрешке у прорачуну. Наиме, године 1430. Васкрс није падао 19. већ 16. априла, што одговара пасхалном слову „Ѳ“ према којем су тачно исписани сви други пасхални елементи. Слична омашка постоји и приликом описа дужине месопуста за годину 1432. која није четири (ḍ) већ девет седмица (ḙ), што заиста одговара Васкрсу од 20. априла и другим пасхалним елементима означеним пасхалним словом „Ш“.¹⁴

¹⁴ За пасхалије организоване према пасхалним словима где свако пасхално слово одговара датуму Васкрса за период од 22. марта до 25. априла, в. Празнични минеј Божидара Вуковића штампан у Венецији 1538. године, прештампан од Б. Мијановић, *Пасхални циклус*, 103–109 или посебну студију о пасхалији Р. Милошевић, *Православна пасхалија*, 188–191, 228–253.

Приликом издавања пасхалије примењена су следећа правила: прихваћена је оригинална интерпункција и правопис, великим словима означена су слова која су у исписана црвеним мастилом, а то је углавном на почетку пасхалије за сваку посебну годину. Скраћенице су разрешаване уобичајено – оне са титлом у малој загради, а оне без, у угластој.

Текст

1) Въ лѣт(о) ѕ.ѿѿе. рож(д)ство в' пе(тъ)к(ь). меса пастѣ ѿ нед[ѣль] и ꙗ д(ь)ни. мес(о)поус(тъ) фер(ь)варѣ), дѣ. бл(а)говѣщ(еник). ѿ нед[ѣлк]. в че(тъ)врьт(ь)к(ь). п(а)с(х)а април(ѣ) дѣ. петровъ мес(о)поус(тъ) юнѣ, ѕ. поста ꙗ нед[ѣлк] и ѿ д(ь)нь. петръ въ в(ь)то(рь)ни(к)ь).

2) Въ лѣт(о) ѕ.ѿѿѕ. рож(д)ство), в с(о)в(от)оу. мес(а) пастѣ, ѿ нед[ѣль]. и ѿ д(ь)ни. мес(о)поус(тъ) ген(а)ра, ѿ. бл(а)говѣщ(еник) въ вел(икы) пет(ь)к(ь). п(а)с(х)а мар(та), кѿ. петровъ мес(о)пѣс(тъ), маѣ. кѿ. поста ѿ нед[ѣль]. и ѿ д(ь)ни. петръ въ срѣдѣ).

3) В лѣт(о) ѕѿѿз. рож(д)ство, в нед(ѣ)лю). мес(а) пастѣ), ѿ. нед[ѣль] и ѿ д(ь)нь. мес(о)пѣс(тъ) фер(ь)варѣ), дѣ. бл(а)говѣщ(еник), д, нед[ѣлк] в с(ѣ)в(от)ѣ). п(а)с(х)а, април[ѣ), ѕѣ. (95а//95б) петровъ мес(о)пѣс(тъ). юнѣ(ѣ) дѣ. поста, ѿ нед[ѣли]. и ꙗ д(ь)ни. петръ в че(тъ)врьт(ь)к(ь).

4) Въ лѣт(о) ѕ.ѿѿки. рож(д)ство) в п[о]нед[ѣль]никъ). мес(а) пастѣ). ѿ нед[ѣль]. мес(о)пѣс(тъ) фер(ь)варѣ), дѣ. бл(а)говѣщ(еник) ѿ нед[ѣлк] в п[о]нед[ѣль]никъ). п(а)с(х)а април(ѣ) ѿ. петровъ мес(о)пѣс(тъ) юнѣ(ѣ). ѿ. поста ꙗ нед[ѣлк]. и ѿ д(ь)ни. петръ в с(о)в(от)оу.

[на маргини, уз годину исписано:] ВИС(ѢКТЬ).

5) Въ лѣт(о) ѕѿѿд. рож(д)ство) въ срѣд(о)у). мес(а) пастѣ, д нед[ѣлк] и ѿ д(ь)ни. мес(о)пѣс(тъ). ген(ара), кѿ. бл(а)говѣщ(еник), по пасѣ въ в(ь)то(рь)ни(к)ь). пасха, марта, кѿ. петровъ мес(о)пѣс(тъ), маѣ, ѿ. поста ѿ нед[ѣль]. и ѿ д(ь)ни. петръ въ нед[ѣ]лю).

6) Въ лѣт(о) ѕѿѿл. рож(д)ство) въ че(тъ)врьт(ь)к(ь). мес(а) пастѣ, ѿ. нед[ѣль] и. д. д(ь)ни. мес(о)пѣс(тъ) фер(ь)варѣ), ѿ. бл(а)говѣщ(еник), ѿ нед[ѣлк] въ срѣд(о)у). пас(х)а април(ѣ), ѿ. петров(ь) мес(о)пѣс(тъ), юнѣ ѿ. поста, ꙗ нед[ѣлк]. петръ в п(о)не д(ѣ)льникъ).

7) Въ лѣт(о) ѕѣла. рож(дъство) в пе(тъ)к(ь). мес(а) пастн, ѕ неѢ[ѣль]. и ꙗ д(ь)ни. мес(о)пѢс(тъ) фер(ьварн), љ. (956//96а) вл(а)говѣщ(еник) в че(тъврѣт)к(ь) ѕ неѢ[ѣлк. пасха април(а) ѡ. петровъ мес(о)поус(тъ), маи, ѡ. поста, ѡ неѢ[ѣлк], и ѡ д(ь)нь. петръ въ в(ь)то(ръни)к(ь).

8) Въ лѣт(о) ѕѣлѣ. рож(дъство) в' с(оу)в(от)оу. мес(а) пастн, ѡ неѢ[ѣль]. и, ѣ ѡнь. мес(о)пѢс(тъ) фер(ьварн), ѡ. вл(а)говѣщ(еник). ꙗ неѢ[ѣлк в с(Ѣ)в(от)Ѣ. пас(ха) април(а), ѡ. геургіе, на пасхѢ. петровъ мес(о)пѢс(тъ), юун(а) ѡ. пос(та), ꙗ д(ь)ни. петръ в че(тъврѣт)к(ь).

[на маргини, уз годину исписано:] ВИС(ѢКТЬ).

9) Въ лѣт(о) ѕѣлѣ. рож(дъство) в п[о]неѢ[ѣльни]к(ь). мес(а) пастн, ѡ. неѢ[ѣль]. мес(о)пѢс(тъ) фер(ьварн), ѡ. вл(а)говѣщ(еник). в неѢ[ѣлю] ѣ. поста. пас(ха) апр(и)л(а), ѡ. петровъ мес(о)пѢс(тъ) юун(а) ꙗ. пос(та), ꙗ неѢ[ѣлк]. и ѡ д(ь)ни. петръ в пе(тъ)к(ь).

10) Въ лѣт(о) ѕѣлѣ. рож(дъство) въ в(ь)то(ръни)к(ь). мес(а) пастн, ѣ неѢ[ѣль], и ѕ д(ь)ни. мес(о)поус(тъ) фер(ьварн), ꙗ. вл(а)говѣщ(еник) въ великы п[о]неѢ[ѣльни]к(ь). пасха марта, ѡ. петровъ мес(о)пѢс(тъ) маи, ѡ. поста ѡ. неѢ[ѣлк] и ѣ д(ь)ни. петръ въ сѢвотѢ. (96а//96б)

11) Въ лѣт(о), ѕѣлѣ. рож(дъство), въ срѣдоу. мес(а) пастн, ѡ, неѢ[ѣль]. и ѣ, д(ь)ни. мес(о)пѢс(тъ) фер(ьварн), ѡ. вл(а)говѣщ(еник), въ в(ь)то(ръни)к(ь), ѡ неѢ[ѣлк. пасха април(а), ѡ. петровъ мес(о)пѢс(тъ). юун(а), ѣ. пос(та) ѣ неѢ[ѣли. петръ в неѢ[ѣлю].

12) Въ лѣт(о), ѕѣлѣ. рож(дъство), в че(тъврѣт)к(ь). мес(а) пастн, ѕ неѢ[ѣль]. и ѡ. д(ь)ни. мес(о)пѢс(тъ) фер(ьварн), ѡ. вл(а)говѣщ(еник), ѕ неѢ[ѣлк в че(тъврѣт)к(ь). пас(ха) април(а) ѡ. петровъ мес(о)пѢс(тъ). маи, ѡ. поста ѡ. неѢ[ѣлк]. и ѡ д(ь)нь. петръ [въ] в(ь)то(ръни)к(ь).

[на маргини, уз годину исписано:] ВИС(ѢКТЬ).

13) В лѣт(о) ѕѣлѣ. рож(дъство) в с(Ѣ)в(от)Ѣ. мес(а) пастн, ѣ, неѢ[ѣль]. и ѣ. д(ь)ни. мес(о)пѢс(тъ), ген(а)ра, ѡ. вл(а)говѣщ(еник), въ великы пе(тъ)к(ь). пасха, мар(та), ѡ. петровъ мес(о)пѢс(тъ), маи, ѡ. поста ѣ неѢ[ѣль], и, ѣ. д(ь)ни. петръ въ срѣдоу.

14) Въ лѣт(о) ѕѣлѣ. рож(дъство), в неѢ[ѣлю]. мес(а) пастн, ѡ, неѢ[ѣль]. и ѡ, д(ь)ни. мес(о)поус(тъ) фер(ьварн), ѡ. вл(а)говѣщ(еник). в с(Ѣ)в(от)Ѣ, ѡ неѢ[ѣлк. пасха април(а), ѡ. [sic!] петровъ мес(о)пѢс(тъ) юун(а), ѡ (96б//97а) поста, ѣ неѢ[ѣли. и ꙗ д(ь)ни. петръ, в че(тъврѣт)к(ь).

15) В лѣт(о), ѕцлѣ. рожество в п[о]нед[ѣльникъ]. мес(а) паст(и), ѿ нед[ѣль]. мес(о)поус(тъ) фер(ьваря), д̄. бл(а)говѣщ(еник), в нед[ѣлю] цвѣт(ь)нѣ. пасха, април(а) а̄. петровъ мес(о)пѣс(тъ), маѣ к̄з. поста, д̄ нед[ѣлк]. и д̄, д(ь)ни. петръ, в пе(тъ)к(ь).

16) Въ лѣт(о) ѕцл̄м. рожество въ в(ъ)то(рьни)к(ь). мес(а) паст(и), д̄ [sic!] нед[ѣлк], без(ь) единь д(ь)нь. мес(о)пѣс(тъ) фер(ьваря), к̄д. бл(а)говѣщ(еник), д̄ нед[ѣлк] въ в(ъ)то(рьни)к(ь). пасха април(а), к̄. петровъ мес(о)пѣс(тъ), юнѣ, е̄т. поста ѿ нед[ѣли]. петръ, в нед[ѣлю]. [на маргини, уз годину исписано:] ВИС(ЕКТЪ).

17) Въ лѣт(о) ѕцл̄ма. рожество, в че(тъврьт)к(ь). мес(а) паст(и), ѿ нед[ѣль], и е̄. д(ь)ни. мес(о)пѣс(тъ) фер(ьваря), е̄т, бл(а)говѣщ(еник), въ срѣд[оу]. е̄ нед[ѣлк]. пасха априла, в̄т. петровъ мес(о)пѣс(тъ). юн(а), к̄. поста, г̄ нед[ѣлк]. петръ в п[о]нед[ѣль]никъ. (97а)

Превод

1) Године 6925. (1416/17.) Рождество у петак, меса јести седам недеља и три дана, месопуст 14. фебруара, Благовести пете недеље (поста), у четвртак. **Пасха 11. априла**, Петров месопуст шестог јуна, пост три недеље и један дан. Петровдан у уторак.

2) Године 6926. (1417/18.) Рождество у суботу, меса јести пет недеља и два дана, месопуст 30. јануара, Благовести у Велики Петак. **Пасха 27. марта**, Петров месопуст 22. маја, пост пет недеља и два дана. Петровдан у среду.

3) Године 6927. (1418/19) Рождество у недељу, меса јести осам недеља и један дан, месопуст 19. фебруара, Благовести четврте недеље (поста), у суботу. **Пасха 16. априла**, Петров месопуст 11. јуна, пост две недеље и три дана. Петровдан у четвртак.

4) Године 6928. (1419/20.) Рождество у понедељак, меса јести седам недеља, месопуст 11. фебруара, Благовести шесте недеље (поста), у понедељак. **Пасха седмог априла**, Петров месопуст другог јуна, пост три недеље и пет дана. Петровдан у суботу. [ПРЕСТУПНА ГОДИНА].

5) Године 6929. (1420/21.) Рождество у среду, меса јести четири недеље и пет дана, месопуст 26. јануара, Благовести после Пасхе, у уторак. **Пасха 23. марта**, Петров месопуст 18. маја, пост пет недеља и шест дана. Петровдан у недељу.

6) Године 6930. (1421/22.) Рождество у четвртак, меса јести седам недеља и четири дана, месопуст 15. фебруара, Благовести пете недеље (поста), у среду. **Пасха 12. априла**, Петров месопуст седмог јуна, пост три недеље. Петровдан у понедељак.

7) Године 6931. (1422/23.) Рождество у петак, меса јести шест недеља и три дана, месопуст седмог фебруара, Благовести у четвртак, шесте недеље (поста). **Пасха четвртог априла**, Петров месопуст 30. маја, пост четири недеље и један дан. Петровдан у уторак.

8) Године 6932. (1423/24.) Рождество у суботу, меса јести девет недеља и два дана, месопуст 27. фебруара, Благовести трће недеље (поста), у суботу. **Пасха 23. априла**, Георгије на Пасху. Петров месопуст 18. јуна, пост 10 дана. Петровдан у четвртак. [ПРЕСТУПНА ГОДИНА].

9) Године 6933. (1424/25.) Рождество у понедељак, меса јести седам недеља, месопуст 11. фебруара, Благовести у недељу пету поста. **Пасха осмог априла**, Петров месопуст трећег јуна, пост три недеље и четири дана. Петровдан у петак.

10) Године 6934. (1425/26.) Рождество у уторак, меса јести пет недеља и шест дана, месопуст трећег фебруара, Благовести у Велики понедељак. **Пасха 31. марта**, Петров месопуст 26. маја, пост четири недеље и пет дана. Петровдан у суботу.

11) Године 6935. (1426/27.) Рождество у среду, меса јести осам недеља и пет дана, месопуст 23. фебруара, Благовести у уторак, четврте недеље (поста). **Пасха 20. априла**, Петров месопуст 15. јуна, пост две недеље. Петровдан у недељу.

12) Године 6936. (1427/28.) Рождество у четвртак, меса јести шест недеља и четири дана, месопуст осмог фебруара, Благовести шесте недеље (поста), у четвртак. **Пасха четвртог априла**, Петров месопуст 30. маја, пост четири недеље и једна дан. Петровдан у уторак. [ПРЕСТУПНА ГОДИНА].

13) Године 6937. (1428/29.) Рождество у суботу, меса јести пет недеља и два дана, месопуст 30. јануара, Благовести у Велики петак. **Пасха 27. марта**, Петров месопуст 22. маја, пост пет недеље и два дана. Петровдан у среду.

14) Године 6938. (1429/30.) Рождество у недељу, месо јести осам недеља и један дан, месопуст 19. фебруара, Благовести у суботу, четврте недеље (поста). **Пасха 19. априла** [треба: 16. априла], Петров месопуст 11. јуна, пост две недеље. Петровдан у четвртак.

15) Године 6939. (1430/31.) Рождество у понедељак, меса јести шест недеља, месопуст четвртог фебруара, Благовести у недељу Цветну. **Пасха првог априла**, Петров месопуст 27. маја, пост четири недеље и четири дана. Петровдан у понедељак.

16) Године 6940. (1431/32.) Рождество у уторак, меса јести четири недеље [треба: девет недеља] без један дан, месопуст 24. фебруара, Благовести четврте недеље (поста), у уторак. **Пасха 20. априла**, Петров месопуст 15. јуна, пост две недеље. Петровдан у недељу. [ПРЕСТУПНА ГОДИНА].

17) Године 6941. (1432/33.) Рождество у четвртак, месо јести седам недеља и пет дана, месопуст 15. фебруара, Благовести у среду, пете недеље (поста). **Пасха 12. априла**, Петров месопуст седмог јуна, пост три недеље. Петровдан у понедељак.

Stanoje Bojanin

**PASCHAL TABLE FROM THE TREBNIK BELONGING TO THE
MANUSCRIPT COLLECTION OF THE PATRIARCHATE OF PEĆ
(PEĆ № 76) FROM THE 15TH CENTURY**

Summary

This paper is a critical edition of the paschal table from the trebnik (euchologion) belonging to the manuscript collection of the Patriarchate of Peć (Peć № 76, from the 15th century), for the period 1416/1417–1432/33. The main feature of this source is specific selection of the individual paschal elements and feasts. Segmentation of time of the first half of the year is represented by the dates of Christmas, Meatfare Day (Mesopust), Annunciation, Easter, St. George's Day, Sunday of All Saints or St. Peter's Meatfare Day and St. Peter's Day. The Feasts from the paschal table also represent the milestones of social time, whose intervals were calculated by counting weeks and days. The paschal table includes four leap years 1420, 1424, 1428 and 1432, and calculations are correct and in accordance with the corresponding paschal letter for each year. Certain discrepancies found two times in the text are to be understood as miswriting, because all the other paschal elements are presented correctly.

Key words: Paschal tables, Easter, Feasts, Meatfare, Calendar, the Reckoning of Time

Чланак примљен: 27. 04. 2012.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 20. 08. 2012.

Татјана КАТИЋ
Историјски институт
Београд

Гордана ГАРИЋ ПЕТРОВИЋ
Историјски институт
Београд

ОСМАНСКИ АЛТИН (АЛТУН-ИЛИ) 1477. ГОДИНЕ*

Анстракт: Најстарији познати османски попис средњовековне области Алтин (тур. *Altun-ili*) из 1477. године, садржи сумарне демографске и фискалне податке за 55 села и две мезре. Сачињен је у време када је Алтин припадао Паша санцаку и представља полазну основу за праћење демографског и економског развоја ове области.

Кључне речи: Османско царство, Алтин, Алтун-или, Паша санцак, дефтер, зеамет, XV век.

Средњовековна област Алтин, турски Алтун (*Altun-ili*),¹ побудила је веће интересовање истраживача седамдесетих година прошлог века, након што је Сељамаи Пуљаха објавио чланак о истоименој османској

* Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Од универзалних царстава ка националним државама: Друштвене и политичке промене у Србији и на Балкану* (Ев. бр. 177030).

¹ Име области Алтин изведено је од латинског придева *altus* – висок, и означава подручје високих планина. У османским документима, у складу с вокалном хармонијом турског језика, Алтин се јавља у облику Алтун. Данашњи, албански назив Малесија има исто значење као и стари.

нахији.² До тада се рад на убикацији десет алтинских насеља, колико их помињу српски извори, одвијао само у оквиру изучавања властелинства манастира Високи Дечани.³ Богата османска грађа која у области (вилајету) Алтун 1485. године региструје преко педесет села, дала је нови подстицај историјско-географским, демографским и ономастичким истраживањима подручја североисточне Албаније и југозападнoг Косова (Ђаковачка Малесија). Највећи допринос на том пољу дао је Митар Пешикан, који је критички анализирао Пуљахино читање топонима и убикацију насеља и умногоме их исправио.⁴ Значајан помак у изучавању Алтина учинила је и Гордана Томовић која је на једном месту сакупила све познате изворе, исправила неке погрешне убикације и пронашла насеља која су у науци до тада била непозната. Њен рад садржи и анализу економских података из опширног пописа Скадарског санџака из 1485. године, чиме су заокружена досадашња научна знања о Алтину.⁵

Извор који овом приликом представљамо најстарији је сачувани попис Алтина под турском влашћу.⁶ Настао је 1477. године, пре оснивања Скадарског санџака, у време када је ова област припадала Паша санџаку.

² S. Pulaha, *Nahija e Altun-Ilisë dhe popullsia e saj në fund të shekullit XV*, Gjurmime albanologjike, Seria e shkencave historike I-1971 (1972) 193-272 (даље Pulaha, *Nahija e Altun-Ilisë*). Пуљаха је представио интегралну верзију османског пописа нахије Алтун из 1485. године, као и факсимиле одговарајућих страница дефтера. Две године касније исти материјал је поново објавио у оквиру критичког издања првог пописа Скадарског санџака из 1485. године. S. Pulaha, *Defteri i Regjistrimit të sanxhakut të Shkodrës i vitit 1485*, I, Tiranë 1974 (даље Pulaha, *Defteri*).

³ О историјско-географским истраживањима дечанског властелинства са наведеном старијом литературом: П. Ивић – М. Грковић, *Дечанске хрисовуље*, Нови Сад 1976 (даље Ивић – Грковић, *Хрисовуље*).

⁴ М. Пешикан, *Из историјске топонимије Подримља*, Ономатолошки прилози II (1981) 1-92 (даље Пешикан, *Топонимија Подримља*); Исти, *Зетско-хумско-рашка имена на почетку турског доба*, Београд 1984 (даље Пешикан, *Зетско-хумско-рашка имена*). На основу Пешиканових резултата израђена је прегледна карта у књизи М. Грковић, *Имена у дечанским хрисовуљама*, Нови Сад, 1983.

⁵ Г. Томовић, *Алтин у XIV и XV веку*, Становништво словенског поријекла у Албанији, Титоград 1991, 153-166 (даље Томовић, *Алтин*).

⁶ Istanbul, Vaşbakanlık Arşivi, *Defterhâne-i Âmirî Tahrîr Defterleri* (даље TD) 5m, 24-27. Ради се о сумарном дефтеру у коме су, поред алтинских села, пописана и она између Ђаковице и Пећи (зеамет Дечани), К. Митровице и Истока (зеамет Сухо Грло), као и већи део Бихора и Рашке и брвенички крај. Опширније о дефтеру TD 5m в. Т. Катић – Г. Гарић-Петровић, *Попис зеамета и тимара области Брвеник из 1477. године*, Мешовита грађа (Miscellanea), XXXII (2011) 158-159.

Садржи сумарне демографске и фискалне податке за 55 села⁷ и две мезре, чији су приходи, изузев спенце, обједињени у један зеамет с два корисника. Премда сажети, ови подаци представљају полазну основу за праћење демографског и економског развоја Алтина.⁸ Већ на први поглед они указују на благо опадање или стагнацију броја становника у скоро свим селима у периоду између 1477. и 1485. године, изузев у два села у близини Ђаковице (Мел и Брајковац). У попису нема ни једне муслиманске куће, док их осам година касније има 19, и то искључиво у селима у поречју Рибнице (в. табелу 1. у прилогу).

Објављивањем овог пописа покушали смо да дамо и наш допринос убикацији појединих алтинских насеља. Зато смо у напоменама посебно истакли све разлике између наше и убикације осталих истраживача, док неспорна места нисмо посебно коментарисали.

⁷ Поједина села, која су у дечанским хрисовуљама регистрована као једно, или која данас постоје као једна територијална целина, овде су одвојено заведена: Буњани Горњи и Доњи, Чрњегојно Горње, Средње и Доње, Добраш Мали и Велики, и село Поповица, уписано два пута.

⁸ Подручје Алтина освојено је најкасније 1430. године, када и неке друге њему суседне области. Тада је и пописано, у оквиру општег пописа Румелије, али ти дефтери нису сачувани. Опширније в. Т. Катић, *Вилајет Пастриц (Паширик) 1452/53. године*, Мешовита грађа (Miscellanea) XXXI (2010) 40-41, 44. Уз поједина села и мезре у овом попису стоји примедба „изван дефтера“, што је сигуран доказ да је Алтин пописиван и раније.

(24)

Део зеамета Алтунили, његова спенца припада царској благајни

Део Хасан-бега од тахвила⁹ Хамзе, Карловог сина

Село Р и б н и ц а ¹⁰ , пазарно место				
кућа 88	неожењених 13	удовица 3		
приход од пазара са нијабетом вилајета 4300			приход	9736
Село Л у н и к ¹¹				
кућа 46	неожењених 24	удовица 4	приход	2870
Село Ј а с и ћ ¹²				
кућа 28	неожењених 10	удовица 2	приход	1648

⁹ Тахвил, временски период у коме тимарник има право на убирање додељених му прихода. У овом случају приходи целог Алтина били су уступљени новом муслиману Хамзи-бегу, Карловом сину (ради се највероватније о неком албанском великашу). Он их је поделио на два дела и задужио двојицу војних заповедника, Хасан-бега и Јахја-бега да их прикупљају уместо њега, као и да од прикупљеног новца обезбеде одговарајући број војника и ратне опреме.

¹⁰ Данас ишчезло насеље које се налазило на реци Рибници (Ереник). Село Рибницу је са свим засецима и међама приложила манастиру Дечани кнегиња Милица, у монаштву Јевгенија, између 1397. и 1402. године (А. Младеновић, *Повеље и писма деспота Стефана*, Београд 2007, 392, 395-397) У повељи се наводи између села Батуше и Доброша, што би можда сугерисало да се и налазило између њих. На основу редоследа уписаних места у турском дефтеру из 1485. године, Пешикан, *Зетско-хумско-рашка имена*, 230, сматра да се налазило више узводно уз истоимену реку. Верујемо да се Рибница ипак налазила низводно од Јуника, односно да је као највеће алтинско насеље и пазарно место била у равници, у близини или на раскршћу локалних путева. Тако је убицира и Г. Томовић, *Затрнавска жупа*, Хиландарски зборник 2 (1998) карта на ненумерисаној страни. Мишљење Јастребова да се Рибница налазила на месту данашње Ђаковице није тачно (И. С. Јастребов, *Стара Србија и Албанија*, Споменик СКА 41 (1904) 12.), У ово време већ постоји Ђаковица, као село са 42 куће, 12 неожењених и 4 удовице, које припада зеамету Дечани. (TD 5m, 4).

¹¹ Данас Јуник, северозападно од Ђаковице, на Еренику. У средњем веку је припадао Затрнавској жупи, чија се граница простирала од речице Врело, преко Проклетија, вододелницом Дечанске и Пећке Бистрице, па између села Дубочак и Добри До, преко Баранског луга и села Ратиш до доњег тока реке Трнавe (Трава). Томовић, *Затрнавска жупа*, 8, 10.

¹² Истоимено насеље северно од Јуника.

Село Б о т у ш а ¹³			
кућа 40	неожењених 8	удовица 2	приход 3099
Село П л а њ а н и ¹⁴			
кућа 14	неожењених 5		приход 834
Село М о р и н а ¹⁵ , зову га хас Спредол ¹⁶			
кућа 31	неожењених 10	удовица 2	
Село П о т о к ¹⁷			
празно			приход два села ¹⁸ 1537
Село Г о р њ а Ч р њ е г о ј н а ¹⁹			
кућа 21	неожењених 13		приход 1063
Село Н и в а к а з ²⁰			
кућа 21	неожењених 14	удовица 2	приход 1614

¹³ Батуша, северозападно од Таковице. Краљ Стефан Дечански приложио је цркву Св. Николе у Батуши, са људима и земљом који су јој припадали, манастиру Високи Дечани (Ивић – Грковић, *Хрисовуље*, 131, 266). Само село је истом манастиру даровала кнегиња Милица (Јевгенија), између 1397 и 1402. године (Младеновић, нав. место). У предтурском периоду село је припадало Затрнавској жупи. Томовић, нав. место.

¹⁴ Село Плањане са свим засеоцима и међама приложила је манастиру Дечани монахиња Јевгенија (Младеновић, нав. место). Данас не постоји али се на основу положаја његових засеока Дојенаца, Дабривине, Врела и Заморница, који се наводе у повељи, приближно може одредити положај самих Плањана. Како су Дабривине данашња Бровина (Пешикан, *Топонимија Подримља*, 14) а у њеној близини је узвишење Планик, у овом крају треба тражити и село Плањане. Исту убикацију предлаже и Пешикан, нав. дело, 15, 68. Нетачна је идентификација са селом Плањани код Призрена коју предлаже Р. Ивановић, *Дечанско властелинство*, Историјски часопис IV (1952-1953), 206.

¹⁵ Морина, јужно од Јуника.

¹⁶ Непознато.

¹⁷ Данас засеок Поток Морина. Село Поток са засеоцима био је посед манастира Високи Дечани (Младеновић, нав. место).

¹⁸ Односи се на села Поток и Морина.

¹⁹ Неубицирано, налазило се негде у поречју Рибнице (Ереника). Село Чрњегојно приложила је манастиру Дечани кнегиња Милица између 1397. и 1402. године (Младеновић, нав. место).

²⁰ Данас Нивоказ, јужно од Јуника.

Село Б р а в и н а ²¹			
кућа 33	неожењених 10	удовица 3	приход 1742
Село Д у ј к ²² , зову га хас Љубежа ²³			
кућа 21	неожењених 11	удовица 4	приход 797
Село Д о њ а Ч р њ е г о ј н а ²⁴			
кућа 11	неожењених 5	удовица 2	приход 699
Село М е л ²⁵			
кућа 21	неожењених 11	удовица 2	приход 1098
Село Р у д о ш ²⁶			
кућа 3			приход 173
Село С м о л и ц а ²⁷			
кућа 23	неожењених 10	удовица 3	приход 1050

²¹ Средњовековни назив Дабрeвине, припадало је манастиру Дечани (Младеновић, нав. место). Данас Бровина, јужно од Јуника. Пуљаха је прочитао као Пероња (Pulaha, *Nahija e Altun-Ilisë*, 213) и идентификовао га са селом Берјах, северозападно од Ђаковице, а потом са селом Бeроња (Исти, *Defteri*, 173). Ослањајући се на Пуљаху, исту убикацију предлаже и Пешикан, *Топонимија Подримља*, 68, 75, док у *Зетско-хумско-рашка имена*, 230, стоји напомена да село Бeроња није уцртано на секцији, северозападно од Ђаковице. До овакве идентификације је вероватно довела аустроугарска карта из 1902. године (<http://lazarus.elte.hu/hun/digkonyv/topo/200e/38-42.jpg>) на којој је на месту Бровине уцртано село Бeроња.

²² Питање данас ишчезлог села Дујк, решио је Пешикан, *Зетско-хумско-рашка имена*, 229, 230, на основу пописа из 1571. године у коме је Гуска, западно од Ђаковице, заведена као махала села Дујк. Алтинско село Дујк не треба поистоветити са селом Дујака северно од Ђаковице.

²³ Могуће да има везе с потесом Лубец, западно од села Гуска.

²⁴ В. нап. 19.

²⁵ Данас Меја западно од Ђаковице.

²⁶ Село је уписано двадесетих година XVI века у Скадарском санџаку, у кадилуку Пећ, (*367 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri*, Ankara 2008, 328) са 5 кућа. Касније је припало Дукађинском санџаку и у попису истог санџака из 1571. године заведено је као опустело уз напомену да се налази у близини села Дујк. (М. Пешикан, *Стара имена из Доњег Подримља*, Ономатолошки прилози VII (1986) 68).

²⁷ Смоница, западно од Ђаковице. У предтурско доба била је посед манастира Дечани. (Младеновић, нав. место).

Село Ш и к е в ц и ²⁸			
кућа 30	неожењених 17	удовица 1	приход 2045
Село Ш и п ч а н е ²⁹			
кућа 40	неожењених 16	удовица 3	приход 2662
(25)			
Село М у х о љ а н и ³⁰			
кућа 13	неожењених 5	удовица 2	приход 1359
Село К о с т у р а н и ³¹			
кућа 23	неожењених 6	удовица 1	приход 1316
Село К о в а ч и ³²			
кућа 15	неожењених 7	удовица 1	приход 1010
Село С т е п а њ е ³³			
кућа 22	Неожењених 5		приход 1025

²⁸ Могућа су и другачија читања: Шићевци, Шкавица, Шкуци и др. Непознато. Судаћи према подацима из дефтера Скадарског санцака из 1485. године, налазило се у близини неке реке (уписана је воденица) и имало је заседе винове лозе. У селу су живели Срби. (Pulaha, *Nahija e Altun-Ilisë*, 202-203, 243-244; *Defteri*, 164-165) Уколико би се руководили редоследом уписа места у дефтеру, као могућег показатеља његовог положаја на терену, онда би ово село требало тражити на простору између река Рибнице и Тропоје. Данашњи топоними сличног назива су планински врх Шикајве (Маја е Shikajve), западно од Јуника, на албанској страни и потеси Шкоза, југозападно и северно од Јуника.

²⁹ Под истим именом јавља се у дечанским хрисовуљама (Ивић – Грковић, *Хрисовуље*, 104, 218.). Данас Шипшај, источно од Тропоје, уз саму албанско-српску границу.

³⁰ Данас Михољани (алб. Муђејан), северозападно од Тропоје. Пешикан, *Зетско-хумско-рашка имена*, 232, погрешно га убицира југозападно од Тропоје, према податку код Пуљахе; исто и Томовић, *Затрнавска жупа*, карта на ненумерисаној страни, која га лоцира на месту села Мејдан, југозападно од Тропоје.

³¹ Гостуран, северозападно од Тропоје.

³² Ковач, западно од Тропоје. Иста убикација код Томовић, *Алтин*, 162-163 (карта) и *Затрнавска жупа*, карта на ненумерисаној страни. Код Пешикана, *Топонимија Подримља*, 68 и *Зетско-хумско-рашка имена*, 233, неидентификовано.

³³ Непознато. Године 1485. уписано као Степање село (Karye-i Istepanye selo, Pulaha, *Nahija e Altun-Ilisë*, 218, 251; *Defteri*, 178); у месту је регистрована воденица, узгој винове лозе и свилене бубе; насељено Србима.

Село К о р а н е³⁴

кућа 17 нежењених 10 удовица 1 приход 1284

Село Ч р н у л а³⁵

кућа 15 нежењених 4 приход 940

Село Б а б н о ц и³⁶

кућа 25 нежењених 4 удовица 1 приход 1412

Село Д о њ и Ш о ш а н и, познати и као Горњи Шошани³⁷

кућа 25 нежењених 12 удовица 1 приход два села
2009

³⁴ Горане, некадашњи посед манастира Дечани (Ивић – Грковић, *Хрисовуље*, 30, 214). Вероватно се односи на село Керној, северозападно од Тропоје. Код Пешикана, *Зетско-хумско-рашка имена*, 233, и Томовић, *Алтин*, 158, неубицирано. Р. Ивановић, *Дечанско властелинство*, 189, изједначава Горане са селом Горај. Према Пешикану село Горај је на појединим картама уцртано на месту где је на секцијама уцртано село Чорај. (Пешикан, *Топонимија Подримља*, 5.) Такав је случај и на карти жупе Патково где је село Горане (Горај) уцртано на месту савременог насеља Чорај. (М. Николић, *Средњовековна жупа Патково*, *Историјски часопис XVIII* (1971) карта на нумерисној страници.). Мишљења смо да алтинско село Горане не треба идентификовати с Чорајем, јер се он налази на подручју турске нахије Рудине у Дукађинском санцаку, која је највећим делом обухватала некадашњу жупу Патково.

³⁵ У попису из 1485. године заведено као Чрносела (*Pulaha, Nahija e Altun-Ilisë*, 251); исто и 1530. године (*367 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri*, 327). Пуљаха, нав. дело, 217 и *Defteri*, 178, прочитао као Черномиле. Код Пешикана, *Топонимија Подримља*, 68; *Зетско-хумско-рашка имена*, 233, неидентификовано. С обзиром на редослед уписаних села, претпостављамо да се Чрнуља одн. Чрносело налазило негде између река Валбоне, Бистрице и Тропоје. Можда у близини мезре Чрнице (Црнице) или чак на месту села Јах Салихи, које се некада звало Црница.

³⁶ Данас Бабин, југозападно од Тропоје. Идентично је са селом Бабјани, које се помиње у дечанским хрисовуљама као једно од алтинских села дарованих манастиру Дечани (Ивић – Грковић, *Хрисовуље*, 100, 211).

³⁷ Данас Шошан, југозападно од Тропоје. Средњовековно село Сошани било је дечански посед (Ивић – Грковић, *Хрисовуље*, 103, 220). У турском попису из 1485. године уписано је само једно село Шошани, без одредница Доњи и Горњи (*Pulaha, Defteri*, 180; у *Nahija e Altun-Ilisë*, 219-220 грешком уписано под именом Горани)

Село К а л и к ⁴² изван дефтера кућа 7	удовица 1	приход 227
Село П о п о в ц и ⁴³ кућа 9		приход 316
Село П о н о ш е в и ц ⁴⁴ кућа 19		приход 858
Село С р е д њ а Ч р њ е к о р ј е н а ⁴⁵ кућа 13 неожењених 1		приход 611
Село П о п о в ц и ⁴⁶ кућа 16 неожењених 9	удовица 2	приход 767
Село К о р а н и ц а ⁴⁷ кућа 13 неожењених 3	удовица 3	приход 621
Село М а л и Д о б р а ш ⁴⁸ кућа 6 неожењених 6	удовица 2	приход 629

⁴² Или Каљк. Можда се може довести у везу с данашњим селом Каљкирес, југо-источно од Драгобије. Године 1485. Било је насељено албанским становништвом (Pulaha, *Nahija e Altun-Ilisë*, 233, 259; *Defteri*, 192). Код Пешикана неубицирано село Калиќ (*Топонимија Подримља*, 69; *Зетско-хумско-рашка имена*, 234).

⁴³ Поповац западно од Ђаковице. У повељи монахиње Јевгеније манастиру Високим Дечанима из 1397-1402. наведено је међу засеоцима села Брестовца (Младеновић, нав. место). У овом, као и у наредном турском попису село је уписано два пута (Pulaha, *Nahija e Altun-Ilisë*, 236-238; *Defteri*, 194-196). Вероватно се ради о два дела истог села, чији су приходи били подељени. Дербенције села Поповца (16 кућа) уписане су засебно, а дажбине убиране од њих припадале су притежаваоцу зеамета Дечани. *TD 5m*, 4.

⁴⁴ Средњовековни Плношевци, дечански посед, данас Поношевац, северозападно од Ђаковице.

⁴⁵ Дечанско село Чрњегојно. В. нап. 19.

⁴⁶ В. нап. 43.

⁴⁷ Данас Кореница, западно од Ђаковице.

⁴⁸ Доброш, југоисточно од Јуника. У предтурско доба био је посед манастира Дечани (Младеновић, нав. место) и припадало је Затрнавској жупи (Томовић, *Затрнавска жупа*, 10.).

Село други Д о б р а ш ⁴⁹ , зову га хас Доњи Добраш			
кућа 13	неожењених 12	удовица 1	приход 1125
Село Б р а ј к о в а ц ⁵⁰			
кућа 8	неожењених 3	удовица 1	приход 606
Село Ш и ш м а н и ц а ⁵¹			
кућа 35	неожењених 5	удовица 4	приход 1120
Село В а г а в а ⁵²			
кућа 9		удовица 1	приход 401
Село Т р н а в а ⁵³			
кућа 10	неожењених 1	удовица 1	приход 242
Село К о ш н и к ⁵⁴			
кућа 27		удовица 4	приход 701
Село Р а м е н ч и ћ ⁵⁵			
кућа 7	неожењених 1		приход 418

⁴⁹ Године 1485. уписан као Велики Доброш (Pulaħa, *Nahija e Altun-Ilisë*, 230, 257; *Defteri*, 190), данас Доброш (в. претходну напомену).

⁵⁰ Брековац код Ђаковице.

⁵¹ Данас село Шишман, западно од Ђаковице.

⁵² Вагово, југозападно од Ђаковице.

⁵³ Према белешци сачуваној у попису Скадарског санцака из 1582. године, други назив села Трнава је Вокша (Pulaħa, *Nahija e Altun-Ilisë*, 232; *Defteri*, 191). Данас се у селу Побрђу, северно од Вокше налазе поток и потес Трнава (Томовић, *Затрнавска жуна*, 3). Пешикан, *Зетско-хумско-рашка имена*, 231, допушта и другачију убикацију због понављања имена Тернова, Трнава, Вокша. Као једно од могућих решења предлаже Терниев северно од Тропоје.

⁵⁴ Године 1485. уписано је као Колшик и под тим именом је остало неубицирано код Пешикана (*Топонимија Подримља*, 69; *Зетско-хумско-рашка имена*, 234). Вероватно се односи на село Кошаре југозападно од Јуника.

⁵⁵ У попису из 1485. уписано као Габенчиче или слично (мутан факсимил); према Пуљахином читању Гијачача? (*Nahija e Altun-Ilisë*, 234; *Defteri*, 193). Код Пешикана неубицирано (*Топонимија Подримља*, 69; *Зетско-хумско-рашка имена*, 234) Вероватно се односи на Рамоц, северозападно од Ђаковице који је на аустроугарској карти из 1902. уписан као Рамунче (<http://lazarus.elte.hu/hun/digkonyv/topo/200e/38-42.jpg>).

Мезра Р у п а ј ц и ⁵⁶ празна, изван дефтера			приход споља 135
Село К а м е н и ц ⁵⁷ кућа 13			приход 662
Село Б е р б а д ⁵⁸ кућа 8	неожењених 2	удовица 1	приход 627
Село П е ч у с т е (Почесте) ⁵⁹ кућа 6	неожењених 5		приход 568
(27)			
Село Т р а п о п о љ е ⁶⁰ кућа 14	неожењених 7		приход 1240
Село В ’ ч и д о л ⁶¹ кућа 10	неожењених 9	удовица 2	приход 654
Село Т р а б о ш ⁶² кућа 16	неожењених 6		приход 1298

⁵⁶ Данас Рипај код Ђаковице. На аустроугарској карти (в. претходну нап.) Рипај је уписан као Рупај.

⁵⁷ Камениц, североисточно од Тропоје, на албанско-српској граници.

⁵⁸ Село Бербат, северозападно од Тропоје.

⁵⁹ Године 1485. уписано као Почесте (Pulaha, *Nahija e Altun-Ilisë*, 227, 256; *Defteri*, 186) са 10 пореских обвезника, углавном Срба. У селу је био заступљен узгој грожђа и производња вина; није регистрована воденица. Неидентификовано у Пешикан, *Зетско-хумско-рашка имена*, 234. Можда би се могло довести у везу с потесом Честа југозападно од Јуника.

⁶⁰ Требопоље, у дечанским хрисовуљама прво од алтинских села која су приложена манастиру Дечани (Ивић – Грковић, *Хрисовуље*, 99, 208). Данас Тропоја у Албанији.

⁶¹ Данас Вичидољ, јужно од Тропоје.

⁶² Неидентификовано насеље. У попису из 1485. уписано као Требнош (Pulaha, *Nahija e Altun-Ilisë*, 226, 255; *Defteri*, 186). Насељено је словенским становништвом, у селу је регистрована значајнија производња вина, воденица са два жрвња, и узгој свилене бубе.

Село Г о р њ и Б у њ а н и ⁶³ кућа 36	неожењених 9	удовица 3	приход 1457
Село Д р а г о б и љ ⁶⁴ , дербендско село, изван дефтера кућа 5			приход 200
Село Н и в ј а н и ⁶⁵ кућа 16	неожењених 7		приход 1189
Мезра Ч р н и ц а ⁶⁶ празна, изван дефтера			приход споља 300
Село Ш у м а ⁶⁷ кућа 25	неожењених 15	удовица 1	приход 1266
Село Д о њ и Б у њ а н и ⁶⁸ кућа 13	неожењених 7		приход 813

⁶³ Средњовековно село Буњане било је дечански посед (Ивић – Грковић, *Хрисовуље*, 106, 222). Налазило се на ушћу Бистрице у Валбону, на месту данашњег села Буњај. Исту идентификацију предлаже и Томовић, *Алтин*, 158, 162-163. Пешикан, *Топонимија Подримља*, 75-76, прочитао је име села као Боњани или Буњани, Горњи и Доњи, и повезао га са селом Буњане (Бучане) источно од Дечана. Касније о овим селима говори као о неубицираним (*Зетско-хумско-рашка имена*, 233, 234).

⁶⁴ Драгобија, западно од Тропоје, на Валбони.

⁶⁵ Неидентификовано. Године 1485. уписано као Нивнани (Небонани у читању Пуљахе, *Nahija e Altun-Ilisë*, 224, 254; *Defteri*, 184); под истим именом заведено и 1571. године (*TD 500*, 566). Нивјане је насељавало словенско становништво, у селу је постојала воденица, а поред уобичајених житарица, узгајала се винова лоза и свилена буба.

⁶⁶ На ушћу Бистрице у Валбону постоји потес Црница и у непосредној близини село Јах Салихи које се раније звало Црница. Можда је мезра прерасла у село, а можда је сасвим ишчезла и у том случају би село Црница могло да се идентификује са селом Чрнуља у овом попису. Код Пуљахе, *Nahija e Altun-Ilisë*, 240, 262; *Defteri*, 197, Храница. Пешикан је превидео ову мезру јер је у албанском издању штампана малим фонтом у курзиву, испод дажбина села Драгобиљ, премда је у оригиналу заведена посебно, као и сва остала села.

⁶⁷ Шумица, југозападно од Тропоје. Код Пешикана, *Зетско-хумско-рашка имена*, 233, неидентификовано.

⁶⁸ В. нап. 63.

Татјана Катић, Гордана Гарић Петровић

Село Р о г а м⁶⁹
кућа 9 приход 205

Село С(Ш) у м и ц а⁷⁰
кућа 5 приход 75

нијабет реченог вилајета 600

Укупно:
села 29 мезри 2
кућа 429 неожењених 116 удовица 29 приход 22104

Он сâм [заим] је тешки оклопник 6 лаких оклопника
1 шатор са више одаја

**Тимар Емира, Алексијевог сина, Хамзе, Тимурташевог сина и Исе,
Шахиновог сина заједнички притежавају, на смену иду у поход**

*У руци Мехмеда мирахора (?)
Овчарина припада владару, али пошто су ови приходи издвојени,
Мехмед се одрекао свог дела и он је дат поменутима.⁷¹ У првој декади
Реџена 883. [28. 09. – 07. 10. 1478]*

Овчарина и таксе за непотраживану заоставштину,
одбеглу стоку и робове вилајета Алтун годишње 7000

Он сâм [тимарник] је тешки оклопник 2 лака оклопника
1 слуга 1 мали шатор

⁶⁹ Роган, источно од Бајрам Цурија.

⁷⁰ Неубицирано. Насеље је било пред замирањем с обзиром да није регистровано у дефтеру из 1485. године (Pulaḥa, *Nahija e Altun-İlisë; Defteri*), као ни у наредним пописима. Могуће да се налазило у близини већег села Шуме, односно на простору данашње Шумице (Ахметај), југозападно од Тропоје.

⁷¹ Приход од овчарине уобичајено је припадао султану, а изузетно санџакбегу, вакуфу или тимарницима, као у овом случају.

Табела 1.

**Порески обвезници зеамета Алтин
према подацима османских пописа из 1477. и 1485. године**
скраћенице: к = кућа, н = неочежени, у = удовица, м = муслиман

Село	1477. године			1485. године			
	к	н	у	к	н	у	м
Бабноци	25	4	1	16	8	2	
Ботуша	40	8	2	35	10	2	1
Бравина	33	10	3	27	3	2	3
Брајковац	8	3	1	8	6	2	
Бербад	8	2	1	8	2	1	
Буљуби (са Брђанима 1477.)	66	17	5	47	16	7	
Буњани Доњи	13	7		13	9	1	
Буњани Горњи	36	9	3	није уписано			
Вагава	9	1		4	3	2	
В'чи дол	10	9	2	12	5	2	
Горане	17	10	1	12	13	1	
Добраш Велики	13	12	1	20	4	1	
Добраш Мали	6	6	2	5	2	1	
Драгобиљ	5			6			
Дујк	21	11	4	22	9	1	1
Јасић	28	10	2	16	11	3	
Калик (Каљк)	7		1	5	3	1	
Камениц	13			8	4	1	
Ковачи	15	7	1	16	6	1	
Кораница	13	3	3	6	6	2	
Костурани	23	6	1	19	14	1	
Кошник	27		4	20	4	3	
Лужани	59	18	2	58	14	5	
Луник	46	24	4	50	10	3	
Мел	21	11	2	28	9	3	3
Морина	31	10	2	28	12	3	
Мухољани	13	5	2	12	8	3	
Нивоказ	21	14	2	28	5	1	3
Нивјани	16	7		12	3	2	
Печусте (Почесте)	6	5		6	3	1	
Плањани	14	5		14	3	2	
Поношевиц	19			9	8	1	

Село	1477. године			1485. године			
	к	н	у	к	н	у	м
Поповци	9			6	2		
Поповци	16	9	2	13	6	2	
Поток	празно			није уписано			
Раменчић	7	1		4	3	1	
Рибница	88	13	3	74	14	4	8
Рогам	9			7	2	1	
Рудош	3			2			
Рупајци мезра	-			-			
Смолица	23	10	3	15	8	1	
Степање	22	5		9	9	3	
Стубла	7			3	3	1	
С(Ш)умица	5			није уписано			
Трабош	16	6		11	6		
Требопоље	14	7		9	8	2	
Трнава	10	1	1	5	3	2	
Чрница, мезра	-			-			
Чрнуља	15	4		12	6	1	
Чрњегојна Горња	21	13		24	6	3	
Чрњегојна Доња	11	5	2	9	4	4	
Чрњегојна Средња	13	1		8	4	1	
Шикевци	30	17	1	27	13	3	
Шипчане	40	16	3	42	9	2	
Шишманица	35	5	4	20	16	4	
Шошани	25	12	1	20	10	1	
Шума	25	15	1	23	9	3	

Handwritten musical notation on page 27, consisting of several staves with Persian script and numerical figures below them.

Handwritten notes and text on page 27, including a large diagonal signature and several lines of text at the bottom.

Handwritten musical notation on page 26, consisting of several staves with Persian script and numerical figures below them.

Tatjana Katić, Gordana Garić Petrović

OTTOMAN ALTIN (ALTUN-ILI) IN 1477.

Summary

This article presents the oldest Ottoman inventory of the medieval district of Altin (tur. Altun-ili) which was compiled in 1477, at the latest. It contains demographic and fiscal data for 55 villages and two mezras. The name of Altin is derived from Latin word altus, high, and means “The Highlands” (alb. Malësi). Medieval Altin, as well as Ottoman Altun-ili, encompassed Northern Albania and southwest of Kosovo (Djakovacka Malesija, Malësi e Gjakovës). The area was populated by Slavs and Albanians. In the second half of XV century Altin was attached to the Pasha sancak. After the Ottoman Empire acquired Shkodra (Skadar) from Venice, after the siege of Shkodra in 1478-79, Altin was incorporated into the newly established Iskenderiye sancak.

Key Words: Ottoman Empire, Altin, Altun-ili, Pasha sancak, defter, zeamet, XV century.

Чланак примљен: 06. 04. 2012.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 20. 08. 2012.

Драгана АМЕДОСКИ
Историјски институт
Београд

Гордана ГАРИЋ ПЕТРОВИЋ
Историјски институт
Београд

**ВЛАСИ НАХИЈЕ ПЕТРУШ У ПОПИСУ ВЛАХА
СМЕДЕРЕВСКОГ САНЦАКА
ИЗ 1528. ГОДИНЕ***

Апстракт: У раду је саопштен део опширног пописа влаха Смедеревског санцака који се односи на влахе настањене у нахији Петруш, која је припадала Крушевачком санцаку. У Петруском крајишту присуство влаха збележено је још у доба кнеза Лазара, а у време пописа који је овде саопштен било их је у 23 села.

Кључне речи: власи, Петруш, Смедеревски санцак, 16. век, Османско царство

Посебну категорију административних јединица у оквиру Османског царства представљале су влашке нахије, чије питање у науци није довољно проучено и до краја расветљено. Оне су обухватале становништво са влашким статусом, који је подразумевао одређене повластице¹ повезане са

* Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Од универзалних царстава ка националним државама. Друштвене и политичке промене у Србији и на Балкану* (Ев. бр. 177030).

¹ Власи су били ослобођени свих обавеза хришћанске раје: харача (*harâç*) испенце (*ispence*), десетине (*öşür*), ванредних намета (*avâriz-i divâniyye*), обичајних терета (*tekâlif-i örfiye*) и свадбарине (*resm-i gerdek, resm-i 'arûs, resm-i 'arûsâne*). Заузврат је, према канунима за смедеревске влахе, пет влашких кућа давало

посебном војном организацијом.² Влашке нахије су представљале посебне војно-административне јединице које су паралелно егзистирале на истом простору који су обухватале и обичне нахије, а чинила су их насеља у којима су живели власи. У Крушевачком санџаку становништво са влашким статусом забележено је у нахијама Петруш и Загрлата. Нахија Загрлата се не јавља у катастарским пописима до 1536. године, а према попису влаха Смедеревског санџака, њу су 1528. године чинила највећим делом влашка насеља са простора који је обухватала нахија Крушевац, као и неколико села у нахијама Козник, Прокупље и Бован.³ За разлику од Загрлате, нахија Петруш је забележена и у катастарским пописима Крушевачког санџака, као и у попису влаха Смедеревског санџака, при чему је, у зависности од врсте пописа, пописано становништво одређеног статуса.

Област, која је у српским средњовековним и османским изворима позната као Петрус или Петруш, у свом најширем обиму обухватала је горњи део долине Велике Мораве, тј. највећи део Параћинско-јагодинске котлине,⁴ при чему су њену јужну границу чиниле Послонске планине и Буковик, источну западни обронци Самањца и Кучајнских планина, а

једног војника, а 50 кућа једног слугу санџакбегу који се звао коморница. У случају преке потребе из сваке куће је полазио војник који се звао заманица. У исто време, годишње новчане обавезе које је сносила свака влашка кућа, а које су припадале државној благајни, износиле су 83 аспре. Овај износ је даван на име подимног дуката тј. филурије, једног овна, једне овце са јагњетом и заједничке обавезе катуна (50 кућа) да даје једну чергу, два овна, два круга сира и три улара. Поред тога, санџакбегу су припадале накнаде од глоба у износу од 5 аспри по кући. Д. Бојанић, *Власи у северној Србији и њихови први кануни*, Историјски часопис 18 (1971) 255-268; Х. Хаџибеговић, *Канун-нама Сулејмана Законодавца из првих година његове владавине*, Гласник Земаљског музеја у Сарајеву 4-5 (1949-1950) 370-372.

² Н. Šabanović, *Bosanski pašaluk, postanak i upravna podjela*, Sarajevo 1981, 110. О обимној литератури посвећеној власима види: Е. Миљковић, *Власи у домаћој историографији (1960-2010)*, Браничевски гласник 7 (2010) 5-22.

³ Упореди: Başbakanlık Arşivi, Istanbul, *Defterhane-i Amire Tahrir Defterleri* (даље TD) 1011 са TD 55 и No 167 numaralı muhâsebe-i vilâyet- Rûm-ili defteri (937/1530), II, *Vilçitrin, Prizrin, Alaca-hisâr ve Hersek Livâları*, (Dizin ve Tıpkıbasım), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 69, Defter-i Hâkânî Dizisi: IX (Ankara 2004).

⁴ Параћинско-јагодинска котлина обухвата део долине Велике Мораве између Сталаћке клисуре на југу и Багрданске на северу. Дном ове котлине тече Велика Морава, али тако да се приближава западном ободу док источни део остаје знатно шири и пространији. Б. Дакић, *Источни део параћинско-светозаревске котлине*, Зборник радова Географског института „Јован Цвијић“ 22 (1969) 677.

западну и северну токови Велике Мораве и Миросаве, десне притоке Раванице.⁵ Током средњег века, на наведеном подручју налазили су се поседи Велике Лавре Св. Атанасија на Светој Гори, Раванице и Богородичине цркве у Лештију (данашњем Лешју), којима је припадало преко 20 насеља.⁶ У исто време, стратешки значајан положај на граници српске средњовековне државе условио је формирање крајишта са центром у граду Петрусу,⁷ које се одупирало, са прекидима, нападима Османлија пуних осам деценија.⁸

У Петруском крајишту присуство влаха збележено је још у доба кнеза Лазара и то у имену једног од села која су припадала Богородичиној цркви у Лештју. Село **Власи Голџовџица**⁹ једно је од села које је потврђено

⁵ О границама средњовековне области Петрус види: М. Благојевић, *Крајишта средњовековне Србије од 1371. до 1459. године*, Историјски гласник 1-2 (1987) 34. У каснијем периоду подручје нахије Петруш обухватао је истоимени кадилук. О насељима која су улазила у његов састав види: Т. Катић, *Дефтер овчарине и торовине кадилука Петруш из 1597/98. године*, Мешовита грађа 29 (2008) 63-71.

⁶ Благојевић, *Крајишта средњовековне Србије*, 38.

⁷ Остаци средњовековног утврђења Петрус налазе се на брду Баба крај села Лешја, источно од Параћина. Р. Михаљчић, *Где се налазио град Петрус?*, Прилози за КЈИФ 36 (1968) 364-367. За другачије мишљење види: Р. Novaković, *Burg und Bezirk Petrus*, *Balkanoslavica* 8 (1979) 23-36; Б. Кнежевић, *Средњовековне цркве и манастири у долини Црнице*, Зборник Матице српске за ликовне уметности 16 (1980) 230-231; Д. Мадас, М. Брмболић, *Петрус, Поповац, средњовековно утврђење*, Археолошки преглед 23 (1982) 44-46; М. Брмболић, П. Вучковић, *Цитадела средњовековног утврђења Петрус : резултати сондажних археолошких ископавања из 2004. године*, Гласник Друштва конзерватора Србије 29 (2005) 49-51. Утврђење Петрус постало је центар власти, нових управних јединица успостављених у време Деспотовине. М. Динић, „Власти“ за време Деспотовине, Из српске историје средњег века, приредили С. Ђирковић и В. Ђокић, Београд 2003, 221. Тада је улогу властелина крајишког преузео војвода крајишки. Благојевић, *Крајишта средњовековне Србије*, 40.

⁸ Благојевић, *Крајишта средњовековне Србије*, 34.

⁹ И на другим подручјима централне Србије, која су обухватили Смедеревски и Крушевачки санцак, бележи се присуство влаха током средњег века. Пример су власи Кошарна, који су припадали властелинству великог челника Радича, уписани у дефтер Смедеревског санцака из 1476/8. године као село Кошарна, које се налазило на истоменом потесу у атару Селевца, југозападно од Смедерева. А. Крстић, *Кучево и Железник у светлу османских дефтера*, Историјски часопис 49 (2002) 151. Други пример су власи Шиљеговци, који су приложени манастиру Дренчи 1382. године а који су дали име селу Шиљеговцу, забележеном у дефтерима Крушевачког санцака из 16. века. А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара*, Београд 2003, 181, 185, 188; *TD* 179, 118, 127.

властелину Црепу, припаднику властеоске крајишке породице Вукославић, која је одиграла пресудну улогу у одбрани српске источне границе.¹⁰ У вршењу војне службе на крајиштима, па и петрушком, поред властеле и властеличића, видно место припадало је и власима.¹¹ Ову улогу они су задржали и након турских освајања¹² те су попут других припадника војних и помоћних одреда у Османском царству уживали пореске олакшице у односу на рају у замену за службу коју су вршили.¹³

Власи Крушевачког санцака пописивани су заједно са власима Смедеревског санцака.¹⁴ Ова веза је највероватније била последица посебног положаја који је имао Смедеревски санцак све до оснивања Будимског ејалета 1541. године. Као санцак на крајини, он је био тзв. *сербест* (слободни) санцак, а његов санцакбег је имао знатно шира овлашћења, слободу акције и компетенције у унутрашњој управи од санцакбегова у унутрашњости Царства.¹⁵

¹⁰ Жупан Вукослав, који је поседовао баштину у околини Петруса, вршио је службу „властелина крајишког“ у доба цара Душана и цара Уроша. Његов син Цреп Вукославић је први познати српски војсковођа који је однео победу над турском војском у бици код Дубравнице 1380. године. Благојевић, *Крајишта средњовековне Србије*, 35-37.

¹¹ О учешћу влаха у војној служби на крајишту пружа обавештења Закон Влахом унет у повељу цркве Св. Николе у Врању. Благојевић, *Крајишта средњовековне Србије*, 34.

¹² Учвршћујући се у новоосвојеним областима, Османлије су у основи сачували, између осталог, затечене војне редове. Н. Inaldžik, *Od Stefana Dušana do Osmanskog carstva*, Prilozi za orijentalnu filologiju 3-4 (1952-53) 51.

¹³ У Смедеревском санцаку већину војних снага су чиниле хришћанске војне групе попут влаха, војнука и мартолосо. Inaldžik, *Od Stefana Dušana do Osmanskog carstva*, 34. О мартолосима и војнуцима више: Б. Ђурђев, *О војнуцима*, Гласник Земаљског музеја у Сарајеву 2 (1947) 75-137; М. Васић, *О мартолосима у југословенским земљама*, Сарајево 1967; О. Зиројевић, *Турско војно уређење у Србији (1459-1683)*, Београд 1974, 162-169, 184-189. О јајама и муселемима релевантну литературу доносе: N. E. Mergen, *The Yaya and Müsellem Corps in the Ottoman Empire (Early Centuries)*, Bilkent University 2001, Unpublished Master Theses (<http://www.thesis.bilkent.edu.tr/0001862.pdf>); Н. Dođru, *Osmanlı İmparatorluğunda yaya-müsellem-taycı teşkilatı (XV. ve XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağı)*, İstanbul 1990.

¹⁴ О. Зиројевић, *Турско војно уређење у Србији (1459-1683)*, Београд 1974, 172. Х. Шабановић, *Турски извори за историју Београда*, Београд 1964, 29.

¹⁵ Х. Шабановић, *О организацији турске управе у Србији у XV и XVI вијеку*, Историјски гласник 3-4 (1955) 62-63. С тим у вези, важно је напоменути да је 1475. године смедеревски снацакбег Бали-бег Малкочоглу добио на управу и Крушевачки санцак. Бојанић, *Власи у северној Србији*, 257.

Детаљни поименични пописи влаха вршени су у посебним регистрима¹⁶ или у издвојеним одељцима¹⁷ у оквиру катастарских пописа. Као и у случају војнука,¹⁸ јаја и муселема,¹⁹ власи су одвојено пописивани због свог посебног статуса као војне групе а у циљу увида у њихово бројно стање, број одбеглих и пресељених и замене умрлих.²⁰

Један такав попис је и попис влаха Смедеревског санџака из 1528. (934) године (*Defter-i Eflakân-i Livâ-i Semendire, Tahrir Defteri* No 1011) у оквиру кога су пописани власи у нахијама Браничево, Ниш, Ломница, Прилеп, Лепеница, Лефча, Морава,²¹ Колубара, Загрлата и Петруш.²² Према мишљењу Х. Шабановића, овај попис представља јединствену целину са знатно краћим *Tahrir Defteri No 144 (Defter-i Bazı Eflakân-i Livâ-i Semendire)* у коме су пописани власи Београдске и још неких нахија Смедеревског санџака.²³

¹⁶ За подручје санџака Херцеговина сачувано је више таквих влашких дефтера у Архиву Председништва владе у Истанбулу (*TD 136, MAD 560, MAD 574, MAD 584*), а за Смедеревски санџак два (*TD 144* и *TD 1011*).

¹⁷ То је случај са пописом Херцеговачког санџака из 1533. године на чијем крају су пописани власи. *174 Numaralı Hersek Livâsı İcmâl Eflakân ve Voynugân Tahrir Defteri (939/1533)*, (Dizin ve Tıpkıbasım), А. Özkılınç, А. Coşkun, А. Sivridağ, М. Yüzbaşıoğlu (eds.), Т.С. Ваşbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul 2009. У попису Смедеревског санџака из 1476/7. попис влаха се налази на почетку на странама 7а-151а. Бојанић, *Власи у северној Србији*, 257.

¹⁸ Део пописа војнука Ћустендилског санџака из 1487. године, који се односи на врањску нахију, објавио је А. Стојановски. А. Стојановски, *Попис војнука с краја XV века*, Врањски гласник 22 (1989) 143-278.

¹⁹ О попису муселема и јаја састављеном 1540. године види: Gy. Káldy-Nagy, *The Conscription of Müsellem and Yaya Corps in 1540*, Hungaro-Turcica: Studies in honour of Julius Nemeth, Budapest 1976, 275-281; М. İlhan, *1540'da Müsellem ve Yaya Ocaklarına Yazılma*, 95-105.

²⁰ Разлоге због којих се врши посебан попис јаја и муселема (Káldy-Nagy, *The Conscription of Müsellem and Yaya Corps in 1540*, 276.) упореди са Бератом са упутствима за попис влаха Смедерева састављеном између 1489. и 1491. године (Д. Бојанић, *Turski zakoni i zakonski spomenici iz XV i XVI veka za smederevsku, kruševačku i vidinsku oblast*, Beograd 1974, 93-96.).

²¹ Попис влаха нахије Морава објавио је А. Аличкић у *Турски катастарски пописи неких подручја западне Србије XV i XVI век*, књ. 2, Чачак 1985, 29-230.

²² Овај попис не прати административне границе санџака Смедерево, већ обухвата становнике са статусом влаха на знатно ширем простору, као што је био случај и са зеаметом влаха Вукове земље који није био устројен према територијалном принципу, већ према статусу становника. Т. Катић, Г. Гарић Петровић, *Попис зеамета и тимара области Брвеник из 1477. године*, Мешовита грађа 32 (2011) 159.

²³ Део овог пописа објављен је у Шабановић, *Турски извори за историју Београда*, 29-112.

У продужетку саопштавамо превод пописа влаха нахије Петруш, који је интегрални део пописа влаха Смедеревског санцака из 1528.²⁴ Попис има укупно 1043 стране и у потпуности је сачуван. На његовом почетку налази се канун који је објављен.²⁵ Попис нахије Петруш је записан на странама 367-377 и садржи имена влаха који су живели у 23 села. Према овом попису власи нахије Петрус су били под надлежношћу кнезова Хусејина и Радоње којима је било потчињено 13 примићура, од којих су њих четворица били муслимани. Укупно је пописано 255 влашких кућа, 409 табија,²⁶ 20 ратаја²⁷ и мушких чланова њихових домаћинстава, 11 удовица, 7 баштина, 2 мукате и 5 манастира.

²⁴ *TD 1011*, s. 367-377. Поред влаха нахије Петруш, пописани су и власи Загрлате, која је такође припадала Крушевачком санцаку. Нахија Загрлата пописна је на странама 1001-1043.

²⁵ Војанић, *Turski zakoni i zakonski spomenici*, 33-34.

²⁶ Тур. *tâbi* – онај који припада, следбеник, штићеник.

²⁷ Ратај – беземљаш који је обрађивао земљу кнеза или примићура, чифчија. Ратаји су плаћали дажбине својим старешинама.

[367]

Нахија Петруш, припада санџаку Крушевац

Кнез Хусејин син Шак²⁸

Село Голубовце,²⁹ изван дефтера, у рукама поменутог кнеза

Радич син Вука и с њим Рајан његов брат; Радосав Радоња и с њим Радохна његов брат; Радосав син Радича и с њим Радич његов брат; Богдан син Вукадина и с њим Цветко његов брат; Радич син Степана и с њим Вук његов брат, Вукмир његов брат; Стојан син Степана и с њим Богдан његов брат

Ратај:

Вукач син Радосала и с њим Вукмир његов брат, Петре његов братанац;

Радоје син Милка

Јова Младен и с њим Радич његов брат, Јанчин његов братанац

Кућа 6, табија 7, ратаја 3, табија 4

Село Ирновци³⁰ у рукама поменутог кнеза

Милан син Скарића (?);³¹ удовица Златица; Милош син Љубаша и с њим Димитри његов син, Степан његов син; Богдан син Радула и с њим

²⁸ Скраћено од Шако.

²⁹ Данас село Голубовац, југоисточно од Параћина. У средњем веку у њему су такође живели власи, који су били део поседа цркве Пресвете Богородице под Петрусом. Као **Село Власи Голубовца** се спомиње међу селима која су припадала овој цркви а које је заједно са њом кнез Лазар потврдио свом властелину Црепу, сину жупана Вукослава. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара*, 223, 227, 230. Ова потврда је настала као резултат спора који је вођен између породице Вукославић и Хиландара око цркве у Лешју и њених поседа. О овом спору и породици Вукославић види: В. Соловјев, *Једно суђење из доба кнеза Лазара*, Архив за правне и друштвене науке књ. 18/3 (1929) 188-197; Р. Михаљчић, *Прилог српском дипломатуру. Даровнице властeosке породице Вукославић*, Историјски гласник 1-2 (1976) 99-106; М. Благојевић, *Манастирски поседи крушевачког краја*, Крушевац кроз векове, Крушевац 1972, 29-34; М. Шуица, *Немирно доба српског средњег века. Властела српских властeosких господара*, Београд 2000, 117-118.

³⁰ Непознато.

Љубинко његов брат, Милија његов братанац Никола син Јована и с њим Вук његов син; Марко син Јована и с њим Вук његов син, Степан његов син, Дабижив његов син; Михаил син Лукача и с њим Радоје његов брат, Радосав његов брат, Милак његов брат; Добруј Радохна и с њим Радосав његов брат, Радојко његов брат; Петре син Божидара и с њим Радосав његов син; Радосав син Вука и с њим Никола његов брат; Радоња син Вукосала и с њим Стојан његов брат, Марко његов брат; Баштина удовице 20

Ратај:

Јован син Бусил ...; Радосав син Марка

Кућа 10, табија 20, баштине 1, ратаја 2

[368]

Примићур Јунус син Абдулаха

Село Макиха³²

Богдан син Оливера и с њим Недељко његов син; Вук син Богоја и с њим Радосав његов брат, Петко његов брат; Никола син Радована и с њим Вук његов син; Петре син Вукича и с њим Богдан његов брат, Никола његов син; Стојан син Степана; Степан син Борисана и с њим Радич његов син, Ђурађ његов син; Димитри син Вука и с њим Петко његов брат Рајко син Вукосава и с њим Страхиње његов брат; Радич син Степана и с њим Вук његов син

Ивко син Радка и с њим Марко његов брат, Јован његов брат; Степан син Радохне и с њим Дивко његов син; Рајин син Радоша и с њим Јован његов брат, Радоња његов братанац, Радосав његов син; Малко син Оливера; Вучихна син Богоја и с њим Богосав његов син, Јаков његов син, Јанко његов син; Санко син Ђурашина и с њим Радосав његов син, Радосин његов син, Радивој његов син; Радосав син Раденка и с њим Цветко његов братанац, Богдан његов братанац, Радич његов братанац

³¹ Од имена Скаро.

³² Данас село Маћија, северозападно од Ражња.

Ратај:

Радивој Влајко и с њим Тура његов брат

Кућа 16, табија 26, ратај 1, табија 1

Примићур Кара Али син Абдулаха, Хасан његов брат, Мустафа његов син

Село Врбова³³

Стојан син Јована; Вук син Степана и с њим Вуксан његов брат, Никола братанац; Марко син Рајка и с њим Цветко његов син; Никола син Оливера и с њим Јован његов син, Стоја његов син; Вукоје син Радивоја и с њим Вук његов брат, Недељко његов братанац; Маруј син Радула; Радосав син Вукосава и с њим Видач његов брат; Удовица Милица 20; Муката мезре Јонашијева у рукама спахијског сина Синана, годишње 30; Вукач син Гоје и с њим Радосав његов син; Степан син Радохне 60 и с њим Димитри његов син, Милош његов син, Комлен његов син

Ратај:

Радосав Димитри

Кућа 4, табија 20, удовица 1, муката 1, ратај 1

[369]

Примићур Курд син Алађоза

Село Церова³⁴

Вукосав син Радоње и с њим Живко његов брат, Вучић његов брат; Јован син Радан и с њим Вујич његов брат; Радивој Рајко и с њим Живко његов

³³ Данас не постоји село истог имена на подручју које је обухватала нахија Петрус. Ово ишчезло село се највероватније налазило на потесу Врбово између села Шавци и Стрижа.

³⁴ Данас село Церово, југоисточно од Сталаћа. Могућа је и другачија убијација. Наиме, средњовековно село Церово, које је припадало Раваничком властелинству, Г. Шкриванић и Ђ. Симоновић, убицирају на локалитет Церова коса, источно од села Војска, тј. западно од Деспотовца. Г. Шкриванић, *Раваничко властелинство*,

син, Никола његов син; Вукосав син Ивка и с њим Добруј његов син, Вук његов син, Вучихна његов син, Никола његов син, Вукша његов син; Степан син Вукосала и с њим Радош његов брат, Вук његов син, Ђура његов син, Вучихна братанац, Драгиша његов син, Грубач његов син Милашин син Влајка и с њим Радосав његов син, Марко његов син, Радич његов син Оруч син Карађоза 45

Ратај:

Милош Петко и с њим Живко његов син; Радован Петре и с њим Радосав његов брат, Костадин његов брат

Кућа 6, табија 19, муслиман 1, ратај 2, табија 3

Примићур Сефер син Алађоза

Село Бошњак³⁵

Вучик син Вукача и с њим Радосав његов син; Радосав Вуксан; Удовица Милица жена Николе 30; Степан син Божицара и с њим Вук његов син, Обрад његов син; Радуј син Радована и с њим Радосав његов брат, Никола његов син, Радич братанац; Вук син Милоша и с њим Вукдраг његов брат; Ђурашин син Радоње и с њим Михал његов брат; Радован син Ђуре; Радич син Радован и с њим Костадин његов брат, Бајич његов брат; Никша Степан и с њим Дабижив његов син, Градисав његов син, Марко његов син; Ивко син Радуја и с њим Иваниш његов брат, Јован његов братанац; Цветко син Вукача; Вукдраг Ђурашин и с њим Никола његов брат; Радосав син Радашина; Милош Вукић; Ђурађ Радуј; Радоња син Радашина и с њим

Историјски часопис 16-17 (1970) 240; Ђ. Симоновић, *Топономастика Раваничког властелинства са посебним освртом на поседе у околини манастира*, Гласник Етнографског института САНУ 29 (1980) 105-106. Према податку из 1741. друго име Церове, тада пустог места, које се налазило код села Миросаве, било је Равно Бучје. Р. Тричковић, *Ђуприја и средње Поморавље до Првог српског устанка*, Бој на Иванковцу 1805. године, Београд 1979, 101. Како није уписано у катастарским пописима Смедеревског санџака из друге половине 15. века (Е. Миљковић, А. Крстић, *Браничево у XV веку*, Пожаревац 2007, 189.) врло је могуће да је припадало нахији Петрус а да се његово име очувало у нешто измењеном облику у имену локалитета Равна Бучина, јужно од села Бигренице, у непосредној близини речице Миросаве.

³⁵ Данас село Бошњане, североисточно од Параћина.

Власи нахије Петруи и попису Влаха Смедеревског санџака из 1528. године

Пава његов син; Мирко син Радашина; Тодор син Добруја 60; Радич син Вуксана и с њим Јован његов син, Недељко његов син

Ратај:

Радосав Радашин; Вук син Ковача и с њим Марко његов син, Радосав његов син

Кућа 19, табија 19, ...7,³⁶ удовица 1, ратаја 2, табија 2

[370]

Примићур Вукан син Радоње, Радич његов брат, Вук његов син

Село Патинце³⁷

Јаков син Вучихне; Цветко син Рајка и с њим Јован његов син, Вучан његов син; Вукашин син Вукосала и с њим Вукић његов син, Вукман његов син, Вуксан његов син; Миљан син Радосала и с њим Костадин његов син, Милован његов син; Радивој Радуј и с њим Груја његов син; Петрашин син Радашина и с њим Недељко његов брат, Јован његов брат; Вукач син Милана и с њим Вукоје његов брат, Смољан његов брат; Ђурађ Раско и с њим Радохна његов син, Вук његов син; Цветко син Радоње и с њим Живко његов брат, Недељко његов брат; Радивој син Ђуре и с њим Бјело његов брат, Новак његов брат; Миливој Бајчин и с њим Јован његов брат; Новак син Вукашина и с њим Радован његов син, Радосав његов син; Радич син Радивоја; Димитрашин син Добруја и с њим Радивој његов

³⁶ Можда скраћеница од коморнице или сл.

³⁷ Данас село Батинац, североисточно од Параћина. Припадало је влестелинству манастира Раванице. У Раваничкој повељи је уписано као **Батићи**. Младеновић *Повеље кнеза Лазара*, 52. Као могућу убикацију овог средњовековног села већина аутора наводи Батинац (Шкриванић, *Раваничко властелинство*, 241; Тричковић, *Ђуприја*, 102; Младеновић, *Повеље кнеза Лазара*, 71; Миљковић, Крстић, *Браничево*, 186.). Ђ. Симоновић га доводи у везу са потесом Батинац јужно од Ђуприје, где се, по његовој претпоставци, налазило средњовековно село које се касније преселило на данашњи положај. Симоновић, *Топономастика Раваничког властелинства*, 109. Није уписано у дефтер Смедеревског санџака из 1467. године, док је 1476. уписано као село Батинчани у коме су живели власи. Миљковић, Крстић, *Браничево*, 186.

Драгана Амедоски, Гордана Гарић Петровић

син; Вукадин син Радича и с њим Мирак његов брат, Радован његов син, Вук његов син; Радош син Радивоја и с њим Вук његов брат; Марко син Добруја и с њим Вукмир његов син; Вучихна син Милшак

Ратај:

Јован син Катића

Кућа 18, табија 27, ратај 1

Село Истубица³⁸ у рукама кнеза

Милан син Петре и с њим Манул његов син; Степан син Драгоша и с њим Јован његов брат, Недељко његов брта, Радосав његов син, Никола братанац; Драгош син Драгаша; Војин син Радомира и с њим Цветко његов брат, Нерадо његов братанац; Рахац син Раданка и с њим Добруј његов брат, Радуж његов син; Радаша син Драгаша и с њим Радован његов син, Петре његов син, Вукас његов брат; Брајак син Димитрија

Кућа 7, табија 11

Село Сисовац³⁹ изван дефтера

Милоје син Добрића и с њим Радосав његов брат; Оливер син Јакова и с њим Радо његов брат; Муката поменутог села у рукама поменутог кнеза Хусејина годишње¹⁰⁰; Стојко син доселца

Куће 3, табија 2, муката 1

³⁸ Данас село Стубица, североисточно од Параћина. Наводи се међу међама Раваничког властелинства. Шкриванић, *Раваничко властелинство*, 241; Симоновић, *Топономастика Раваничког властелинства*, 109; Младеновић, *Повеље кнеза Лазара*, 52, 59, 72. У Попису области Крушевца, Топлице и Дубочице из 1444-1446, ово село је убележено у тимару Мусе, сина капиције Исмаила. У белешци из 1454, сазнајемо да харач од раје села Стубице није узет, те је Арнаут Ајас постао мултезим за харач овог тимара. О. Зиројевић, И. Ерен, *Попис области Крушевца, Топлице и Дубочице*; Врањски гласник 4 (1968) 387.

³⁹ Данас село Сисевац, у изворишном делу реке Црнице, источно од манастира Раванице. У непосредној близини села налази се средњовековни манастир Сисојевац, који је пописан уз село Поповац. Види напомену 49.

[371]

Село Шавице⁴⁰ изван дефтера

Степан син Димитрија и с њим Недељко, Михаил његов син; Стојан син Радована и с њим Степан његов брат; Лалеша син Јована и с њим Радоса његов брат; Дејан син Радохне и с њим Степан његов брат; Удовица Јована жена Стоје 30; Радован син доселца; Ђура син доселца

Кућа 6, табија 5, удовица 1

Село Искројковац⁴¹ изван дефтера

Примићур Цветко син Пејка
Јован син Бранисала и с њим Мирчета његов брат, Гордан његов син;
Радохна син Вукана и с њим Радосав његов син; Радич син Маре и с њим
Цветко његов брат; Радохна Михаић и с њим Вук његов син; Удовица
Радосава жена Вукача 30; Никола син Степана и с њим Огњан његов син;
Цветко син Радича; Јашин (?) син Радича

Кућа 7, табија 6, удовица 1

Село Бријановац⁴² изван дефтера у рукама поменутог кнеза

Вукашин син Милића и с њим Радосав његов син; Јован син Пребега и с њим Радован његов брат; Живко син Каливира и с њим Марко његов син;

⁴⁰ Данас село Шавац, југозападно од Параћина, на обали Велике Мораве. До турских освајања улазило је у састав Раваничког властелинства које је установио кнез Лазар. Шкриванић, *Раваничко властелинство*, 242; Младеновић, *Повеље кнеза Лазара*, 53, 60, 73.

⁴¹ У катастарском попису нахије Петрус из 1536. ово село је уписано као Бресница друго име Искројковац. *TD* 179, s. 211. Данас постоји потес Бресница на истоименој речици, левој притоци Грize, између Лешја и Плана. Средњовековно село Бресница припадало је поседу Богородичине цркве у Лешју. Помиње се у Хрисовуљи цара Уроша манастиру Хиландару којом је потврђен дар жупана Вукослава, као и у препису повеље којом је кнез Лазар потврдио поменуто цркву и њене поседе властелину Црепу. Р. Михаљчић, *Хрисовуља цара Уроша манастиру Хиландару*, Стари српски архив 4 (2005) 153, 154, 160 (карта); Младеновић, *Повеље кнеза Лазара*, 223, 227, 227.

⁴² Ишчезло насеље. Припадало је раваничком властелинству. У Врдничком препису Раваничке повеље ово село се наводи као **Брајковци**. Младеновић, *Повеље кнеза*

Петко син Марина и с њим Лазар његов брат; Удовица Јелисава жена Радована 30; Вуксан син Радоње; Груја син Вука; Ђура син Степана и с њим Мирча његов син, Лука његов син; Дамјан син Радетина и с њим Никола његов син; Радич син Оливера и с њим Димитри његов брат, Петре његов брат; Степан син Тодора и с њим Никола његов брат, Будич његов брат, Петре његов брат Добросав Недељко и с њим Срдан његов син

Кућа 11, табија 13, удовица 1

Село Извор⁴³

Удовица Јела жена Радоње 20; Вучихна син Радужа и с њим Никола његов брат, Петко његов син; Радосав син Радича и с њим Никола његов син, Јован његов син; Радосин Пребегар и с њим Вукман његов син

Лазара, 52, 68. Према Г. Шкриванићу Брајаковци су неубицирани, заједно са Свиленокапама и Неорима, који се након њих наводе у Повелји (Шкриванић, *Раваничко властелинство*, 238.), док М. Пурковић и М. Благојевић доводе ово село у везу са Брајковцем код Крушевца (М. Пурковић, *Попис села у средњовековној Србији*, Годишњак Скопског филозофског факултета 4/2 (1939-40) 65; Благојевић, *Манастирски поседи*, 36). Ђ. Симоновић сматра да су се Брајаковци налазили у оквиру дела Раваничког властелинства са заједничким међама (види карту: Симоновић, *Топономастика Раваничког властелинства*, 101.), као и Е. Миљковић и А. Крстић који ово село смештају у близину манастира Раванице (Миљковић, Крстић, *Браничево*, 184-185.). У прилог овом мишљењу иде и редослед села у повелји, при чему се Брајаковци наводе након села Рибника и воденице на Топлику. Данас на овом простору постоје три потока са именом Топлик, и то у непосредној близини данашњег села Поповац, североисточно од Параћина (Симоновић, *Топономастика Раваничког властелинства*, 100-102; Миљковић, Крстић, *Браничево*, 190.), источно од села Плана, код Крчевске реке, као и северно од Сталаћа.

⁴³ Данас истоимено село источно од Параћина. Деспот Стефан га је, повељом коју је издао 20. јануара 1427. године, приложио Великој Лаври Св. Атанасија на Светој Гори, заједно са *цариномъ мимоходномъ*, тј. царином која се убирала од трговаца у пролазу. А. Младеновић, *Повеље и писма деспота Стефана*, Београд 2007, 259, 260, 262, 264; Благојевић, *Манастирски поседи*, 42-43. Године 1536. ово село је имало статус дербенда и уз њега је уписана следећа напомена: „Село Извор, дербенд, припада Петрушу. То је врло страшно и опасно место усред планине Кучајна, на путу који води из Видинског санцака у Смедеревски санцак. У њему се увек догађају убиства, отимачине и пљачке. Речено је да је потребно и важно да га чувају и штите они који станују на том месту, па је са знањем познавалаца прилика постало дербенд. И сада је дербенд. Из страха од харамија нико од старе раје није више ту остао. Неки номади из суседних заштићених покрајина су привучени и фаворизовани, те су се населили у овом селу. (TD 179, s. 227).

[372]

Радо син Петка и с њим Димитрашин његов син; Степан син Михајла 40

Ратај:

Радич Рајко; Радосав Радуј

Кућа 5, табија 6, ...,⁴⁴ удовица 1, ратаја 2

Село Горња Прчевица⁴⁵

Мирко син Божидара; Радич син Марка и с њим Цветко његов брат; Радосав син Оливера и с њим Радохна његов брат; Радован син Димитрија и с њим Вукашин његов брат; Груја син Вука и с њим Вукоје његов брат; Радоја син Радоша и с њим Марко његов брат, Маринко његов брат; Вукач син Рајка; Радич син Радака и с њим Вукић његов брат, Пава његов брат, Манул његов син; Вукач син Ђуре и с њим Вукдраг његов брат; Вучко син Радка и с њим Радосав његов син, Радич његов син; Радич син Радића и с њим Радоња његов син, Крагуј његов син; Радосав син Рајче и с њим Славуј његов син; Вук син Богдана и с њим Војин његов брат, Радивој његов брат; Вукач син Димитрија и с њим Вук његов брат, Никола његов брат; Радосав син Радивоја; Баштина Вука 60; Баштина Вука Радича 60; Владко син Војина; Вукач син Петка и с њим Добрич његов брат; Живко син Вукича и с њим Вукман његов брат, Добруј његов брат, Вукмир његов брат

Кућа 18, табија 23, баштине 2

Кнез Радоња син Оливера, Радохна његов брат, Никола његов брат, Петко његов брат, Рајчин његов брат, Вучека његов син, Вукић његов син
Примићур Вукман син Радивоја, Милош његов брат, Петко његов брат

Село Грабовац⁴⁶

Јован син Вука и с њим Војин његов брат, Малуш његов брат; Никола син Вука и с њим Оливер његов брат; Вук син доселца и с њим Ђура његов син, Живко његов син; Давид Рахац

⁴⁴ Видети напомену 36.

⁴⁵ Ишчезло насеље које се налазило на речици Прчевици, северно од Ражња.

⁴⁶ Данас село Грабово, североисточно од Ражња.

[373]

Тодор син Мираша и с њим Лазар његов брат; Милој син Петре и с њим Марко његов брат, Радоје његов брат, Грубач његов брат; Вукоје син Вукаса и с њим Радич његов син, Груја његов син; Радул Марин и с њим Раден његов брат, Радоња његов брат; Вукашин син Вуксана и с њим Вук његов син, Рајин његов син; Рајко син Степана и с њим Радосав његов син; Рајко син Старче и с њим Радосав његов брат, Рајко његов брат; Удовица Мара жена Радохне 30; Манастир Пречиста 100; Тодор син Радака и с њим Петко његов брат, Микна његов син, Петре његов син, Жарко његов син; Ралина син Цветка и с њим Милош његов брат, Радуј његов брат

Кућа 13, табија 24, удовица 1, манастир 1

Примићур Тодор син Ђурка, Степан његов син, Вукота његов син

Село Доња Прчевица⁴⁷

Стојан син Стајка и с њим Цветко његов брат; Живко син Марка; Вуксан син Владисала и с њим Радосав његов брат; Димитри син Михаила; Никола син Богдана; Јован син Радована и с њим Михаил његов син; Јован син Ковача и с њим Петре његов брат; Радин син Радуја; Радован Марко и с њим Јован његов син, Јаков његов брат; Радоња син Михајла; Степан син Вука и с њим Стојан његов брат; Богдан син Радуја и с њим Марко његов брат, Раделја његов брат; Дејан син Вукамана и с њим Никола његов син, Радосав његов син; Лазар син Димитрија; Стојан син доселца и с њим Боја његов брат

Ратај:

Петре син Петка

Кућа 15, табија 20, ратај 1

[374]

Примићур Степан син Милана, Алекса његов син, Вук његов син

⁴⁷ Види напомену 45.

Село Поповац⁴⁸

Степан син Давида и с њим Недељко његов брат, Ђура његов син; Ђурко син Радуја и с њим Стојан његов син, Јован његов син; Петко син Радуја и с њим Миладин његов син Радосав син Вука и с њим Јован његов брат, Стојан његов син; Божидар син Вуксана и с њим Лазар његов син, Јован његов син, Витко његов син; Димитри син Степана и с њим Радић његов брат, Вукас његов брат; Милован син Радовца и с њим Цветко његов брат, Радоња његов брат; Бежан син Радоша и с њим Богдан његов брат; Милован син Бежана и с њим Петре његов син, Радоња његов син, Тврдиша његов син; Радомир син Радосава и с њим Марко његов брат, Рајко његов брат, Вук његов брат; Радосав син Радовца и с њим Степан његов брат, Радоња његов брат; Дуја син Радосав и с њим Цветко његов брат; Драгић син Добросала и с њим Радосав његов брат, Недељко његов брат; Јован син Милака и с њим Михаил његов братанац, Петко његов братанац; Радич син Божидара и с њим Бојик његов брат; Баштина Јована 60; Манастир Сишовац⁴⁹ 150, калуђер Јова 6, вишак 60, основни приход 90; Манастир Пречиста⁵⁰; Манастир Пожичник (?)⁵¹; Живко син Тодора; Димитри син Јована; Степан син Милана; Стојан син Милосава и с њим Белиша његов брат

Кућа 19, табија 30, манастира 3, баштине 1

⁴⁸ Данас истоимено село североисточно од Параћина.

⁴⁹ Средњовековни манастир Сисојевац. О овом манастиру више: Р. Прокић, *Средњовековна архитектура Петрушке области*, Крагујевац 1986, 81-86; Кнежевић, *Средњовековне цркве и манастири у долини Црнице*, 232-233.

⁵⁰ Највероватније је у питању Св. Марија Петрушка, Петруша или Пајсијевача, чији се остаци налазе на узвишењу Чокиће више реке Црнице, на средокраћу између села Поповца и Забреге. Црква је, судећи према пронађеним остацима живописа, била посвећена Ваведењу Пресвете Богородице. Прокић, *Средњовековна архитектура*, 72-81; Кнежевић, *Средњовековне цркве и манастири у долини Црнице*, 243-244.

⁵¹ Највероватније су остаци овог манастира једна од три безимене рушевине, које се налазе на обали Црнице, између Намасије и Сисојевца. Прокић, *Средњовековна архитектура*, 104-107; Кнежевић, *Средњовековне цркве и манастири у долини Црнице*, 234.

Село Исмоловце⁵² у рукама поменутог кнеза

Малча син Малка и с њим Цветко његов брат; Радовац син Степана и с њим Цветко његов брат; Јован син Бајишин и с њим Петре његов син, Стоја његов син, Радосав његов син; Вукосав син Петка и с њим Радич његов брат, Димитри његов брат; Степан син Петка и с њим Вук његов брат, Малко његов брат, Раја његов син, Живко његов син; Никола син Божидара и с њим Рајко његов син, Радич његов син; Рајин син Каливира и с њим Радоња његов син, Радосав његов син, Раденко његов син; Никола син Петка и с њим Петре његов брат, Јаков његов брат; Радоња син Лале и с њим Радоња његов брат, Јован његов брат, Милан његов син; Ковач син Радована и с њим Радосав његов брат, Јован његов брат, Живко његов брат Степан син Мирка и с њим Петре његов братанац, Цветко његов син, Никола његов син; Радосав син Степана и с њим Стојан његов син; Јован син Тодора и с њим Михаил његов син, Рајин његов син; Продан син Николе и с њим Јован његов син; Радосав син Радуја и с њим Радич његов брат, Радохна његов брат, Цветко његов син, Никола његов син; Радич син Милка и с њим Стојан његов син, Радоња његов син, Цветко његов син

[375]

Вук син Вукашина и с њим Бошко његов син, Бошко његов син; Радош син Драгаша и с њим Петко његов син, Бојкин његов син; Степан син

⁵² Данас село Смиловац, југоисточно од Параћина. У периоду који је претходило турским освајањима ово село је припадало Раваничком властелинству. Шкриванић, *Раваничко властелинство*, 238; Благојевић, *Манастирски поседи*, 35; С. Мишић, *Поход султана Мусе на Деспотовину 1413. године и источна српско-турска граница*, Историјски гленик 1-2 (1987) 82. Према мишљењу Ђ. Симоновића, Е. Миљковић и А. Крстића, раваничко село Смиловци, није идентично са савременим селом истог имена. Поменути аутори сматрају да се средњовековно село Смиловци налазило у ближој околини манастира. Након турских освајања је ишчезло, што по њима потврђује чињеница да се у катастарским пописима Смедеревског санцака из 1467. и 1476. наводи као мезра. Симоновић, *Топономастика Раваничког властелинства*, 102; Миљковић, Крстић, *Браничево*, 187. Као мезра оно се наводи још у Попису области Крушевца, Топлице и Дубочице насталом између 1444. и 1446, и то у тимару Хасана, брата најба Ахмеда. Зиројевић, Ерен, *Попис области Крушевца*, 383. У попису Крушевачког санцака из 1516. Смиловци су уписани као село у коме живе власи. (*TD* 55, s. 11, 59).

Власи нахије Петруи и попису Влаха Смедеревског санџака из 1528. године

Јована и с њим Никола његов брат, Стојан његов брат; Радосав син Владка и с њим Стојан његов брат; Манастир Архангела⁵³

Ратај:

Павко син Бајсића; Раја син Раденка и с њим Грујан његов брат

Кућа 20, табија 45, манастир 1, ратаја 2, табија 1

Примићур Радоња син Санка

Село Истаровац⁵⁴

Степко син Радохне и с њим Мирко његов брат; Маринко син Раденка; Радич син Радојина и с њим Кузма његов син, Стоја његов син, Јован његов син; Стојан син Карана и с њим Михајил његов брат, Степа његов брат; Радуј син Радича; Иваниш син Вука и с њим Радосав његов син, Радивој његов син; Радован син Радовца и с њим Стоја његов син; Јован син Богдана; Радосав син Петре и с њим Костадин његов брат, Вук његов брат; Баштина Милана 60; Баштина Боре 60; Никола син Степана; Никола син Богдана и с њим Марко његов брат, Михајил његов братанац; Вук син Радоње

Кућа 20, табија 19, баштине 2

⁵³ Манастир Св. Арханђела чији се остаци налазе на десној обали Црнице. Више о њему: Прокић, *Средњовековна архитектура*, 107-109.

⁵⁴ Ишчезло насеље које се највероватније налазило на потоку Стровац, између села Голубовца и Планае, а јужно од села Лешја. Ово насеље, као и село Островце из катастарских пописа, можемо довести у везу са средњовековним насељем Островицом. У препису повеље кнеза Лазара којом потврђује Црепу Вукославићу цркву у Лешју и села која јој припадају, међу међаницима села Лешја се помиње и островичка међа. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара*, 223, 227, 231. Островицу је, заједно са још два села у Петрушкој власти, деспот Лазар Бранковић доделио свом ризничару Радославу у пронију. Повељом издатом 4. децембра 1457. године у Смедереву, он је предвидео да поменута села, у случају да обнови власт над облашћу у којој су се налазила, након Радослављеве смрти припадну његовим сестрићима Радославу и Радовану. М. Lascaris, *Actes serbes de Vatopedi*, *Byzantinoslavica* 6 (1935-1936) 183-184.

⁵⁵ Ишчезло насеље које се налазило на потесу Јелаш, источно од села Претрковца.

Село Јелаша⁵⁵

Недељко син Новака и с њим Божић његов син; Недељко син Новака и с њим Божић његов син [sic!]; Вукадин син Димитрија и с њим Рајко његов син; Баштина Вука у рукама Радосава

Ратај:

Јаков син Бранисала

Куће 2, табија 2, баштина 1, ратај 1

[376]

Примићур Јован син Радула, Војин његов брат, Димитри његов братанац

Село Клашичовац⁵⁶

Никола син Степана; Јован син Раденка и с њим Радосав његов син, Радич његов син, Угљеша његов син; Вук син Степана и с њим Петре његов син, Смољан његов син, Радосав његов син, Милко његов син; Иваниш син Радмана и с њим Милија његов син, Милаш његов син, Ђура његов син, Драгаш његов син; Вуксан син сиромаха и с њим Радуј његов син, Ђура његов син, Русмир његов син, Радош његов син; Радуј син Богдана и с њим Јован његов син; Петре син Радовца и с њим Бежан његов брат, Радосав његов син; Вучко син Радича и с њим Батил његов син; Владко син Вучка; Удовица Ката жена Костадина 20; Радо син Радовца; Годач син Радосава; Тодор син Радохне

Кућа 12, табија 19, удовица 1

Примићур Селак син Цветка, Божић његов брат, Шоћ његов брат, Рајко његов брат, Војин његов син

⁵⁶ Данас село Клачевица, источно од Параћина. Једно је од три села у Петрусу које је деспот Стефан приложио 20. јануара 1427. године Великој Лаври Св. Атанасија на Светој Гори. Према А. Младеновићу и М. Благојевићу, могућа убикација за даровано село **Квасичевцоу** је савремено село Клачевица. А. Младеновић, *Повеље и писма деспота Стефана*, 259; М. Благојевић, *Манастирски поседи*, 45.

Село Дубока⁵⁷

Маринко син Вукше и с њим Радо његов син, Петко његов син; Радоња син Петринка и с њим Вук његов син, Вукоје његов син, Вучихна његов син; Радовац син Хранко и с њим Вук његов син, Милић његов син, Милета његов син; Димитрашин син Милче; Вукач син Радича и с њим Добросав његов син; Радосав син Вука и с њим Цветко његов брат, Петко његов братанац; Вук син Радеље и с њим Радоје његов брат; Радосав син Рајича; Удовица Милица мајка Степана 30; Удовица Тврдисава жена Вукца; Цветко син Радка; Удовица Ружа 20

Ратај:

Јован син Димитрија; Стојан син Оливера

Кућа 3, табија 20, удовице 3, ратај 2

[377]

Примићур Бојич син Степана, Стојан његов син, Столиша његов син

Село Искројинце⁵⁸

Радоња син Цветашина и с њим Комадин његов брат; Радоња син Димитрашина и с њим Лазар његов син; Радич син Степана и с њим Марко његов брат, Цветко његов брат; Радуј син Михача и с њим Вучихна његов брат, Вукосав његов син; Вучихна син Богдана и с њим Бранисав његов син; Горанац син Вучихне и с њим Радохна његов брат; Станисав син Владка и с њим Путелинић његов син; Степан син попа и с њим Дабижив његов син; Никола син доселца и с њим Радињ његов син; Никола син Радохне и с њим Радо његов брат; Живко син Вујана и с њим Тодор његов брат

Радован син Дабижива и с њим Рајо његов син, Радич његов син; Бојић син Степана; Санко син Радуја; Јован син Степана

Кућа 15, табија 15

⁵⁷ Ишчезло насеље које се вероватно налазило у близини узвишења Дубока, источно од села Плане.

⁵⁸ Непознато.

Handwritten musical notation on the left page, consisting of two systems of staves with notes and lyrics.

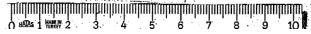
Handwritten musical notation on the right page, consisting of two systems of staves with notes and lyrics.

TT_1011

Handwritten manuscript page with two columns of text and musical notation. The text is in Arabic script, and the musical notation consists of lines with notes and symbols. The page is divided into two main sections by a vertical line. The top section contains musical notation and text. The middle section contains text and musical notation. The bottom section contains text and musical notation. The page is numbered 136 at the bottom left.

TT_1011

Handwritten musical notation on a page with a vertical center line. The notation consists of multiple staves with notes, clefs, and other musical symbols. The handwriting is in a cursive style, likely from a manuscript. The page is divided into two columns by a vertical line.

TT_1011

Handwritten text at the top of the left page, possibly a header or title.

Main body of handwritten text on the left page, organized into several columns.

Bottom section of handwritten text on the left page.

Handwritten text at the top of the right page.

Handwritten text in the middle of the right page, possibly a separator or sub-header.

Main body of handwritten text on the right page, organized into several columns.

TT_1011

١٠
 ١١
 ١٢
 ١٣
 ١٤
 ١٥
 ١٦
 ١٧
 ١٨
 ١٩
 ٢٠
 ٢١
 ٢٢
 ٢٣
 ٢٤
 ٢٥
 ٢٦
 ٢٧
 ٢٨
 ٢٩
 ٣٠
 ٣١
 ٣٢
 ٣٣
 ٣٤
 ٣٥
 ٣٦
 ٣٧
 ٣٨
 ٣٩
 ٤٠
 ٤١
 ٤٢
 ٤٣
 ٤٤
 ٤٥
 ٤٦
 ٤٧
 ٤٨
 ٤٩
 ٥٠
 ٥١
 ٥٢
 ٥٣
 ٥٤
 ٥٥
 ٥٦
 ٥٧
 ٥٨
 ٥٩
 ٦٠
 ٦١
 ٦٢
 ٦٣
 ٦٤
 ٦٥
 ٦٦
 ٦٧
 ٦٨
 ٦٩
 ٧٠
 ٧١
 ٧٢
 ٧٣
 ٧٤
 ٧٥
 ٧٦
 ٧٧
 ٧٨
 ٧٩
 ٨٠
 ٨١
 ٨٢
 ٨٣
 ٨٤
 ٨٥
 ٨٦
 ٨٧
 ٨٨
 ٨٩
 ٩٠
 ٩١
 ٩٢
 ٩٣
 ٩٤
 ٩٥
 ٩٦
 ٩٧
 ٩٨
 ٩٩
 ١٠٠

١٠
 ١١
 ١٢
 ١٣
 ١٤
 ١٥
 ١٦
 ١٧
 ١٨
 ١٩
 ٢٠
 ٢١
 ٢٢
 ٢٣
 ٢٤
 ٢٥
 ٢٦
 ٢٧
 ٢٨
 ٢٩
 ٣٠
 ٣١
 ٣٢
 ٣٣
 ٣٤
 ٣٥
 ٣٦
 ٣٧
 ٣٨
 ٣٩
 ٤٠
 ٤١
 ٤٢
 ٤٣
 ٤٤
 ٤٥
 ٤٦
 ٤٧
 ٤٨
 ٤٩
 ٥٠
 ٥١
 ٥٢
 ٥٣
 ٥٤
 ٥٥
 ٥٦
 ٥٧
 ٥٨
 ٥٩
 ٦٠
 ٦١
 ٦٢
 ٦٣
 ٦٤
 ٦٥
 ٦٦
 ٦٧
 ٦٨
 ٦٩
 ٧٠
 ٧١
 ٧٢
 ٧٣
 ٧٤
 ٧٥
 ٧٦
 ٧٧
 ٧٨
 ٧٩
 ٨٠
 ٨١
 ٨٢
 ٨٣
 ٨٤
 ٨٥
 ٨٦
 ٨٧
 ٨٨
 ٨٩
 ٩٠
 ٩١
 ٩٢
 ٩٣
 ٩٤
 ٩٥
 ٩٦
 ٩٧
 ٩٨
 ٩٩
 ١٠٠

TT_1011

Handwritten manuscript page with two columns of text and diagrams. The right column contains a grid of small diagrams, while the left column contains larger diagrams and text. The text is in an ancient script, likely Cuneiform or similar, and includes various symbols and lines.

TT_1011

Dragana Amedoski, Gordana Garić Petrović

**THE VLACHS OF PETRUŠ NÂHIYE IN THE SURVEY OF VLACHS
IN THE SANDJAK OF SMEDEREVO FROM 1528**

Summary

Vlach *nâhiyes* represent separate category of administrative entities within Ottoman Empire. They have been special military-administrative units that have existed parallel to regular *nâhiyes* in the same area and have been constituted by settlements inhabited by vlachs (*eflâk*). In the Sandjak of Kruševac the population of vlach status was registered in the Petruš and Zagrlata *nâhiye*.

In the border territory (*krajište*) of Petruš presence of vlachs has been registered since the reign of Prince Lazar of Serbia. They had a special role in military service in Petruš area as well as in other border areas. After the Ottoman conquest, vlachs have kept this role. Unlike the ordinary people (*re'âyâ*), they have enjoyed tax exemption in the same way as other members of military and auxiliary units in the Ottoman Empire in exchange for the service they have performed.

Survey of vlachs in the Sandjak of Kruševac is an integral part of the Survey of Vlachs in the Sandjak of Smederevo. This subordination was most likely the consequence of the fact that the Sandjak of Smederevo had special capacity as a border sandjak, up to the establishment of the Budim Eyalet in 1541.

Detailed survey registers of vlachs represent separate registry books or abstracts within cadastre registries. Vlachs were registered separately due to their particular status as military group and in order to perform inspection of their total number, number of fugitives and migrants and replacement of deceased. Such a survey is the Survey of vlachs in the Sandjak of Smederevo from 1528, where vlachs were registered in the *nâhiyes* of Braničevo, Niš, Lomnica, Prilep, Lepenica, Lefča, Morava, Kolubara, Zagrlata and Petruš. In this paper, we present the translated Survey of vlachs in the Petruš *nâhiye*, as an integral part of previously stated survey. According to this survey, vlachs of the Petruš *nâhiye* were under authority of two *knezes*, Hussein and Radonja, who were governing 13 *primikurs*, four of which were Muslims. In total 255 vlach households, 409 *tâbi*'s, 20 *ratajs* and male members of their households, 11 widows, seven *vaqfs*, two *mukâta'as* and five monasteries were registered.

Keywords: vlachs (*eflâk*), Petruš, Sandjak of Smederevo, 16th century, Ottoman Empire.

Чланак примљен: 26. 04. 2012.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 20. 08. 2012.

Татјана КАТИЋ
Историјски институт
Београд

Драгана АМЕДОСКИ
Историјски институт
Београд

ПОПИС ЦЕЛЕПА ПИРОТСКОГ КАДИЛУКА ИЗ 1581. ГОДИНЕ*

Анстракт: У раду је саопштен попис целепи Пирота и 145 села Пиротског кадилука из 1581. године. Целепи су били категорија становништва које је имало обавезу да сваке године доведе у османску престоницу одређени број оваца ради продаје по утврђеној откупној цени. Попис целепи пружа увид у географску распрострањеност овчарства као привредне гране. Такође садржи и именослов карактеристичан за пиротски крај и околину.

Кључне речи: Османско царство, целепи, Пирот, кадилук, 16. век

Једна од важних дужности централних органа Османског царства била је брига о снабдевању храном градског становништва и војске. Ради спречавања несташница и скупоће, држава је увела монопол на трговачку размену и друге врсте ограничења које је требало да спрече шпекулације на тржишту. Почевши од 16. века увела је обавезни откуп основних живежних намирница, пре свега жита али и меса, нарочитог овчијег.

* Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Од универзалних царстава ка националним државама. Друштвене и политичке промене у Србији и на Балкану* (Ев. бр. 177030).

Будући да је Балкан одувек био климатски погодан за гајење оваца, Османлије су још од времена освајања уврстиле овај привредни сектор у свој порески систем. Поред тога створили су целепе - нову друштвену категорију становништва са специјалним статусом, чија је обавеза била да сваке године достављају централној власти овце за опште и војне потребе. За узврат били су ослобођени неких видова изванредних данака.¹

Османска власт вршила је регистрацију целепе, пошто је тако могла да контролише потребан број оваца и особа које су дужне да их обезбеде.² Неки од целепе су поред оваца и коза, достављали и крупну рогату стоку.³ Периодично пописивање целепе било је неопходно јер би се временом неки од њих одселили, умрли, променили службу или из другог разлога не би били више у могућности да испуњавају преузету обавезу. На место њих уписивани су нови.⁴ Локалне власти, односно кадија, био је тај који је на лицу места контролисао ко може, а ко не да обавља ову дужност. Он је брисао са листе оне, за које би утврдио да не могу да обезбеде тражени број грла.⁵

Целепа је, наравно, било највише у областима развијеног овчарства. Међутим, то нису били само узгајивачи, власници великих стада, већ сви они који су располагали с довољним капиталом да на терену откупе потребан број грла и транспортују их до престонице.⁶ Судаћи према расположивим изворима, трговци и зеленаши у градским насељима давали су много већи број оваца од власника стада по селима.⁷ Често су се и друге категорије становништва са специјалним статусом уписивале као целепи. Војници су то радили како би избегли војну службу.⁸

¹ В. Cvetkova, *Les Celep et leur Rôle dans la Vie Economique des Balkans a l'Epoque Ottomane (XVe-XVIIIes.)*, Studies in the Economic History of the Middle East, Oxford, 1970), 172-173.

² М. Грозева, *Джелепите, фактор за стопанското развитие на българските земи през XV век*, Минало 3 (2000), 30.

³ Исто, 33.

⁴ Исто, 34-35. Дванаест целепе у пиротском кадилуку је 1566. године прешло у маденцијску службу, па су морали бити замењени другима. 5 *Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-1566)*, *Özet ve İndex*, Ankara 1994, h.1829.

⁵ 3 *Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560)*, *Özet ve Transkripsiyon*, Ankara 1993, h. 1363; 12 *Numaralı Mühimme Defteri (978-.979/1570-1572)*, *Özet, Transkripsiyon ve Index*, II, Ankara 1996, h. 810; В. Cvetkova, нав. дело; М. Грозева, нав. дело 34.

⁶ М. Грозева, нав. дело, 35.

⁷ Ел. Грозданова - Ст. Андреев, *Джелепите из централния и източния дял на Балканите през XVI в.-задължения, статут и социален състав*, Исторически преглед, L-LI (1994-1995) 1, 35.

⁸ В. Cvetkova, нав. дело, 180.

Османска држава је штитила целепе тако што је забрањивала да им се намећу додатни порези. Примера ради, бранила је локалним спахијама да им наплаћују прелаз преко своје земље док терају стада у Истанбул.⁹

Целепи су били дужни да држави продају овце по фиксираној цени, доста нижој од тржишне. Неки од њих покушавали су да део стада продају и на слободном тржишту како би остварили већу добит. Држава се, наравно, трудила то да спречи. Ипак, многи целепи успели су да се обогате на тај начин током 16. и 17. века.¹⁰

Попис који у продужетку саопштавамо сачињен је 1581. године и обухвата целепе у следећим румелијским кадилуцима: Пирот, Брезник, Ћустендил, Радомир, Сиришник, Софија, Дубница, Пловдив и Татарпазар.¹¹ Овом приликом саопштавамо само део пописа који се односи на Пиротски кадилук.¹²

Највећи број целепи живео је у самом Пироту, а остали по селима. У отприлике трећини села (141¹³) кадилука били су уписани целепи, док их у осталима није било.¹⁴ Регистровано је укупно 380 целепи који су били дужни да годишње предају држави 12.865 оваца. Просечан број оваца по једном целепу је био 25, али је било појединаца који су давали и по 80 и 100 грла. Поред сељака, власника великих стада, међу целепима је било занатлија, војника и попова, што доста говори о економском положају наведених друштвених група.

Овај историјски извор не садржи само податке о селима Пиротског кадилука у којима је било најразвијеније овчарство, већ и занимљив ономастички материјал. Имена целепи одражавају локалне језичке и ономастичке специфичности. Тако су, на пример, имена Ђорђе, Ђурђе или Ђура записана у облику Џурџа(е), Џура/Џора, Џурка и

⁹ Исто, 185.

¹⁰ Исто, 186.

¹¹ Попис се чува у Архиву Председништва Владе у Истанбулу, у збирци *Maliyeden Müdevver Defteri (MAD)*, под сигнатуром *MAD 4075*.

¹² Попис целепи Пиротског кадилука налази се на странама 2-8.

¹³ Појединачно је заведено 145 села, али због двоструког уписа појединих места, њихов број заправо износи 141.

¹⁴ Пиротски кадилук је током 16. века обухватао преко 400 села на територији данашње Србије и Бугарске. Пружао се од Ниша и Књажевца на западу до Алдомироваца на истоку. Обухватао је поречје Нишаве и њених притока Јерме и Коритнице, као и околину Брезника и област Знепоља. Т. Катич - Д. Амедоски, *Съкратен регистър на Пиротски кадилък от 1530 година*, Известия на държавните архиви, 99 (2010) 158-199.

хипокористика Џуда. Приметан је и знатан број имена која се завршавају на ка/ке - Дојке, Драјке, Јовке, Јојке, Којке, Станке, као и неки други облици имена. Приликом превода трудили смо се да што више поштујемо локални изговор, па смо зато типизирани записе Димитри и Петри, давали у облицима Дмитар и Петр. Ипак, због одлика арапског писма, треба имати у виду да су многа имена могла да буду у другачијем облику него што смо дали у преводу (Петко-Нико-Ненко, Дана-Даба-Даја, Рајке-Ранке, Стајко-Станко и друга).

ПРЕВОД

[2]

Кадилук Пирот

Главно место (*nefs*)¹⁵ Пирот

Вели син Абдулаха 25, Фехми син Џафера 50, Мустафа штављач коже 25, Ферхад кујунџија 25, Мустафа Месих 80, Кејван Абдулах 30, Осман Увејс 25, Хаџи Ејнехан са Финдиком Алијем 30, Бали Увејс 20, Хамза Хизир 25, Хаџи Бостан 30, Мурад Мухарем 30, Јусуф Абдулах 25, Меми син Шахсувара 25, Голобради Хасан 30, Али козар 25, Арнаут Али 35, Карађоз халвација 25, Сулејман Абдулах 35, Али Абдулах Сејиди бег 30

Укупно: 635

Село Жељуша¹⁶

Михаил Дамјан 25, Рајко поп Максин 25, Дојча Димитре 25

Укупно: 75

Село Доња Глама¹⁷

Марко Петр 50, Драган Пејин 30

Укупно: 80

Село Лукавица¹⁸

Коца Станислав са Крстом Крстиним 50, Дане ковач 30

Укупно: 80

¹⁵ Центар; средиште; административни и привредни центар неке области.

¹⁶ Данас Жељуша, западно од Димитровграда.

¹⁷ Данас Доња Глама, североисточно од Беле Паланке.

¹⁸ Данас Лукавица код Димитровграда.

Село Поклиште¹⁹

Лалко Јован 35, Илија Дојке 25

Укупно: 60

Село Храсница²⁰

Јармен Стојан са Михном Кајком 50, Петар Јовин 25, Драјо Кајко 35

Укупно: 110

Село Претопинце²¹

Јово Пејин 25, Дојке Којин 30, Нешо Џурин 30, *оштећено* Ставче 35

Укупно: 120

Село Трговиште²²

Џуцо Ралко 25, Малко Ралко 25, Пејо Ралко 35, Дано Јова са Пејом Михом 50, *оштећено*; Илија домазет 40

Укупно: 165

Село Курпч²³

Продан пресељак 40, Димјо поп 30

Укупно: 70

Село Бела²⁴

Гвоздо Милко 40, Пејо Тодор 40, Радивој Тодор 40

Укупно: 120

Село Ропот²⁵

Јован Драјке 50, Стојан Тодор 50

Укупно: 100

[3]

Село Средорек²⁶

Илија Јовке 30

Укупно: 30

¹⁹ Данас Паклештица, североисточно од Пирота, на реци Височици.

²⁰ Расница, крај Расничке реке, југозападно од Пирота.

²¹ Претопинци, североисточно од Драгомана

²² Трговиште код Књажевца, на Трговишком Тимоку.

²³ Крупац, југоисточно од Пирота.

²⁴ Североисточно од Пирота, на десној страни реке Височице.

²⁵ Североисточно од Димитровграда, у Бугарској

²⁶ Некада Средорек, југозападно од Пирота, разорен, данас Барје Чифлик.

Село Градашница²⁷

Шоја Јован 30, Димитар Станимир 35, Станко Аврум 25, Дуца Станисав
Укупно: 130

Село Велика Врба Малева²⁸

Димитар Пејо 35, Јова Радомир 25, Тодор поп 25, Бојо Дамјан 25, Стојан
Пејо 25,
Тодор Станчо 30, Стајко Пејо 40, Стајко Симеун 25
Укупно: 230

Село Сенокос²⁹

Лале Стојин 45, Иван овчар 50, Пејо Дојин 30, Јова Драгин 45, Петко
Стојин 30,
Џурка Лалин 30, Ника Дојкин 30, Сина Јовикин 35
Укупно: 295

Село Брлог³⁰

Радивој Ковачин 30, Којо Пејин 25
Укупно: 85

Село Мирановце³¹

Стојан Џурин 30

Село Додоровце³²

Стојан Црепин из села Извор Лужнице 30, Илија Боја 100, поп Продан 50
Укупно: 180

Село Драгошин³³

Стојан Недељко 25
Укупно: 25

Село Велики и Мали Суводол³⁴

Стан Арнаућин са Вељком Станом 50, Пајо Новак 25, Дука Тодор 25
Укупно: 100

²⁷ Северно од Пирота.

²⁸ Големо Малово, источно од Драгомана.

²⁹ Сенокос на Каменичкој реци, североисточно од Димитровграда.

³⁰ Североисточно од Пирота, на Старој планини, крај Дојкиначке реке.

³¹ Североисточно од Беле Паланке.

³² Данас Одоровци, северно од Пирота. Или можда Трнски Одоровци, југозападно од Димитровграда, на реци Јерми.

³³ У Бугарској, североисточно од Калотине

³⁴ Велики и Мали Суводол између Бистарске реке и Нишаве западно од Пирота.

Село Злокућани³⁵

Павле Џурин 25, Пејо Јован 25
Укупно: 50

Село Мозгаш³⁶

Тодор Драган 30
Укупно: 30

Село Радејна³⁷

Јова Џуцин 30
Укупно: 30

Село Велики Кликовци³⁸

Никола Џурин 30
Укупно: 30

Село Петрелаш³⁹

Петко Џурин 25, Драјчо Пејо 25
Укупно: 50

Село Врбница⁴⁰

Мало Релић 25, Милко Дано 35
Укупно: 60

Село Мургошен⁴¹

Вујо Радослав 35, Дане Радослав 35
Укупно: 70

Село Гојин дол⁴²

Михаил Марко 30, Радојин Јовко 30, поп *оштећено* 30, Доја Николин 45
Укупно: 135

³⁵ Раније Злокућане, данас Драгинац, поред Бабушнице.

³⁶ Данас Мазгош североисточно од Димитровграда на граници са Бугарском.

³⁷ Данас Радејна североисточно од Димитровграда.

³⁸ Непознато.

³⁹ Петрлаш, северно од Димитровграда.

⁴⁰ Данас Врбница, јужно од Годеча у Бугарској.

⁴¹ Данас Мургаш југозападно од Годеча.

⁴² Западно од Димитровграда.

Село Славиња⁴³

Дано Стајко 25, Стојан Дмитар 25, Никола Пајин 30

Укупно: 80

Село Гостуша⁴⁴

Пајо Којин 30

Укупно: 30

Село Станча⁴⁵

Јован Петко 25, Димјо *оштећено* 30

Укупно: 55

Село Цариброд⁴⁶

Тодор Дајчин 30

Укупно: 30

Село Витановце⁴⁷

поп Брајин 30, Витан Којкин 50

Укупно: 80

[4]

Село Берајловце⁴⁸

Јова Раде 25

Укупно: 25

Село Висловица⁴⁹

поп Брајин 30, Јова Петар 25

Укупно: 55

⁴³ Славиња, источно од Пирота, на реци Височици.

⁴⁴ Североисточно од Пирота, на Старој планини.

⁴⁵ Данас Станичење, северозападно од Пирота.

⁴⁶ Данас Димитровград.

⁴⁷ Данас Витановац, североисточно од Беле Паланке, у горњем току Сврљишког Тимока.

⁴⁸ Данас Бериловац код Пирота.

⁴⁹ У опширном попису *TD 409* из времена Сулејмана Законодавца, уписано „Висловча другим именом Босиловча“, *370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937/1530)*, I, Ankara 2001, 132. Непознато.

Село Паскашија⁵⁰

Јаков Стајко 50, Милчо Драгин 35

Укупно: 85

Село Чиниглавце⁵¹

Христа Мирко 25, Продан Џуцин 30, Рале Пејин 30, Степан Ралка 30,

Дмитар Војин 25

Укупно: 140

Село Бабин кал⁵²

Божих Илија 50, Живко зет Станка 100

Укупно: 150

Село Добри дол⁵³

Ковач Стојан 50, Радивој Јовко 30

Укупно: 80

Село Извор субаше⁵⁴

Михаил Стојан 25, Огњан Стајке 40, Стојко Пајин 25

Укупно: 90

Село Доња Коритница⁵⁵

Пајо Никола 35

Укупно: 35

Село Туманице⁵⁶

Дмитар Јовко 50, Пејо Јовин 30

Укупно: 80

⁵⁰ Паскашија (Милојковац) код Димитровграда. Опш. о промени назива села вид. Ј. Ћирић, „Насеља горњег Понишавља и Лужнице, порекло и истраженост“, *Пиротски зборник* 8-9 (1979), 159.

⁵¹ Северозападно од Димитровграда.

⁵² На обронцима Сврљишких планина североисточно од Беле Паланке

⁵³ Добри До, северно од Пирота

⁵⁴ Извор Беренде код Калотине.

⁵⁵ Јужно од Беле Паланке, на Коритничкој реци.

⁵⁶ Данас Тамњаница, западно од Беле Паланке.

Село Бзовик⁵⁷

Недељко Продан 30
Укупно: 30

Село Сува бара у Нишу⁵⁸

Рад син Милка овчар 35
Укупно: 35

Село Комоштица⁵⁹

Петар Никин 45, Јован Стајке 25, Џуцо Петар 25, Прибо поп 30, Дмитар
Витомир 25
Укупно: 150

Село Липница⁶⁰

Никола Милко 30
Укупно: 30

Село Боиловце⁶¹

Божих Стојан 25
Укупно: 25

Село Узетинце⁶²

Јармен ковач 30
Укупно: 30

Село Годеч⁶³

Дмитар Јован 25, Петар поп 30, Стојан Радослав 30
Укупно: 85

Село Драгоман⁶⁴

Дмитар Михин 25, Бративој Костадин 25, Пејо Лазар 25, Вулчо домазет 25
Укупно: 100

⁵⁷ Бзовик, североисточно од Беле Паланке.

⁵⁸ Суви до између Ниша и Нишке Бање.

⁵⁹ Комштица, западно од Годеча у Бугарској.

⁶⁰ Источно од Димитровграда, у Бугарској.

⁶¹ Нисмо га нашли на картама Бугарске с којима располажемо. Боиловце се данас зове железничка станица код рудника Бели Брег, југозападно од Драгомана.

⁶² Непознато.

⁶³ Дашњи Годеч у Бугарској, источно од Димитровграда.

⁶⁴ У Бугарској југоисточно од Димитровграда.

Село Габровнице⁶⁵

Борја Хранчин 30, Добри Марко 30, Борјо Тодор 25, Стојан Марко 25,
Мојо Марко 25, Бративој Пајин 25, Пејо Вукослав 25

Укупно: 185

Село Дојкинци⁶⁶

Јова Дојин 50, Џуца Дојкин 50, Ралка Добрин 30, Ђелка Дојкин 30,
Петр Братуј 25, Џуца Моша 40, Рајке Радој 25

Укупно: 250

Село Никшор⁶⁷

Ферух Хусејин 25, Радивој Дмитар 40, Стојо Божић 25, Стојо Никола 30

Укупно: 120

Село Зарковце⁶⁸

Драган пресељац 35, Станомир Петар 25, Стојо Петар 35

Укупно: 95

Село Калуђерова⁶⁹

Петар Божичев 40, Милко Јован 35, Бојо Пејин 50, Милко Богдан 35

Укупно: 160

[5]

Село Селешдура (?)

Михнојке Вилић 30, Живај Стојан 25, Стојке Гојке 35

Укупно: 90

Село Црвенчево⁷⁰

Станислав Јовић 40, Борја Пејин 30, Драгој домазет 30

Укупно: 100

⁶⁵ Код Големе реке, притоке Трговишког Тимока.

⁶⁶ Североисточно од Пирота, на Дојкиначкој реци.

⁶⁷ Данас Нишор, северно од Пирота.

⁶⁸ Или Жарковце. Непознато. Данас постоје заселак Засковци североисточно од Темске и, још северније топоними Жаркова чука и Жарков дол, код села Црни врх.

⁶⁹ Калуђерово код Бабушнице.

⁷⁰ Данас Црвенчево, северозападно од Пирота.

Село Градиште⁷¹

Јова Пајо 25, Петко Радивој 30

Укупно: 55

Село Рудине⁷²

Џурџа Тошана 25, Нешо Изворин 25, Стојан Михо 25

Укупно: 75

Село Јелов дол⁷³

Штанул Стаслав 25, Стаслав Михаил 25

Укупно: 50

Село Калотина⁷⁴

Степан Борин 30, Петар Радивој 40, Радивој Јовин 30

Укупно: 100

Село Коприштице⁷⁵

Стајко Рајко 35

Укупно: 35

Село Линова⁷⁶

Храно Стојин 50, Драган преселац 40

Укупно: 90

Село Гуленовци⁷⁷

Добре Рајке 25

Укупно: 25

Село Росомач⁷⁸

Пејо Перин 25

Укупно: 25

⁷¹ Северозападно од Беле Паланке, код Сићевачке клисуре.

⁷² Северно од Темске.

⁷³ Непознато.

⁷⁴ Источно од Димитровграда, на Нишави у Бугарској.

⁷⁵ Данас Копривштица, северно од Пирота.

⁷⁶ Данас Линово, југозападно од Бабушнице.

⁷⁷ Гуленовци, северно од Димитровграда.

⁷⁸ Данас Росомач, источно од Пирота, на Старој планини.

Село Вава⁷⁹

Радослав Братан 50, Мустафа Јусуф 25

Укупно: 75

Село Стол⁸⁰

Рајко Јовичин 45

Укупно: 45

Село Маклиште⁸¹

Пејо Војин 30, Петар поп 30, Стајко Стојан 30

Укупно: 90

Село Јеловица⁸²

Новак Џуричин 35, Стојан Радивој 50

Укупно: 85

Село Раковица⁸³

Пејо Радослав 25

Укупно: 25

Село Црнче⁸⁴

Пејо Тодор 50

Укупно: 50

Село Равна⁸⁵

Ника Петар 30

Укупно: 30

⁷⁹ Југоисточно од Бабушнице.

⁸⁰ Југоисточно од Бабушнице.

⁸¹ Моклиште, северно од Беле Паланке.

⁸² Данас Јеловица, северно од Димитровграда на Јеловичкој реци.

⁸³ Истоимено село (Доња и Горња Раковица), постојало до 1837. године, када се раселило због куге; налазило се лево од садашњег пута Пирот-Крупац, у непосредној близини манастира Св. Јована. Ј. Ћирић, „Старост насеља горњег Понишавља и Лужнице“, *Пиротски зборник* 7 (1975), 32-33.

⁸⁴ Западно од улаза у Сићевачку клисуру.

⁸⁵ Северозападно од Годеча, у Бугарској.

Село Братишевце⁸⁶

Џуца седлар 50
Укупно: 50

Село Каменица⁸⁷

поп Влајо 30
Укупно: 30

Село Мирановце⁸⁸

Радослав Радивој 30
Укупно: 30

Село Смиловце⁸⁹

Стале Бојко са Брајом Проданом 60, Рајке Стојкин 50, Петр Никола 50,
Бошко Џуцин 30, Новал Стајке 50, Ранко Стојан 35
Укупно: 275

Село Хрсовци⁹⁰

Џурце поп 50, Никола Продан 50, Велко Богдан 50, Стајко поп 30
Укупно: 180

Село Златовци⁹¹

Пејо Крајо 60
Укупно: 60

Село Драговид⁹²

Стојан Недељко 30, Вулчо 25 оваца
Укупно: 55

Село Губеш⁹³

поп Радослав 40, Станислав Драгој са Марком Мирком 60,
Станко Бранко 30, Тодор Јовин 25, Никола домазет 25, Милчо Пешо 40
Укупно: 220

⁸⁶ Братишевац, северозападно од Бабушнице

⁸⁷ Североисточно од Димитровграда, на Каменичкој реци.

⁸⁸ Североисточно од Беле Паланке.

⁸⁹ Смиловци, североисточно од Димитровграда.

⁹⁰ Данас Рсовци, источно од Пирота.

⁹¹ Изатовци, североисточно од Димитровграда, на реци Височици.

⁹² Данас Драговита, југозападно од Димитровграда, на источним странама Гребен планине.

⁹³ Северно од Годеча, у Бугарској.

Село Голеш⁹⁴

Стајка Дојин 30, Тодор Велко 35

Укупно: 65

[6]

Село Врапча⁹⁵

Коста Пејин 35, Курд Јован 25

Укупно: 60

Село Ржана Висока⁹⁶

Петко Радивој 25, Михно Дабижив 25

Укупно: 50

Село Брља⁹⁷

Петар Лалин 30

Укупно: 30

Село (није уписано име)

поп Степан 25

Укупно: 25

Село (није уписано име)

Крсто 25 оваца

Укупно: 25

Село Куру Извор⁹⁸

Џуџа Илијин 25

Укупно: 25

Село Стајинце⁹⁹

Стојан Дабижив 25, Данчо Радул 30

Укупно: 55

⁹⁴ Североисточно од Димитровграда, у Бугарској.

⁹⁵ Југозападно од Димитровграда близу границе с Бугарском. Нешто јужније у Бугарској има још једна Врапча.

⁹⁶ Височка Ржана, на реци Височици.

⁹⁷ Брља, западно од Годеча, у Бугарској.

⁹⁸ Вероватно Клисура код Беле Паланке која је називана и Куру Чесма.

⁹⁹ Стајинци, северозападно од Пирота.

Село друга Ораховица¹⁰⁰

Петр Рајкин 30
Укупно: 30

Село Јарловце¹⁰¹

Којке Драгој 50
Укупно: 50

Село Магура¹⁰²

Бојо Димјо 30, Божић Радоман 25
Укупно: 55

Село Топли дол¹⁰³

Илин Стојан 30, Драган кнез са попом Станиславом 50
Укупно: 80

Село Враниште¹⁰⁴

Хамза Абдулах 25, Радивој Браној 25
Укупно: 50

Село Присјан¹⁰⁵

Тодор поп 25, Милчо Ранко 25
Укупно: 50

Село Стражавце¹⁰⁶

Раша Никола 60, Нико Драган 25, Димјо Стајин 30
Укупно: 115

Село Горња Крњина¹⁰⁷

Продан Степа 35, Богдан Мирко 25, Јован Дмитар 35, Пејо Марин 25
Укупно: 120

¹⁰⁰ Данас Ореовац, североисточно од Сићева.

¹⁰¹ Југозападно од Трна у области Знепоља

¹⁰² Налазило се непун километар североисточно од Вете, на левој обали Ветанске реке. Данас топоним у атару Вете. Опш. в. Ж. Јоцић, *Белопаланачка насеља у писаним изворима до 1877. г. (Наставак)*, Белопаланачки зборник 6 (2010) 79.

¹⁰³ Североисточно од Пирота.

¹⁰⁴ Северозападно од Пирота.

¹⁰⁵ Јужно од Пирота.

¹⁰⁶ Данас Горњи Стрижевац, северозападно од Бабушнице.

¹⁰⁷ Данас Горње Крњино, северно од Бабушнице.

Село Темска¹⁰⁸

поп Влад 40, Димјо Илин 25
Укупно: 65

Село Курупинци¹⁰⁹

Никола поп са Милком попом 50, Станке Радослав 30, Стојан Дмитар 25,
Џуца Храње 30, Горајин Тодор 30, Милко Стојан 30, Пејо поп 30
Укупно: 225

Село Лубаражда¹¹⁰

Миро 25 оваца, Илија *оштећено* 55
Укупно: 80

Село Гостуша¹¹¹

Пејо Јован 30, Никола Радомир 50, Марко поп 25, Лаиша Јовин 25, поп Стојан 25
Укупно: 155

Село Пајеш¹¹²

Лазар Јова 25, Продан Петр 35
Укупно: 60

Село Горња Глама¹¹³

Раша Пејо 30, Драгој Дојин 30
Укупно: 60

Село Канбеловце¹¹⁴

поп Петр 30, Нешо Стојан 20, Џора Предин 50, Мирко Вулчо 40
Укупно: 140

Село Равни дол¹¹⁵

Никола Петар 25
Укупно: 25

¹⁰⁸ Северозападно од Пирота, на Темској реци.

¹⁰⁹ Крупац, северозападно од Беле Паланке.

¹¹⁰ Љуберађа, јужно од Бабушнице.

¹¹¹ Североисточно од Пирота, на Старој планини.

¹¹² Данас Пајез, североисточно од Беле Паланке.

¹¹³ Североисточно од Беле Паланке.

¹¹⁴ Камбелевци, јужно од Бабушнице.

¹¹⁵ Данас истоимено село на превоју Плоча, између Беле Паланке и Ниша.

Село Разбина стена¹¹⁶

Стојчо Тошин 25
Укупно: 25

Село Дражево¹¹⁷

Која Пејин 25
Укупно: 25

Село Разбоиште¹¹⁸

Пејо Јован 50, Петко Радин 50, Недељко Милић 50, Дмитар Станко 25,
Продан Дојин 40

[7] Дмитар Јован 50, Пешо Јовин 30, Драгул Тошана 30
Укупно: 325

Село Малова Тихаловци¹¹⁹

Цуца Радивој 25, Братана Дамјан 40
Укупно: 65

Село Доње Јери (?)¹²⁰

Стајко Стојан 50
Укупно: 50

Село (није уписано име)

Станко Миличин 60
Укупно: 60

Село Куса врана¹²¹

Дане Петр 40, Цветко Рајин 30, Никола Бојин 30, Никола Петко 40, поп 30 оваца
Укупно: 170

¹¹⁶ Данас Ореовац, југоисточно од Б. Паланке. Опш. в. Ж. Јоцић, *Белопаланачка насеља у писаним изворима до 1877. г.*, Белопаланачки зборник 5 (2009) 42-45.

¹¹⁷ Северозападно од Беле Паланке.

¹¹⁸ У Бугарској северно од Драгомана.

¹¹⁹ Могуће да се налазило у близини данашњег Теловца, југоисточно од Беле Паланке.

¹²⁰ Вероватно је погрешно забележен Доњи Хрин тј. Доњи Рињ, северозападно од Беле Паланке.

¹²¹ Истоимено село југоисточно од Бабушнице.

Село Грапа¹²²

Тодор син домазета 30

Укупно: 30

Село Клокониш¹²³

Станислав син Николе 30

Укупно: 30

Село Извор Лужнице¹²⁴

Стојан Стајко 50, Петр син Јована 35, Никола Петко 30, поп Пејо 35, Јован син Станислава 35, Јован Дојин 30, Крста Дима 35, Миша 25

Укупно: 275

Село Поганова¹²⁵

Тоша Стојан са својим братом 80 оваца, Тоша Дмитар 25

Укупно: 105

Село Зевадинце¹²⁶

Милчо син Степана 75, Михаил Илија 50, Стојко Пејо 50, Илија Петар 40

Укупно: 215

Село Шести Габри¹²⁷

Стоја Стаја 50, Марко Богдан 60, Петко Илије из села Сенокос 50

Укупно: 160

Село Сирачева¹²⁸

Стојан поп 50, Јова Рајин 30

Укупно: 80

Село Вртопница¹²⁹

Браној Златар 40, Михаил Продан 30, поп Тошо 40, Тодор Михаил 35, Јовчо Дано 25, Нелко Дрвелић 30

Укупно: 200

¹²² Јужно од Димитровграда.

¹²³ Непознато.

¹²⁴ Село Извор, на реци Лужници, северозападно од Бабушнице.

¹²⁵ Југозападно од Димитровграда на Погановској реци, притоци Јерме.

¹²⁶ Завидинце, југозападно од Бабушнице.

¹²⁷ Шести Габар, југозападно од ушћа Големе реке у Трговишки Тимок.

¹²⁸ Сурачево, југозападно од Бабушнице.

¹²⁹ Вртоп, северозападно од Пирота.

Село Опрениште¹³⁰

Цора Стојан 25

Укупно: 25

Село Доње Берајловце¹³¹

Дејан Лале 50

Укупно: 50

Село Сићева¹³²

Којо Пејо 40, Пејо Викомир 30, Ранке Рајчин 40, Нина Пејин 50, Драгош 40 оваца, поп 35 оваца

Укупно: 235

Село Доња Крнина¹³³

Никола Милчо 50, Вук Јанко 100, Милика Димја 30, Богдан Димја 40, Стајке Дабижив 40

Укупно: 260

Село Аловиште¹³⁴

Стојан Доброслав 30

Укупно: 30

Село Ралин¹³⁵

Павло Рајин 50, Вељко Стојан 30, Тоша Влчо 30

Укупно: 110

Село Мали Криводол¹³⁶

Лазар Јован 50

Укупно: 50

¹³⁰ Данас Обреновац код Димитровграда.

¹³¹ Могуће да се односи на Бераинце, југозападно од Трна у Знепољу. .

¹³² Сићево у Сићевачкој клисури, северозападно од Беле Паланке.

¹³³ Данас Крњино северно од Бабушнице.

¹³⁴ Данас топоним Алуша у атару села Долца, северозападно од Беле Паланке.

¹³⁵ Истоимено село југоисточно од Бабушнице.

¹³⁶ Данас Доњи Криводол, североисточно од Димитровграда.

Село Горчинце¹³⁷

Цветко Димјо 30
Укупно: 30

[8]

Село Тополница¹³⁸

Радивој Марко 45, Крагуј 40 оваца, Јован Никола 35, Павле 25 оваца, Пало Никола 25
Укупно: 170

Село Козја¹³⁹

Стојан Пејо 25
Укупно: 25

Село Сирановци¹⁴⁰

Стојан Радивој 30, Цветко Стајчин 25
Укупно: 55

Село Бабинчинце¹⁴¹

Никола Степан 40, Цветко Јојке 40
Укупно: 80

Село Доњи Сињац¹⁴²

Марко Јовко 60
Укупно: 60

Село Братишевце¹⁴³

Јован Кузма 50
Укупно: 50

¹³⁷ Горчинци, југозападно од Бабушнице.

¹³⁸ Данас Топоница, западно од Беле Паланке.

¹³⁹ Козја, североисточно од Беле Паланке.

¹⁴⁰ У другим пописима Срдановци, другим именом Јеловица, односно Јеловица Брусник (*TD 492, 339; 370 Numaralı ...*, 132). Данас Брусник, западно од Алдомироваца.

¹⁴¹ У атару села Сурачева данас постоји потес Бабинчинци, према народном предању то је првобитна топографска локација Бабушнице. Ј. Тирић, „Насеља горњег Понишавља“, 131.

¹⁴² Сињац дербенд, садашњи Сињац, источно од Беле Паланке, за разлику од рајинског села Сињац, данас Трешњанци.

¹⁴³ Братишевац северозападно од Бабушнице.

Село Ветца¹⁴⁴

Пејо Рајке 25

Укупно: 25

Село Доња Присјан¹⁴⁵

Михаил Марко 100, Вељко Косто 50

Укупно: 150

Село Комјад¹⁴⁶

Милко Рудин 30

Укупно: 30

Село Купрежда¹⁴⁷

Мирослав 25 оваца

Укупно: 25

Село Прекрстје¹⁴⁸

Стајко 50 оваца

Укупно: 50

Село Драма Понор¹⁴⁹

поп Цветко 40

Укупно: 40

Село Драгоил¹⁵⁰

Илија Стојан 50, Марко Стојан 85

Укупно: 135

Село Вихни дол¹⁵¹

Илија Лалчин 50

Укупно: 50

¹⁴⁴ Данас село Вета, западно од Беле Паланке.

¹⁴⁵ Присјан, југозападно од Беле Паланке, у доњем току Пусте реке, притоке Власине.

¹⁴⁶ Данас Комије, заселак Горње Држине, југоисточно од Пирота.

¹⁴⁷ Непознато.

¹⁴⁸ Данас Прекрасте, северно од Драгомана. У другим пописима заведена као Прекристе. *370 Numaralı ...*, 131.

¹⁴⁹ Данас Понор, западно од Пирота.

¹⁵⁰ Драгоил, западно од Драгомана.

¹⁵¹ Непознато.

Село Коритница¹⁵²

Мијо поп 35

Укупно: 35

Село Калуђере¹⁵³

Јован Богдан 50

Укупно: 50

Село Врбница¹⁵⁴

Ника Бранислав

Укупно: 40

Село Осторице¹⁵⁵

Бојо Недељко 25

Укупно: 25

Село Горња Лукања¹⁵⁶

Џуца Петр 50, Рајчо Драгој 35, Радивој Радослав 40, Џора Бојин 25 грешком је [заведен]

у овом селу и није уписан у судску књигу; Продан Сојин 25, Нина Џурин 30

Укупно: 205

Укупно:

Старих и нових [уписаних] особа у кадилуку Пирот 380

оваца: 12865

Од тога: старих особа 248

оваца: 8455

Од тога: нових особа 132

оваца: 4410

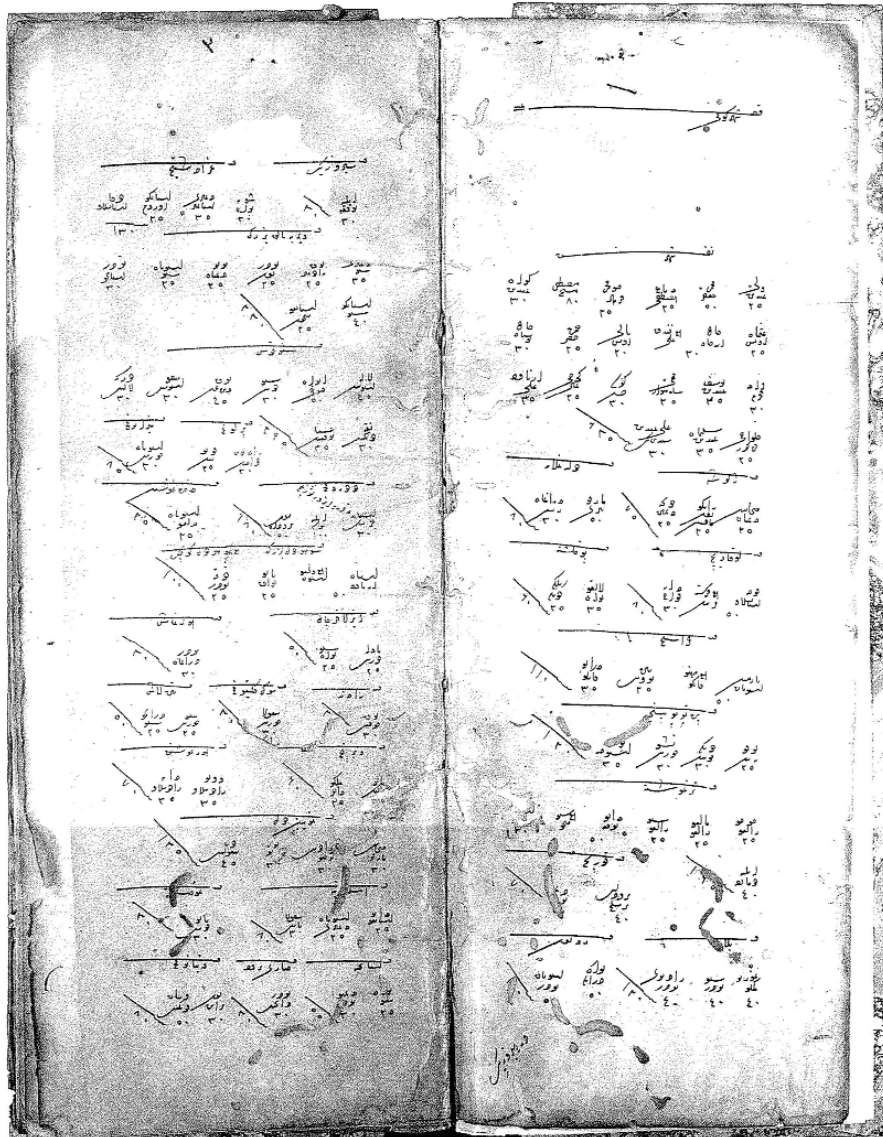
¹⁵² Горња Коритница, јужно од Беле Паланке, на Коритничкој реци.

¹⁵³ Калуђерово код Бабушнице.

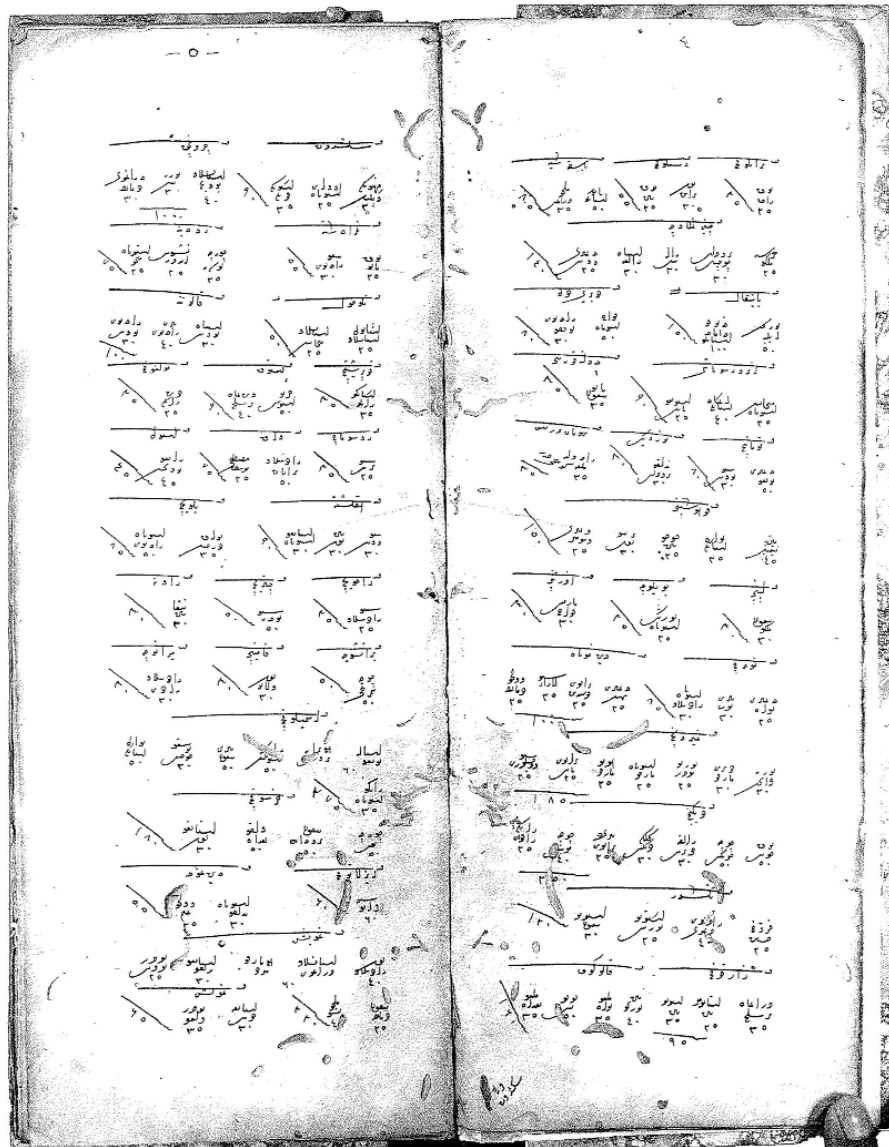
¹⁵⁴ Данас Врбница, јужно од Годеча у Бугарској.

¹⁵⁵ Данас Островица, западно од Беле Паланке.

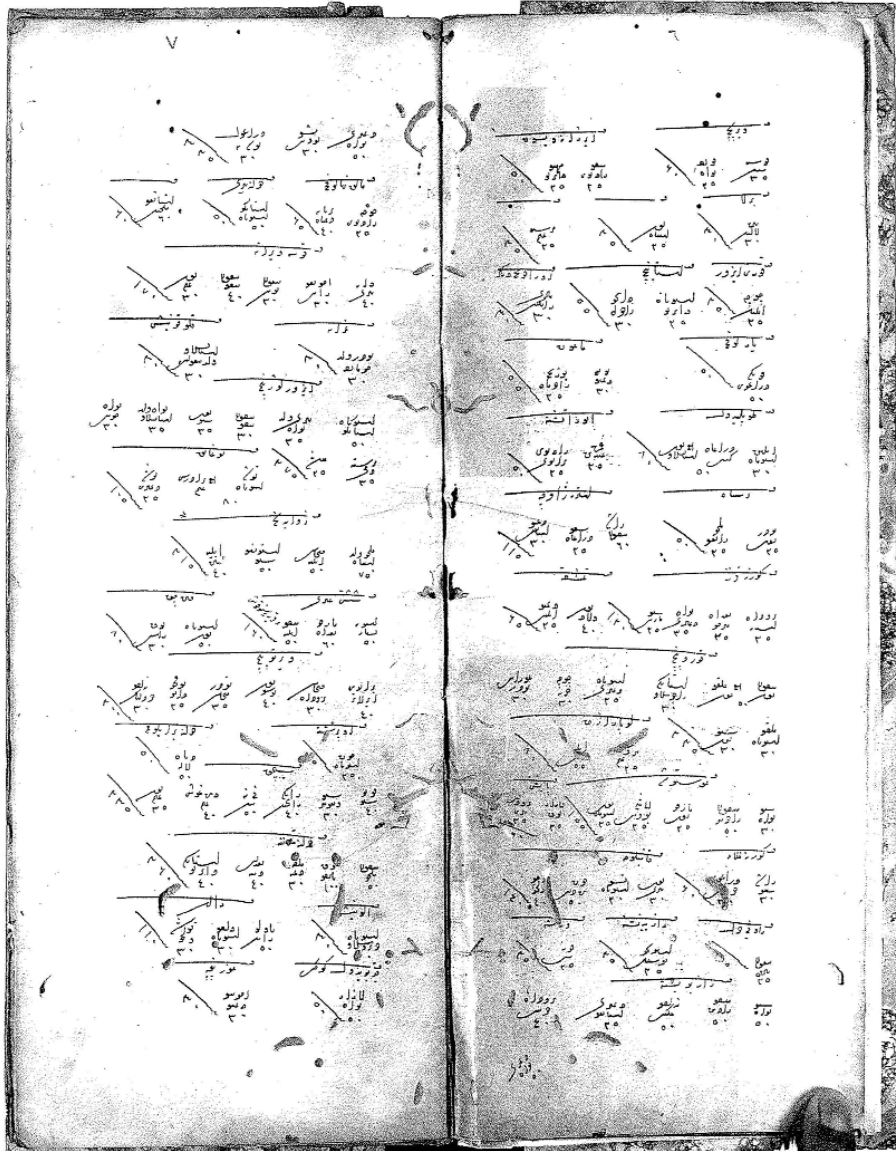
¹⁵⁶ Данас Велика Лукања код ушћа Гостушке реке у Височицу и Мала Лукања нешто узводније.

MAD-d-4075

MAD-d-4075

MAD-d-4075

Tatjana Katić, Dragana Amedoski

INVENTORY OF PIROT KAZÂ'S CELEPS FROM THE YEAR 1581.

Summary

Celeps were persons chosen by the Ottoman officials, who had to provide a particular number of sheep each year and to drive them to Istanbul for sale as per determined redemption price. This obligation was regarded as a kind of special tax and consequently *celeps* were excluded from certain types of exquisite tributes. Some of the *celeps* were sheep farmers but rather as wealthy men from all walks of life.

Ottoman administration conducted census of *celeps*, in order to control number of sheeps and persons obliged to provide them. Inventory of the *celeps* in Pirot (Şehirköy) *kazâ* from the year 1581., presented in this article, is a part of the inventory that covers following Rumelia *kazâs*: Pirot, Breznik, Kjustendil, Radomir, Sirishnik, Sophia, Dubnica, Plovdiv and Tatarpazar.

Celeps were registered in approximately one third of the Pirot *kazâ*'s villages (141), while in the rest they were not. In total 380 *celeps* were obliged to handover 12.865 sheep annually. Average number of sheep per *celep* was 25, and some individuals would have handed over as 80 and 100 sheep. Among *celeps*, besides farmers, there were craftsman, soldiers and priests.

Keywords: Ottoman Empire, *celeps*, Pirot *kazâ*, 16th century

Чланак примљен: 26. 04. 2012.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 20. 08. 2012.

Владимир АБРАМОВИЋ
Филозофски факултет
Београд

**ПИСМО КОМАНДАНТА БЕОГРАДА ГЕНЕРАЛА ГРОФА
ОДВИЈЕРА ДВОРСКОМ РАТНОМ САВЕТУ ИЗ 1719, ПОВОДОМ
ДОЛАСКА ТУРСКОГ ГЛАСНИКА МУСТАФЕ АГЕ***

Апстракт: Овим преписом писма генерала грофа Џона Одвијера, команданта Београда у периоду 1718-1722 и заповедника привремене управе у Србији 1718-1720, желимо да пружимо увид у активности команданта једне важне пограничне тврђаве, као што је то био Београд. Ово писмо настало је у априлу 1719, два месеца пре размене амбасадора договорене Пожаревачким миром. У документу се описује долазак турског гласника Мустафе Аге и Одвијеров поступак поводом тог догађаја. Осим самог документа, изложићемо и неке детаље из биографије генерала грофа Одвијера.

Кључне речи: Џон Одвијер, Београд, Мустафа Ага, Абдулах паша, Дамад Ибрахим паша, Еуген Савојски, размена амбасадора

Генерал гроф Џон Јозеф Антон Одвијер¹ био је старешина ирског клана Одвијер, који је насељавао округ Типерери, на југу Ирске. Он је ступио у службу бечког двора након слома Јаковитске побуне 1691, када су поражени побуњеници потражили своје уточиште широм Европе, највише се настањујући у Француској и Шпанији, док је мањи део отишао

* Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Модернизација западног Балкана* (Ев. бр. 177009).

¹ Sean O’ Duibhir; John O’Dwyer; у аустријским изворима назива се Johann Joseph Anton Oduer, како се и сам потписивао; у српској историографији прихваћена је транскрипција Одвијер, које ћемо се држати у раду. Други могући начин изговарања његовог имена, приближнији оригиналном изговору, гласи Одуир.

у Свето римско царство немачког народа. Међу њима налазио се и Џон Одвијер.²

Подаци који нам стоје на располагању омогућавају да се његова биографија реконструише само у општим цртама. Година рођења није позната, зна се само да је умро 1729. Одвијер је под окриљем Хабсбурга остварио завидну војничку каријеру. У прво време налазио се под туторством чувеног војсковође Гвида фон Штаремберга.³ Касније је пратио будућег цара Карла VI током похода у Шпанији за време Рата за шпанско наслеђе (1701 – 1714). Тамо се истакао, а због својих заслуга је од цара добио титулу грофа 1713.⁴ Године 1716. добија чин генерала-фелдвахмајстера (данашњи еквивалент је генерал-мајор), а 1723. чин фелдмаршал-лајтанта (данашњи еквивалент је генерал-потпуковник).⁵

Избијање рата са Османским царством (1716-1718) одвело је Одвијера на територију северне Србије. У овом сукобу је исказао своје изузетне војничке квалитете, нарочито приликом битке код Петроварадина, када је и рањен, као и током опсаде Београда.⁶ Оставио је веома добар утисак на Еугена Савојског, који се о њему изразио веома похвално („...emsiger und guter Offizier sei...“).⁷ На основу поверења које је принц Еуген стекао у њега, поверена му је команда над београдским гарнизonom и власт над привременом управом у Србији до успостављања редовне, цивилне администрације. Осим тога, Одвијер је имао важну улогу приликом размене амбасадора која је уследила годину дана након Пожаревачке мировне конференције. Он се дописивао током јуна 1719. са Абдулах пашом, турским командантом Ниша и Румелије, како би договорили церемонијалне детаље размене амбасадора. Тада је утаначен састав и бројност делегација, тачно место размене, распоред седења делегата и редослед обраћања.⁸

² R. Hayes, *Famous Tipperarymen on the Continent*, Tercentenary Souvenir Record, Clonmel, 1950, 38-39; M. O'Dwyer, T. O'Dwyer, *The History of O'Dwyers: originally published as the O'Dwyers of Kilnamanagh, the history of an Irish sept*, Limerick, 2000², 362-365.

³ A. Arneth, *Das Leben des kaiserlichen Feldmarschalls Grafen Guido Starhemberg (1657-1737)*, Wien, 1853, 481.

⁴ M. O'Dwyer, T. O'Dwyer, *The History of O'Dwyers*, 363.

⁵ A. Schmidt-Brentano, *Kaiserliche und k.k. Generale (1618-1815)*, Wien, 2006, 70.

⁶ A. Arneth, *Prinz Eugen von Savoyen*, II, Wien, 1864, 401, 429.

⁷ T. von Stefanovic-Vilovsky, *Belgrad unter der Regierung Kaisers Karls VI. (1717-1739)*, Wien, 1908, 19.

⁸ A. Milošević, *The Festival Book for the Exchange of Austrian and Turkish Deputations in 1719, The Peace of Passarowitz, 1718*, West Lafayette, Indiana, 2011, 239-250.

Његово заповедништво над привременом управом у Србији је релативно добро протичало; реконструкција ратом оштећеног Београда текла је у прво време под његовим надзором. Као сведочанство тог ангажмана данас је сачуван само Велики барутни магацин у стени, који је назван по њему - Одвијеров барутни магацин.⁹ Међутим, ускоро је дошло до многобројних спорова и тешкоћа, нарочито након успостављања цивилне администрације у Србији са принцем Александром Виртембершким на челу.¹⁰ Принц је оптуживао генерала да је материјалиста и грамзивац, као и да прекорачује дужност и да даје одушка својој самовољи.¹¹ Ове оптужбе су стигле и до Дворске коморе, по чијем су наређењу службеници Август Хелбинг и Јохан Јаков Терлихскрон саставили извештај (датиран 31. децембра 1718.) у коме је најцрњим бојама описано генералово наводно прекорачивање дужности и користољубивост. Са обзиром на неповољно расположење међу немачким колонистима у Београду, затражено је његово отпуштање из службе. Међутим, све то је остало без одјека код војних власти; Одвијер је остао на положају команданта Београда све до 1722, када је прекомадован у Славонију.¹²

Документ који објављујемо пружа увид у делатност команданта једне важне пограничне тврђаве, као што је то био Београд. У њему се говори о доласку турског гласника Мустафе Аге, који је носио поверљива писма за Беч, упућена принцу Еугену Савојском од стране великог везира Дамад Ибрахим паше. Садржај тих докумената није нам познат, али пошто се долазак гласника десио два месеца пре уговорене размене амбасадора, можемо претпоставити да су се односила на тај предстојећи догађај. У писму је препричана конверзација између гласника и генерала Одвијера. Мустафа Ага је инсистирао да га командант Београда пусти да оде ка свом одредишту, као и да гарантује поверљивост преписке коју је носио. Одвијер то није могао да учини без допуштења Дворског ратног савета, те је љубазним изразима замолио гласника да сачека долазак потребне дозволе, коју је и затражио.

Приликом објављивања документа држали смо се оригинала у потпуности. Једини вид интервенција су резрешавање скраћеница угластим заградама у тексту и прилагођавање великих почетних слова

⁹ Р. Веселиновић, *Београд под влашћу Аустрије од 1717. до 1739. године*, Историја Београда, I, Београд, 1974, 536-540; N. Samardžić, *The Emergence of the Baroque in Belgrade, The Peace of Passarowitz, 1718*, West Lafayette, Indiana, 2011, 257.

¹⁰ T. von Stefanovic-Vilovsky, *Belgrad unter Kaisers Karls VI.*, 67, нап. 5.

¹¹ Д. Павловић, *Аустриска управа у северној Србији (1717-1739)*, Београд, 1901, 29.

¹² T. von Stefanovic-Vilovsky, *Belgrad unter Kaisers Karls VI*, 67-68, нап. 5.

савременом правопису немачког језика, јер су у оригиналном тексту писана недоследно. Уз рад је приложена и скенирана фотокопија документа.

Одвијер Дворском ратном савету, 26. април 1719,
Београд, Turcica 1718 VII-XII, Hof-Haus und Staatsarchiv, Беч
(копија документа налази се у заоставштини
професора Радована Самарџића)

Extract

Schreibens an den Kays[erlichen] Hof Kriegs Rath von dem
Generalfeldwachtmaister grafen von Oduyer
dato Belgrad den 26 April 1719

Der zu Nihsa bestelte Seraskier hat den Conduateur Roseau mit der Antwoth noch nicht remittiret, und habe ich auch bis dato von ihme keine weithere Nachricht erhalten, auser den lezteren Brieff, welchen ich mit vorheriger Post angeschlossen habe. Inzwischen ist gestern Abends in exprehsen von dem Türckh[ischen] groß-Bottschafter Ibrahim Pascha mit einen Brieff an mich anhero komben, welchen ich sambt der Translation hirbey originaliter anberwahre, wie nicht wenigwer eine Abschrift von der Antwoth mit welcher ich Morgen diesen Expresen wider zuruckh expediren werde, damit dieselbe hierinnen das mehrere g[nä]d[ig]st[er] und hochgeneigt anverordnen mögen.

Zugleicher zeit hat der neue Seraskier von Nihsa hier expresen anhero geschickht, als nemblichen ein Aga mit nahmen Mustaffa, ein Bolluk Pascha Cadri genant, nebst zweyen Bedienten mit Brieffen, wie er sagt, an des herrn Hof Kriegs Raths Prasidenten, und General leuth[enant] [sic!] Prinzens Eugeny von Savoyen hochfürst[liche]r d[urc]h[lauch]t ohne mir etwas hiermit zuschreiben, welche Leüthe nebst ihren Pahs (so ich gleichfahls transletirter überschicke). Den Befelch haben selbstn diese Expedition nacher Wienn per Posta zu überbringen. Ich habe alle höffligkeiten gebraucht ihn Aga zupersuadiren, mir gr[osse]r Expedition einzuländigen, umb dero hohen

Befelch darüber demnach zuerwarthen, allein ich habe umbsonst solches getrachtet, indeme er vormeldet, daß er in Commihsis hälte, solches niemanden als Ihro d[urc]h[lauch]t dem Prinzen selbst einzuhändigen. Es werde sich aber Euer hochfürst[liche]n d[urc]h[lauch]ten Excell[enzen] und meiner hochgebieltende Herren g[nä]d[ig]st[en] und hochgenaiht erinderen, dass Sie mir untern 30. [Decem]bris des lezt entwichenen Jahrs stricte anbefohlen haben, dass dergleichen vornehmere abgeordnete Persohnen dahier solang aufgehaltten werden solter, bis dero weithere hohe Resolution darüber einlangen möchte, beylauffig aber zuberichten ihres mitbringen, welches mit diesen ohnmöglich zuthuen ist, indeme er vorbringt, daß er selbst den Inhalt nicht wüste, sonder daß er sambt denen bey sich habenden Leüthen selbst dahin gehen, und diesen einhändigen solte. Diesem dero hohen Befelch den unterth[äni]gsten gehorsamb zulaisten habe ihn dahier einquartieren lassen, und die Anstalt gemacht, dass ihme nichts abgehen solle, erwarthe als, wie ich mich hierinnen zuverhalten habe, was die ordinari Courriers aber angehet habe gleichfahls dazumahl ersehen, dass solche ohne Anstand zu expediren seyndt.

Der kays[erliche]n oriental[ische]n Courier Arakile ist sambt des Herrn grafens von Collyers L. vettern la Fontaine erst Gestern von hier abgeraiset, welcher mir, wie in meinem lezteren unterth[äni]gst berichtet, die an mich ergangene Expedition richtig übergeben hat. Gleich anjetzo schickhet ob[en]ge[nnante]r Mustaffa Aga, und verlanget mit mir zureden, welchen ich auch alsogleich habe komben lassen, worauf er mir gesagt, daß er unter seinen Schrifften einschreiben an mich von dem neüen Seraskier zu Nihsa gefunden, so er mir auch überzaichet und ich solches gleich denen obigen remittire, sein ganzer Discours aber ist in nichts an, derster bestanden, als daß er aussaget, dass die mitgebrachte Brieffe nicht allein von obersagtem Seraskier sondern auch von dem groß-Vezier selbst wären, welcher mich dan auf alle weis persuadiren wollen, ihn nacher Wienn abgehen zulassen vorgehend, daß dergleichen difficultäten nicht mit dem vorigen Osman Aga geschehen wären, und dass er ihme sein Kopf kosten würde, fals er die Briefe jemand anderster, als höchstbesagter Ihro d[urc]h[lauch]t selbst behändigen solte. Ich habe nichts unterlassen ihme mit aller höfflichkeit zubeweisen, daß ich dieses nicht thuen könnte, bevor ein solches nicht ein hochlöß[liche]r Kays[erliche]r Hof Kriegs Rath placidire, mit versprechen, dass mir in otlichen Tügen durch mir exprehse Staffettem von denenselben darüber das behärige zukomben würde, inzwischen aber, dass ihme dahier nichts abgehen solte. Bei also hierauf dero g[nä]d[ig]st[en] und hochgenaihten Resolution gewärstig, was hierreimen ferners zuthuen sey.

Von dem jenigen aufruhr so zu Nihsa vorbeysgangen, habe nicht ein wehrers von ihme in erfahrung bringen kommen, als dass dieses nur bloß und allein von denen Janitscharen wegen ihrer bezahlung geschehen seyn, und dass dem vorigen Seraskier nichts üblers seyn zugefüget sonder daß derselber nacher wann so ein grosseres Gouvernement wäre abgeschickhet werden. Von unserer Gränitz aber ist mir von diesen troublen seithero meinem leztere nicht ein mehrers zur Kundschaft eingelanget als was die Beylag zaiget. Von der Morava ist mir gleichfahls noch nichts veränderliches vorgekomen, allein der Commendant von Rudnik (welcher von Stollaz widerumb zuruckgangen, und ich solchen diese Nacht noch ohnfehlbahr dahier erwarthe) wirdt mehrere verlässlichkeit mit sich bringen worüber ich mit zukunfftiger Post den vollständigen bericht abzusatten nicht unterlassen werde.

1719
Extract
Beschreibung an den Kaiserhof Kriegs-Rath von dem
General-Feld-Marschall Grafen von Savoyen etc.
Belgrad den 26. April: 1719.

Der zu Nisa bestellte Seraskier hat den Con-
" ducteur Deseau mit der antwort auf nicht re-
" mittirt, und hat sich auf bis dato von Nischke:
" nur weiter weisheit erhalten, außer die besten
" brief, welchen ich mit besterzeit fort ausgeschick
" habe: Zuweisung ist gestern abends um 10.
" uhr von dem Türcken: Gros-Gottschalken
" Ibrahim Pascha mit einem brief an mich
" ausser dem, welchen ich samst der transta-
" tion selbst originaliter antwortet, wie mich
" weniger nur abscritt von der antwort, mit
" welcher ich morgen diese expressen wird hiermit
" expediren werde, damit dieselbe scheinlich das
" sofort geht: und folgerichtig antwortend mög.
Zugleichzeit hat der neue Seraskier von
" Nisa diese expressen ausser geschickt, als wenn
" diese mit Aga mit wafren Mustafa, ein
" Boluk Pascha Cadri gemaht, welche jedoch
" bedimter mit briefen, wie es sagt, an den
" Herrn Feld-Marschalls Präsidenten, und General-
" Crutts. Frinsses Eugeny von Savoyen geschickt.

"Joseph zu laisten Jahr Jhu Jassir unquartieren
lass, und die aufhalt gemacht, es Jhuer nicht
abgeben soll, erwartete so, wie Jhu mich firman
Zufrieden Jahr, was die ordinari Courriers
aber augst, Jahr gleichfalls dahinmachte rufen,
es solle der aufwand die Expeditionen sein."

Der Rayb: orientaly: Courrier Trafiel ist
amte des Jhuer geschud von Geyers H. H. H.
la fontaine mit Jhuer von Jhu abgekauft,
wolyer mich die, wie in unruhen Litteren
unterth: Jhuer Briefert, die an mich rogan,
"gaur Expedition richtig übergeben hat."

Gleich auch Jhuer obgrif: Mustafa Aga,
und Erlaubt mit mich zuordnen, wolyer Jhu
auch abgelyt Jahr kommen lass, wovon Jhu mich
gesagt, das er unter Jhuer Jhuer ruffen,
"von an mich von dem unruen Seraskier Jhu

Nissa geschunden, so er mich auch überdauert
und es Jhuer gleich dem obigen remittirt,
sein ganzer Discours aber ist in nichts an,
Jhuer bestanden, als das Jhuer auch sagt, es
die mitgebrachte Briefte nicht allein von Jhu,
"achtem Seraskier, sondern auch von dem Jhu
Vefir selbst daru, wolyer mich Jhu auch
alle Jhuer persuadiren wollen, Jhu nach Jhu
abgeben zu lass, Jhuer, das Jhuer Jhuer

difficultaten nicht mit dem vorigen Osman Aga
 getroffen wären, und es ist zwar sehr wohl möglich
 worden, daß sie die bringen jemand anders vor,
 als den vorigen Herrn Hof: selbstem Befehligen
 solte: Ich habe nichts unterlassen, zwar mit aller
 Sorglichkeit zu erwirken, es ist dies nicht ohne
 Mühe, aber ein solches nicht zu verhindern. Das
 Hof. König. daß placidior mit Verhoff, es wird
 in wenig Tagen diese vier expressen Kaffeecken
 von Constantin über das besorgte zuhaußen
 werden, insonderheit aber, es ist sehr wichtig, daß
 diese solte: die also für sich dero gest. und Hof.
 gemaigten resolution gewärtig, was für immer
 fürwerts zu thun seye.
 Von dem vorigen auktuier, so zu Nisa vorbey,
 gangen, habe nicht ein Wort von ihm in
 verfassung bringen können, als es nicht nur bloß
 und allein von dem Janitschary wegen ihrer
 Befehlung getroffen seye, und es dem vorigen
 Kaiser nichts übles seye zugeklungen, sondern
 daß derselbe unser Mann, so ein großes
 gouvernement, wäre abgesetzt worden: Von
 diesem grantz aber ist mir von diesen troubles
 nichts mehr zu hören, nicht ein Wort
 über den Hof zu klagen, als was die bring
 tag zeigt. Von der Notwendigkeit ist mir

Vladimir Abramović

**A LETTER FROM THE COMMANDER OF BELGRADE GENERAL
COUNT O'DWYER TO THE COURT WAR COUNCIL
(HOFKRIEGSRAT) IN 1719, REGARDING THE ARRIVAL OF
OTTOMAN MESSENGER MUSTAFA AGA**

Summary

The presented document is a transcript of a letter of general count O'Dwyer, commander of Belgrade 1718-1722 and commander of temporary administration in Serbia 1718-1720. This document gives valuable insight into rules and procedures of a commander of an important border fort, like Belgrade was at the time. It gives an account of the arrival of Ottoman messenger by the name Mustafa Aga, who carried important letters destined for Vienna. Mustafa Aga asked to be allowed to continue his journey, while demanding that the confidentiality of letters entrusted to him is preserved. General O'Dwyer couldn't allow this to happen without permission from the Court War Council (Hofkriegsrat), so he asked for needed authorization. Besides the transcript of the letter itself, this paper presents several details from the life and career of general count O'Dwyer. The photocopy of the letter is included in the paper.

Key words: John O'Dwyer, Belgrade, Mustafa Aga, Abdulah Pasha, Damad Ibrahim Pasha, Prince Eugene of Savoy, exchange of ambassadors

Чланак примљен: 16. 01. 2012.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 20. 08. 2012.

Исидора ТОЧАНАЦ РАДОВИЋ
Историјски институт
Београд

**ПАРОХИЈЕ И СВЕШТЕНСТВО
ГОРЊОКАРЛОВАЧКЕ ЕПАРХИЈЕ 1772. ГОДИНЕ:
I - Карловачки генералат***

Анстракт: У раду је представљен опис парохија и свештенства у делу Горњокарловачке епархије којим је управљао администратор Алексије Гавриловић. Иако је настао 1773. године, овај документ приказује стање какво је било пре нове расподеле парохија и редукције броја свештеника које су спровеле државне власти током 1772. године. Опис обухвата област Карловачког генералата, неколико насеља Банске крајине преко реке Купе и неколико насеља под цивилном влашћу Загребачке жупаније. Будући да је сачуван план расподеле парохија коју је спровела команда Карловачког генералата, упоређени су подаци о парохијама и свештеницима на том подручју пре и после спроведене редукције.

Кључне речи: Горњокарловачка епархија, Карловачки генералат, парохије, свештенство, администратор Алексије Гавриловић, Срби, Хабзбуршка монархија, 18. век.

Почетком 1773. године, карловачки митрополит Јован Георгијевић (1769-1773) тражио је да му се достави опис парохија и подаци о свештеницима у Горњокарловачкој епархији. Повод за то били су планови о новој расподели парохија које су државне власти почеле да састављају после објављивања Регуламента 1770. године. Одредбама Регуламента озакоњено је раније најављено уједначавање величине парохија на

* Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Од универзалних царстава ка националним државама: Друштвене и политичке промене у Србији и на Балкану* (Ев. бр. 177030).

подручју целе Карловачке митрополије. Предвиђено је да у таквим парохијама, које би имале најмање 100 кућа православних верника, буде постављен само један парохијални свештеник. То је, истовремено, подразумевало и да ће бити смањен укупан број свештеника. Прекобројне, односно свештенике који буду остали без службе, требало је пустити да *изумру* или их поставити на упражњене парохије, наведено је у овом закону. За подручје Војне крајине је посебно истакнуто да број активних свештеника мора да остане онолики колики је био до регулације Крајине и наредбе Дворског ратног савета из 1764. године.¹

Горњокарловачка епархија налазила се у специфичној ситуацији. Настала 1771. године припајањем дела укинуте Костајничко-северинске епархије Карловачко-сењској, обухватала је, највећим делом, простор Војне крајине, Карловачки генералат и Банску крајину, и неколико насеља под цивилном управом Загребачке жупаније. Иако је за горњокарловачког епископа именован, раније костајнички епископ, Јосиф Стојановић, епархија је, у погледу управе, у почетку, била подељена на две области. Делом који се раније налазио у саставу Костајничке епархије, односно Банском крајином, управљао је епископ Јосиф, а за област некадашње Карловачко-сењске епархије именован је администратор, калуђер манастира Врдник Алексије Гавриловић. Такво стање задржало се до 1775. године, када је управу над Горњокарловачком епархијом преузео епископ Петар Петровић.²

Током 1772. године команде Карловачког генералата и Банске крајине су, водећи се Регуламентом, састављале планове нове расподеле парохија у Горњокарловачкој епархији. Овом приликом посветићемо пажњу дешавањима на подручју Карловачког генералата.

Средином октобра 1772. године, заповедник Карловачког генералата фелдмаршал-лајтнант барон Клефелд, послао је готов план расподеле православних парохија Дворском ратном савету. У пропратном писму је навео да је план начињен уз сагласност администратора (Алексија Гавриловића), на основу одредаба Регуламента, али да је током рада искрсло неколико проблема. У многим случајевима заокруживања парохија, објашњавао је он, остајало је 15, па и 20 кућа. Од њих би могле да се формирају парохије, али би оне биле мале и слабе. Иако је приоритет

¹ J. D. Mansi, *Sacrorum conciliorum nova et aplyssima collectio*, ed. J. B. Marin, L. Petit, t. 39, Parisiis 1907, 543-544.

² М. Грбић, *Карловачко владичанство. Прилог к историји Српске православне цркве*, II, Карловац 1891, 195, 205; *Азбучник Српске православне цркве по Радославу Грујићу*, приредио мр Слободан Милеуснић, Београд 1993, 62, 121-122, 183.

био да парохије буду заокружене на 100 кућа, због околности и специфичности локалитета то није могло увек да се спроведе. Због тога неке парохије имаће више, а неке и мање од 100 кућа. Други проблем са којим се генерал Клефелд суочио биле су *Kirchespiele*. Те „црквене игре“ односиле су се на покушаје епископа да, упркос свему, повећа број свештеника у епархији. Генерал Клефелд је скренуо пажњу Дворском ратном савету да, приликом разматрања очекиваних примедби због мањег броја парохијалних свештеника предвиђених овим планом, треба да се руководи одредбама Регулamenta. План команде Карловачког генералата је, преко Илирске дворске депутације, послат митрополиту Јовану Георгијевићу новембра 1772. године. Председник Илирске дворске депутације гроф Колер је том приликом тражио и митрополитово мишљење.³

Митрополит Јован био је веома изненађен и, у најмању руку, незадовољан добијеним планом и околностима у којима је настао, о чему је писао администратору Алексију Гавриловићу, 28. фебруара 1773. године. Ово писмо, између осталог, указује на то да су војне власти, без знања митрополита, спровеле план нове расподеле парохија. Тражење митрополитовог мишљења било је, према свему судећи, само формално.

Већ у првој реченици писма митрополит Јован је навео да команда Карловачког генералата тврди како је поменуто „*раздељеније парохијах*“ учинила „*с поразумевањем вашим*“, тј. Алексија Гавриловића, а Илирска дворска депутација га је обавестила да то није било само са знањем, већ и у његовом присуству. Митрополит је оштро прекорио администратора зато што га ни он, ни епископ Јосиф Стојановић, нису нити једним „*малим известијем*“ обавестили о том подухвату. Тражио је од администратора да, на латинском или немачком језику, хитно састави *спецификацију*, односно детаљан опис дела Горњокарловачке епархије за који је надлежан. Захтевао је податке о томе „*колико је у Генералији Карлштадској прежде тога сад на ново учињенаго раздељенија*“, било парохија, која су села улазила у састав парохија и колико кућа има свако село, као и имена и податке о рукоположењу сваког свештеника који је служио. Митрополит је од Алексија Гавриловића захтевао и изјаву о томе да ли је генералкоманда начинила *раздељеније* са његовим и знањем епископа Јосифа, и уз сагласност тамошњег народа и парохијалних свештеника. Посебно га је занимало да ли су свештеници и народ здвољни новом поделом. Митрополиту Јовану је засметало то што су војне власти *неприкладно*, односно грубо делиле постојеће парохије. Навео је пример

³ АСАНУК, МП“А“, 1772/345.

Плашког који је био једна парохија, а подељен је на две, или место Талајмски које је подељено између пет парохија. Много је насеља која су дељена на две, три па и четири парохије, писао је митрополит Јован. Он је сматрао да парохије не треба *расцепљивати* ако имају нешто мање или нешто више од 100 кућа.⁴

Није познато како се Алексије Гавриловић оправдао митрополиту Јовану, нити да ли је уопште покушао то да учини. Он је, крајем априла 1773. године, послао тражену *спецификацију*, коју ћемо представити у овом раду. Део Горњокарловачке епархије за који је био надлежан обухватао је не само Карловачки генералат, већ и насеља на властелинству Стеничњак у поседу грофова Драшковића, које је било под управом Загребачке жупније, као и мали део Банске крајине преко реке Купе. Опис, у неким сегментима, није био онолико детаљан колико је митрополит тражио и очекивао. У рубрици „Села“, на пример, у највећем броју случајева било је наведено седиште парохије, а не и сва друга насеља која су улазила у парохију. Према томе, и у рубрици „Број кућа“ наведен је укупан број кућа у парохији, а не појединачно по селима, како је то захтевао митрополит. Изузетак је била парохија манастира Гомирје, за коју су наведена сва села и број кућа по селима. Када је реч о парохијланим свештеницима, администратор је био детаљанији; наведени су многи свештеници којих нема у другим пописима, државним или црквеним. Дати су и подаци о њиховом рукоположењу, као и статусу, тј. да ли имају или немају парохију.⁵

Иако носи датум 29. април 1773. године овај документ приказује стање какаво је било пре нове поделе парохија, односно пре јесени 1772. године. Стиче се утисак да је Алексије Гавриловић опис саставио на брзину, вероватно на основу ранијих пописа, и ослањајући се на, не увек тачне, исказе прота или својих служитеља. Због тога се, на пример, појављује разлика у броју кућа на подручју Карловачког генералата у односу на план генералкоманде. Осим тога, нису наведени неки свештеници који су служили током 1772. године, а које су забележиле војне власти. Тако, на пример, у *спецификацији* администратора нема Ђуке Бунчића и Игњатија Латаса, парохијалних свештеника у Плашком, које помиње и митрополит Јован у свом писму. Могуће је да су они у међувремену умрли. Упркос свему, овај документ има велики значај будући да је то последњи опис стања парохија и свештенства у једном делу Горњокарловачке епархије пре редукције коју је спровела држава.

⁴ АСАНУК, МП“Б“, 1773/114.

⁵ АСАНУК, МП“А“, 1773/375.

Када посматрамо опис Алексија Гавриловића и план расподеле парохија команде Карловачког генералата постаје јасно због чега је митрополит Јован Георгијевић био забринут. Поређење не може да се изврши за цело подручје којим је управљао администратор, с обзиром на то да се оно простирало и ван граница Карловачког генералата. Ипак, могу да се упореде подаци за територију четири регименте Генералата.

На подручју Личке, Оточке, Огулинске и Слуњске регименте, према подацима које је прикупио администратор Алексије, било је укупно 6.520 православних кућа. Оне су биле распоређене у 50 парохија, које су просечно бројале 130,4 куће. Најмање парохије биле су на територији Личке регименте са просечно 97,43 куће, а највеће у Огулинској са 181 кућом. Само четири парохије имале су мање од 50 кућа, и то су биле парохија Попина (45 кућа) у Личкој, Свиг у Огулинској (45), Дабар (43) и Студенци и Кленовац (46) у Оточкој регименти. Највећи број парохија - 21, бројале су до 100 кућа, 14 парохија до 150 кућа, пет парохија до 200 кућа. У највеће парохије спадали су: Кореница (321), Вилић и Дољани (350) у Оточкој, Плашки (282), Тржић и Слујница (409) и парохија манастира Гомирје (347) у Огулинској, као и Будачки (339) у Слуњској регименти.

Број парохија није био везан за број свештеника, и у једној парохији могло је да их буде више. Због тога су у опису администратора Гавриловића забележена имена укупно 128 свештеника, од којих 83 *стварна* (wirkliche), а то су они који су имали службу у парохији.⁶ Према томе, на просечно 78,55 кућа служио је један парохијални свештеник. И овде су, од регименте до регименте, постојале знатне разлике. Свештеници у Оточкој регименти били су задужени за најмањи број кућа, у просеку 58,96, а у Огулинској за највећи, у просеку 120,66.

У једној парохији служило је више генерација свештеника из исте породице. Тако су, на пример, у Оточкој регименти у парохији Кореница забележени прота Захарије и његов син Драгутин Орловић, и поп Јован Прица са синовима Василијем и Симеоном; у парохији Брлог служила су браћа Андреј, Василије и Милин Љуботина. У Слуњској регименти у парохији Будачки служио је прота Теодор Мајсторовић са сином Симеоном, као и поп Драгић Михаиловић са синовима или блиским рођацима Марком, Константином и Игњатом. У Плашком, у Огулинској регименти налазили су се поп Георгије Бунчић и његови унуци Јован и Петар, као и Гаврило и Лука Латас.

Алексије Гавриловић је за 45 свештеника из Карловачког генералата забележио да су без парохије. Будући да уз њихова имена није

⁶ Калуђери манастира Гомирје рачунати су као један парохијални свештеник.

наведена никаква примедба, није сасвим јасно да ли они стварно нису имали службу у парохији или је администратор правио свој списак прекобројних свештеника. У сваком случају, у тој групи били су сви свештеници који су рукоположени после 1769. године, њих 12.

Према плану који је начинила и спровела команда Карловачког генералата, на простору који су обухватале Личка, Оточка, Огулинска и Слуњска региметна, било је укупно 6.653 православне куће. Нова организација парохијалне мреже вршена је према принципу да једна парохија треба да обухвата 100 кућа и да у њој служи један парохијални свештеник. Тако су војне власти расподелиле православно становништво у 63 парохије у којима је служио исти број свештеника. Према томе, један свештеник служио је у парохији која је бројала, у просеку, 105,6 кућа. Просечно најмање парохије, са 100 кућа, налазиле су се у Личкој, а највеће, са скоро 121 кућом, у Огулинској регименти. Једина парохија која је остала онаква каква је и раније била, је парохија манастира Гомирје са 10 села и 347 кућа.⁷

Према новој расподели парохија у Карловачком генералату остале су само четири које су имале мање од 100 кућа. То су биле Зрмањска (98) и Попинска парохија (92) у Личкој регименти, а у Огулинској Тоболићка (98) и део места Талајамски који је био издвојен у посебну парохију (22).⁸ Тачно по 100 кућа имало је 25, а више од тог броја 33 парохије. Највеће парохије биле су у Огулинској регименти: Брињска, са 9 насеља и 127 кућа, у којој је служио Јосиф Рајачић, Војнићка, са 3 насеља и 130 кућа, у којој је служио Максим Живковић, и парохија манастира Гомирје са 10 насеља и 347 кућа, а калуђери су рачунати као један свештеник.

Номинално повећање броја парохија са 50 на 63, у суштини довело је до драстичног смањења броја парохијалних свештеника. Од 128 свештеника у Карловачком генералату чак 65 проглашено је за прекобројне, а од 83 активна, колико их је било пре редуције, после 1772. године у служби су остала 63 парохијална свештеника. Тиме су биле погођене скоро све свештеничке породице на овом подручју у којима је, обично, само један члан остао у активној служби. О томе сведоче описи и планови о расподели парохија које је састављао горњокарловачки епископ Петар Петровић током 1775. године, покушавајући са задржи већи број активних свештеника. Тако је, на пример, од три свештеника из породице Бањеглав који су служили у

⁷ АСАНУК, МП“А“, 1772/345.

⁸ Ова парохија је расформирана најкасније 1775. године, а куће православних верника који су јој припадали, распоређене су у друге парохије (АСАНУК, МП“Б“, 1775/241).

Бунићу остао само поп Теодор, од три свештеника из породице Вучковић у Скраду само поп Петар, од три свештеника из породице Прица у Кореници само поп Василије, и тако даље.⁹

Планови епископа Петра из 1775. године указују на то да је држава интервенисала и на подручју које је било под управом Загребачке жупаније. У *спецификацији* Алексија Гавриловића, 1772. године у тој области биле су четири парохије: Стеничњак (са 187 кућа), Утиња (136), Требиња и Моравац (66) и Славско Поље (64). У њима је служило 10 парохијланих свештеника, међу којима је администратор означио 7 *стварних*, тј. активних. Три године касније пописао је укупно 500 кућа,¹⁰ подељених у 3 парохије: Стеничњак (208), Утиња (196) и Славско Поље (96). Службу је задржало пет свештеника: Максим Гаврић, Максим Шкалац, Теодосије Гаћеша, Георгије Гаћеша, и још један Георгије Гаћеша.¹¹

Проблем прекобројних свештеника дуго је оптерећивао епископе и митрополите који, упркос напорима које су улагали, нису могли много да утичу на промену ситуације.¹² У наредним пописима Горњокарловачке епархије, као на пример 1777. године, та категорија свештеника више се не помиње.¹³

Опис дела Горњокарловачке епархије у надлежности администратора Алексија Гавриловића данас се чува у Архиву Српске академије наука и уметности у Сремским Карловцима, у фонду Митрополитско-патријаршијски архив „А“. Састављен је на немачком језику. Иако носи печат и потпис администратора Алексија, стиче се утисак да га је записивао, а можда и састављао, неко коме је немачки био матерњи језик. Та особа је називе насеља и имена свештеника записивала по слуху и на начин карактеристичан за људе са немачког говорног подручја. Тако је, на пример, Будачки наведен као Mudachky, Висућ као Bissuch, Зрмања као Szermane, и друго. На исти начин навођени су и свештеници, као на

⁹ АСАНУК, МП“А“, 1775/241.

¹⁰ Велика разлика у броју кућа на овом релативно малом подручју (47) која се појавила у наведеним документима, највероватније је последица незнања администратора Алексија Гавриловића и његовог недовољног познавања области којом је управљао. Веће миграције, којима би могло објаснити повећање броја кућа, нису забележене у посматраном периоду.

¹¹ АСАНУК, МП“А“, 1773/375; 1775/241.

¹² Више о томе у: И. Точанац Радовић, *Захтеви и жалбе Горњокарловачке епархије на Народно-црквеном сабору 1781. године*, Зборник о Србима у Хрватској 9 (2012).

¹³ АСАНУК, МП“А“, 1777/309.

Исидора Точанац Радовић

пример, Pablicza (Павлица), Panieglab (Бањеглав), Bazta (Баста), Sussniar (Шушњар), Vullath (Булат).

Приређујући овај документ, интервенисали смо само код писања датума. Скраћенице за називе месеца, уобичајене у документима на немачком језику, заменили смо савременим називима. Тако је, 7ber промењено у September (Sept.), 8ber у Oktober (Okt.), 9ber у November (Nov.), а Xber, Dber и Dbris у Dezember (Dez.).

* * *

Плашки, 29. април 1773. године

Опис парохија и свештенства у делу Горњокарловачке епархије којим је управљао администратор Алексије Гавриловић.

BESCHREIBUNG

Der Carlstädter Diaeces, wie viel in derselben an Ortschaften, Hauser, dann wirckl[iche]: Pfahrsers, und dan ohne Pfahr befindlich, wie auch der Zeit, wann solche zu Pfahrsers angestellt worden, mit Unterschied, wie die Millitar- und Provincialische Iurisdictionen eingetheillet sind, alß

Ortschaften	Anzahl der Hauser	Vor- und Zunamen deren Pfahrsers	Geistliche			die Zeit ihrer Anstellung
			Wirckl: Pfahrsers	den ohne Pfahr	Zahl beeder	
Liccaner Regiment						
Plotcha	80	Protopopp Alexia Pablicza	1	-	2	30. Nov. 1742.
		Mihailo Draganich	-	1		10. Juny 1768.
Mogoricz	109	Joan Millojevich	1	-	4	15. Dez. 1762.
		Thoma Radakovich	1	-		17. May 1746.
		Nicola Radakovich	-	1		25. Aprill 1739.
		Marco Illich	-	1		24. Juny 1772.
Vrebacz	125	Sava Bogdanovich	1	-	3	19. Juny 1764.
		Rada Negovan	1	-		13. Juny 1764.
		Georgi Dragosavaz	-	1		28. Juni 1772.

Парохије и свеиџенство Горњокарловачке епархије 1772. године...

Ortschaften	Anzahl der Hauser	Vor- und Zunamen deren Pfahrrers	Geistliche			die Zeit ihrer Anstellung
			Wirckl: Pfahrrers	den ohne Pfahr	Zahl beeder	
Ostraviza	80	Vasilie Dinich	1	-	1	15. May 1764.
Siroka Kulla	120	Pantelia Milleusnicz Lazar Rassich	1 -	- 1	2	14. Febr. 1749. 17. Juny 1761.
Szmlan und ein Theil von Divoselo	78	Andre Bogich	1	-	1	20. Juny 1755.
Divoselo	97	Jovan Vujnovich Stephan Vujnovich	1 -	- 1	2	15. Okt. 1746. 16. Aprill 1767.
Podchidel	74	Mihail Vitas	1	-	1	3. May 1745.
Medak	167	Peter Radosevich Joan Lustina Joan Radich	1 1 -	- - 1	3	25. Marty 1758. 23. Aprill 1767. 24. Juny 1769.
Radoch	128	Joann Deanovich Lukas Chubrin Sava Lichina	1 1 -	- - 1	3	20. Sept. 1746. 30. May 1756. 1. Aprill 1768.
Szermane	146	Georgia Pupovaz Melletie Berkich Marco Bogunovich	1 1 -	- - 1	3	8. Dez. 1740. 26. Marty 1767. 5. Jully 1755.
Poppina	45	Mihail Pochucha	-	1	1	27. Januar 1766.
Unter Grachaz	137	Luca Radakovich Grigorie Millas	1 1	- -	2	8. Nov. 1750. 9. Dez. 1767.
Ober Grachaz	149	Stephan Ugarkovich Illia Dobrievich Joann Ugarkovich	1 1 -	- - 1	3	18. Dez. 1743. 30. May 1759. 13. Jully 1772.
Bruvna	95	Stojan Obradovich Peter Skervich Damian Sorich	1 1 -	- - 1	3	25. Febr. 1762. 8. Aprill 1767. 8. Nov. 1750.
Massin	54	Peter Negovan	1	-	1	13. Aprill 1762.
Bissuch	81	Alexie Kosanovich	1	-	1	6. Januar 1762.
Mutilich	68	Illia Mathievich Marco Herakovich	1 -	- 1	2	28. Aug. 1739. 14. Aprill 1767.
Komich	65	Pavel Pavlicza	1	-	1	18. Okt. 1753.
Szredna Gora	74	Joseph Bazta	-	1	1	30. Januar 1757.

Исидора Точанац Радовић

Ortschaften	Anzahl der Hauser	Vor- und Zunamen deren Pfahrs	Geistliche			die Zeit ihrer Anstellung
			Wirkl: Pfahrs	den ohne Pfahr	Zahl beeder	
Mekinar	96	Protopopp Peter Bazta	1	-	1	22. April 1736.
Podlapach	73	Illia Gerbich	1	-	1	2. Febr. 1765.
Jossan und Petian	100	Stephan Egich Simeon Egich	1 -	- 1	2	22. April 1738. 17. Sept. 1765.
<i>Summa</i>			<i>29</i>	<i>15</i>	<i>44</i>	
Ottochaner Regiment						
Koreniza	321	Protopopp Saharia Orlich	1	-	6	20. May 1747.
		Jovan Priza	1	-		20. Nov. 1736.
		Vasilie Priza	1	-		5. Sept. 1764.
		Simeon Priza	1	-		11. May 1764.
		Dimitrie Skoriz	1	-		15. Juny 1761.
		Dragutin Orlich	-	1		24. Nov. 1760.
Kerbaviza Dernovaz und Kossian	98	Sava Knezevich Stojan Seber	1 -	- 1	2	4. Sept. 1763. 3. Januar 1760.
Buniz	94	Chiril Panieglab	1	-	3	25. Juny 1749.
		Theodor Panieglab	1	-		13. Aug. 1763.
		Joan Panieglab	-	1		5. Aprill 1772.
Debelo Berdo	102	Stojan Sobata	1	-	3	25. Marty 1764.
		Abram Derlan	1	-		1. Juny 1763.
		Mihat Stankov	-	1		4. May 1772.
Verhovine	194	Vuk[...] ¹⁴ Popovich	1	-	4	27. Jully 1762
		Damian Knesich	1	-		23. Aug. 1762.
		Thome Chudich	1	-		15. Aug. 1763
		Abram Peinovich	-	1		2. Januar 1771.
Villicz und Dollane	350	Protopopp Theodor Ivanchevich	1	-	7	4. May 1747.
		Vasilie Massich	1	-		16. Aprill 1727.
		Philip Massich	1	-		22. Aprill 1762.
		Lazaruz Skenssich	1	-		10. Okt. 1759.
		Theodor Popovich	1	-		9. Marty 1769.
		Philip Bossichkovich	-	1		23. May 1770.
		Joan Popovich	-	1		27. Febr. 1768.

¹⁴ Име је исправљано и не може да се прочита.

Парохије и свеиџенство Горњокарловачке епархије 1772. године...

Ortschaften	Anzahl der Hauser	Vor- und Zunamen deren Pfarrers	Geistliche			die Zeit ihrer Anstellung
			Wirckl: Pfarrers	den ohne Pfahr	Zahl beeder	
Dabar	43	Marco Sussniar Millak Lussaich	1 -	- 1	2	8. Nov. 1715. 13. Aprill 1764.
Berlog	115	Andrei Lubotina Manoilo Pavlovich Vasilie Lubotine Millin Lubotine	1 1 1 -	- - - 1	4	26. Aprill 1748. 4. Okt. 1738. 8. Okt. 1744. 8. Nov. 1748.
Ober und Unter Kossen	170	Theodor Javorina Millivoj Kokotovich Milleta Staka	1 1 1	- - -	3	9. Marty 1741. 4. Juny 1760. 4. Januar 1768.
Stutenzi und Klenovaz	46	Theo[do]sie Dragass	1	-	1	8. Juny 1767.
<i>Summa</i>			26	9	35	
Oguliner Regiment						
Brinde oder Prin	127	Abram Rajachich Josiph Rajachich	1 1	- -	2	6. Dez. 1748. 10. Sept. 1756.
Ottok und Munieva	75	Radoiza Klarich Alexie Klarich	1 -	- 1	2	4. Marty 1736. 12. Aprill 1762.
Dubrave	100	Lazar Mischevich Jandrie Mischevich	1 -	- 1	2	15. Aprill 1757. 15. Aprill 1772.
Therssich und Szluinsiza	409	Nicola Jagotich Milleta Glabass Kuzman Knezovich Theodor Illich Alexie Gachessa Marco Mirchich Kusman Maganza Peter Glabass	1 1 1 1 - - - -	- - - - 1 1 1 1	8	7. Aug. 1762. 25. Marty 1727. 6. Okt. 1754. 2. Febr. 1765. 14. Januar 1747. 3. Jully 1761. 2. Febr. 1767. 2. Febr. 1772.
Svieg	45	Vasilie Barach	-	1	1	25. Aprill 1762.
Jesseniza	63	Trifun Gerba Simat Gerba	1 -	- 1	2	12. May 1702. ¹⁵ 6. Marty 1755.
Plasky	282	Gabrilo Latas Georgi Bunchich Joan Bunchich Luca Latas Philip Dokmanovich Peter Bunchich	1 1 - - - -	- - 1 1 1 1	6	28. Okt. 1741. 25. Januar 1725. 14. Aprill 1761. 8. Nov. 1753. 3. Aprill 1765. 4. Januar 1770.

¹⁵ Овде је вероватно начињена грешка у преписивању.

Исидора Точанац Радовић

Ortschaften	Anzahl der Häuser	Vor- und Zunamen deren Pfarrers	Geistliche			die Zeit ihrer Anstellung
			Wirckl: Pfarrers	den ohne Pfahr	Zahl beeder	
Dressniza	69	Kolster Gomirje				
Jassenak	3					
Vittuin	19					
Hrellin	4					
Gomirje	50					
Verbovsko	20					
Moraviza	73					
Dujanzi	18					
Mariental	40					
Ponique	51					
<i>Summa</i>			[12]	[12]	[24]	
Szluiner Regiment						
Periasiza	183	Gabril Pavich Ostoja Sudar Adam Sudar	1 1 1	- - -	3	23. April 1745. 16. Aug. 1757. 2. Febr. 1767.
Poloje	104	Theodor Saraz Blagoe Vuklakiz	1 -	- 1	2	14. April 1767. 15. Aug. 1760.
Ober, Miter und Unter Mudachky	339	Protopopp Thodor Maistorovich Dragich Mihailovich Radan Tomassevich Marco Mihailovich Kostatin Mihailovich Simeon Maistorovic Ignat Mihailovich	1 1 1 1 - - -	- - - 1 1 1	7	6. Januar 1747. 16. Aug. 1744. 12. Januar 1748. 23. Marty 1769. 6. Aug. 1759. 23. April 1760. 6. Aug. 1763.
Klokoch	72	Peter Maistorovich Luka Bavich	1 -	- 1	2	16. Juny 1764. 10. Nov. 1764.
Kerstinie	104	Marco Sivkovich	1	-	1	12. Mart 1754.
Bojniz	132	Maxim Sivkovich Radonia Sivkovich Vasilie Hejdinovich	1 1 -	- - 1	3	12. Marty 1754. 16. May 1759. 25. Marty 1768.
Tussilovich	104	Peter Madiechich Lazar Polojaz	1 -	- 1	2	6. May 1759. 29. Juny 1772.
Ober und Unter Skrat	170	Staneo Vuchkovich Peter Vuchkovich Lazo Vuchkovich	1 1 -	- - 1	3	6. Nov. 1758. 16. Nov. 1758. 3. Mart 1768.
Plagai und Kremen	90	Gabril Novakovich Simeon Strika	1 -	- 1	2	1. Dez. 1758. 1. Nov. 1770.
<i>Summa</i>			16	9	25	

Парохије и свеиџенство Горњокарловачке епархије 1772. године...

Ortschaften	Anzahl der Hauser	Vor- und Zunamen deren Pfahrsers	Geistliche			die Zeit ihrer Anstellung
			Wirckl. Pfahrsers	den ohne Pfahr	Zahl beeder	
Kleiner Banalist diesseits der Klina						
Platussa	80	Protopopp Thoma Lapchevich	1	-	1	25. Dez. 1747.
Bovich item	106 50	Marco Jakssich	1	-	4	3. Sept. 1756. 12. Marty 1767. 26. Okt. 1763. 1760.
		Simeon Mravovich	1	-		
		Damian Joanovich Theodor Pruich	- -	1 1		
Ober und Unter Kyrin	180	Vasilie Vullath	1	-	3	9. Marty 1768. 23. Aprill 1759. 27. Jully 1772.
		Peter Mathievich	1	-		
		Vasilie Vidovich	-	1		
Berniavaz	110	Simeon Pastaicz	1	-	3	30. May 1763. 12. Marty 1767. 27. Jully 1772.
		Maxim Riman	1	-		
		Stephan Millichevich	-	1		
Chemerniza	79	Theodor Vranesevich	1	-	1	21. Marty 1769.
Berna	186	Joanes Popovich	1	-	5	5. Marty 1749. 19. Juny 1758. 8. Febr. 1767. 22. Marty 1769. 29. Juny 1772.
		Marco Puskar	1	-		
		Joann Terkula	1	-		
		Joseph Popovich	-	1		
		Sava Parak	-	1		
Topusky	36	Lazar Milliz	1	-	1	24. Dez. 1772.
<i>Summa</i>			<i>12</i>	<i>6</i>	<i>18</i>	
Agramer Comit						
Stenichniak	187	Protopop Danil Gabrich	1	-	3	14. Marty 1756. 14. Aprill 1761. 20. Marty 1769.
		Theodor Masslich	1	-		
		Maxim Gabrich	-	1		
Drebina und Moravzi	66	Theodor Jurass	1	-	2	23. Dez. 1747. 8. Dez. 1763.
		Mihail Jurass	-	1		
Uttina	136	Georgi Gachessa	1	-	3	1. Dez. 1744. 7. Dez. 1772 5. Dez. 1772.
		Theodosie Gachessa	1	-		
		Georgi Gachessa	1	-		
Slavsko Polie	64	Sava Vuchinich	1	-	2	13. May 1748. 12. Juny 1764.
		Maxim Skalaz	-	1		
<i>Summa</i>			<i>7</i>	<i>3</i>	<i>10</i>	

Исидора Точанац Радовић

Plasky
den 29ten Aprill 1773.

(m.p.) Alexius Gawrilowitz
administrator

/на полеђини/
Conscriptio
Dioecesis Carlostadiensis
in G[ene]ralatu Carlostadiensis
Nº 8

(АСАНУК, МП,,А,, 1773/375)

Isidora Točanac Radović

**THE PARISHES AND THE CLERGY IN EPISCOPACY
OF GORNJI KARLOVAC IN 1772:
I - KARLOVAC MILITARY-DISTRICT
(KARLSTÄDTER GENERALAT)**

Summary

In the early 70's of the 18th century, Habsburg authorities started a process of size equilization of orthodox parishes in the Metropolis of Karlovci. According to the applied principle, one parish should cover at least 100 houses, and there should be only one priest. That process also happened in Episcopacy of Gornji Karlovac which included the territory of two military-districts (Karlstädter Generalat and Banalgrenze) and a few villages under civilian administration of Zagreb County.

In 1772, Karlovac military-district command, made and carried out a plan of the new organization of orthodox parishes. After reviewing the plan, Metropolitan Jovan Georgijević required from Aleksije Gavrilović to make urgent specification, that is the detailed description of the parishes and the clergy in the part of Episcopacy of Gornji Karlovac under his administration. At the end of April in 1773, he finished the specification and sent it to Metropolitan Jovan. Aleksije Gavrilović administrated the part of Episcopacy which included, not only the territory of Karlovac military-district, but a few villages as well, from Count Dršković's estate and also a few villages from Banalgrenze. Although this document's date is 29th April 1773, it presents the real situation as it was before the new parishes' organization, before the autumn of 1772.

This paper compares the information about clergy and parishes, before and after the reduction made by the authorities. It was possible to compare the data only for the territory of Karlovac military-district (the region of the regiments settled in Lika, Otok, Ogulin and Slunj) which could be found in both documents. Although the number of parishes was increased by authorities from 50 to 63, the number of the priests was drastically reduced. Out of 128 priests in Karlovac military-district, noted by Aleksije Gavrilovic, only 63 kept the service, and 65 of them were made redundant by the authorities.

Keywords: Serbs, Habsburg Monarchy, 18th century, Episcopacy of Gornji Karlovac, Karlovac military-district, Parishes, Clergy, Aleksije Gavrilović.

Чланак примљен: 30. 03. 2012.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 20. 08. 2012.

Јелена ИЛИЋ
Историјски институт
Београд

УРБАР НАСЕЉА КОВИН (1771. ГОДИНА)*

Анстракт: Подаци из Урбара сведоче о резултатима милитаризације и колонизације насеља Ковин у саставу Немачке банатске регименте. Урбар садржи неколико делова, од којих су овом приликом приређени његов први део – 65 одредби о уређењу места, и последњи део – сумарни списак земљишних власника и парцела у њиховом поседу. У њима је садржан опис граница и делова атара, као и стање у погледу изградње општинских објеката, насељавања колониста и поделе земљишних поседа српским староседеоцима и колонистима.

Кључне речи: Ковин, Немачка банатска регимента, урбар, 18. век, милитаризација, колонизација.

Насеља Панчевачког дистрикта имала су статус пограничних још од 1739. године, када је граница између Хабзбуршке монархије и Османског царства успостављена на току реке Дунав од Земуна до Оршаве. Демографска и економска слика насеља у области између Дунава, Тисе и Тамиша, значајно је измењена у околностима њихове милитаризације и колонизације у периоду 1764–1774. године.¹ Свеобухватност промена посведочена је у Урбару насеља Ковин.² У њему се

* Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Од универзалних царстава ка националним државама: Друштвене и политичке промене у Србији и на Балкану* (Ев. бр. 177030).

¹ О насељима Панчевачког дистрикта, па и о Ковину у 18. веку, до сада најисцрпније у: С. Пецињачки, *Панчевачки дистрикт 1717–1773*, Нови Сад 1985, 155–170; Исти, *Граничарска насеља Баната (1773–1810)*, II том, Нови Сад 1985, 438–451.

² Књига *Urbarium von Kubin* се налази у приватном власништву. Урбаре појединих насеља треба разликовати од правних аката истог назива којима је држава уређивала обавезе и права сељака у односу на феудалце у већим историјским и административним областима, попут урбара за Славонију и Срем (1737. и 1756), Угарску (1767) и Банат (1780).

помињу послови који су у општини обављани током 1770. и 1771. године, па се може закључити да је највероватније настао током друге половине 1771. године. Како је још 1769. године састављен један општи „Урбар Немачке банатске граничарске регименте за општине Опово, Сефкерин, Јабуку, Немачко и Српско Панчево, Старчево, Брестовац, Омољицу и Ковин”, претпостављамо да су у ово време настале и друге, појединачне урбарске књиге наведених насеља.³

Ковински урбар садржи неколико целина. У првом сегменту детаљно је описан атар насеља, а његове границе и делови (потеси) приказани су са становишта положаја у односу на реку Дунав, њену притоку Поњавицу и мочвару Црну бару (*General Beschreibung und Haupt Anmerkungen*). Најпре је описан плодан терен на узвисини (*Erster Theil*, у тачкама 1–48), а затим мање подесан терен подложен плављењу (*Zweiter Theil*, у тачкама 51–65) – делови атара који су се међусобно разликовали по квалитету и могућностима коришћења. Потом су приложени нацрти за изградњу нових јавних зграда у месту, одобрени од стране Дворског ратног савета маја 1771. године, и то, римокатоличке жупне цркве, жупног дома, школе, смештаја за службенике и општинске зграде (*Erstlich folgen die Beschreibungen deren Privat-Gebauden, samt denen von einem Hochlöblichen Kayserl: Königl: Hof Kriegs Rath herausgegebenen Rissen*).⁴ Ови објекти типског изгледа и намене постојали су у свим плански изграђеним насељима са колонизованим римокатоличким становништвом и чинили су њихово урбано језгро.⁵ Највећи број страница књиге чине појединачни земљишни листови кућних старешина у насељу на којима су убележени бројеви и описане границе парцела у њиховом власништву (*Folgen die Apertinentien zu vorbeschriebenen Dorff, mit den nahmentlichen Einbegrief deren Besitzern*). Земљишни власници пописани су као „милитари” и „Раци” – групе у које су разврстани колонисти са једне и затечени српски

³ Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA), Kriegsarchiv (KA), Hofkriegsrat (HKR), 1772 – 39 – 21: *Urbarium bey dem kaiser: königlichen detusch: banatischen Granitz Regiment von denen Gemeinden Opawa, Sefkerin, Jabuka, daitsch – und razische Panzova, Starzova, Prestovaz, Homoliza und Cubin*. Идентичан примерак сачуван је и под сигнатуром: КА, НКР, 1769 – 4 – 17, folio 5-15.

⁴ У тачкама 3 и 4 Урбара помињу се старије грађевине у месту – католичка капела, православна црква, тридесетница (царински уред) и стражарница, као и оне које су изграђене до маја 1771. – млин, колара, ковачница, пекара и два моста преко Поњавице.

⁵ Планови насеља Немачке банатске граничарске регименте приказани су у: E. Roth, *Die planmäßig angelegten Siedlungen im Deutsch-Banater Militärgrenzbezirk 1765–1821*, München 1988.

становници са друге стране. На крају, приложен је и сумарни преглед земљишних власника и парцела у њиховом поседу (*Summarische Inhalt-Tabellen oder Ballanz der vorbeschrieben Apertinentien*). Овом приликом објављујемо први и последњи сегмент Урбара – 65 одредби о уређењу земљишних прилика (I) и сумарни списак свих власника земљишних парцела у месту (II).

Подаци сведоче како о економским тако и о демографским приликама у насељу. Године 1764. државна комисија је спровела пописивање домаћинстава у местима Панчевачког дистрикта и њихове старешине разврстала, у зависности од статуса за који су се определиле, у групе цивила и милитара (граничара). Већи број домаћина у Ковину изјаснио се за задржавање цивилног статуса, а тиме и нужно исељење.⁶ Уследила је милитаризација насеља, током које су већ до 1767. године делимично исељени староседеоци и досељени нови становници – ислужени или прекобројни војници римокатоличке вероисповести из гарнизонских регименти, којима је додељена улога граничара у месту. Број српских домаћинстава у Ковину постепено је смањиван, па је тако од 242 домаћинства 1764. године преостало 103 домаћинства 1771. године. Нећемо погрешити ако српска домаћинства пописана у Урбару прихватимо као већином староседелачка, будући да је више од половине имена њихових старешина забележено и у последњем попису спроведеном уочи милитаризације. Нови „Раџи“ у списку земљишних власника у Урбару били су такође српски досељеници, са изузетком последња четири убележена домаћина влашког имена. О практично цивилном статусу „Раџа“ у односу на „милитаре“ сведочи, поред у посебној тачки Урбара јасно дефинисане обавезе плаћања контрибуције, десетине и такси, и опомена забележена уз имена српских власника земље да исплате заостале дажбине за 1771. годину.

Колонисти су насељавани по тачно одређеном плану. Подела земљишних парцела предвиђена је за 190 колониста, припадника новоосноване граничарске компаније у овом месту. Међутим, у њиховој групи стварно је попуњен 181 земљишни лист. Последњи уноси, почев од власника под редним бројем 119, начињени су графитном оловком уместо мастилом, што значи да су накнадно унети и да су се односили на недавно приспеле колонисте. Број колониста-граничара био је и нешто мањи, ако се у обзир узму они који су убрзо напустили место (одатле уз

⁶ Д. Ј. Поповић – Ж. Сечански, *Грађа за историју насеља у Војводини од 1695. до 1796*, Нови Сад 1936, 91–93.

четири имена белешка „ist ausgetreten” или „deserteurt”), као и они који су у међувремену преминули и иза себе оставили удовице (уз једно име је забележено „ist gestorben”, а у три случаја име удовица). Забележена је и тачна сума новца коју су појединци доували државној каси на име трошкова за изградњу куће и прибављање основних средстава за започињање производње. Примера ради, уз име Михаела Нађа, колонисте под редним бројем два, стоји напомена да је 1770. године задужио 154 форинти и 27 крајцара ерарског улагања. Уз име трећег колонисте, Антона Мајера, наводи се задужење од 180 форинти и 38 крајцара према државној каси од исте године. Уобичајено је да се колонисти сматрају и називају „Немцима”, али они то, у половини случајева овог списка, нису били. Иако су према устаљеној пракси имена у војничким пописима германизована, у приближно половини презимена ковинских колониста задржала се препознатљива основа словенских, мађарских или, ређе, влашких именских облика.

Урбар пружа увид у то како је извршена подела земљишта у једном милитаризованом и колонизованом насељу. По свему судећи, земљиште које су обрађивали колонисти и староседеоци налазило се у различитим деловима атара, али су његово парцелисање и подела извршени истом приликом и на исти начин. Држава је за колонисте предвидела поделу уједначених парцела, додељујући сваком по 578 клафтера за окућницу и по 15 јутара ораница и 10 јутара ливада за обраду.⁷ Оранице су биле подељене на три једнаке парцеле и размештене у три различита дела атара (потеса) – по 5 јутара за летње усеве, зимске усеве и угар. Ливаде које су им додељене налазиле су се у два различита дела атара, по 5 јутара на неплављеном и 5 јутара на плавном терену. На тај начин се на кошење могло рачунати и током сушне године. Земљишни посед је требало да задовољи потребе сопственог издржавања и то „гратис”, јер су уживаоци били ослобођени од дажбина према држави. Наглашено је да свештеници, официри и службеници немају право да потражују ово земљиште нити било какве привилегије на штету колониста. Коначно, обрађивање земљишта и друге активности у општини стављене су под надзор команданта компаније.

За разлику од колонистичких, земљишни поседи српских домаћинстава нису били једнаких величина, па се у појединачним случајевима њихова површина кретала између 5 и 75 јутара ораница и од

⁷ *Јутро* је обухватало 1600 квадратних клафтера и било еквивалент површини од 0,575 хектара, у: М. Влајинац, *Речник наших старих мера – у току векова*, 2. свеска, Београд 1964, 322.

7 ½ до 112 ½ јутара ливада. Поједини власници имали су оранице површине од по 5, 10, 15, 20, 25, 30, 40, 50, 60 или 75 јутара. Укупни посед њихових ливада увећан је додатком на плављеном терену, који је износио тачно једну половину неплављених ливада истог власника. На основу ових правилности може се закључити да је расподела земље током милитаризације захватила и део атара који су обрађивали староседеоци. Како је описано у једној тачки Урбара, земљиште је српским домаћинствима подељено према „њиховом захтеву и слободној вољи”, измерено као целина и поименично приказано у посебној секцији урбара. Из земљишних листова појединих српских земљишних власника произилази да су њихове оранице такође имале структуру три парцеле размештене у три различита потеса (на пример, посед од 10 јутара ораница обухватао је три парцеле од по 3 1/3 јутра, а посед од 20 јутара три парцеле од по 6 2/3 јутара). Као пример ће послужити земљишни посед Николе Попова који је обухватао 20 јутара ораница (три парцеле ораница по 6 2/3 јутра) и 30 јутара ливада (20 јутра неплављених и 10 јутара плавних).

Осим по величини појединачни поседи староседелаца и колониста разликовали су се и по структури. Због државне намере да их усмери искључиво на земљорадњу, колонисти су уживали поседе који су садржали сразмерно већи удео ораница него ливада (60% напрема 40%), док су староседеоци уживали поседе у којима је већа површина била под ливадама него под ораницама (ако се у укупни посед урачунају и резервне површине ливада). Од 103 српска домаћинства 10 је било без ораница, али ниједно од ових домаћинстава није било без ливада. Код чак 63 домаћинства (67,74% свих домаћинстава са ораницама) оранице су биле мање или једнаке колонијалним – од 5, 10 или 15 јутара. Са друге стране, 51 домаћинство (49,5% свих староседелачких домаћинстава) располагало је ливадама већим од колонијалних – од по 15 и више јутара. Већи удео ливада од ораница у појединачном поседу несумњиво је био појава условљена професионалном оријентацијом српских домаћинстава на сточарство и трговину стоком. Највећи земљишни посед у насељу имао је Стеван Теодоровић, власник 75 јутара ораница и 112 ½ јутара ливада, од којих 75 јутара на неплављеном и 37 јутара и 800 клафтера на плавном терену.

У целини посматрано, ковински атар укупне површине 11499 јутара и 1466 клафтера, био је непосредно искоришћен за земљорадњу на 73,10% своје површине (под окућницама, ораницама и ливадама). У преостали део атара убрајало се некорисно земљиште (мочвара Црна бара) и земљиште за заједничко коришћење (пашњаци и површине

предвиђене за сађење шуме). Према подацима Урбара, целокупни земљишни посед резервисан за 190 планираних колониста обухватао је 42% атара, тј. укупно 4818 јутара и 1020 клафтера површине (2850 јутара ораница, 1900 јутара ливада, по 950 на плавном и 950 неплавном терену, и 68 јутара и 1020 клафтера за окућнице). Земљишни посед 103 српска домаћинства обухватао је 31% целокупног ковинског атара или укупно 3587 јутара и 800 клафтера (1675 јутара ораница и 1912 јутара ливада, од којих 1275 јутара на неплављеном и 637 јутара и 800 клафтера на плавном терену).

Обрадиве парцеле приказане су као идеално премерене, што оставља простор за сумњу у могућности реализације овакве расподеле на терену. Одступања у односу на начела поделе морала су бити барем минимална, како се показало у неким другим случајевима (подела земље граничарима у Идвору 1769. године).⁸ И поред тога, извор се може прихватити као веродостојан показатељ резултата државне интервенције, како у погледу милитаризације и колонизације насеља пограничних области, тако и у домену аграрних прилика. Економски преображај овог подручја темељио се на стварању и учвршћивању индивидуалног земљишног поседа.

У транскрипту одредби и сумарног извода Урбара задржане су све језичке и правописне одлике оригинала, са изузетком интервенција у погледу писања великог слова именица према савременом правопису и разрешења малобројних скраћеница. Курзивом су означени само они термини који су у оригиналу, ради уочљивости, исписани црвеном бојом. У оригиналу првог дела Урбара недостају чланови 49 и 50.

⁸ С. Пецињачки, *Индивидуална расподела земље идворским граничарима 1769. године*, Зборник Матице српске за историју 7 (1973), 124–128.

I

Urbarium von Kubin

General Beschreibung und Haupt Anmerkungen

Erster Theil

1. Was von Dorf überhaupt

Kubin ein dem löbl[ichen] Bannater Teutschen Infanterie Regiment einverleibtes Gränitz Militar Dorf, ist vorhin von lauter Raitzen bewohnt gewesen, nunmehr aber a proportione der Größe dieses Grundes mit einer complete Compagnie vermehret worden;

2. Docirung des Compagnie Standes

Der complete Stand dieser Compagnie bestehet in 200 Köpfen, alß 1 Hauptmann, 1 Ober- und 1 Unterlieutenants, 1 Feldwäbl, 1 Fourier, 1 Führer, 6 Corporale, 1 Fourierschütz, 3 Spilleuthe, 8 Gefreyten, 2 Zim[m]erleute, 174 Gemeine;

3. Was von Privat Gebäude vorhin allda waren

Dieses Dorf bestunde vormals in einer Catholischen Capellen, und einer Graeci Ritus non uniti Pfare Kirchen, einen Dreisigstamt und einen Wacht Hauß, von zwey Zimeren, und Stallung zu Unterbringung 1 Unter Officier und 11 Gemeine;

4. Von Vermehrung deren Dorfs und Privat Gebäuden

Seit den Monath May 1771 neu erbaut worden, 1 gedoppelte Roß-Mühle, 1 Wagnerey, ut *Sectio 3, Lit[tera] V*, 1 Schmidten, *Lit[tera] W*, und mit Bewilligung der Com[m]ihson 1 Tutchan, *Lit[tera] X*, dan 2 Brücken über die Boynavicza von Camerale erbaut, nebst diesen auch eine Beckerey, *Lit[tera] O, ab Ararrio*;

5. Von der Dorfs Lage und Schantz

Die Dorfs Lage ist auf einer sehr angenehmen etwas erhöhten Ebene, so sich am Ende des Dorfs in einen förmlich gespitzten Winkel zusammen schließet, auf dessen Schluß auch eine irregulaire Schantz, oder kleines Observations-Forts, *Sectio 5*, so von Erden aufgeworfen ist, in welchen mann so weit das Aug[e] reicht den Donau-Stromm, übersehen kann;

6. Von der Aussicht dieser Schantz

Diese Schantz, dominirt auch nicht nur allein die Gegend der Donau diesseits, sondern denjenseits Preteppt: eine stund *Versus Occidens* entfernten, und mit einer Mauer befestigt oder umschloßenen Ort Semendria und dessen Gegend, die Figur dieses Orts beweiset Sectio 4;

7. Vortheile von der Dorfs Schantz

Weiters könnte man sich Vortheile von dieser Schantz versprechen; Wenn solche reguliret, und in einen defensiven Stand gesetzt, dann die Escarpe mit einer Mauer um so mehr gefüttert würde, /:welches aber von aller unterthänigst angezeigt wird, ob bey jetzo gesetzten Sistemate solches thunlich, oder allenfalls bey nöthigen Zeiten es veranlasset werden wolte:/ inmassen dieser Zeit die aus denen Plossicher Dorfs Inundirten Grund anhero komende so genannte Buinavicza eine sehr starcke Force zumalen bey großen Gewässer an diese Schantze hat, wo durch sothane Anbrellung sich vieles erdreich hinvon versenket, so das successive diese Vortheile bis zum feindlichen Gebrauch unbrauchbar;

8. Die Buinavicza theilet sich in zwey Theilen

Dieses Buinavicza Flüßel theilet sich am Fuß dieser Schantz *Vers[us] Merid[iem]* in zwey Theile, dergestalten, das sich der eine Theil hinvon um die erhöhte Schantz *Vers[us] Orri[entem]* herum ziehet, und sodann seinen Lauf längst des Dorfs, und des Dorfs inunDIRTEN Grund in den angränzenden Gayer District continuiret, welcher Theil auch den Nahmen Buinavicza behält;

9. Von der Donauvicza

Der anderte Theil aber schwencket sich von da gerade *Vers[us] Merid[iem]* mit 600 Klafter Länge in die Donau, so auch von darum den Nahmen Donauvicza hat;

10. Der Ursprung von der Buinavicza ist nicht lediglich aus der Donau

Der Ursprung dieser Buinavicza, will zwar das Ansehen geben, als wann solcher Positivment aus den Donau-Stromm herkäme, nachdeme aber zugleich ersichtlich, daß, da oftmals die Donau dergestalten bey trockenen Zeiten eingefallen, dass das Wasser den Ursprung der Buinavicza gar nicht mehr erreicht, und dennoch solche in dieser Gegend noch flüssig, so kann gründlich Presuponirt werden, das sie einen anderen Zugang haben muß, welches auch seine Richtigkeit hat, indem in denen daßigen Dorfs- und deren anstossenden Plossicher Dorfs Gründen vertiefte Moräste sind, die einmalen

völlig aufrockene, durch welche das Flüßel seinen Gang und nach Maasgebung dieser Morästen Wasser hat, jedoch nur bis zur besagten Donauvicza dauret, weilen mittels dieser sie sich zurück in die Donau begiebt, und unterhalb des Dorfs völlig eintrocknet;

11. Die Donauvicza fließt wechselweis in die Doanu und aus der Donau

Dieser Zufluß der Buinavicza in die Donau dauert auch wenn sich die Theis und Marosch Flüße ergeußen, komet aber der starcke Außguß von den Sau-Strohm, so nim[m]t die Donauvicza ihren Lauf aus der Donau gegen das Dorf zurück, und gehet in den Gang der Buinavicza wie bey § 8 gedacht, längst des Dorfs, durch den inundirten Grund, in die Gayer Dorfs-Felder;

12. Die Donauvicza ist zu benutzen

Aus welchen ferners beurtheilet werden kann, das zu allen Zeiten die Schiffe von der Donau, durch die Donauvicza an das Gestatt des Dorfs zu bringen;

13. Die Buinavicza ist nicht zu benutzen

Keiner Diengen aber können einige Mühlbau pro bono Publico an die Buinavicza weilen solche außtrocknet, angebauet werden;

14. Von der Dorfs Lage überhaupts

Die Dorfs Lage an sich selbstn stößt *Vers[us] Orri[entem]* an die kleine Dorfs Hutwayde Num[ero] 1753, Sectio 3, *[Ad] Merid[iem]* an den Buinavicza Fluß, *[Ad] Occid[entem]* an den inundirten Dorfs Grund oberhalb des Donauvicza Flußels *[Ad] Sept[ent]r[ionem]* wider an benannte Hutwayde;

15. Eintheilung des Dorfs Grundes

Die Dorfs Felder theilen sich in zwey Theile, alß in den erhöhten und in die niedrigen;

16. Von denen erhöhten Felderen

Die erhöhten Felder sind keiner Inundation unterworfen, durchauß von einen sehr fetten, und fruchtbahren Boden, und wie besagt in der bequemsten Ebene;

17. Wie viel und wem die erhöhte Felder gratis, und ohne Geld Contribut[ion] gegeben worden

Von diesen Theil sind denen Militaribus alß Corporalen, Gefreyten, Zimerleuten, und Gemeinen, einen jeden 20 Joch, a 1600 quadrat-klafter, nehmlich 15 Joch Äcker, und 5 Joch Wiesen, zu ihrer Subsistenz gegeben, und vorgetheilet worden, Gratis, ohne Contribution, und Zehend Abgab.

18. Die erhöhten Äcker sind in 3 Theil, als Som[m]er, Winter und Braach eingetheilt worden

Die Äckern sind abermal in drey Theil, und auf drey besonderen Plätzen abgetheilt, wovon sich der Besitzer alljährlich wechselweiß einen Theil zur Winterfrucht, den anderen zur Som[m]er-Frucht, und den dritten zur Braach für zu wählen hat, auf welches der Compagnie-Comendant ein besonderes Augenmerck haben wird, weilen diese Ordnung wegen der Nutzbahrkeit für den Mann unvermeydlich ist.

19. Denen Raitzen wurde so viel Grund gegeben als sie zu ihrer Wirtschaft benöthigen

Was ein die raitzische Mitgenossenschaft betrifft, so wurden solche mit Zuziehung des diesseitigen Regiments-Unterlieutenant Jagosch und Wirthschafts Beamten Friderich Dix, und zwar ein jeder jesonderheit befragt: Wie viel er so wohl an Wiesen als Äckeren führohin zur Unterhaltung seiner Wirtschaft benöthiget wäre? Worauf ein jedwederer seine Anforderung willkührlich gemacht, und ebenfals mit ihnen in der Folge zum Wercke geschritten; Dieses verlangte Quantum auf die nehmliche Art bey denen Militaren geschehen, doch vor jetzo nur in toto, bis auf weitere allerhöchste Verordnung und Befehl zu ihren Genuß auszumessen, welches alles in der Special oder Apetinenz-Beschreibung, wie auch in denen beygeschloßenen Sectionen ausführlich zu ersehen ist;

20. Die Raitzen müssen vor den Grund contribuiren

Nu, diese aber haben den Zehend, Contribution und alle Gefällen hinvon zu entrichten.

21. Hauß Hofraits und Garten der Militaren beträgt 578 Klafter

Zu den bishero besagten Militar Gratis-Grund, wurde einen jeden auch ein von Grund auß neu erbautes Hauß nebst Hofrait und Garten mit 578 Q[ua]dr[at]t Klafter belassen, folgbahr er Militar-Mann 20 Joch und 578 Klafter auf den erhöhten Theil besitzt;

22. Daß Hauß und die Ackerbau zugehör, werden successive bezahlt

Sothanes Hauß nun nebst denen übrigen Ackerbau Zugehörungen, wurde ihnen gegen successiver Bezahlung mit den Betrag des allerhöchsten Arrarial-Aufwands zugeeignet.

23. Ein öedes Stück Feld so zum Wald Anlegung gewidmet ist

Num[ero] 1780, ein dermalen öedes Stück Grund von 76 Joch 560 Klafter so zu Anlegung einer Waldung gewidmet ist, stößt *Vers[us] Orri[entem]* an den Czerna Bara Morast, *[Ad] Merid[iem]* an die angesiedelte Militar-Wiesen, *[Ad] Occid[entem]* eben auch dahin, *[Ad] Sept[ent]r[ionem]* an die raitzischen Wiesen;

24. Außweis des Grund diesseits der Czerna Bara

Und nachdeme für die 190 Gratis-Grund antheilhabende Militar Besitzern kraft bisherigen Beweiß vorgetheilet worden ist, inclusiv des Hauß und Hofreiths – 3906 Joch 1010 Klafter denen Raitzen gleichfals das anverlangte Quantum ut summarischer Inhalts Tabellen – 2950 Joch Nebst dem was . 23 erwiesen worden, ist ch ein Vorrath so successive zum Wald Anbau angepflanzet wird, sofort beyde zusam[m]en – 191 Joch 560 Klaffter.

25. Continuatio des Außweises mit einigen Weingärten, so meistens denen übergetretenen Cameral Unterthanen gehörig

Gleichermassen, befinden sich diesorts anch etliche Weingärten, meistens den denjenigen Raitzen gehörig, welche seit Anlegung der Militar-Ansiedlung, nach Dolova, Gäy und Deliblat ad Camerale übergetreten, mithin nimmt vor jetzo die Com[m]ission den Bedacht, diese an sich zu lösen, und solche den den militar Ansiedleren zuzutheilen, der betrag hinvon ist – 19 Joch 1500 Klafter

26. Außweis nebst der Lage von der Hutweyde am Dorf

Weiteres befindet sich ein kleine Hutwayd an den Dorf, Num[ero] 1753, Sectio 3, diese stößt *Vers[us] Orri[entem] et Merid[iem]* an das Dorf und, an die inundirte Dorfs-Felder, *[Ad] Occid[entem] et Sept[ent]r[ionem]* an die Militar-Äcker, dessen Inhalts ist – 322 Joch 950 Klafter

27. Summa des Inhalts des erhöhten Grundes diesseits der Czerna Bara nebst der Lage
Summa Außweiß, des erhöhten Grundes diesseits des Czerna Bara Morastes – 7390 Joch 820 Klafter

Solchen stößt *Vers[us] Orri[entem]* an den Czerna Bara Morast, *[Ad] Mer[idiem]* an die inundirte Felder unterhalb der Donauvicza, und an das Dorf, *[Ad] Occid[entem]* an die oberhalb der Donauvicza inundirte Dorfs Felder, *[Ad] Sept[ent]r[ionem]* an die Plossicher und Bavanister felder;

28. Von den Czerna Bara Morast

Czerna Bara ein Morast, so von denen Bavanister Dorfs Feldern anhero komt, und sich bey der obern Löffelmühl mit einen andere der von denen Deliblater Feldern, vereiniget, mit letzteren komt ch einer von eben diesen Felderen, die sich miteinander vermischen ehe die Vereinigung mit der Czerna Bara beschiehet;

29. Drey nicht viel wehrte Löffelmühls

Nebst der oberen Löffelmühle, sind ch zwey andere dergleichen, als die mittern, und die untern an diesen Morast angebauet, alle drey Mühlen zusam[m]en aber, sind von sehr geringen Achtung, weilen sie nur so vielen Vortheil haben, wodurch die Raitzen Seither ihre Wirtschaftts-Frucht zum Brod mit sehr langweilig und Bedaurungs-würdigen Zeit Verlust, auch kann mit halben nutzen zur höchsten Noth darauf gemahlet haben;

30. Die Czerna Bara wäre bes[s]er sich zu Nutze zu machen

Dieser moraßt liese sich ebenfalls viel vortheilhafter zum gemein-schafftlichen besten benutzen, alß, da es das augenmerck zeigt, wie solcher ohnweit den Provincial-dorf Deliblato zer-schiedene reichliche wasser quellen hat, auch dergleichen mit sich führet, wann nun durch hinlängliches nachgraben sol-che quellen geöffnet, und in die Czerna Bara geleitet wür-den, mann sich versprechen konte, das andurch hinlänglich-es wasser gewonnen werden möge, wodurch größere wercker betrieben werden könnten;

31. Der Antrag wäre Stad-Mühlen an der Czerna Bara anzulegen

Der Comissions-Antrag wäre hauptsächlich dahin Wasser Stad-Mahl-Mühlen anzulegen, um die Beschwehrlichkeiten der Leuthen zu heben, indeme sie wegen mahlen zu können oftmals zwey oder drey Täge auf der Donau zubringen müssen;

32. Meldung von einer Pappier Mühl und Lederey zum Gränitz besten

Über das aber ein großer Nutzen der Gränitz geleistet werden kön[n]te, wann nebst denen Mahl-Mühlen auch eine Pappier Mühl und Lederey allda erbauet wurde;

33. Sind aber auch gegenstände zu beobachten

Es zeigt zwar contra und gegentheilig das Augenmerck ut Sectio 3, wie dieser Morast einen gezwungenen Umschweif in seinen Ablauf um das Czerbenka Weingebürg nehmen muß, wann nun solcher durch viele Wasser Zugänge

angeschwellet werden würde, leichtlich eine Inundation in die diesseits, von den Weingebürg abgelegene Wiesen um so mehr entstehen könne, weilen der Morast keinen reinen, und flüssigen Ablauf hat;

34. Auf was Art überhaupt Gegenständ zu beheben

Diese Schwürigkeit angehend, dörfften nicht gar große Kösten befördert werden solche zu beheben, alß, man dorfte nur eine genaue Nivelier-Untersuchung vornehmen, um den Punct an den ohnweit passirenden Buinavicza-Fluß des hinlänglichen Falls ausfündig zu machen, würde mann mit diesen richtig seyn, so ist nur noch ein Canal zu graben übrig der nicht größer seyn darf, als das er dasjenige Wasser welches ut § 30, oben in denen Deliblater feldern befindlichen Quellen eingeleitet worden ist, hierorts anwiderum in die Buinavicza abführe, wann nun ferner auch auf diesen Vortheil gedencket wird, das mann den irregulairen oder anstössigen Gang des Morasts zugleich hindurch mit behebe, so kann als dann sicher zum Werck geschritten werden;

35. Von den erhöhten Grund jenseits der Czerna Bara

Es ist noch mehr erhöhter Grund von 2101 Joch 643 Klafter jenseits des Czerna Bara Morasts, dieser stößt überhaupts *Vers[us] Orri[entem]* an die Gayer und Deliblater Dorfs-Felder, *[Ad] Merid[iem]* widerum an die Gayer Felder und an den Czerna Bara Morast, *[Ad] Occid[entem]* an den nehmlichen Morast, *[Ad] Sept[ent]r[ionem]* abermal an die Deliblater und Bavanister Felder;

36. Dieser wird abermal in drey Theil abgetheilet

Dieser Grund wird in drey Abtheilungen getheilet; die erste und zweyte Abtheilung beschiehet mittels des Fahr-Weegs, so von Kubin nach Gay führet, ut *Num[ero] 1770 und 1771*;

37. Von der dritten Abtheilung

Die dritte Abtheilung *Num[ero] 1772*; von der zweyten machet der ut §. 28 gedachte Morast, so von Deliblat anhero, und bey der oberen Löfel-Mühl in die Czerna Bara komet;

38. Lage und Inhalt der ersten Abtheilung *Num[ero] 17*

Der erste Theil bestehet in 46 Joch 691 Klafter, meistens aus Weingärten, so den Nahmen Czerbenka hat, dieser stößt *Vers[us] Orri[entem] et Merid[iem]* an die Czerna Bara *[Ad] Occid[entem] et Sept[ent]r[ionem]* an den Gayer Fahr-Weeg und Gayer Felder;

39. Zehend und Contributios-Gefällen

Mit diesen Weingärten hat es auch die nehmliche Bewand auß wovon ut § 25 gelegenheitlich gehandelt worden;

40. Außer den Militar Gratis-Grund ist nichts Zehend und Contrib[ution] frey

Nicht nur allein hatten der Zehend und die Contributions-Gefällen auf den in toto vorgemessenen raitzischen Mitgenossenschafts-Grund ut § 19, sondern auch hierorts, und überhaupts auf allen Grunden, welche von dem Militar Gratis-Grunds-Quantum zu 190 Köpf excludirt, und benutzet werden, auch nicht außgenohmen was § 25 gesagt worden;

41. Von den zweyten Theil nebst der Lage

Der anderte Theil bestehet in 1168 Joch 122 Klaftern, dieser stößt vor sich *Vers[us] Orri[entem]* an den Gayer Weeg, *[Ad] Merid[iem]* an den Czerna Bara Morast, *[Ad] Occid[entem]* eben dahin, und an den Deliblater Morast, ut § 28 und 30, *[Ad] Sept[ent]r[ionem]* an die Gayer und Deliblater Felder;

42. Ist den Dorf zur Interims Hutwayde belassen worden

Dieser Theil wurde der Dorfs-Gemeinde überhaupts so wohl denen teutschen Militaren, als der raitzischen Mitgenossenschaft zur gemeinschaftlichen Hutwayde mit der Bemerkung überlassen, anerwogen die Com[m]ission äußerste Sorge traget, den neuen teutschen Ansiedlungs Gränitz Militars-Personale mit allerhand gutthaten zu ihren Aufkomen, denen Raitzen hingegen zu Erhaltung und Mehrung ihres Vermögens hilfreicher Hand bietend entgegen zu gehen, als wurde auch bezielter Grund in diesen Regard, jedoch zu keiner Gerechtigkeit als ein gemeinschaftliches Eigenthum ihnen überlassen.

43. Lage des nochübrig dritten Theils so zur Waldung testinirt

Bey den noch übrig dritten Theil, welcher *Vers[us] Orri[entem]* an den oft besagten Deliblater Morast, *[Ad] Merid[iem]* an die Czerna Bara, *[Ad] Occid[entem]* wider dahin, und an die Bavanister und Deliblater Felder, *[Ad] Sept[ent]r[ionem]* wider an die Deliblater Felder stöset, und in 886 Joch 1430 Klafter bestehet, ist dermalen auch zu Anlegung eines Waldes anträglich, zu wessen Anlegung die Natur selbst den Vortheil hier zu an die Hand giebt, indeme das Stück Erden aus Anhöhen und Grunden, folgbahr nach gut befinden, so wohl weich, als harten Holtz sich allda ansäen und pflanzen läst;

44. Niemand solle sich des Grundes vortheilhaft machen

Weiters ist § 17 gemeldet worden, welche Charges zum Grund-Genuß dieses Gratis-Grundes berechtigt sind, außer diesen aber solle auch weder der Geistlichkeit, noch Officier, oder Prima Planisten noch sonst weme erlaubt seyn, an solchen nur den mindesten Antheil zu nehmen, oder einigen Vorthail /:so nicht anderst, als nur jederzeit mit Schaden und Nachtheil des Militar-Mannes prestirt werden kann:/ zu suchen;

45. Außweis des gantzen erhöhten Grundes

Wann nun ut § 27 erwiesen worden ist, dass des erhöhten Grundes Inhalt diesselts der Czerna Bara beträgt – 7390 J[och] 820 Kl[after] hier zu das jenseits ut No [...] beregte Stück in drey Abtheilungen – 2101 J[och] 643 Kl[after]

46. Summa

So folgt das der gantze erhöhte Theil dies- und jenseits des Czerna Bara Morastes bestehet in 9491 Joch 1463 Klafter;

47. Die Gelegenheit giebt es an die Hande in die Felder auch Fruchtbäume anzupflantzen

Gleichwie nun auch notwendig hinlängliche Gelegenheit zu geben erachtet worden, das nebst denen Erd – auch Bäum-Früchten zu des allgemeinen Besten angepflantzet werden können, so hat mann beflissenst alle Intervallis, als reine und Schleif-Weege gerumlich hierzu belassen, und es wird ebenfals auch von Seiten der Com[m]ission der Grund zu dieser Ordnung geleet werden;

48. Schlüßlichen wie die Obsicht von dem Compagnie Comandant erfordert

Schlüßlichen ist hinlänglich dargethan, das in diesen Dorfs erhöhten Grund leediglich, so wohl in Anbau der Äckeren Pflantzung Wein- und Obst-Früchten, als auch Anlegung der in dieser Gränitz nöthigen Waldung, nicht minder, wie sich die natürlich nutzliche Lage zur Mühl Erbanuung emploiren läst, die diesfällig erspriesliche Anleitung zur imerwährenden Ordnung das Publicum leben zu machen, gegeben worden;

Als haben die H[err]en Compagnie Comendanten allenfleiß anzuwenden, solch gute Ordnung fortzupflantzen, und zu vervielfältigen, und nicht nur allein dieses erspriesliche Geschäft von Jahr zu Jahr in die Vollkommenheit bringen zu lassen, sondern er hat seinen District in eigener Persohn selbst, alle Früh- und Spat Jahr zu umgehen, bey welcher Umgehung er wahrnehmen kann, wie

weit von denen Militaren eine Befliesenheit von der anderen unterschieden, er wird Gelegenheit gewinne, die Nachlässigen durch Exempel der Fleißigen anzuermahnen, und deren selbst eigenes Wohl und Wehr, vorzustellen; nicht weniger und hauptsächlich, hat er auch jene Huncken /:so in denen Sectionis von Erden aufgeworfene Hügel sind:/ bezeichnet stehen, zu erneuern, und renoviren zu laßen, auch anbey den guten Regard dahin zu nehmen, ob nicht eine oder die andere Parthey die Metales Sations-Linien überackert, oder in etwas Excessiret hat, welches von seiner Seiten, wann es geschehen, abgethan werden kann, solte es aber gegentheilig geschehen seyn, das eine Übertretung von anderer Seiten sich hervor begebete, so hat er es seiner Dienst Schuldigkeit nach augenblicklich der Behörde anzuzeigen.

Geneyne Obrislieut[enant]

Fortsetzung der General Beschreibung und Haupt Anmerkungen Zweyter Theil

51. Von den inundirten Grund überhaupts

Der niedere oder inundirte Grund alß der anderte Theil, ist über die Helfte seines Innhalts wegen deren theils trockenem, theils nassen, theils mit, und ohne Biesen und Rohr bewachsen, auch theils nur aus burer faulen Erden bestehende Morasten unnutzbar;

52. Die inundirten Wiesen seynd gleichfals denen Besitzern gegeben worden
Hauptsächlich nun den der Überschwemmung unterliegenden Grund belangend, so ist solcher in derjenigen Absicht wovon § 42 geschrieben worden denen samentlichen Dorfs Besitzern zum Wiesen Nutz, um so mehr dieser Ursachen wegen überlaßen, und eben auch individualiter vorgetheilet worden, weil auf denen Wiesen in erhöhten Grund trockeren Jahres-Zeiten entweder wenig oder gar kein Graß wächst, wohl aber in denen vertieft und überschwemmten Theilen sich ein reichlicheres Quantum verhoffen läst, wie man auch dessen Vice Versa in denen nassen Jahren auf den erhöhten Grund sich solches gemeinlich versprechen kann, folglich der Besitzer zu allen Zeiten, seyn ein trocken, oder nasses Jahr seine 5 Joch Wiesen verläßlich zum Genuß haben kann;

53. Sündert sich auch im zwey Theile

Diesen theil sündert sich gleichermassen mittels der Donauvicza abermals in zwey Theile, wovon einer oberhalb, dieses Flüßel, der andere aber unterhalb desselben ist;

54. Betrifft den inundirten ersten Theil unterhalb der Donauviza

Belangend jenene Theil unterhalb der Donauvicza, so ist das zweyte Wiesen Quantum vor die Militares hier orts Complete, vor die Raitzen hingegen, weilen solches nicht weiters erklecklich ware, nur die helffte von ihrer Anforderung außgetheilet worden;

55. Grund, in der Inundation noch nicht überschwemmet gewesen

Und obschon dieses gantze untere Theil der Inundation zugerechnet wird, so befindet sich doch mitten in denselben ein Stück Erden von 57 Joch, *Num[ero] 1755*, dergestalten, etwas erhaben, das solches bis dato noch, auch bey denen stärckesten Außgüßen ein keiner Überschwemmung unterlegen gewesen ist, solches stößt *Vers[us] Orri[entem]* an den Mokro Gek Morast, und an die denen Raitzen in toto dermalen gegebene Wiesen, *[Ad] Merid[iem]* an den Dugo Mokro Gek, und an den Buinavicza Fluß, *[Ad] Occid[entem]* an einen öeden inundirten Platz, gegen die Weingärten, *[Ad] Sept[ent]r[ionem]* wider an die raitzischen Wiesen;

56. Nach ein dergleichen Stück Erden so nicht inundirt gewesen

Nebst diesen, ist auch *Num[ero] 1756*, bey der sogenannten Monasterska oder Monasteritzer Csartaken ein dergleichen erhöhtes Feld, von 23 Jöchen und 950 Klaft[er] befindlich, dieses stößt *Vers[us] Orri[entem]* an eine von Wasser dahin geschwollte Sandbanck, und an den Grad[s]ko Monasterska Morast, auch an die inundirten Wiesen Plätze, *Num[eris] 1734, 1736, u[nd] 1742*, *[Ad] Merid[iem]* an einen mit vorbesagten Monasterska Verwand und unbenannten Morast, und an eine andere von Wasser dahin geschwellte Sandbanck, *[Ad] Occid[entem]* an den Donau Stromm, *[Ad] Sept[ent]r[ionem]* an ein dermalen öedes Stück Erden, gegen das *Num[ero] 1714*, und an ein kleines Schantz oder Tete Pont auch an die bey *Vers[us] Orri[entem]* besagte Sandbanck wieder;

57. Diese zwey ohn inundirte Stück Erden, haben nicht den Werth wie die andere erhöhten Feldern

Wegen diesen zweyen keiner Inundation unterworfenen Stück Feldern, komt hier orts zu bemercken, das dieser Grund nicht in gleichen Werth mit denen anderen erhöhten Feldern von darumen geachtet werden können, weilen sie bey Außgüßen um und um gleich denen Inseln mit Wasser eingeschloßen sind, dahero wann ein Außguß just zu der Zeit vorgehen wurde wo solche entweder zum Ackerbau zubereitet werden müsten, oder gar die Frucht zu fäxen wäre, alle ein und außfuhren zu Wasser beschehen müsten;

58. Ein abermalig ohneingetheiltes Stück Erden, so mit Buschwerck bewachsen ist
Ferner befindet sich *Num[ero] 1757*, an der Gegend der Donau noch ein inunirtes Feld, so ebenfals nicht eingetheilt worden ist, weilen solchen mit klein und grosen Buschwerck als Wayden, Erlen, und Eichen bewachsen, wegen des Holtz Mangels nun solches ohneingetheilten zu belassen, nützlich zu seyn erachtet wird, und es wird getrachtet werden, solches mit dahin geschicklichen Wasser gehöltze zu vermehren;

59. Lage von den Num[ero] 1757

Dieses Stück beträgt 39 Joch 350 Klafter und stößt, *Vers[us] Orri[entem]* an den Pervi Kryvay Morast, gegen der alldasigne Csartaken Numero 17 genannt, *[Ad] Merid[iem] et Occid[entem]* an den Donaustromm, und der Donauvicza, *[Ad] Sept[ent]r[ionem]* an den Weeg so nacher Ostrava führet, und an die zwey N[ume]ris 1550, u[nd] 1552;

60. Drey Inseln in der Donau

Gleichfals sind annoch drey kleine Inseln wovon zwey gleich bey Eingang der Donauvicza in die Große Donau mit 21 Joch 968 Klafer, die Dritte aber etwas tiefer ohnweit der Monasteritzer Csartaken mit 9 Joch 135 Klafter in der Donau, diesen Dorfsteil mit beyzufügen, welche samentlich mit kleinen Gesträuch und Rohr bewachsen sind;

61. Ein abermalige Hutweyde: warum solche hierzu angewendet werden?

Alle drey Inseln enthalten zusam[m]en 30 Joch 1103 Kl[after], dan, ist über das ein Grund Vorrath allda von 270 Joch, welcher ebenfals als eine Hutweyde meistens von darum zu belassen, weilen solches ohngeachtet es von den Dorf jenseits der Buinavicza wegen Außlaufen des Borsten und anderen Viehes auch deren Gäußen vielen ungemach unterlieget, und zu gar keinen Wiesen Wachs ist, zudem ziehen sich auch zerschiedene Moräste von fauler und unnutzbahrer Erden durch diesen Grund Theils in den Chuesina Bara, theils auch in den Erbenicza und Dogicha Bara Moräste, und obschon einige erhabene Theile darinen sind welche zum Ackerbau tüchtig wären, so unterliegen sie aber dennoch der gefährlichen Überschwemmung, gleichwie es bishero geschehen ist, da die Wirthe zerschiedene Plätze mit Frucht angebaut, auch Wein- und Obstgärten angepflantzet, welches aber alles durch das Gewässer zu ihren Schaden ruiniret worden;

62. Lage dieser Hutweyde

Diese Hutwayd stößt *Vers[us] Orri[entem]* an den Chucsina und Erbenicza Bara Morast, auch an den Buinavicza Fluß, *[Ad] Merid[iem]* wider an den Chucina Bara, *[Ad] Occid[entem]* abermal dahin *[Ad] Sept[ent]r[ionem]* an den Buinavicza Fluß;

63. Außweiß des inundirten Grunds, unterhalb der Donauvicza

Da nun in diesen inundirten ersten Theil denen Militaren als ihr Wiesen Gebühr ausgemessen, und vorgetheilt worden ist – 950 Joch , - klafter denen Raitzen ihr halbes Quantum – 637 Joch 800 Klafter
No. 55, et 56, zwey Stück ohninundert – 80 Joch 950 Klafter
No. 59, ein Stück mit Strauch bewachsen – 39 Joch 350 Klafter
die letzt beschriebene Hutwayd – 270 Joch, - Klafter
nicht minder die 3 Inseln auf der Großen Donau – 30 Joch, 1103 Klafter

64. Summa

So folget das dieser Grund biß hieher über Abschlag der Morästen eine Summa enthält von – 2008 Joch 3 Klafter

65. Lage dieses inundirten ersten Theils überhaupts

Dieser stößt *Vers[us] Orri[entem]* an die Gayer und Ostravarer inundirten Dorfs-Felder, *[Ad] Merid[iem]* an den Donaustrohm *[Ad] Occid[entem]* an die Donauvicza und Buinavicza, *[Ad] Sept[ent]r[ionem]* an die erhöhte Dorfs Hutwayde Num[ero] 1753, und den Czerna Bara Morast;

Nachdeme die Lage oberhalb der Donauvicza etwas vertieft situirt ist, wovon bey § 10 des ersten Theils schon Meldung gemachet worden, und ist solcher Theil so wohl in den 1770, als 1771igsten Jahr noch beständig inundirt das mit der Aufnahm nichts mehres als die bure Circumferenz profitirt hat werden können, so ist mann mit der Operation von hier ab, und nach den Compagnie-Bezirk Brestovac zu gegangen, und wird bis zu gelegenerer Zeit dieses annoch in bianco Sectio II, III, IIII, sub Lit[tera] X, ersichtliche Stück Land auch endlichen in Aufnahm, und Eintheilung gebracht, und sofort dem Urbario ordentlich einverleibt, und beschrieben werden, Signat[um] Kubin den 20ten October 1771.

II

**Summarische Inhalt-Tabellen oder Ballanz der vorbeschrieben[en]
Apertinentien:**

Besitzer Numero	Nahmen deren Besitzern Teutsch-Militarischer Seits	Besitzen an Grundstücken						
		Joch a 1600 quadrat Klafter			Hauß nebst Hofraith und Garten		Summa samt der Inundation	
		Äcker auf den erhöhten Grund	Wiesen welche nach der Jahrs Witterung mit der Halbscheid zu ernden					
			Auf den erhöhten Grund	In der Inundation	Joch	Klafter	Joch	Klafter
1	Veith Bartosch	15	5	5		578	25	578
2	Michael Nagy	15	5	5		578	25	578
3	Anton Mayer	15	5	5		578	25	578
4	Georg Rolig	15	5	5		578	25	578
5	Andreas Miklos	15	5	5		578	25	578
6	Thomas Strauß	15	5	5		578	25	578
7	Lucas Repitz	15	5	5		578	25	578
8	Andreas Orscho	15	5	5		578	25	578
9	Johann Kustin	15	5	5		578	25	578
10	Martin Norreitter	15	5	5		578	25	578
11	Johann Bindler	15	5	5		578	25	578
12	Wenzel Wunsch	15	5	5		578	25	578
13	Hubschin, Nota: Wittib	15	5	5		578	25	578
14	Martin Csismann	15	5	5		578	25	578
15	Martin Dollag	15	5	5		578	25	578
16	Johann Schlecht	15	5	5		578	25	578
17	Johann Kobata	15	5	5		578	25	578
18	Primas Bodgorschegg	15	5	5		578	25	578
19	Johann Gartner	15	5	5		578	25	578
20	Adam Boschava	15	5	5		578	25	578
21	Michel Groschnag	15	5	5		578	25	578
22	Peter Mädl	15	5	5		578	25	578
23	Johann Schwagerga	15	5	5		578	25	578
24	Stephan Schiga	15	5	5		578	25	578

Урбар насеља Ковин (1771. година)

25	Simon Botzka	15	5	5		578	25	578
26	Gottlieb Seeburger	15	5	5		578	25	578
27	Johann Gygay, außgetreten /dopisano/ Josef Hogis	15	5	5		578	25	578
28	Johan Csonko	15	5	5		578	25	578
29	Martin Ozvay,	15	5	5		578	25	578
30	Joseph Schwab, außgetreten	15	5	5		578	25	578
31	Paul Klauth	15	5	5		578	25	578
32	Johann Tischer	15	5	5		578	25	578
33	Georg Krisovan	15	5	5		578	25	578
34	Georg Keka	15	5	5		578	25	578
35	Gregory Watzkally	15	5	5		578	25	578
36	Paul Cornely	15	5	5		578	25	578
37	Georg Komann	15	5	5		578	25	578
38	Frantz Dilpp	15	5	5		578	25	578
39	Johann Danterl	15	5	5		578	25	578
40	Johann Billig	15	5	5		578	25	578
41	Andreas Hugg	15	5	5		578	25	578
42	Joseph Spuesty	15	5	5		578	25	578
43	Michael Morvay	15	5	5		578	25	578
44	Stephan Mollnar	15	5	5		578	25	578
45	Stephan Osla	15	5	5		578	25	578
46	Johann Moldavan	15	5	5		578	25	578
47	Joseph Som[m]er	15	5	5		578	25	578
48	Andreas Soltisch	15	5	5		578	25	578
49	Jacob Semin	15	5	5		578	25	578
50	Gertisin, Nota: Wittib /dopisano/ geheyrath[et]	15	5	5		578	25	578
51	Stephan Horvath	15	5	5		578	25	578
52	Paul Czebenga	15	5	5		578	25	578
53	Johann Csissenberg	15	5	5		578	25	578
54	Michel Protzky	15	5	5		578	25	578
55	Martin Hiss	15	5	5		578	25	578
56	Joseph Horvath	15	5	5		578	25	578
57	Johann Sarlay	15	5	5		578	25	578
58	Georg Werer	15	5	5		578	25	578
59	Petar Huhas ist gestorben /dopisano/ Mathias Mathes	15	5	5		578	25	578

Јелена Илић

60	Johann Neumann	15	5	5		578	25	578
61	Martin Scala	15	5	5		578	25	578
62	Wenzel Samuel	15	5	5		578	25	578
63	Martin Konetzny	15	5	5		578	25	578
64	Mathias Leber, Deserteur /dopisano/ Johann Selok	15	5	5		578	25	578
65	Michael Riedlinger	15	5	5		578	25	578
66	Michael Baldinger	15	5	5		578	25	578
67	Andreas Paul	15	5	5		578	25	578
68	Frantz Osinczak	15	5	5		578	25	578
69	Michael Farago, außgetreten /dopisano/ Georg Hall	15	5	5		578	25	578
70	Georg Huska	15	5	5		578	25	578
71	Paul Jambor	15	5	5		578	25	578
72	Frantz Burdi	15	5	5		578	25	578
73	Johann Bessermuny	15	5	5		578	25	578
74	Stephan Müller	15	5	5		578	25	578
75	Thomas Stigler	15	5	5		578	25	578
76	Jacob Roster /dopisano/ Richter	15	5	5		578	25	578
77	Michael Kündel	15	5	5		578	25	578
78	Thomas Herlitzka	15	5	5		578	25	578
79	Johann Condor	15	5	5		578	25	578
80	Frantz Csondos	15	5	5		578	25	578
81	Frantz Rohanek	15	5	5		578	25	578
82	Adam Schmitt	15	5	5		578	25	578
83	Michael Osswald	15	5	5		578	25	578
84	Anton Nobak	15	5	5		578	25	578
85	Sephan Burscheck	15	5	5		578	25	578
86	Antoni Serbek	15	5	5		578	25	578
87	Johan Sekely	15	5	5		578	25	578
88	Jacob Moratscheck	15	5	5		578	25	578
89	Michel Becher	15	5	5		578	25	578
90	Martin Wan[n]eck	15	5	5		578	25	578
91	Mathias Halla	15	5	5		578	25	578
92	Simon Mesulak	15	5	5		578	25	578
93	Gregori Mächtig	15	5	5		578	25	578

Урбар насеља Ковин (1771. година)

94	Michael Menhard	15	5	5		578	25	578
95	Veit Granda	15	5	5		578	25	578
96	Johann Schuster	15	5	5		578	25	578
97	Georg Messner	15	5	5		578	25	578
98	Johann Nessweta	15	5	5		578	25	578
99	Frantz Diba	15	5	5		578	25	578
100	Michael Schmitt	15	5	5		578	25	578
101	Conrad Gerlacher	15	5	5		578	25	578
102	Georg Ditrich	15	5	5		578	25	578
103	Johann Lukayta	15	5	5		578	25	578
104	Rosalia Becherin Wittib /dopisano/ Joseph Szabo	15	5	5		578	25	578
105	Johann Mosa	15	5	5		578	25	578
106	Andreas Neurührer	15	5	5		578	25	578
107	Joseph Reber	15	5	5		578	25	578
108	Georg Fröhlig	15	5	5		578	25	578
109	Michael Notsch Junior	15	5	5		578	25	578
110	Jacob Dunkel	15	5	5		578	25	578
111	Wentzel Lederer	15	5	5		578	25	578
112	Thomas Morawecz	15	5	5		578	25	578
113	Thomas Blümel	15	5	5		578	25	578
114	Lorentz Dollinger	15	5	5		578	25	578
115	Johann Georg Hess	15	5	5		578	25	578
116	Wentzel Rippel	15	5	5		578	25	578
117	Andreas Mikosch	15	5	5		578	25	578
118	Adam Renek	15	5	5		578	25	578
119	Wentzel Rippel	15	5	5		578	25	578
120	Lorentz Grau	15	5	5		578	25	578
121	Jacob Mary	15	5	5		578	25	578
122	Andreas Gabor	15	5	5		578	25	578
123	Georg Löcy	15	5	5		578	25	578
124	Zacharias Krauvner	15	5	5		578	25	578
125	Stephan Forgosch	15	5	5		578	25	578
126	Johann Georg Iohorst	15	5	5		578	25	578
127	Paul Vattorak	15	5	5		578	25	578
128	Joseph Brigorsky	15	5	5		578	25	578
129	Georg Süßenbeck	15	5	5		578	25	578

Јелена Илић

130	Johann Kund	15	5	5		578	25	578
131	Michael Wolff	15	5	5		578	25	578
132	Joseph Hrutka	15	5	5		578	25	578
133	Stephan Wotschian	15	5	5		578	25	578
134	Johann Korenschiz	15	5	5		578	25	578
135	Georg Novotny	15	5	5		578	25	578
136	Joseph Lehmann	15	5	5		578	25	578
137	Philipp Dolt	15	5	5		578	25	578
138	Johann Ohla	15	5	5		578	25	578
139	Adam Brückel	15	5	5		578	25	578
140	Michael Tod	15	5	5		578	25	578
141	Joseph Franctz	15	5	5		578	25	578
142	Joseph Hoffer	15	5	5		578	25	578
143	Jacob Nagy	15	5	5		578	25	578
144	Joann Gusich	15	5	5		578	25	578
145	Georg Michael Reissmann	15	5	5		578	25	578
146	Philipp Sessor	15	5	5		578	25	578
147	Georg Steiner	15	5	5		578	25	578
148	Primus Rorniz	15	5	5		578	25	578
149	Matheus Politsky	15	5	5		578	25	578
150	Johann Georg Locherer	15	5	5		578	25	578
151	Frantz Niedermayer	15	5	5		578	25	578
152	Peter Wük	15	5	5		578	25	578
153	Jakob Janosch	15	5	5		578	25	578
154	Johann Quasnitschkka	15	5	5		578	25	578
155	Bartholomaeus Rischaneck	15	5	5		578	25	578
156	Franz Hauszer	15	5	5		578	25	578
157	Caspar Dütz	15	5	5		578	25	578
158	Matheus Boborka	15	5	5		578	25	578
159	Mathias Lorentz	15	5	5		578	25	578
160	Wenzel Gziha	15	5	5		578	25	578
161	Joseph Lansky	15	5	5		578	25	578
162	Anton Krahl	15	5	5		578	25	578
163	Johann Cziezeh	15	5	5		578	25	578
164	Mathias Brandner	15	5	5		578	25	578
165	Alexander Moldovan	15	5	5		578	25	578
166	Lorentz Korvel	15	5	5		578	25	578

Урбар насеља Ковин (1771. година)

167	Jacob Overin	15	5	5		578	25	578
168	Joseph Markofsky	15	5	5		578	25	578
169	Simon Hakel	15	5	5		578	25	578
170	Michael Kusz	15	5	5		578	25	578
171	Joseph Wetschernik	15	5	5		578	25	578
172	Gottlieb Hasselbach	15	5	5		578	25	578
173	Johann Georg Erhardt	15	5	5		578	25	578
174	Anton Hauszer	15	5	5		578	25	578
175	Martin Eberhard	15	5	5		578	25	578
176	Martin Barter	15	5	5		578	25	578
177	Johann Mayer	15	5	5		578	25	578
178	Bernhard Wannek	15	5	5		578	25	578
179	Conrad Graf	15	5	5		578	25	578
180	Michael Schnur	15	5	5		578	25	578
181	Johann Springmann	15	5	5		578	25	578
182		15	5	5		578	25	578
183		15	5	5		578	25	578
184		15	5	5		578	25	578
185		15	5	5		578	25	578
186		15	5	5		578	25	578
187		15	5	5		578	25	578
188		15	5	5		578	25	578
189		15	5	5		578	25	578
190		15	5	5		578	25	578
Summa der Militarischen Besitzern		2850	950	950	68	1020	4818	1020
<p>Notandum: die zwey Wiesen Rubriquen beziehen sich auf daß [...], davon geschrieben worden, und wird nur die eine davon alß im würcklicher Genuß geachtet, die anderte aber, als ein durchlaufender Post angesehen Fortsetzung des Inhalts für die Raitzische Mitgenossenschaft</p>								

Besitzer Numero	Nahmen deren Raitzischen Besitzern	Besitzen an Grundstücken							
		Joch a 1600 quadrat Klafter						Hauß nebst Hofraith und Garten	
		Äcker auf den erhöhten Grund	Wiesen welche nach der Jahrs Witterung mit der Halbscheid zu ernden seyem						
			Auf den erhöhten Grund	In den inundirten Grund					
				Unterhalb der Donauvicza	Oberhalb der Donauvicza				
Joch	Klafter	Joch	Klafter	Joch	Klafter				
1	Nikola Poppov	20	20	10					
2	Peter Schinoinov	15	10	5					
3	Peter Schallensky	25	15	7	800				
4	Nicola Poppovich	10	10	5					
5	Ivan Pavin	25	10	5					
6	George Prendich		20	10					
7	Raczo Biro	10	10	5					
8	Stojan Lobojeff	30	20	10					
9	Jovan Savkovich, a	20	15	7	800				
10	Jovan Savkovich, b	10	5	2	800				
11	Lazar Pertarsky	10	10	5					
12	Janko Schiffkovich	10	10	5					
13	Lasko Kierovich	10	10	5					
14	Gergo Czißmechia	5	5	2	800				
15	Jovan Kunatorvich		5	2	800				
16	Arsenia Desbinich	10	10	5					
17	Theodor Petrovich	10	10	5					
18	Kosta Schiffkovich	10	20	10					
19	Marko Janich	15	10	5					
20	Ostoia Kolubichich	30	25	12	800				
21	Theodor Pavlevich	20	10	5					
22	Jovan Illaikovich	30	20	10					
23	Jovan Stanojevich	40	30	15					
24	Petar Kollar	60	20	10					
25	Pantelia Pogichevich	60	40	20					
26	Anton Damnanovich	10	10	5					
27	Chyura Laussovich	10	10	5					
28	Petar Bugarin	30	20	10					

Урбар насеља Ковин (1771. година)

29	Pavo Radenkovich	20	10	5					
30	Marko Jeremia	60	20	10					
31	Adam Meletich	10	10	5					
32	Stevan Savich	10	5	2	800				
33	Maxim Vodnichar	25	25	12	800				
34	Mihailo Jovanovich	30	15	7	800				
35	Mato Janich	15	10	5					
36	Kosta Petronich	5	5	2	800				
37	Ilia Veszelekovich	15	10	5					
38	Pavo Veszelekovich	10	5	2	800				
39	Pavo Kostin	10	10	5					
40	Thomas Aczko	15	10	5					
41	Stevan Bossnak	15	10	5					
42	Ivan Nikolich	15	10	5					
43	Jovan Starecz	30	10	5					
44	Peter Vreliansky	5	5	2	800				
45	Netelko Banich	30	20	10					
46	Nikola Banich	40	30	15					
47	Novak Davidovich	10	10	5					
48	Nikola Belm	10	10	5					
49	Mihailo Rozov	10	5	2	800				
50	Jefta Sobodin	10	5	2	800				
51	Chyura Stojanovich		10	5					
52	Millihsav Allanovich	10	10	5					
53	Gergo Kunatorvich		10	5					
54	Joszim Nikolich	10	5	2	800				
55	Stoio Davidovich	15	10	5					
56	Kersta Berdarsky	40	25	12	800				
57	Lazar Kupuzarovich	60	25	12	800				
58	Radul Smederovich	10	10	5					
59	Ilia Jovanovich	10	10	5					
60	Jovan Schiffan	10	10	5					
61	Jovan Koyn	10	10	5					
62	Panta Herszky	30	20	10					
63	Pavo Milletiff	10	5	2	800				
64	Raczko Poppovich	10	10	5					
65	Gavrilo Vidojevich	5	5	2	800				

Јелена Илић

66	Ilia Maximovich	5	5	2	800				
67	Stoja Kollar	5	5	2	800				
68	Millisav Churesia	10	5	2	800				
69	Chyura Jovinovich	5	5	2	800				
70	Michael Herra	10	5	2	800				
71	Stephan Milletinovich	30	20	10					
72	Marko Petrovich	40	30	15					
73	Thomo Runich	10	30	15					
74	Millisav Vreljansky	30	10	5					
75	Peter Triffanov	10	5	2	800				
76	Marko Visnizky	25	15	7	800				
77	Schifko Panich	10	10	5					
78	Marko Davidovich	10	5	2	800				
79	Theodor Modasia	5	5	2	800				
80	Szimo Vranioff	20	30	15					
81	Jovan Kuntich	5	5	2	800				
82	Stephan Jellin	10	10	5					
83	Peter Stanissavliff	10	5	2	800				
84	Peter Savich	15	10	5					
85	Ivko Raikovich	50	30	15					
86	Lazar Stojanovich	10	10	5					
87	Peter Dimitrovich	10	10	5					
88	Guszmann Bosznakovich	5	5	2	800				
89	Stevan Theodorovich	75	75	37	800				
90	Peter Desbinich	30	30	15					
91	Arszenia MilloBevich	10	5	2	800				
92	Gavrilo Stojanovich	10	5	2	800				
93	Jovan Govidar	10	5	2	800				
94	Ivicza Schiffkovich	10	5	2	800				
95	Gersta Antonojeff		5	2	800				
96	Marko Schiffkovich	15	5	2	800				
97	Pavo Jovanov		5	2	800				
98	Anton Ignach		5	2	800				
99	Lazo Jovanov		5	2	800				
100	Janosch Moldavan		5	2	800				
101	Nagy Janosch		5	2	800				
102	Mihailo Vlasky	5	5	2	800				
103	Jovan Banchula	5	5	2	800				
	Summa deren Raitzischen Besitzeren	1675	1275	637	800				

Урбар насеља Ковин (1771. година)

Besitzer Numero	Nahmen deren Raitzischen Besitzern		Besitzen an Grundstücken								
			Joch a 1600 quadrat Klafter				Hauß nebst Hofraith und Garten		Summa samt der Inundation		
			Äcker auf den erhöhten Grund	Wiesen welche nach der Jahrs Witterung mit der Halbscheid zu erden seyen							
				Auf den erhöhten Grund	In den inunDIRTEN Grund		Oberhalb der Donauvicza				
		Joch	Klafter		Joch	Klafter	Joch	Klafter	Joch	Klafter	
Suma	deren Militaren	2850	950	950				68	1020	4818	1020
	deren Raitzen	1675	1275	637	800						
	Summarum	4525	2225	1587	800						
Über daß folget noch ein Anhang für Professionisten, Handelsleuthe und sonstige gewerbschafften treibende Possessorii											
Besitzer Numero	Nahmen		Besitzen an Grundstücken								
			Joch a 1600 quadrat Klafter				Hauß nebst Hofraith und Garten		Summa		
			Der Gewerbschafften oder Profession	Deren vermischten Besitzerer	Äcker und Wiesen auf den erhöhten Grund	Wiesen welche von Wasser überschwem[m]et sind					
						Oberhalb der Donauvicza					
		Joch	Klafter	Joch	Klafter	Joch	Klafter	Joch	Klafter		
191	Mühhler deutscher Nation										
192	Schmidt d[eto]	Gottfried Puschel							300		
193	Wagner d[eto]	Hartmann Wirth							540		
194	Becker d[eto]	Frantz Reel							578		
104	Handelsmann raitzisch[e] Nat[ion]								240		
Suma								1	58		

Jelena Ilić

URBARIAL BOOK OF KUBIN (1771)

Summary

The Urbarial Book of Kubin (Urbarium von Kubin) was formed after the militarization and colonization of this settlement as well as the neighbouring ones in the former Pančevo District, in Banat. In 1764—1774 the settlements were organized as the Regiment of German-Banat Frontiersmen (Deutsch-banatische Regiment). The Urbarial Book includes several parts, the first and the last of which are published in this paper. The first part of the Book (*General Beschreibung und Haupt Anmerkungen*) consists of 65 articles and considers the agrarian features and the settlement organization. In the quoted sections, it is described what position some areas of the settlement had, and what their usefulness was considering the tributary of the Dunube River – the Ponjavica and the Crna Bara swamp. The last segment of The Book (*Summarische Inhalt Tabellen oder Ballanz*) shows the list of landowners in the village and precise data about their land plots.

During the process of militarization, the Serbian population was partially resettled. From 242 Serbian households in the year 1764, when the militarization started, until the year 1771 in Kubin, there remained 103 Serbian households. Alongside them, the State settled the area with the colonized military population, i.e. the veteran soldiers from the regular state regiments. The colonists, a 181 of them, had the duty to serve as the frontiersmen on Banat part of the Military Border. The remainder of the Serbian population was obliged to pay the contribution tax and different fees from which the colonists-frontiersmen were liberated.

Kubin settlement occupied 11499 acres, 73% of which were used for farming (under the arable land, meadows and houses). According to the Urbarial Book, the total land area reserved for colonists occupied 4818 acres (of which 2850 acres of arable lands, 1900 acres of meadows and 68 acres for gardens around houses) or 42% of settlement. Land used by 103 Serbian households occupied 3587 acres (of which 1675 acres of arable land and 1912 acres of meadows) or 31% of total settlement area.

For newcomers, a precise division of land was organized, by which every and each colonist got the land consisting of 578 *quadrat klafter* for house and garden, 15 acres (*joch* of 0.575 ha) of arable land and 10 acres of meadows. The land possessions of Serbian households were in different dimensions, unlike the colonists' land. When it comes to the arable land, the

Serbian households were in possession of plots from 5 to 75 acres, and between 7.5 and 112.5 acres in meadows. Both the colonists and the Serbian households, divided the arable land in three areas and used the three-field system of cultivation – 5 acres for summer crops, winter crops and fallow land each. Furthermore, the meadows were divided in two parts of the settlement, in the unflooded and flooded area. The difference between the colonists' and the Serbian land plots, aside from the dimensions, was in their structure too. Because of the State's intent to orient the colonists on the land cultivation, their land plots included larger part of arable land than of meadows (60% and 40%). The Serbian population enjoyed the plots in which arable land and meadows had equal share, or with more meadows. The Serbian households (68%) had arable land plots which were smaller or equal with the colonists', but 49.5% of them had the more spacious meadows than their neighbours – the colonists.

Keywords: Kovin, German regiment of Banatian Military Frontier, urbarium, 18th century, militarization, colonization.

Чланак примљен: 16. 01. 2012.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 20. 08. 2012.

Бојана МИЉКОВИЋ-КАТИЋ
Историјски институт
Београд

Јелена ИЛИЋ
Историјски институт
Београд

ТЕСТАМЕНТИ И ИНВЕНТАРИ ОСТАВИНЕ ЗЕМУНСКИХ ТРГОВАЦА С ПОЧЕТКА 19. ВЕКА*

Апстракт: Објављени су тестаменти и инвентари оставине тројице српских трговаца из Земуна – Теодора Мариновића Вука, Игњата Јефтића и Драгутина Милутиновића, састављени у периоду 1804–1809. године. Они садрже обиље података релевантних за проучавање друштвене и привредне историје српског народа почетком 19. века.

Кључне речи: тестамент, инвентар оставине, трговци, Теодор Мариновић Вук, Игњат Јефтић, Драгутин Милутиновић, Земун

Тестамент као историјски извор углавном су користили истраживачи средњег и раног новог века, посебно они који су се бавили привредном и друштвеном историјом. Много су ређе коришћени, а још ређе су објављивани тестаменти из 18. и 19. века.¹

* Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Од универзалних царстава ка националним државама: Друштвене и политичке промене у Србији и на Балкану* (Ев. бр. 177030).

¹ Један од новијих примера објављивања јесте тестамент Стефана-Стевче Михајловића (Нинослав Станојловић, *Тестамент Стефана – Стевче Михајловића*, Корени I, Јагодина 2003), а од примера коришћења јесу тестаменти тршћанских трговаца Николе Петровића и Петра Паликуће (Марко Дого, *Народ побожних трговаца*, у: Светлост и сенке. Култура Срба у Трсту, приредила Марија Митровић, Слио, б. м., б. г. [Београд 2007], 61–115).

Иако тројица земунских трговаца с почетка 19. века, чији су тестаменти овде објављени, нису једини оставиоци са изузетно занимљивим тестаментарним намерама, препоручује их чињеница да су били у блиским пословним, а неки и политичким везама са трговцима из Србије који су постали старешине и вође Првог српског устанка. Теодор Мариновић Вук, иако је умро убрзо пошто је устанак почео, запамћен је као један од помагача у припремама устанка, а Драгутин Милутиновић, мада је скончао пре његовог краја, био је, с Милошем Урошевићем и Димитријем Марковићем-Ратковићем, један од најзначајнијих устаничких лиферанта и човек од политичког утицаја у Србији.² Оскудни су једино докази о везама Игњата Јефтића с пословним партнерима у Београдском пашалуку, иако чињеница да му је Радич Петровић био дужник упућује на закључак да је и он имао пословне везе с истакнутим људима у Србији.

Теодор Мариновић Вук (? – Земун, 27. III 1804) био је трговац који је у Земуну деловао од 1787. године. Није познато одакле је био родом, али се зна да је био ожењен Смиљаном, сестром Јеремије Гагића, каснијег секретара Правитељствујушчег совјета у Србији и руског конзула у Дубровнику. Имали су две кћери, Сосу и Марију. Трговао је претежно свињама, извозећи их из Србије у Мађарску. Имао је оборе у Западној Угарској „од Осека па на горе“,³ као и познати земунски сточарски трговци из породице Карамата, Бајић и Славуј, с којима је био и у пословним везама. Сарађивао је повремено и с другим познатим земунским сточарским трговцима, као што су Лазар и Коста Петровић-Добановчанин, Драгутин Милутиновић, Милош Урошевић и Георгије Катана, али и са мање или више познатим трговцима из Србије (Стојан Милутиновић, марвени трговац из Рудничке нахије; Петар Станимировић из Ваљева), по којој је трговао самостално и преко калауза. Бавио се и трговином житарицама, као старији ортак у компанији с Јованом Караматом. У тој трговини стекао је, према ондашњим мерилима, „осредњу имовину“. Послове је водио и на вересију, па је у тренутку смрти остао дужан 20.375 форинти, али су и њему дуговали приближно исту суму. Као што је поменуто,

² *Споменица педесетогодишњице Београдске трговачке омладине 1880–1930*, Београд 1931, 49; Славко Беновић, *Сремски трговци и Први српски устанак до 1809*, Зборник Матице српске, серија друштвених наука 5, Нови Сад 1953, 9, 12; Славко Гавриловић, *Војводина и Србија у време Првог устанка*, Нови Сад 1974, 54, 56; Радош Љушић, *Вожд Карађорђе. Биографија*, Завод за уџбенике и наставна средства, Јазон, књ. 6, Београд 2003, 208–209.

³ Танасије Ж. Илић, *Тестамент Теодора Мариновића иначе Вука, земунског марвеног трговца*, Зборник Матице српске за друштвене науке 12, 1956, 67.

укључио се и у припреме устанка у Србији, снабдевајући устанике оружјем и оловом.⁴

О Игњату Јефтићу (? , око 1741 – Земун, 6. VII 1809), кројачу женског одела и трговцу, сачувано је мало података. Можда је потицао из Нове Вароши или њене околине, будући да је тамошњој цркви завештао 100 форинти. У попису земунских домаћинстава из 1776. године убележен је као кројач који је становао у кући под бројем 238, са женом и једном кћерком.⁵ Вршио је дужност већника градског магистрата (Ausseren Staths Verwandten), што значи да му је пословање већ тада донело извештан углед. Према подацима овог пописа, за потребе заната ортачки је користио кућу под бројем 228 са шнајдером Андреом Зонтићем и шегртима, а с угледним трговцем Петром Милутиновићем користио је, вероватно за трговачке послове, објект под бројем 258. Тестамент је саставио 1804. године. Као старац, живео је повучено са женом Мартом. У Земуну је живела и његова шира породица. Кћери Марија и Ката биле су удате за познате земунске трговце, Живка Васиљевића и Раку Калиновића, а свастике су биле удовице земунских грађана.⁶

Драгутин Милутиновић (? – Земун, 14. IV 1809) доселио се у Земун из Србије, сигурно пре 1794, када је стекао прву кућу, а потицао је вероватно из „пазарске нахије“.⁷ Имао је супругу Василију († 7. XI 1813) и четворо, у тренутку смрти малолетне деце: Марију, Николу, Деметра и Илију. Бавио се трговином стоком. Из Београдског пашалука је увозио 1803. године, на пример, у компанији с Милошем Урошевићем и Димитријем Николићем по више хиљада свиња, оваца и коза и неколико стотина волова у једном турнусу и извозио житарице (жито, јечам, кукуруз, семе) и брашно. Учествовао је у припремама за подизање устанка у Србији. У Тополи се крајем 1803. договорио с Ђорђем Петровићем Карађорђевићем да набавља барут, олово, папир, кремене и пушке у ортаклуку с Милошем Урошевићем, с којим је био у кумовским везама. На састанку устаничких

⁴ *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка*, књ. I, 1804–1808, Историјски архив Београда, Београд 1955, 73; *Споменица педесетогодишњице Београдске трговачке омладине*, 49; Т. Ж. Илић, *Тестамент Теодора Мариновића иначе Вука*, 72–74; Историјски архив Београда (=ИАБ), Земунски магистрат (=ЗМ), Судско одељење – Ј (=Ј), 1804, инв. бр. 1777, Но 973.

⁵ ИАБ, ЗМ, књ. 870 (1776).

⁶ *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка*, књ. II, 1809, Београд 1961, 63, 408; ИАБ, ЗМ, Ј, 1809, инв. бр. 1918, Но 1440.

⁷ Танасије Ж. Илић, *Трговачки тефтер Драгутина Милутиновића из 1807–1809. године*, Зборник Музеја Првог српског устанка II, 1960, 120.

добављача у топчидерском логору код Београда 1806, када су одређени сектори снабдевања, прихватио је да с Урошевићем снабдева подручје око Београда и главни устанички логор у Топчидеру. Њихова трговачка компанија пословала је с устаницима у почетку уз дозволу хабзбуршких власти, тргујући претежно житарицама, а касније, тајно, и ратном спремом. Обојица су ушла и у компанију с Димитријем Марковићем-Ратковићем ради трговине стоком из устаничке Србије, али су у тој компанији претрпели велики губитак од 71.000 форинти, због чега су водили и судски спор.⁸

Преко Милутиновића и Урошевића устаници су тражили заштиту и помоћ од цара Франца I и дозволу за набавку оружја. Они су набавили „сву потребну суму зајма“, када је Милоје Петровић у име Правитељствујућег совјета новембра 1806. тражио позајмицу од земунских трговаца да би се припремило освајање Београда. Милутиновић је сматран аустрофилом, који је с Урошевићем утицао на вође устанка у Србији да се приближе Хабзбуршкој монархији, што је 1808. резултирало понудом надвојводи Карлу да преузме Београд и омогући слободно снабдевање устаника храном и муницијом.⁹

Драгутин Милутиновић је пословао и изван компанија с Урошевићем и Марковићем-Ратковићем, извозећи у Србију жито, брашно, коже, моруну, кечигу и другу рибу, као и ајвар (кавијар), а увозећи дрва и стоку (трговао је с Карађорђем, Младеном Миловановићем и другим мање познатим трговцима). Свиње је товио у Бежанији, Петровцима (код Вуковара), Руми и Српском Михољцу (данас Горњи Михољац у Хрватској) и продавао преко трговаца у Митровици, Ердуту, Осијеку, Вировитици, Шопрону, Ђуру, Шиклошу. Трговина са Србијом доносила му је велики профит. Када је с Урошевићем 1807. закључио послове њихове прве компаније, Милутиновићева зарада износила је 30.000 форинти. У тестаменту је обелоданио да је у компанији са Урошевићем и Марковићем-Ратковићем, у коју су уложили по 25.000 форинти, свака зарадио по 26.666 форинти, док су он и Урошевић после гашења те компаније у Србији зарадили 40.000 гроша, на роби вредној 143.000

⁸ Т. Ж. Илић, *Трговачки тефтер Драгутина Милутиновића*, 120–123; С. Гавриловић, *Војводина и Србија*, 56; ИАБ, ЗМ, Ј, 1809, инв. бр. 1914, Но 786; 1813, инв. бр. 2002, Но 2073.

⁹ Мита Петровић, *Финансије и установе обновљене Србије*, књ. I, Београд 1901, 81–82; *Споменица педесетогодишњице Београдске трговачке омладине*, 49–51; С. Беновић, *Сремски трговци и Први српски устанак*, 9, 12; Р. Љушић, *Возд Карађорђе*, 208–209.

гроша. Стекао је вредно имање. Године 1796. купио је другу кућу, а 1803. у Бежанијској улици трећу и виноград. Почетком 1805. планирао је да гради нову кућу. С Урошевићем је попола купио у Београду кућу од 12.000 гроша. Имао је и једну лађу и оборе за свиње у Бежанији.¹⁰

Мада неједнаке дужине и садржаја, овде објављени тестаменти и инвентари оставине пружају обиље података о различитим друштвеним феноменима. Они указују на то да се земунска трговачка елита стварала мрежом бракова, кумстава и пословних интереса и да су приликом састављања последње воље за сведоке позивани пословни партнери и истакнути чланови заједнице. Дају могућност да се реконструишу не само структура породице оставиоца, већ и породична стабла и међусобне родбинске везе, које су вишеструко повезивале невелику групу успешних трговачких породица у граду, али и изван њега, па и изван државних граница. Омогућавају да се уочи тесна веза између српске и грчко-цинцарске заједнице, која се није ограничавала само на пословну сарадњу, већ је проширена и на бригу српских оставилаца о тзв. грчким школама и болницама. Тестаменти су и нека врста менталне мапе тестатора и заједнице којој припада, на којој значајно место има морална обавеза да се човекољубљем овековечи сопствени пословни успех, због чега је део оставине био намењен сиротињи, школама, сиромашним ђацима, питомцима и слично. Они сведоче и о постојању религиозне праксе завештања молитви за спас душе покојника и остављања прилога црквама и манастирима. Та пракса отвара питања разграничења верског јединства и етничко-националног идентитета припадника православне заједнице у Земуну и упућују на постојање ширег културног идентитета, који није поштовао државне границе, црквену јурисдикцију, па ни вероисповест, због чега су српски оставиоци прилоге намењивали не само српским школама, болницама, црквама и манастирима, већ и „грчким“, „немцким“ и „римским“ црквама. При томе су, у формулама призивања Бога, наглашавали управо „неразделитија Троице“ и тиме свакако истицали своју припадност православљу. Завештавало се и удаљеним црквама и манастирима, како родног места или краја, тако и бројним другим, и на тај начин стварала нека врста „мапе хришћанско-православне побожности,

¹⁰ Т. Ж. Илић, *Трговачки тефтер Драгутина Милутиновића*, 120–121, 129–148; *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка*, књ. I, 65–66, 68, 106–107, 214, 253, 255, 298–299, 308–309, 311, 330–331, 359, 370, 376, 399–400, 402–403, 425, 581; књ. II, 182, 216, 246, 292–293, 373, 375; књ. III (1810 – 1813), Београд 1969, 12, 14–15, 18, 121, 132, 330–333, 565–574.

како опште, тако и његове [оставиочеве] личне“, по чему су тестаментарне намере земунских трговаца биле сличне намерама српских трговаца из Трста, на пример.¹¹

Тестаменти откривају разлоге због којих су састављани – првенствено болест и старост, али и одлазак у немирно подручје (у Србију) и спречавање евентуалних расправа наследника. Откривају и начине на које су за живота оставиоци управљали имовином, првенствено некретнинама, обезбеђивали капитал, уговарали и водили послове, осигуравали дугове и слично. Омогућавају да се стекне увид у обим трговачког пословања и разгранатост послова, у тржишта и правце кретања робе, посебно у трговини стоком, у организацију пословања, величину и економску снагу компанија у којима су оставиоци учествовали, као и о профиту који су остваривали. Указују и на права и положај жене у браку, али и на специфичности њеног статуса удовице и на однос преминулог према миразу, супрузи, њеној породици и према сопственој деци.

Инвентари на основу којих је вршена јавна продаја оставиочевих добара, допуњују у знатној мери сазнања о имовини којом су тестаментарно располагали. Њиховим објављивањем стиче се увид у квалитет свакодневног живота трговачких породица у Земуну, увид у квалитет градње и величину кућа, начин опремања станова, фонд предмета за свакодневну употребу и луксузних предмета (слике, иконе, сатови, кола и коњи), па и увид у присуство оријенталног и европског у култури становања (ентеријер, одевање, украшавање).

Наведени, као и непоменути садржаји и могућности истраживања разлог су због чега тестаменти и инвентари оставине земунских трговаца с почетка 19. века треба да постану доступни ширем кругу истраживача. Неки од њих су већ познати. На тестаменте Теодора Мариновића Вука и Драгутина Милутиновића скренуо је пажњу Танасије Ж. Илић. Делимично је саопштио садржај и објавио факсимил Мариновићевог тестаamenta на српском језику, нажалост технички лош и већим делом нечитљив.¹² Тестамент на српском Драгутина Милутиновића објављен је у целини.¹³ Пошто то нису једини тестаменти ових трговаца, заслужују да буду поново објављени, а допуњени садржајем инвентара оставине, пружају могућност поређења на основу већег броја података.

¹¹ М. Дого, *Народ побожних трговаца*, 82.

¹² Т. Ж. Илић, *Тестамент Теодора Мариновића иначе Вука*, 66–74.

¹³ *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка*, књ. I, 311–312.

Садржај тестамената и инвентара оставине објављених у прилогу, транскрибован је са оригинала на српском и немачком језику, похрањених у фонду Земунског магистрата у Историјском архиву Београда. Тестаменти на српском језику приређени су према савременом правопису. Уједначено је састављено и растављено писање и велико и мало слово и разрешене скраћенице, али су нестандартни облици речи сачувани. Транскрипција је вршена на следећи начин: слово *ε* транскрибовано је као *је*, а слова *e* и *јат*,¹⁴ као *e* или као *ње* и *ље*, зависно од претходног гласа, *й* као *ј*, *ы* као *и*, *щ* као *шт*, а *ї* и *і* као *ј* (а као *и*, само у речима где сигурно није могло бити *ј*: *Марїя*, на пример), док су слова *ю* и *я* транскрибована као *ју* и *ја* (или *њу*, *љу*, *ња* и *ља*, зависно од претходног гласа). Меки и тврди знак су изостављени. Грчко слово *у* транскрибовано је као *у*, *ω* као *от*, *Θ* као *Т*. Потписи грчких трговаца транскрибовани су грчким писмом. Интервенције у документима на немачком језику ограничене су једино на писање великих почетних слова (према новом правопису) и разрешавање скраћеница.

ТЕОДОР МАРИНОВИЋ ВУК

I Први тестамент сточарског трговца Теодора Мариновића Вука, написан у Осијеку 11. марта 1804. године, касније поништен, којим распоређује покретну и непокретну имовину, одређује начин поступања у текућим трговачким пословима и даје изјаву о дуговима.¹⁵

Во имја оца и сина и с[ва]таго духа амин,
Ничто тако ние известно како смерт, но ничто таино како час смертни;
Даклем[,] ја сад у здравој и чистој совести намеравам писмено наредбу
моју сочинити, које утврђавам како следи;

1^{во} У Маџарској имам у 5. чопори 1560 комад[а] марве, то јест свиња на рани и које на ову марву, имаде издато у име трошка како на цедуљи имаде по реду шпецифицирато; и ово све како капитал наричем.

¹⁴ Према мишљењу Т. Ж. Илића, Драгутин Милутиновић је писао ијекавски (Т. Ж. Илић, *Трговачки тештер Драгутина Милутиновића*, 120). Међутим, пошто се у његовом тестаменту свега у четири речи налази графем *јат*, (совест, смешание, вера, наследник) транскрибован је као *e*, а не *ије*, како је транскрибован и у осталим тестаментима на српском језику

¹⁵ ИАБ, ЗМ, Ј, 1804, инв. бр. 1777, Но 973.

К тому на истој цедуљи имаде наименовано што је и у име кукуруза готови [новаца] дато. Даклем[,] марва са трошком учинитим коштује на 50 f пар и коиа у суми износи f. 37500. – На кукуруз готови [новаца] дадо у Хоћесу како контракт гласи f. 3000. – Но кад се сва марва израни, и продаде, онда ће се одабрати начисто капитал како Б[о]г благослови!

2 У лађу имам уложито капитала, то јест у рану, и лађа, које имам пред моим синовцем именом Никола, с господ[аром] Јовом Караматом,¹⁶ два моја тала, а један тал јест г[осподара] Јове; и то јест начисто мог капитала с лађом заједно у суми f. 9966.40 х. Но кад се и то продаде, како Б[о]г благослови да се очисти;

3. Моја кућа нова, и покућство, не мећем ни у какви шацунг,¹⁷ будућ[и] да све имаде пописано, и с квитама да је све исплаћено и на то није никому ништа дужно

4. У сребрним стварма кованим, како кашике[,] ножеве[,] кандила[,] чаше и прочаја, која су нека под именом моим а нека[,] и много[,] без имена, која ме коштају најмање вредност

f 4000. –

5. Башча с обором и с целом оправом коштује ме f 2000. –

6. Коњи[,] каруце[,] хамови и прочаја[,] то јест сасвим опр[ема] кошт[ује] ме] f 1000. –

7. У хаљинама имам како находим вредност у суми f 1500. –

и к тому у бели новци и у дукати находим да имам у сандуку код куће кое се наћи буде у суми до f 300. –

8. Овди код мене имам у готову f 1500. –

9. Саде о[т] овог горњег наименованог капитала, [j]ест овди што сам дужан и именујем да се имаде изплатити, како следи;

Петру Станимировичу из Ваљева имам дати признајем ... 309 гроша

Славном Магистрату земунском како облигаци[j]а гласи ... f 2000. –

¹⁶ Јован Карамата (Земун, 24. VIII 1780 – Земун, 1846), земунски трговац, син богатог марвеног трговца Димитрија Карамате, који се у Земун доселио из Катранице у Македонији. Претежно се бавио трговином свињама, формирајући велика крда и тргујући између Србије, Пеште и Беча. Као један од најуспешнијих земунских марвених трговаца, примао је наредбе власти о санитарним прописима.

¹⁷ Процена (нем: Schätzung).

Господ[ару] Георги Катани ¹⁸ како облигаци[ј]а гласи	f 1500. –
Г[осподару] Кости Петровићу ¹⁹ како обл[игација] гласи ...	9000. –
Г[осподару] Кости Петровићу како друга обл[игација] гласи	6800. –
Г[осподару] Тикогли из Ђура	875. –
Г[осподару] Михаилу Грку из Сокола за мога шура Јеремију ²⁰ обећа пл[атити]	200. –
	f 20375. –

10. От целог моег наименованог капитала и такођер неименованог и дуга моег, дакле[м[,] да се исплати, а прочи оставши капитал мој наређуем како следи!

11. Гдигод би се трефила смерт мени, то да се поштено оправим и код цркве сараним, на које опредељујем f 500. – и от тога исправно расположеније на цркву, школу, свештеником, на свеће, и пр[оче] да се учини.

12. На три земунске греческе цркве и на 1. римску опредељујем на сваку да се имаде издати по педесет форинти f 50. –

¹⁸ Георгије Катана (? – 12. IX 1831), земунски марвени трговац пореклом из Карнаније у Македонији. У Земун се доселио у другој половини 18. века, свакако пре 1794, када је „Катана Георг Хаџи, трговац свињама“ евидентиран као старешина једног од земунских домаћинстава. Трговао је стоком из Београдског пашалука, препродајући по стотину волова у једном турнусу и улажући више хиљада гроша у појединачне набавке од чувених сточарских трговаца из Србије, попут Јована Митровића (Димитријевића) из Добраче.

¹⁹ Коста Петровић звани Добановчанин, земунски трговац пореклом из Блага. Деведесетих година 18. века живео је у заједничком домаћинству с братом Лазаром Петровићем, такође трговцем. Био је у пословним и родбинским везама с најбогатијим цинцарским, грчким и српским трговцима (Милош Урошевић, на пример, био му је зет, а пословао је с Драгутином Милутиновићем, Димитријем Марковићем Ратковићем, и другима). Као угледни трговац биран је за члана изабраног суда који је решавао трговачке спорове.

²⁰ Јеремија Гагић (Претоке, Шумадија, 1. V 1783 – Венеција, 1859), писар и секретар Правитељствујушчег совјета и дугогодишњи руски конзул у Дубровнику. Док је живео у Земуну бавио се трговином. У Србију је прешао 1806. и у име Совјета учествовао као секретар у више дипломатских мисија (1806–1807). Отпуштен је као опозиционар (1811), па је прешао у руску службу. Убрзо је постављен за конзула у Дубровнику (1815–1856), где је службовао до пензионисања.

13. На шпитал земунски наређуем да се изда педесет форинти, и такођер на школе греческу и србску свакој да се даде по педесет форинти, свега f 150. –
14. За мој вечни спомен остављам свештеником земунским да се у готову издаде сто форинти велим f 100. –
15. У Фенек м[ана]стир за спомен вечни остављам да се даде фор[инти] f 50. –
16. Синовцу моме Глигорији наређуијем да се даје у школу на науку, а к тому от капитала мога да му се сохрани до његовог возраста једну хиљаду и пет стотина форинти велим f 1500. –
17. Синовцу другом Николи кои је на лађи, кад сретно одозго²¹ дође, да предаде чист рачун, и мој што сам у рану уложио капитал, и ако би Б[о]г благословио и било би добитка или штете; да има трећи тал на себе примити, а лађе што се тиче то му сав мој тал поклањам,
18. Шуру моем Јеремији Гагић кои је мени дужан како облигаци[ј]а гласи f 2860. – и у Соколу f 200. – то му све поклањам, и јошт к тому наређујем у готову новцу да му се даде пет стотина форинти f 500. – велим, но послѣ никакови мешаније у мојој кући да нема.
19. Преко свега више наменованог, кад се све очисти, оставши мој капитал, остаје мојој супруги, и моима децама кое сад двое находе се, или ако би се трефило сад да је носећа, и живо буде, то исто да уживати согласно имаде, и деца матер своју да чествују, до свог возраста, а како се које буде удавати[,] то да свако под једнаки тал имаду. Но ако би се моја супруга хотела удавати, то дакле определујем њој њене све хаљине и к тому у готову да јој се даде f 4000. – велим четири хиљаде форинти; а више ништа, а остало све моим децама, кроме ако би се трефило да је носећа и буде мушко и остане живо, њему да се даде самом пола, а двоим женским от свега остала пола! А баба[,] то јест моја пуница[,] докле је жива да у кући ужива, и кад умре да је сарану и по возможности из масе оправе;
20. Наређујем и то ако не би ја могао гори отићи марву продати, тако препоручујем господ[ару] Васи Нешковићу,²² покрај

²¹ Реч је о Хрватској, будући да је Теодор Мариновић Вук житарице упућивао узводно Савом, ка Карловцу и јадранским лукама као коначном одредишту.

²² Василије Нешковић (? – Осијек, 24. II 1816), трговачки партнер Теодора Мариновића Вука из Осијека и сведок приликом потписивања његовог првог тестаментa написаног у Осијеку. Син угледног српског сточарског трговца Мијата Нешковића († 1775), првог старешине цеха православних трговаца у

от мене датог фолмакта,²³ да иде гори и два чопора по мојој наредби да продаде, и то о свем трошку мојем, а г[осподар] Васиј Нешк[овићу] за његов труд обећавам от пара сваког продатог једну форинту дати[,] а рачун да моим долу наименоватим татором да има предати 21.

На закљученије овог мога тестамена постављам г[оспода]ре и таторе господ[ара] Јоана Ћирицу²⁴ пургермајстора, к тому госп[осподара] Јову сина г[осподара] покојног Марка бившег штатрихтера²⁵, и господ[ара] Косту Петровића; и препоручујем њим и аманет им Божиј, моја жена и моја деца, да све по наредби мојој исправно соврше, и моју кућу и децу у најбољи порјадок ил стање да метну, и до возраста дечина управљају!

Које сва ова сочини пред ниже именовани и подписати сведоци; које ја за бољу сигурност, код имена мога печатом моим засвидјетелствују и потверђуем. Дано у Осеку 11^{то} марта 1804.

ПЕЧАТ

Теодор. Маринович.
иначе Вук.

Пред наши сведетељи

ПЕЧАТ Антониј Јоановић Бекеш²⁶ m[anu] s[criptum]

сеговремени сенатор

ПЕЧАТ Тимотеј Вуковић²⁷ m[anu] s[criptum]

+ Јозо Баршић m[anu] s[criptum]

ПЕЧАТ Василије Нешкович m[anu] s[criptum]

(Белешка на полеђини документа) Annuliertes Testament

Осијеку 1761–1762. и 1765–1768. Као угледни члан православне општине у Осијеку, био је црквени син Храма Успења Богородице 1784. и парусијски приложник 1811. године.

²³ Пуномоћ (нем. Vollmacht).

²⁴ Јован Кирица (Земун, око 1759 – после 1826), земунски трговац, градоначелник и већник. Син угледног земунског трговца цинцарског порекла Манојла Кирице. Обављао је службу магистратског већника (1796–1803), а накратко и градоначелника (1803–1806). Био је татор и дародавац цркве манастира Фенек у време њене обнове (1793) и један од потписника устава школског фонда у Земуну (1826).

²⁵ Марко Николић, земунски градски судија (штатрихтер – председавајући магистратом), у периоду 1752–1778. Његов син Јован је у попису из 1776. године забележен као петнаестогодишњи трговачки шегрт у Пешти. У попису 1794. и 1796. године Јован је уписан у заједничком домаћинству са братом Павлом, у кући под редним бројем 202 и презименом Николић, обојица као трговци.

²⁶ Антоније Јовановић (? – Осијек, 24. XII 1815), трговац и сенатор из Осијека. Као имућни и угледни члан православне црквене општине, вршио је дужност епитропа Храма Успења Богородице 1791. и 1792. Сахрањен је у црквеној порти, као и други чланови његове породице.

²⁷ Тимотије Вуковић (? – Осијек, 24. XI 1813) угледни српски трговац из Осијека. Цркви Успења Богородице, где је 1806. сахрањен његов син Атанасије, приложио је 1812. парусију за вечни помен. У порти исте цркве сахрањен је већ следеће године.

II Други и важећи тестамент Теодора Мариновића Бука на немачком језику, састављен 27. марта 1804. године у присуству потписаних сведока, а публикован 9. априла 1804. године у присуству татора именованих тестаментом.²⁸

Lezter Willen

Nachdeme jedem Menschen der Todt sichern, jedoch die Zeith und Stund unsicher seyn, so ermangle ich bey meinem annoch reiffen Sinnen nicht, meinen lezten Willen folgender massen zum Pappier zu setzen;

1o. Wenn mich Gott von dieser Zeitlichkeit in die Ewigkeit über lang oder kurtz abfordern solte, empfehle ich Gott meine Seele, den Leib aber der Erde, und wolle

2do. daß mein Leib ehrlich jedoch ohne grossen Pracht zur Erde bestattet werden solle

3tio. vermache ich meinem Eheweib, da sie mir nichts zugebracht, sie möge heurathen, oder nicht, zu ihrer eigener Disposition 4000 f, sage vier tausend gulden, dann

4to. dem Gligorie Marinovich legire ich 1000 f.

5to. dem Nicola d[eto] d[eto] – 1000 f.

Nicht minder zum Trost meiner Seele

6to. vermache ich auf die 4 Illyrischen Kirchen auf eine jede 40 f, und auf die Schull 40 f.

7. auf das bürg[erlich] Spittall eben – 40 f.

8. denen hiesigen Illyrischen Geistlichen vermache ich – 60 f.

9. da mir Gott bishero zwey weibliche Kindern Sossa et Maria geschenkt, und noch ein drittes Kindt zugewartigen kommet, so hinterlasse ich diese meine Kindern zum Universal Erben, und wolle ich sie im allen gleich gehalten haben.

10. In dem Fall als meine Gebrüdern oder sonstige meine Freunde mit einiger Anforderung sich mehldeten, bitte selben kein Geher zu leisten, noch sie was an mir zu ersuchen haben, übrigens

²⁸ ИАБ, ЗМ, Ј, 1804, инв. бр. 1777, Но. 973.

11. Zum Vormunde für meine Kindern wolle ich hinmit den H[erren] Kosta Petrovich und Nasha Baich²⁹ ernennet haben, und bitte gegenwärtigen meinen Willen in allen in Erfüllung bringen zu wollen, so ich in Gegenwarth meiner hier zu erbetteten H[erren] Gezeugen gefertigt

Semlin den 27. Marz [1]804.

Αναστας Καραματου μαρτιρο³⁰
Лазар Петровић³¹
Марко Лазаревић³³

Theodor Marinkovich
zur Unterschrift erbetten
P: Hrudimsky Com[munität] Arzt³²
E: Kish, Synd[icus]³⁴

(Белешка на полеђини документа)
Testamentum des Theodor Marinovich
in Semlin, den 9ten April [1]804. in Gegenwart der beiden H[erren] Gerhaben
Nascho H[adzi] Baich und Costa Petrovich publicirt.

²⁹ Наша Хаџи Бајић, угледни земунски трговац, родом из Блага. Забележен је у Земуну тек у попису старешина домаћинстава из 1796. У време када је био именован за старатеља малолетне сирочади Теодора Мариновића Вука (1804), био је један од земунских трговаца који су тражили да се из града протерају пребези из Србије. Био је „изабрани судија“ у спору који су током 1808. водили Драгутин Милутиновић и Милош Урошевић. На велико је трговао житарицама и стоком током устанка у Србији.

³⁰ Анастас Карамата (Пирги код Кожана, Грчка, 1743 – Земун, 9. 09. 1822) доселио се у Земун пре 1785. Вероватно је као члан магистратског већа био сведок и потписник тестамена. Велики углед и иметак стекао је тргујући стоком из Србије све до Беча. Од Марка Добрића, српског трговца из Кемница, примио је 1808. сандук ствари намењених устаницима у Србији (десетине бакрореза с ликом Карађорђа, неколико сабљи, планова за изградњу рударских машина и књига о рударству), због чега је био подвргнут полицијској истрази.

³¹ Лазар Петровић, брат Косте Петровића, угледни земунски трговац и потписани сведок на тестаменту (вероватно у својству члана магистратског већа).

³² Прокоп Хрудимски (Колин, Чешка, 1770 – ?) општински хирург, присутан по службеној дужности и потписан као сведок. Звање хирурга му је додељено 1800. године, а претходно је 14 година службовао у Јелачићевој пешадијској регименти.

³³ Марко Лазаревић, земунски трговац, потписани сведок на тестаменту, вероватно члан магистратског већа. У својству сведока појављује се и на тестаменту Драгутина Милутиновића од 14. априла 1809. године.

³⁴ Емерик Киш (Левен, Угарска, 1741 – ?), други синдик (писар) земунског магистрата, и по службеној дужности писар тестамена и потписани сведок. Служио је у Петроварадинској регименти као писар и саветник у Петроварадину, те као синдик у Петроварадину и Земуну.

III Инвентар оставине Теодора Мариновића Вука састављен 4. априла 1804. године.³⁵

Verlassenschafts Inventarium

Welches auf Veranlassung des hiesigen Magistrats über die des hiesig untern 27te März [1]804. testato verstorbenen Handelsmann Theodor Marinovich Vuk Verlassenschafts von uns endes gefertigten in Gegenwart der Wittwe folgender massen errichtet ist, alß

		Sach part		Sach total	
Erben		f:	xr:	f:	xr:
zeigt die Sperr Relation					
Vermögen					
an Praeciosen³⁶					
1 silberen Sackuhr mit einem Gaiß		20			
				20	
an baaren Geld ³⁷					
20 Stück doppelte Käyserliche Ducaten	diese Baarschaft ist in Handen des Costa Petrovich belassen	180			
1 Stück Cron Thaller		2	16		
2 St[ück] Käy[serliche] d[eto]		4			
4 St[ück] 20er		1	20		
1 St[ück] 17er			17		
3 St[ück] 7ner			21		
				188	14
an Praeciosen türkischen³⁸					

³⁵ ИАБ, ЗМ, Ј, 1804, инв. бр. 1777, Но 973.

³⁶ У драгоцености је убројан само један предмет – сребрни цепни сат процењен на 20 форинти.

³⁷ Од готовог новца је пронађено 20 царских дуката, краљевски талир, 2 царска талира, 4 двадесетице (талира), седамнаестица (талира) и 2 седмине (талира) – укупне вредности 188 форинти и 14 крајцара.

³⁸ У „турске“ драгоцености убројане су две муштикле у једној футроли – процењене на 15 форинти.

2 Mündt Stück in einem Futteral	15			
			15	
an Silber³⁹				
6 Paar silberen Messer und Gabel das Paar pr[o] 4 loth a 25 Groschen	30			
7 St[ück] Esslöffel pr[o] 27 loth a 25 Groschen	33	45		
1 silberner Vorleg Löffel pr[o] 7 loth a 25 Gr[oschen]	8	45		
1 d[eto] Milch Löffel pr[o] 4 ¾ loth a 25 Gr[oschen]	5	54		
1 d[eto] Leichter pr[o] 17 ½ loth a 25 Gr[oschen]	21	52½		
1 d[eto] Zucker Bixen pr[o] 13 loth a 25 Gr[oschen]	16	15		
1 d[eto] Zucker Bixen mit Deckel pr[o] 35 ½ loth a 25 Groschen	44	22½		
1 d[eto] Saltz Vassel pr[o] 3 ¾ loth a 25 Grosch[en]	4	37		
1 d[eto] Pfeffer d[eto] pr[o] 2 ¾ loth a d[eto]	3	24		
1 d[eto] Kaffe Kandl pr[o] 44 ½ loth a d[eto]	55	37		
1 d[eto] Milch Kandl pr[o] 7 loth a d[eto]	8	45		
1 d[eto] d[eto] d[eto] pr[o] 10 ½ loth a d[eto]	13	6		
6 Kaffe Löffel pr[o] 5 loth a d[eto]	6	15		
1 Milch Reindl pr[o] 8 loth a d[eto]	10			
1 Auftrag Tatzell pr[o] 30 ½ loth a 25 Groschen	38	7 ½		
1 silberner Becher pr[o] 14 Loth	17	30		
1 d[eto] d[eto] mit Untersatzel pr[o] 17 ¾ loth	21	54		
kleine Hosen Knöpfe pr[o] 3 loth a 1 f	3			
1 silbernen Lampen pr[o] 52 ½ loth a 1 f	52	30		
1 d[eto] d[eto] pr[o] 53 loth a 1 f	53			
2 St[ück] Karafindl beschlagt pr[o] 3 loth a 1 f	3			
			[451]	[39½]

³⁹ Предмети од сребра: 6 пари ножева и виљушки, 7 кашика, кутлача, кутлача за млеко, лустер (или лампа), кутија за шећер, кутија за шећер са поклопцем, посуда за со, посуда за бибер, посуда за кафу, посуда за млеко, још једна таква посуда за млеко, 6 кафених кашика, шерпа за млеко, послужавник, пехар, пехар са подметачем, мала копча за панталоне, лампа, још једна лампа, 2 карафина од сребра – процењено на укупно 451 форинту и 39 ½ крајцара.

an der Armatur⁴⁰				
1 Pistollen mit Silber beschlagen	20			
1 türkisch Messer mit Silber beschlagen	15			
1 Stutz	10			
			45	
an der Kleydung⁴¹				
1 blau tücherner Mantel	30			
1 brau[n] tücherner Boltz mit Zabel ausgeschlagen	50			
1 Dolmann darzu	10			
1 d[eto] mit Silber	10			
1 gold et silberen hung[arischen] Binden	40			
1 alte d[eto] d[eto]	2			
1 halb abgetragener silberfarb tücherner Dolman	3			
1 paar brau[n] tüchneren hung[arischen] Hosen mit Gold	6			
1 d[eto] d[eto] mit Silber	6			
1 alt blau tücherner Mantel	3			
1 alter Böltz	3			
1 Wildschur	40			
1 runder feiner Huth	2	30		
1 alter d[eto]	-	30		
1 türkisch rothes Kappel	1	30		
1 d[eto] d[eto]	1	30		
			209	

⁴⁰ Од оружја: пиштољ опточен сребром, турски нож опточен сребром, „штуц“ (карабин) – процењено на укупно 45 форинти.

⁴¹ Од одеће је инвентарисано: плави сукнени огртач, браон сукнени огртач опшивен самуровином, долама, долама са сребром, златни и сребрни „угарски“ појас, стари угарски појас, полуизношена сукнена долама сребрне боје, пар браон сукнених „угарских“ панталона са златом, такве са сребром, стари плави сукнени огртач, старо крзно, бунда од вучјег крзна, округли фини шешир, такав стари, турска црвена капа, и још једна таква – процењено на укупно 209 форинти.

an der Gerätschaft ⁴²				
1 grün gestreift ledernen Kanape	5			
6 d[eto] d[eto] Sesse	6			
6 rohrene Sessel	3			
4 alt lederen d[eto]	3			
1 viereckiker harter Tisch in grosser Zim[m]er	20			
1 d[eto] d[eto] in dem kleinen Zim[m]er	10			
1 runder weich-höltzerner Tisch	2			
1 türkische Wundt Uhr	4			
1 Tischel vom harten Holtz	2			
1 zinneren Lampen	-	30		
1 Schubladen Kasten mit Aufsatz	15			
6 paar portzelain Kaffe Schallen	2			
6 d[eto] d[eto] blaue	2			
5 d[eto] d[eto] braun	2	40		
13 St[ück] Trünck Glasser	1	18		
9 St[ück] Putelien	1	48		
2 d[eto] d[eto] mit silbernen Stopl N[ota]: die Stoppel bey Silber angesetzt	-	20		
1 grosser Koffer	8			
1 kleinerer d[eto]	2			
1 d[eto] d[eto]	2			
3 Wandt Bilder	10			
1 Flaschen Kellner mit 6 Flaschen a ein halbe	6			
			108	36

⁴² Од кућних ствари: кожно канабе зелене боје, 6 зелених столица, 6 столица од трске, 4 старе кожане столице, четвороугаони сто од тврдог дрвета у великој соби, још један такав сто у малој соби, округли сто од меког дрвета, „турски“ зидни сат, сточић од тврдог дрвета, цинкана лампа, украшени ормар са фиокама, 6 пари порцеланских шољица за кафу, 6 таквих плавих, 5 таквих браон, 13 чаша за пиће, 9 Putelien (?), 2 таква са сребрним поклопцем, велики кофер, мањи кофер, још један мањи кофер, 3 зидне слике, 1 држач за флаше са 6 флаша од по пола мере – процењено на укупно 108 форинти и 36 крајцара.

An Zinn⁴³				
12 St[ück] zinneren Teller	6			
2 Suppen Schissel	3			
2 d[eto] Auftrag Schissel	2			
3 kleinere d[eto]	1			
12 zinneren Esslöffel	-	36		
			12	36
An Kupfer⁴⁴				
3 kupferen Kessel, worunter 1 grosser, und 2 kleinere	15			
1 Castrol mir Deckel	2			
1 Tepsie	2			
3 d[eto] Übrig	2			
2 Kaffe Kandl v[on] Zinn	1			
1 kupferner Wasch Beck	1			
1 Legen	1			
2 Feuerhundt	2			
2 eysen 3-fuß	-	45		
1 Nudelseicher	-	15		
			27	
An Wagen und Pferden⁴⁵				
2 Pferde samt Geschier	300			
2 alte Geschier mit Beschlag	40			
2 genezte Decken	4			

⁴³ Предмети од цинка: 12 тањира, 2 супене чиније, 2 супене чиније за послуживање, 3 мале такве, 12 кашика за јело – процењено на укупно 12 форинти и 36 крајцара.

⁴⁴ Предмети од бакра: 3 лонца, од којих један велики и 2 мања, шерпа са поклопцем, тепсија, 3 ибрика, 2 посуде за кафу од цинка, умиваоник, сталак (вероватно за умиваоник), 2 фењера, 2 гвоздена сацака, сито за тестенину – процењено на укупно 27 форинти.

⁴⁵ Кола и коњи: 2 коња са амовима, 2 стара ама с оковом, 2 мрежаста покривача, полунаткривене чезе, дашчана кола са оковом – процењено на укупно 484 форинте.

Тестаменти и инвентари оставине земунских трговаца с почетка 19. века

1 halb gedecktes Chalche	100				
1 beschlagener Latter Wagen	40				
				484	
An Immobilien⁴⁶					
1 gut gebaut neues Hauß, worinen 3 Zim[m]er, 1 Speiß, Kuchel, Keller, und Stallung befindlich wirdt geschätzt		6000			
1 Obor, Garten, samt Csardaque		1000			
				7000	
1 Handlungs Schieff samt Früchten, welches sich darinnen befinden, und dermahlen in Croatien sich befindet		8000			
				8000	
Vermög Rechnung des Defuncti sindt vom Essegg aufwärts fünf Herde Schwein expediret ⁴⁷					
1 Herde in 332	1523 St[ück] werden geschätzt izzo auf	32850		32850	
2 d[eto]					
3 d[eto]					
4 d[eto]					
5 d[eto]					
				32850	
Summa ⁴⁸				49411	5 ½

⁴⁶ Од непокретне имовине: добро грађена нова кућа, у њој 3 собе, шпајз, кухиња, подрум и стаја – процењена на 6.000 форинти; обор, башта и чардак – процењени на 1.000 форинти; трговачки брод заједно са житарицама, тренутно у Хрватској, процењен на 8.000 форинти. Укупна вредност непокретне имовине преминулог, према томе, процењена је на 15.000 форинти.

⁴⁷ На основу рачуна преминулог евидентирано је и 5 чопора свиња, тренутно на путу од Осијека „навише“, и то први чопор са 332, други са 309, трећи са 337, четврти са 250 и пети са 331 свињом – укупно 1.523 комада (иако је стварни збир 1.559 свиња), процењено на 32.850 форинти.

⁴⁸ Вредност имовине преминулог трговца процењена је на 49.411 форинти и 5½ крајцара, што је и потврђено од стране сведока и службеника магистрата 4. априла 1804. године. Продајом ове имовине на лицитацији одржаној 3. јуна 1804. године, добијена је значајно већа сума од процењене у инвентару (видети: Licitacions Prothocoll, ИАБ, ЗМ, Ј, 1804, инв. бр. 1777, Но 973).

Sage: Viertzig Neyn Tausend Vier Hundert Elff Gulden
welche heuthe von uns gefertigten und nicht mehr noch weniger vorgefunden zu
haben; Urkunden hinmit.
Semlin den 4. April [1]804.
E: Kish Synd[icus]
Марко Лазаревић
Κωστας [Βρ]ατωβηκης⁴⁹ τουτο ως
Paul Nicolus⁵⁰ außerer Rathmann

ИГЊАТ ЈЕФТИЋ

I Тестамент земунског трговца Игњата Јефтића састављен 23. априла 1804. и у непромењеном облику публикован после његове смрти 6. јула 1809. године.⁵¹

Тестамент,

Во имја пресвјатија и неразделнија троици Б[о]га Оца и С[и]на и С[вја]таго Д[у]ха[,] амин

Понеже всјакиј человек смертен, час же смрти неизвестен јест, ја у мојеи старости,

но при здравом телу и разуму закључио јесам, ради утоленија всех распр, које би се по преставаленији моем случити могле следујушче урежденије с именијем моим движимим и недвижимим содјелати

Како инвентаријум Игњата Евтића гласи по имену од б[о]годаного именија мога што се затекло движимо и недвижимо начисто капитала – ф 25549, 6 х

Од овог истог капитала ја својеволно располажем,

1. Вручавам ја душу моју Творцу милостивјејшему[,] тело же моје земљи, и учреждавам, да ово со всјаким великолепијем по хирстијанском обичају погребено буде и остаљам – 1000. – [форинти]

⁴⁹ Вероватно Коста Братоглић (око 1738 – ?), угледни земунски трговац цинцарског порекла. Пописан је 1776. као 38-годишњи старешина домаћинства са тројицом синова. Забележен је и у пописима 1794. и 1796. године. Његов син, Димитрије Братоглић, обогатио се тргујући житом и стоком у време Првог устанка, а био је и сликар.

⁵⁰ Павле Николић, спољни већник земунског магистрата. Претпостављамо да је у питању млађи брат, у тестаменту већ помињаног Јована Николића, и најмлађи син некадашњег земунског штатрихтера Марка Николића. У пописима 1794. и 1796. године Јован и Павле Николић су убележени као чланови истог домаћинства и трговци (Kaufleuthe).

⁵¹ ИАБ, ЗМ, Ј, 1809, инв. бр. 1918, Но 1440.

2. За погребални провод парохом здјешним и 40. дана литиргију
остаљам – 100. [ф]
3. Дијакону да се даде здјешним – 12. – [ф]
4. На два шпитаља[,] сербски и немечки остаљам – 150. – [ф]
5. На немечку школу – 50. – [ф]
6. На сербску и греческу школу – 200. – [ф]
7. На сироте[,] нужне и голе да се даде – 200. – [ф]
8. На цркву С[ветог] Оца Николаја остаљам ... – 100. – [ф]
9. На цркву Прес[в]јатија Б[огороди]ци – 100. – [ф]
10. На цркву Контромацку – 50. – [ф]
11. На цркву у Нову Варош – 100. – [ф]
12. На цркву Бечменску – 24. – [ф]
13. На цркву Немечку – 12. – [ф]
14. Остаљам Марији девојки што је код нас – 100. – [ф]
15. Д[ето] Марији Јоана Капамачије удовици[,] мои свасти – 60. – [ф]
16. Д[ето] Марији Паунковој удовици[,] мои свасти – 50. – [ф]
17. Д[ето] Марку питомцу моему – 100. – [ф]
18. Д[ето] Гедeonу јеромонаку фенечкому – 12. – [ф]
19. Д[ето] Давиду јермонаку крушедолскому – 12. – [ф]
20. Остаљам на све намастире да се даде – 500. –
21. Остаљам моим унуком, Томи и Стефану по 1000 f – 2000. –
22. Остаљам моим унуком, Васи[,] Игњату[,] Јoану[,] сваком
по 1000 f – 3000. –
23. Остаљам унукам, Кати и Јелисавети свакој по 600 f – 1200. –
24. Остаљам мојој супруги Марти начисто готови..... – 2200. –
и да прими што је Марта донела готови новаца – 200. –
По издању ове суме која се о[в]де види f 11632. –
- друго више што притиче у новцу то да имаду, наследи[ти] моји
кћери Ката[,] Раке Калиновића⁵² супруга, и Марија[,] Живка
Василијевића⁵³ супруга[,] пополак да поделу,

⁵² Рака Калиновић (око 1748 – ?), угледни земунски грађанин. У попису из 1776. уписан је као 28-годишњи кројач, са женом и кћерком у ортачки подељеној кући. У попису из 1794. забележен је као гостионичар. Као што произилази из тестамена Игњата Јефтића, био је ожењен његовом ћерком Катом. У својству представника супруге и наследнице, потписао је инвентар оставине свога таста.

⁵³ Живко Васиљевић (Василијевић), трговац у Земуну. Пописан је међу земунским домаћинима 1794. и 1796. године. Као супруг Јефтићеве кћери Марије потписао је инвентар оставине свога таста.

25. Остаљам мојој супруги Марти трећи тал куће које се састоји под но[мер] 196. да седи док је жива у нојзи, то јест дућан хабачиски⁵⁴ и магазу[,] тако и горњу собу и пол кујне[,] тако и по кући што имаду кревети[,] ормани[,] столице[,] астали[,] иконе[,] калај и бакар, и све прочије кућевне ситнице што имаде, да се сотим служи и да господари док је жива, к тому и кандила сребрена велико и мало да стоји у кући док је жива Марта, а кади умре Марта да се даде велико кандило у цркву С[ветог] Оца Николаја, а ствари кућевне после смрти Мартине, да имаде наследити моје кћери Ката и Марија,

26. а трећи тал куће гди је Марта седила[,] то да имаде наследити моја кћи Марија само,

27. Остаљам мојој супруги Марти полак винограда што је код Бежаниске капије,

28. Остаљам мојој кћери Кати кућу што је под но[мер] 217. што седи в ноизи Георгие Максимовић, и к тому јеште полу винограда 2 ½ мотике што је код Гавријла Вујића⁵⁵, и јеште у готовом f 200. – и словом двеста форинти,

29. Остаљам кћери Марији два тритла куће што је под но[мер] 196. то јест доле дућане и горе собе и коморе и полак винограда што је код Бежаниске капије,

Јеште имаде у сребру што ће поделити Ката и Марија,

2 пара бисерни игала велики

1 пар д[ето] д[ето] мали

13 лота⁵⁶ сребра у 2 копче 1 дугмета са зубуна

4 ½ лоти сребра у венци

3 дугмета сребрна на три ћурдије⁵⁷

30 ½ лота сребра у парчети.

Ово сребро да имаду поделити Ката и Марија попола,

Закључавам ја последњу вољу моју, као што сам и почео[,] во имја живоначалнија, и неразделитија Троице и молим честниј грађански суд вароши на[ше] да би он ову вољу моју набљудавао и во испол[не]ние привео,

⁵⁴ Абацијски. Дућан с абацијском робом, тј. производима од грубог сукна.

⁵⁵ Гаврило Вујић је у попису из 1794. и 1796. године убележен као кројачки мајстор. Са Георгијем Соларом био је 1804. године сведок и именовани извршилац тестаментa Игњата Јефтића.

⁵⁶ Лот – мера за тежину и мера за чистоћу и финоћу сребра. Бечки лот тежио је почетком 19. века 17,5 грама (Милан Влаинац, *Речник наших старих мера у току векова*, књ. III, Српска академија наука и уметности, посебна издања, књ. CDXVIII, Одељење друштвених наука, књ. 63, Београд 1969, 549, 552).

⁵⁷ Ћурдија – женски одевни предмет.

Ја подписујем тестамент овај при здравому ра[зуму] својеручно, и молим долу назначене сведетеле да [би] они не само њега својеручно подписали, но и са ударенијем сопственаго печата соутвердили,

Игнат Евтић ПЕЧАТ
γεωργιος [?] σολαρης ПЕЧАТ
ПЕЧАТ Гаврил Вуић сведетел

Nachtrag vermög 24 Punct wird beygesetzt, daß die Wittwe mit dem Legat a 2200 f jederzeith frey zu disponiren befugt seyn.

Zum Vormund wolle Testator den Georg Veliki Sollar⁵⁸, und Gabriel Vuich aufgestellt haben, Semlin den 23. April [1]804.

ПЕЧАТ E: Kish, Synd[icus]

Verstehendes Testament ist im unserer Gegenwart erofnet und unter heutigen dato behörig publiciert worden.

Semlin den 8ten July [1]809.

Gölis Rittm[ei]st[e]⁵⁹ B[ur]g[er]m[ei]st[e]r
Franz Kreizey⁶⁰ Sind[icus]

II Инвентар оставине преминулог трговца Игњата Јефтића, службено састављен у присуству сведока и наследника 18. јула 1809. године.⁶¹

Inventarium

Über den Nachlaß des am 6. July 1809 testato mit Hinterlassung 2 großjährigen Erben, und einer Wittwe verstorbenen hierortigen Handelsmann Ignatz Jeftich

⁵⁸ Георгије Солар Велики (? , око 1734 – Земун, после 1809), угледни земунски трговац цинцарског порекла. У попису из 1776. године уписан је као 42-годишњи трговац у заједничком домаћинству са братом, Христом Соларом. Забележен је и међу старешинама земунских домаћинстава 1794. и 1796. године. Потписао се као сведок и извршилац тестаamenta Игњата Јефтића.

⁵⁹ Коњички капетан Гелис, земунски градоначелник (1809–1812). Као и сви вршиоци ове дужности у периоду 1787–1848, био је војно лице. Једини градоначелник-цивил у том периоду био је Јован Кирица (1803–1806).

⁶⁰ Франц Крејчи, родом из Поличке (Чешка), синдик земунског магистрата, по службеној дужности писар тестаamenta и потписани сведок.

⁶¹ ИАБ, ЗМ, J, 1809, инв. бр. 1917, Но 1439. Инвентар је сачуван у два примерка.

		Schätzungs Werth	
No	Bennantlich	f:	xr:
an baaren Geld ⁶²			
1	am 100 f B[anco] Z[ettel] 5 Stücken	500	
an Obligationen ⁶³			
2	an Radics Petrovich ⁶⁴ servischer Hauptmann pro 700 f	700	
	samt 5% Interessen von [1]802. 9 Dec[ember]	245	
3	an Demeter Millovanovich ⁶⁵ einbringlich pro 200 f	200	
	samt Interessen von 17. Feb[ruar] [1]802. bis zum Sterbtag	38	30
4	eine d[eto] d[eto] 100 f.	100	
	samt Interessen 5% von 1. Jänner [1]802.	9	15
5	eine d[eto] von Lazar Nicollich ⁶⁶ 100 f	100	
	samt 5% Interessen von 1. May [1]795.	80	30
6	d[eto] an Milovan Jovannovich ⁶⁷ pr[o] 52 f 33 x	52	33
	samt Interessen a 5% von 20. Decemb[er] [1]799.	29	30

⁶² У готовом новцу инвентарисано је 5 папирних новчаница (Bancozettel) од по 100 форинти.

⁶³ У облигацијама: на име српског команданта Радича Петровића 700 форинти са 5% камате од 9. XII 1802; на име Димитрија Миловановића 200 форинти са каматом од 17. II 1802. до датума смрти; на исто име још једна од 100 форинти са интересом од 5% почев од 1. I 1802; на име Лазара Николића 100 форинти са 5% камате од 1. V 1795; на име Милована Јовановића 52 форинте и 33 крајцаре, са 5% камате од 20. XII 1799. године.

⁶⁴ Радич Петровић (око 1750–1816), један од капетана фрајкора у Србији током аустро-турског рата (1788–1791) под командом Михајла Михаљевића. У Михаљевићевом фрајкору учествовао је и у аустро-француском рату 1792–1797, након чега се пензионисао и настанио у Земуну бавећи се трговином. Активно је учествовао у сукобима током Првог српског устанка. Заслужан је за организацију устаничке војске и освајање Београда 1806. године. Био је и председавајући Београдског магистрата од 1808. и учесник у сукобима у Поморављу током 1809. године. Прешао је у Срем 1813, а убрзо је после повратка у Србију 1816. погубљен.

⁶⁵ Димитрије Миловановић, земунски крзнар и трговац. Помиње се у попису старешина домаћинстава у Земуну 1796. У време Првог устанка трговао је житом и брашном са Београдом, због чега је 1807. ушао у спор са Петром Бранковићем, једним од татора Драгутина Милутиновића.

⁶⁶ Лазар Николић је забележен у пописима земунских домаћина из 1794. и 1796. године.

⁶⁷ Милован Јовановић, уписан у пописима старешина земунских домаћинстава 1794. и 1796. године.

No	Bennantlich	Schätzungs Werth	
		f:	xr:
an Praetiosen⁶⁸			
7	eine grose silberen Lampe	30	
8	eine kleine d[eto] d[eto]	10	
	Die in Testament vorhandene 2 par grose, und 1 d[eto] kleine Steknadel sind unter die 2en Erbinnen bei Lebzeiten der Muter vertheilet worden		
9	13 loth Bruchsilber, das loth pr 40 x	8	40
10	4 ½ d[eto] d[eto] d[eto] 40 x	3	
	Von den in Testament vorkom[m]enden 3erlein silbernen Knöpfen, und 30 ½ loth Silber hat Testator die 2 silbernen Lampen verfertigen lassen		
an Realitäten⁶⁹			
11	ein Hauß sub No 192 im Werth	5000	
12	ein d[eto] sub No 213 im Werth	300	
13	ein d[eto] sub No in Vorstadt halbes Hauß	200	
14	einen halben Csardaken in der Vorstadt, im Werth	100	
15	5 ½ Motika Weingarten, neben Bechanier Thor a 30 f	175	
an Hauseinrichtung⁷⁰			
16	8 Bilder im Werth	15	
17	2 Chruzifix a 20 x		40
18	2 alte Kasten a 4 f 30 x	9	
19	2 Spiegel a 1 f	2	

⁶⁸ Од драгоцености: велика сребрна лампа, мала сребрна лампа; у тестаменту наведена два пара великих и пар малих игала подељени за живота мајке између две наследнице; 13 лота сребрине вредности 40 крајцара по лоту; 4 ½ лота истог; у тестаменту наведене три мале сребрне копче и 30 ½ лота сребра преминули је дао да се претопе у две лампе.

⁶⁹ Непокретна имовина је обухватала: кућу под бројем 192, кућу под бројем 213, половину куће у предграђу, половину чардака у предграђу и 5 ½ мотика винограда поред Бежанијске капије (30 форинти по мотици).

⁷⁰ Од кућних предмета: 8 слика, 2 распећа по 20 крајцара, 2 стара сандука од по 4 форинте и 30 крајцара, 2 огледала од по форинту, кожно канабе, 10 кожних столица од по форинту, сто од меког дрвета, дрвени оквир кревета, два кревета од по 6 форинти, мадрац, 4 јастука од по 2 форинте, покривач, 2 мала часовника од по 10 форинти, 2 цинкане посуде за кафу од по 1 форинту, цинкана посуда за млеко, 17 пари обичних шољица за кафу од по 12 крајцара, 28 цинканих тањира

No	Bennantlich	Schätzungs Werth	
		f:	xr:
20	1 lederes Kanape im Werth	12	
21	10 lederen Sessel a 1 f	10	
22	1 Tisch von weichen Holz	3	
23	1 Bettstadt a 1 f	1	
24	2 Better a 6 f	12	
25	1 Madratzen	8	
26	4 Polster a 2 f	8	
27	1 Deken	12	
28	2 kleine Uhren a 10 f	20	
29	2 zinneren Caffé Kandel a 1 f	2	
30	1 d[eto] Milch Kandel		30
31	17 par ord[entlichen] Caffé Schallen a 12 x	3	24
32	28 St[ück] zinneren Teller a 1 f 30 x	42	
33	1 par Pistollen	5	
34	2 Stück zinneren Suppen Schüßel	6	
35	6 d[eto] kleine a 1 f 30 x	9	
36	2 d[eto] mitlern	4	
37	3 grüne Schallen	1	30
38	2 dutzend Eßlöfel	3	
39	½ d[eto] Caffé Löffel		36
40	1 d[eto] Taffel Messer	4	
41	1 ungarischer Pelz	25	
42	1 St[ück] kupferne Käßel	20	
43	2 d[eto] kleinere	4	
44	2 d[eto] d[eto]	3	
45	1 d[eto] d[eto]		30
46	1 alten Kessel	2	
47	6 Stück Tepsia	6	
48	d[eto] d[eto] ordinern Teller	1	30

од по 1 форинту и 30 крајцара, пар пиштоља, 2 цинкане супене чиније, 6 малих цинканих чинија од по 1 форинту и 30 крајцара, 2 средње такве, 3 зелене плитке посуде, 2 туцета кашика за јело, ½ туцета кафених кашичица, туце ножева, „угарско“ крзно, бакарни лонац, 2 мала бакарна лонца, 2 иста таква, још један исти такав, стари лонац, 6 тепсија, 6 обичних тањира, 2 бакарне шерпе, 2 шерпе, кашика за јело.

No	Bennantlich	Schätzungs Werth	
		f:	xr:
49	2 kupferne Kastroll	2	
50	2 Kandelnd[eto]	2	
51	1 Eßlöfel		45
	Summa ⁷¹	8142	23

Semlin, den 18te July [1]809.

Franz Kreiczey Syndicus

M: Davidovich⁷² m[anu] p[ropria] äußerer Rath

Theod[or] Lotha Theodorowich⁷³ m[anu] p[ropria] senator

Johann Mayer Zimmermeister

Vorstehende Inventar ist in Beiseyn der H[erren] Erben vorgenommen worden.

+ Katharina Evtich

Marta Evtich

Namensfertiger

Zivko Wahsiliewich m[anu] p[ropria]

Raka Callinovich

⁷¹ Предмети наведени у инвентару оставине Игњата Јефтића процењени су на укупно 8.142 форинте и 23 крајцаре.

⁷² М. Давидовић, земунски грађанин и члан спољњег већа (Äußerer Rath), сведок приликом инвентарисања имовине преминулог Игњата Јефтића 1809. године. Не налази се међу домаћинима Земуна пописаним 1794. и 1796. године, па претпостављамо да се касније доселио.

⁷³ Теодор Љота Теодоровић (Земун, 1760 – после 1809), син земунског трговца Љоте Теодоровића, који је 1794. још увек био старешина домаћинства, трговац и већник магистрата. Теодор се као већник магистрата помиње од 1804, па се као „сенатор“ потписао и на једом од примерака овог инвентара. Био је угледни трговац, а богатство је увећао и стицањем монопола на трговину барутом са Србијом 1808. године.

ДРАГУТИН МИЛУТИНОВИЋ

I Први тестамент трговца Драгутина Милутиновића, касније замењен, састављен 11. децембра 1807. године уочи преласка у Србију.⁷⁴

Сорја

1807 лета декемвра 11[.] У име Божије полазим у Сервију.

Печат.

Ја Драгутин Милутиновић у чистој совјести без болести и никаква смешанија да имам у глави неправедна[,] но у правој вери христијанској остављам овај тестамент смртни што не мислим из моје чисте совести ничије однети, а ни моје ни код ког остати[.] Наодим у ортаклуку моему и кума Милошеву⁷⁵ и Ратковић Димитрије⁷⁶ да смо у Србију дали сваки по 25000 f [форинти,] чини сума 75000 f[.] Добисмо свакоме на тале по 26666 f[.] Сва сума чини воринти 79998 f.

⁷⁴ ИАБ, ЗМ, Ј, 1810, инв. бр. 1934, Но 16.

⁷⁵ Милош Урошевић (Кавадар, Јагодинска нахија, око 1775 – после 1813), угледни земунски трговац који је као трговац муницијом и храном и као посредник између аустријских власти и устаничких вођа од почетка устанка био укључен у дешавања у Србији. У тим пословима, с великим улагањем и добитима, партнери су му били Драгутин Милутиновић и Димитрије Марковић-Ратковић. Током 1808. године заједничка компанија се распала, а бивши ортаци водили су низ судских парница. Спор због облигације на 30.000 форинти Драгутин Милутиновић је поменуо и у тестаменту из 1809. године. После Милутиновићеве смрти 14. априла 1809, његова удовица Василија и Милош Урошевић, безуспешно су покушали да оспоре законитост тестаментa и да за новог татора именују Урошевића.

⁷⁶ Димитрије Марковић Ратковић (Бар, 1765 – Земун, 1848), земунски сточарски трговац, који је, после женидбе с удовицом рођака Алексе Ратковића преузео трговину колонијалном робом, а потом је проширио на трговину стоком и житарицама. Сматра се једним од најзначајнијих лифераната српских устаника, које је снабдевао житом, барутом и оружјем, самостално и у компанијама с другим трговцима (Драгутином Милутиновићем, Милошем Урошевићем, Пантелијом Георгијевићем из Титела). Трговао је и с Алијом Гушанцем, снабдевајући житом и брашном београдске паше, турски гарнизон и становништво, такође самостално или у компанији (са Петром Ичком, Андријом Табанчићем, Јованом Калаићем). Деценијама је покушавао да од аутономне српске управе наплати наводно неисплаћене лиферације из времена устанка (последњи пут од кнеза Александра Карађорђевића 1844. и 1845).

После овога рачуна имали смо и ја и кума Милош трговину у Сервију давати у

еспапу кои су нами познати	Гроша	109,000 f
Па после други транспорт за Биоград издадосмо у		
еспапу кад се удари на Биоград		34000. —
	гроша	144,000.

На овој суми имамо провита 40,000.

И из овога свега не тражим моего капитала истинитога 38000 f но остаљам аманет Бож[ј]и прво Суду и кума Милошу да ми деци не учини криво! Јер наодим тога капитала старога и добитка једно са другим 53800 f[.] Имамо штете на свињама беглуски из Србије на три ортака сваки по 24000 f, чини сума 72000 f[.] Мој капитал, остаљам мои деци, истините моје новце а профит и трошак нека је просто кума Милошу[.] Овај рачун и тестамент смертни не логавиєм⁷⁷ делом однети, и ови мои новц[и], које на мојим концу препоручујем, ово наодим праведно мои жени Васили 6000 f докле би децу чувала, и наследника њу остаљам када би се удала има 6000 f[.] ако би децу чувала, и поучила и обдржала од свега господ[ар] остаје[.] а оно друго на 4 тала братски поделити[.] јер оно које че се родити[.] и ја му братски тал остаљам[.] Куча[.] виноград[.] башча, котобања[.] у башчи куча у овому рачуну није особито стои. Којо у кума Милошева кучи ни у што не стои[.] Покучество моје ни његово не мечемо ни у један рачун.

II Други и важећи тестамент Драгутина Милутиновића, састављен на дан смрти 14. априла 1809. године.⁷⁸

Соріа

Testament

In Nahmen der Allenheiligsten Dreyeinigkeit Gott des Vatters, und des Sohnes, und des Heiligen Geistes will ich, zwar in meiner schweren Krankheit, jedoch aber bei vollkom[m]enen Verstande meinen letzten Willen hinmit hiterlassen haben.

⁷⁷ Нејасно значење.

⁷⁸ ИАБ, ЗМ, Ј, 1810, инв. бр. 1934, Но 16. Још један примерак овог, другог тестаментa на немачком језику, сачуван је под сигнатуром: ИАБ, ЗМ, Ј, 1809, инв. бр. 1914, Но 819. У том примерку се налази и напомена да је тестамент публикован 19. априла 1809. године, а уз њега је приложен и штампани примерак званичне објаве смрти Драгутина Милутиновића (Convocations Edikt), којим Магистрат заказује оставинску расправу (Licitations Tagsetzung) за 26. јули 1809. у 9h.

Erstens: Empfehle ich meine arme Seele der Barmherzigkeit Gottes und mein entseelter Leib sollte nach den geistlichen Gebrauch beigesetzt werden.

Zweytens: Mein Vermögen bestehet in einen Hauße, Weingarten sam[m]t dabey befindlichen Hauß, und Hambar einen Mayerhof in Bexania und in ausstehenden Schulden.

Mir und dem Milutin Jovanovics⁷⁹ schulden folgende Partheien als Herrschafts Hispan von Erdut – 15000 f

Michael von Essegg – 4000 f

Die Schwägers Illia Pantelics⁸⁰ von Essegg – 7000 f.

Dann haben wir 400 St[ück] Borstenvieh in Bexania, und 60000 Oka Kukurucz, und mein Komrad hat jetzt nach Essegg 130 St[ück] Ochsen, und 258 St[ück] Borstenvieh getriben mir aber, allein schuldet Nicifor Nicolics⁸¹ auf eine Obligation 200 f und Millosch Uroschevics 30000 f.

Drittens: Zu Universal Erben ernenne ich meine Ehegattin Vasilie und meine vier Kinder, diese meine 4 Kinder und Ehegattin soll mein Vermögen zu gleichen Theilen zufallen.

Viertens: Den Peter Brankovics die ich ohne Obligation 1200 f[,] es versteht sich mit den Milutin Jovanovics[,] schuldig[,] die übrigen Schulden werden den producirten Obligationen sich zeugen[,] auch habe ich noch mit dem Demeter Markovics wegen seine an mir habende Forderung eine Rechnung pflegen.

Fünftens: Zum Vormünde ernenne ich den Demeter Markovics und Petar Brankovics⁸².

⁷⁹ Милутин Јовановић, сточарски трговац, родом из Белог Потока (Србија), који се у Земун доселио пре 1796, када се помиње као старешина домаћинства. Био је ортак Драгутина Милутиновића између 1807. и 1809. године. У Милутиновићевом тестаменту из 1809. поменути су њихови заједнички дужници из Ердута и Осијека, преостали обори стоке и количине житарица, што сведочи о обиму и правцу њихових пословних веза. У другом делу инвентара, међу неподељеним стварима, наведене су и суме новца добијене од заједничке стоке коју је Милутин Јовановић у међувремену продао (56.866 форинти).

⁸⁰ Илија Пантелић (? – Осијек, 9. 5. 1819), српски трговац из Осијека, партнер у трговачкој компанији „Илија Пантелић гесте Стојановић и комп“. Био је трговачки партнер Драгутина Милутиновића, Милутина Јовановића и Милоша Урошевића, за чији је рачун препродавао свиње у Угарској (1807). Забележен је 1809. као приложник парусије храма Успења Богородице у Осијеку, у чијој порти је и сахрањен 1819. године.

⁸¹ Нићифор Николић, забележен у попису старешина домаћинстава у Земуну из 1796. године.

⁸² Петар Бранковић, земунски трговац и заступник Милоша Урошевића у неким пословима око извоза житарица у Србију. Године 1807. кажњен је због кријумчарења

Urkund dessen habe ich wegen meiner Schwäche zu meinen Namen das Kreutz Zeichen eigenhändig gesetzt.

Semlin, den 14te April [1]809.

Dragutin Milutinovics

Andreas Rankovics⁸³ Zeug

Marco Lazarevics Zeug

Kollitsch Syndicus erbethener Zeug und Nahmens Unterschreiber

Vide et collationirt dieses Testament mit dem Bemerken, daß es ganz gleichlautend mit dem Original sey, daß aber im Original eben dieses Kreutz Zeichen ausgelassen ist.

L[ocus] S[igilli] Kreyczy m[anu] p[ropria] Syndicus Praesentem Copiam Copiae suae vidimata in omnibus conformem esse, hisoe subscriptus fidem facio Neoplantae, 25te D[ecem]bris [1]809.

Joh[ann] Georgius Eyzner

In Cittis Cancelistis

Collationirt, und der vidimirten Absch[rift] gleichlautend befunden.

Semlin den 12te Merz 1810.

[...] Magistrats Rats

III Инвентар оставине трговца Драгутина Милутиновића састављен је у два наврата, за различите групе ствари, 5. маја и 6. јула 1809. године.⁸⁴

Inventarium

Über das Verlassenschafts Vermögen des untern 14ten April [1]809 testato verstorbenen Semliner Handelsman[n] Dragutin Millutinovich

No	Bennantlich	f:	xr:
an Realitäten⁸⁵			
1	1 ein Hauß, sub No 63 1500	1500	
2	in Weingarten, samt Haus und Hambar	1200	

жита у Београд, због чега је био у спору са Димитријем Миловановићем и Милошем Урошевићем током 1807. и 1808. Био је један од двојице именованих тудора малолетне деце и имовине Драгутина Милутиновића. У тестаменту је поменут и као дужник преминулог и његовог ортака Милутина Јовановића.

⁸³ Андрија Ранковић, књиговођа Драгутина Милутиновића и потписани сведок на његовом тестаменту. Био је наредник Шесте домобранске земунске компаније.

⁸⁴ ИАБ, ЗМ, Ј, 1809, инв. бр. 1917, Но 1378.

⁸⁵ У непокретну имовину пописану инвентаром убројани су кућа под бројем 63 и виноград са кућом и амбаром.

No	Bennantlich	f:	xr:
An Practiosen⁸⁶			
3	12 baar silberen Messer, und Eßlöffel, 9 Kaffe Löffel, 1 Schöpfer, und 2 Salz Tasen	400	
an Hauß Einrichtung⁸⁷			
4	1 Tisch von Haselnußholz	25	
5	1 ordinair Tisch	3	
6	1 Sekretär	25	
7	1 eiseren Truhe	20	
8	1 Koffer	8	
9	d[eto] schlechterer	2	
10	1 ledernes Canapee und 6 Sesseln	25	
11	5 Bilder	10	
12	1 Spiegel	4	
13	1 schlechten Kasten	3	
14	1 hölzernes Canapee	3	
15	5 ströheren Stühle, a 15 xr	1	15
16	1 Bett	20	
17	1 Wasserschaffel	5	
18	1 Kuchelkasten	8	
an Armatur⁸⁸			
19	1 Gewehr	8	
20	2 Pistollen	15	
21	1 türkisches Messer	4	
22	1 Natshag	1	30
an Zinn und Kupfer⁸⁹			
23	12 zienneren Teller, 1 suppen, und 2 anricht Schüsseln	18	
24	2 Kessel	20	
25	2 Töpsien	4	
26	Summa	3332	45

⁸⁶ Као драгоцености евидентирани су сребрни предмети, и то 12 пари ножева и кашика, 9 кашичица за кафу, кутлача и 2 посуде за со.

⁸⁷ Од кућних предмета: сто од лешниковог дрвета, обичан сто, „секретар“, гвоздени ковчег, кофер, такав лошији, кожно канабе и 6 столица, 5 слика, огледало, лош сандук, дрвено канабе, 5 тршчаних столица од по 15 крајцара, кревет, ведро за воду, кухињски ормар.

⁸⁸ Од оружја: пушка, 2 пиштоља, турски нож, наџак.

⁸⁹ Предмети од цинка и бакра: 12 цинканих тањира, чинија за супу и две за послужење, 2 лонца, 2 тепсије.

Semlin, den 5ten May 1809.

Димитрие Маркович
Kollitsch Erster Synd[icus]
Петр Бранкович Титор

Додатак инвентару

Inventarium

Welches zufolge des eröffneten Testaments, und noch Grundlage des schon früher vorgenommenen Inventarium in Supplementum über den Nachlaß des am 14 April [1]809 testato verstorbenen Semliner Handelsmann Dragutin Milutinovics vorgenommen wurde.

an baaren Geld ⁹⁰	f:	xr:
Befanden sich 2500 f, welche nach Angabe der Vormünder der Erblasser am Todbete unter jene Glaubiger, welche keine Obligationen haten vertheilt wurde.		
an Obligationen⁹¹		
Befindet sich eine in Proces mit den Milohs Uroschevics streitende Schuld Forderung pr[o] 30000 f		
an uneingetheilten Sachen⁹²		
alte Sesser a 1 f	6	
1 Wagen im Werth	50	
1 paar Pferde in Werth	100	
450 Stück Borsten Vieh, welches nach Essegg durch Milutin Jovanovics Compagnion getrieben wurde	38076	
130 Stück Ochsen durch Mulutin Jovanovics verkauft um	13000	
226 Stück Borsten Vieh eben verkauft durch Milutin Jovanovics um	5790	
ein Salass in Compagnie liegend in Bejania	200	

⁹⁰ У готовом новцу инвентарисано је 2.500 форинти, које је, према наводима татора, преминули на самртничкој постељи поделио повериоцима, који нису имали облигације као доказ његовог дуга.

⁹¹ Међу облигацијама је само једна, којом се потражује спорни дуг од 30.000 форинти, у процесу који се води са Милошем Урошевићем.

⁹² Од неподељених ствари: 6 старих столица од по 1 форинту, кола, пар коња, 450 свиња које је ка Осијеку отерао ортак Милутин Јовановић процењене на 38.076 форинти, 130 волова које је Милутини Јовановић продао за 13.000 форинти, 226 свиња које је Милутин Јовановић продао за 5.790 форинти и један салаш на територији Компаније у Бежанији.

Übrigens wird bemerkt daß 2 Koffer von Schriften und Handlungsreichungen sich befinden welche von Getrofener durch Zehung im falle eine Activitaet dem Inventario werden beigesezt werden, eben so betrifft es sich mit den in Testament erzeugten privat Schüliden von 15000, 4000 und 7000 f welche ebenfalls müssen ausgetragen werden.⁹³

Semlin den 6ten July [1]809.

Kreuczsy Synd[icus]

Деметрес Маркович Тутор

Петр Бранкович Тутор

Рака Калинович сапола синатор⁹⁴

⁹³ Осим тога, назначено је да ће два кофера списа о трговачким пословима бити придодати инвентару посредством цеха, у случају да су активни, а исто се односи и на приватне дугове у износу од 15.000, 4.000 и 7.000 форинти, који су поменути у тестаменту и у сваком случају морају да буду наплаћени. Овај додатак инвентару састављен је у Земуну, 6. јула 1809. године, у присуству двојице тутора и једног већника.

⁹⁴ Спољни сенатор, тј. члан спољног већа.

Bojana Miljković-Katić, Jelena Ilić

**LAST WILLS AND LEGACY INVENTORIES OF THE MERCHANTS
FROM ZEMUN FROM THE EARLY 19th CENTURY**

Summary

The Last will as a historical source was mainly used by the middle age and early modern period researchers, especially those dealing with economic and social histories. Although the three Zemun merchants from the early 19th century, whose last wills are here published, were not the only merchants with interesting last testament contents. However, they were chosen because of their close business relations, and their political relations with the Serbian merchants who became leaders of the First Serbian Uprising. Teodor Marinović Vuk is remembered as one of the uprising enablers, and Dragutin Milutinović was, with Miloš Urošević and Dimitrije Marković-Ratković, one of the major uprising suppliers and also a man of considerable political influence in Serbia. Evidence is only scarce when it comes to Ignjat Jeftić and his connections with his business partners in the Pashaluk of Belgrade.

Although unequal in length and content, last wills and legacy inventories published here provide multitude of data on various social phenomena. These documents indicate that the Zemun merchant elite was created with a network of marriages, godfathers and business interests. These documents provide a possibility to reconstruct the structure of the testator's family and family ties, which multi-linked a rather small group of successful merchant families in and outside the city, and even beyond national borders. These documents allow the observation of the close relationship between the Serbian and Greek-Cincar communities, which was not limited only to business affairs. These documents testify to the presence of religious practice of bequest prayers for the deceased's salvation and the practice of leaving contributions to churches and monasteries. These documents open the questions of demarcation of religious unity, and the national identity of the Orthodox community.

The last wills reveal the reasons for which they were made and how the testators were managing their property during life, securing assets, arranging and conducting affairs, securing debts and the like. They provide insight into a range of commercial and business ramifications, markets and the routes for goods transportation, organization of business, size and economic strength of companies in which the testators took part, and the profits that were achieved. They also indicate the status and rights of women in marriage, as well as a

widow, and the relationship of the deceased towards his wife, her family and children. Inventories which were used to conduct the public sales of the testator's goods complement significantly the knowledge of the property that was on their testamentary disposal. These inventories also point to the quality of everyday life of merchant families in Zemun, the houses' construction quality, sizes, ways of furnishing, the amount of everyday and luxury items, including the presence of Oriental and European influence in the living culture.

Key words: last will, legacy inventory, merchants, Teodor Marinović Vuk, Ignjat Jeftić, Dragutin Milutinović, Zemun

Чланак примљен: 16. 01. 2012.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 20. 08. 2012.

Радомир Ј. ПОПОВИЋ
Историјски институт
Београд

БЕЛЕШКА СТЕФАНА РАДИЧЕВИЋА О ПРВОЈ ВЛАДАВИНИ КНЕЗА МИЛОША *

Анстракт: Концепт белешке Стефана Радичевића секретара кнеза Милоша и министра просвете и правосуђа 1840-1842, заправо је рецензија текста или документа и написан је после 1842. године. У белешци су изнети непознати детаљи о политичким сукобима у Србији пред крај прве владе кнеза Милоша и неуспелом покушају кнеза Милоша да Радичевића постави за помоћника Авраму Петронијевићу, кнежевом представнику и попечитељу иностраних дела.

Кључне речи: Стефан Радичевић, кнез Милош, Србија, Устав из 1838.

У Историјској збирци Архива САНУ у Београду под бројем 7090 потхрањен је спис насловљен *Белешке о влади кнеза Милоша од Стефана Радичевића*. У деловодном протоколу Архива бр. 6 (7030-8572) не постоји забелешка о пореклу документа, нити документ садржи било какав поуздан траг на основу којег би се могло утврдити ко и када га је написао. Реч је о концепту, исписаном на четири листа фолио формата, преддуковском азбуком у којем су наведене примедбе на неки штампани текст или документ. У откривању аутора и порекла документа значајно је то што је на полеђини накнадно дописано „Гл. 72 с. 180” и „17/а” и „32.” Наиме, разрешењем првог дела скраћенице, Гласник Српског ученог друштва бр. 72, страна 180, омогућило нам је да сазнамо име аутора и

* Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Европа и Срби (1804-1918): Подстицаји и искушења европске модерне* (Ев. бр. 177031).

порекло документа. У поменутом броју *Гласника* Никола Крстић поднео је Историјском одбору Српског ученог друштва извештај о документима која је др Ђорђе Мушицки поконио Српском ученом друштву.¹

Наиме, у лето 1881. године доктор Ђорђе Мушицки, синовац владике Лукијана, боравећи у Београду, оставио је Гаврилу Витковићу у аманет три завежљаја писама истакнутих личности 18. и прве половине 19. века које су кореспондирале с његовим стрицем, али и друге рукописе значајне за историју Србије тридесетих и четрдесетих година 19. века. Витковић, испуњавајући вољу Мушицког, предао је поменуте списе Српском ученом друштву 26. октобра² 1881. године и том приликом саставио је сумарни списак писама.³ О пријему тих списа Никола Крстић је у Извештају Историјском одбору Српског ученог друштва записао: „Сви рукописи, што ми их је г. Витковић предао били су завијени у два засебна пакетића. У једном су разна приватна писма; и за ова г. Витковић вели, да их г. Мушицки са још две књиге поклања Српском ученом друштву. У другом пакетићу налазе се писмени састави, даље преписи неких докумената, који се тичу наше новије историје; а и нека писма, која такође имају везу са догађајима у Србији од 1842. и 1844. год. Почем међу појединим рукописима нема никакве унутрашње свезе, то ћу и ја у извештају о њима говорити оним редом како су сложени.”⁴ Првој групи докумената припадају писма која је владика Лукијан Мушицки примао од Терлаића, Павла Шафарика, Вука Караџића, Копитара, Гершића, Витковића и Беницког, затим рукописи значајни за историју цркве у 18. веку и спис о Родофиникиновом јавном животу у Београду и тако даље.

У тим списима налазиле су се и хартије писане руком Стефана Радичевића: *Одбрана владе књаза Михаила Обреновића од министра Стефана Радичевића*, писан у Земуну 5. септембра 1842. године и спис *Одбрана министра Стевана Радичевића, Цветка Рајовића и Ђорђа Протића од г. 1842. против оптужбе Вучићеваца*, од 16. децембра 1842. године у Новом Саду. Никола Крстић је рукописе нумерисао па је, према његовој нумерацији, бројем 17а обележена Радичевићева белешка, коју приређујемо. О томе Крстић пише: „К овим рукописима, које до сад напоменух, припадају и рукописи, које забележих бројевима 17а и 17б а који се у списку не налазе забележени. Под 17а налазе се белешке писане,

¹ Н. Крстић, *Извештај одбору за науку историјске и државне о рукописима што је Ученом Друштву на оцену поднео др Ђ. Мушицки*, *Гласник СУД* 72 (1891), 106-180.

² Сви датуми су по грегоријанском календару.

³ АСАНУ, *Историјска збирка*, 9161.

⁴ Н. Крстић, *нав. дело*, 106.

по мом мишљењу-руком Радичевића. У белешкама говори се о влади кнеза Милоша и белешке ове као да су примедбе на неки спис, или на неки документ”.⁵ Да би избегли сваку сумњу у Радичевићево ауторство, упоредили смо рукопис овог документа са рукописом писма Стефана Радичевића кнезу Михаилу 14. септембра 1860. године из Нојдорфа и закључили да је несумњиво реч о истом рукопису.⁶

Далеко теже је утврдити на чији и који текст је Радичевић писао рецензију. Очигледно је да је текст настао после смене на престолу 1842. године, дакле у време када је Радичевић, као истакнути обреновићевац био у политичком изгнанству у Аустрији, одакле се на књижевном и дипломатском пољу борио за права Обреновића. То време је карактеристично по оштрим књижевним и политички ангажованим полемикама између присталица династије Обреновић и уставобранитеља.

Стефан (Стеван) Радичевић је рођен у Јакову у Срему, мада постоје подаци да је пореклом из Новог Сада. Иако није стекао више образовање, десетогодишње службовање у Земунском магистрату омогућило му је да се оспособи у вођењу судске администрације.⁷ Са извесним бирократским искуством, у Србију је прешао 1830. године, када је постао члан Законодателне комисије. Међутим, комисија је убрзо престала с радом, па је од јесени 1830. постао секретар кнеза Милоша, задужен за праћење унутрашњих послова.⁸ Устројством власти на основу Сретенског устава 1835. године, именован је 15. фебруара 1835. за главног секретара Совјета. Пошто је устав убрзо укинут, новим устројством Савета премештен је на место директора канцеларије Државног совјета. Када је оснивањем Великог суда септембра 1837. године Државни савет преуређен, Радичевић је у чину потпуковника, постављен за члана Великог суда.⁹ Од краја 1833. до 1837. руководио је Лутријом у својству кнежевог секретара. Из документа који сада приређујемо сазнајемо да је Радичевић после

⁵ Н. Крстић, *нав. дело*, 179-180. Под 176 налази се одломак Петронијевићевог писма писаног марта 1841. у Цариграду.

⁶ АС, Поклони и откупи (даље:ПО), к. 138, бр. 165.

⁷ М. Ђ. Милићевић, *Поменик знаменитих људи у српског народа новијег доба*, Београд 1888, 587-588; Ј. Кркљуш, *Стефан Радичевић: скица за портрет једног писца српских закона и устава*, Зборник Матице српске за историју 49 (1994) 137-147.

⁸ М. Петровић, *Финансије и установе обновљене Србије до 1842* III, Београд 1899, 285, 299, 314, 328, 342, 355, 369, 384, 402, 424. М. Петровић, *Финансије и установе обновљене Србије до 1842* I, Београд 1901, 557.

⁹ М. Петровић, *Финансије и установе* I, 574-575, 581.

обнародовања Устава из 1838. године требало да, као приврженик кнеза Милоша, постане помоћник Аврама Петронијевића, кнежевог представника и попечитеља иностраних дела. Уместо тога, именован је за начелника у Попечитељству внутрених дела. Министар просвете и правосуђа био је од 26. јуна 1840. до септембра 1842. године, када је напустио Србију са кнезом Михаилом. У емиграцији је боравио до повратка Обреновића на престо, а 1861. године додељена му је пензија. Стефан Радичевић био је један од главних секретара кнеза Милоша коме су поверавани послови израде законских пројеката. Тим послом се бавио и у емиграцији, па је у време револуције 1848/9. године израдио *Проект устава за Војводину србску са државословним приметбама*.¹⁰ Умро је у Београду 11. марта 1871. године.

Рукопис је приређен тако што је спроведена транскрипција са предвуковске на савремену ортографију, према важећем правопису. Скраћенице су разрешене уластим заградама.

* * *

1. Да је овај избор озбиљан био, а не насилан и од народа лукавством неким измамљен, као што ово сада неки противници књ[аза] Милоша распостиру, показала је приврженост Срба обелодањена доцније у онакова времена, кад је заиста сваки слободно могао мисли своје изразити и или за њега, или противу њега борити се. А то је година [1]825, кад се Ђак¹¹ противу Милоша био подигао.

2. Ја не знам да је трећи пут бират већ око оно [1]829. кад је к[њаз] М[илош] пред скупштином у Крагујевцу дао био оставку коју пак овај није хтео од њега примити, него су га сви наново с узвиком за свога књаза прогласили и обећали му се актом торжественим, да он никог другог за књаза имати не желе, до њега док је год жив, а после његове смрти његовога сина, синовога сина, итд.¹² Овај акт послат је био у Цариград, у

¹⁰ Љ. Кркљуш, *нав. дело*, 137-147.

¹¹ Буна Милоја Поповића Ђака избила је у јануару 1825.

¹² Радичевићева примедба односи се на избор Милоша за наследног кнеза на народним скупштинама 1817. и 1827. године. „Абдикација” кнеза Милоша и акт народне скупштине којим се признаје за владара за наследним правима десили су се на Народној скупштини у Крагујевцу 6. фебруара 1830. године, на којој је прочитан Хатишериф из 1829. године. О томе видети: М. Гавриловић, *Милош Обреновић III*, Београд 1913, 158-165.

слѣдству кога је на препоруку ондашњег мухафиса Београдског Хусеин-паше берат о наслеђству књажескога достоинства примио.¹³

3. За пример јавног у Србији безбједија нека дозвољено буде слѣдујуће навести: једној бечкој кући трговачкој прошли су [1]834. год[ине] отприлике, новци из Турске кроз Србију. Идући од Ћуприје до Паланке, украде се од спроводника један товар тији новаца. Како књаз Милош то дознаде, одма учини наредбу да се украдена сума оштећеном из касе народне плати, а међутим да општине они места кроз која је путник покрадењем ишао, до одређеног им рока, или лопова пронађу, или у противном случају штету каси народној, која је ради обдржанија чести народне поару подмирила, да подмире. После неколико месеци нађоше и лопове и закопане новце, осим мале неке суме (чини ми се 3-4.000 гроша) коју је злочинац међутим био потрошио.

4. Овди би се неколико немачкара могло именовати примера ради. Макар под звездицом.¹⁴

5. Ја би овако рекао: обезбеђавала је с друге стране нескладан начин којим је он знаменито имање стекао.¹⁵

6. Вучић¹⁶ му је један од први његови куплера. Он му је и Станку Радовић¹⁷ подвео. Он је виновник, те је сирома мужа Станкиног на крушку обесити дао.

7. Док то не јави Порта. Чл[ан] [...].

8. И мало затим изданим устројенијем Совјета продреше, по коме књазу одузеше слободу бирати себи попечитеље од друге које класе, осим

¹³ Кнезу Милошу у добијању берата помогао је београдски везир Хусеин-паша, утицајан на Порти, којем је обећана награда од 200.000 гроша, али му је исплаћено 65.000 гроша (*Сећања Алексе Симића на књаза Милоша*, приредио и предговор написао Радош Љушић, Крагујевац 1997,41-43).

¹⁴ Поред је дописано скрћеница NB [nota bene].

¹⁵ Радичевићева примедба вероватно се односи на богатство кнеза Милоша.

¹⁶ Тома Вучић Перишић (1788-1859), народни старешина, чиновник кнеза Милоша и један од његових највећих противника.

¹⁷ Пореклом из породице Ристић из Страгара. Најпре се верила за једног момка из Трнавe, али је ту веридбу раскинула њена породица, која ју је заручила за извесног Стеву из Брезне, писара Јована Обреновића. Због тога ју је први просац отео, а цео случај доспео је на суд код кнеза Милоша. Кнез је наредио да се први Станкин просац због отимице обеси, а Станку је задржао код себе за своју љубавницу. Потом ју је удао за београдског трговца Димитрија Радовића (*Сећање Алексе Симића на књаза Милоша*, 80-82). Из других извора није позната Вучићева улога у овом догађају.

једини членова Совјета, у коју су се, као што је тамо речено, сами противници његови понаместали.¹⁸

9. Туцаковић¹⁹ је казао: „Дајте ми писмено да је с вашим, браћо, согласијем, и обећајте ми да ми ништа нећете после, ја идем сад да га смирим”. На ово је Милета Радојковић²⁰ рекао: „Ја браћо на то не пристајем нити ћу бити с вама ако сте наумили да се убијемо”.

10. Сљедујући упутство Попечитељства внутрених дјела.

11. Није Рајовић,²¹ него чл[ен] Апел(ационог) суда Јанићије Ђурић.²²

12. Кад су изабрани намесници²³ отишли су у конак к митрополиту да у цркви пред њим и осталим совјетницима заклетву положи на своје достојанство, примети Вучић свој околини ту десившој се да он неће положити заклетве пре док се ови и ови службе не лише. Зачуђени оваком зактевању престаше му г[оспадар] Јефрем²⁴ и Протић²⁵ а и Алекса

¹⁸ Устројеније Савета донето на основу Устава из 1838. ступило је на снагу 9. маја 1839. године. Тим законом опозиција кнезу Милошу прибавила је већа права од оних прописаних уставом.

¹⁹ Петар Туцаковић (1792-1857), учесник Првог српског устанка и један од предводника Гужана у Хаци-Продановој буни 1814. Гужански кнез од 1830, пуковник стајаће војске од 1837. и члан Савета од 1839. Заробљен је од побуњених војника у Јовановој буни 1839, али је успео бекством да се спасе. Противник кнеза Милоша.

²⁰ Милета Радојковић (око 1778-1852), нижи војни заповедник у Првом и Другом српском устанку, народни старешина за време прве владе кнеза Милоша. Предводио је буну 1835. којом је захетвано да кнез Милош прогласи устав. Био је умерени опозиционар кнеза Милоша, а затим присталица Обреновића.

²¹ Цветко Рајовић (1793-1873), секретар кнеза Милоша, министар унутрашњих дела у време прве владе кнеза Михаила 1840-2. Затваран и прогањан од уставобранитеља. У државној служби поново је од 1850.

²² Јанићије Ђурић био је члан Апелационог суда од 1. март 1839. до 21. јуна 1840.

²³ Аврам Петронојевић, Јеврем Обреновић и Тома Вучић Перишић изабрани су за намеснике 14. јуна 1839. године.

²⁴ Јеврем Обреновић (1790-1856), најмлађи брат кнеза Милоша. Од средине 30-их година придружио се опозицији кнеза Милоша. Председник Савета је од фебруара 1839. и један од тројице намесника 1839/40. Бранећи интересе династије веома брзо се разишао са уставобранитељима.

²⁵ Ђорђе Протић (1793-1857), чиновник кнеза Милоша. Средином тридесетих година, био је један од најзагриженијих кнежевих противника. Током политичких борби 1838/9. године приклонио се Обреновићима. Од 1840. до 1842. био је кнежев представник и попечитељ иностраних дела, али је због Вучићеве буне с кнезом Михаилом пребегао у Аустрију. У емигранцији је био до 1857, када се вратио у Србију и убрзо потом умро.

Симић²⁶ да је против устава. Ако он што противу ти лица има нека јави и нека се преда суду, као што устав заповеда, а не да се његове воље ради свога званија лише. Поводом овог противувоздраженија отвори се ту код митроп[ита] жестока кавга особито између г[осподар] Јефрема (који је жалио што су к[њаза] Милоша отерали) и Вучића.²⁷ Међутим уталожиду и[х] остали, и тако Вучић пристане те положи заклетву. Почем се мало затим народ на скупштину прибре, позове Вучић нач[алника] Окр[ужија] чачанског Перуничича²⁸ и рече му, да гледа око народа, да преда прошеније Совјету да се (ти и ти) отерају из службе. Перуничич се договори са Зубаном²⁹ те одмах с неколико људи и сачињеним на тај конач прошенијем к Вучићу престану. Сад даде Вучић и остале депутате сазвати с намером, да се ту сви потпишу 14. јунија [1]839.³⁰ но почем се скупише почеше се неки противу тога одапирати између који началник Окр[ужија] ваљевског Даниловић³¹ и прота шабачки Јов[ан] Павловић.³² Тим поводом подигне се вика и инат. Вашћенко³³ то чује (у комшилуку) оде међу њи и почем предмет њине распре разабра поче и[х] грдити беззаконцима и[х]

²⁶ Алекса Симић (1800-1872) чиновник кнеза Милоша, а од средине 30-их година поборник ограничења кнежеве власти.

²⁷ Сличан опис сукоба између Вучића и Јеврема Обреновића налази се и у мемоару кнеза Михаила у којем су описани политички догађаји у Србији од абдикације кнеза Милош до 1841. године. Тај мемоар кнез Михаило предао је 1841. године руском специјалном изасланику барону Ливену. Ђорђе Протић је 1854. године преписао тај мемоар и предао га руском конзулу у Београду Мухину (АС, Varia, I, 12; А САНУ, 9203; Р. Ј. Поповић, *Мемоар Ђорђа Протића из 1854* у: Мешовита грађа Miscellanea XXIV (2005), 75-163.

²⁸ Милосав Перуничич начелник Округија чачанског 1839-1840. Противник кнеза Милоша.

²⁹ Лазар Зубан (1795-1850), члан Апелационог суда 1839-1840.

³⁰ У деловодном протоколу Државног савета, бр. 787 од 14/26. јуна 1839. године записано је: „Депутати народа српског благодаре Совјету на отечествољубију и моле да се член Совјета г. Илија Поповић, член Апелације г. Јанићије Ђурић, началник Попечитељства внутрених дела г. Стефан Радичевић, секретар Попечитељства иностраних дела г. Сава Шилић, књажески конзул г. Панта Х. Стоило, који су код народа у подозрењу као интриганти, за свагда из службе истерају”(АС, ДС, 1839, 787). С тим у вези је и Радичевићева примедба под бројем 11.

³¹ Павле Даниловић (1785-1839), начелник Округија ваљевског од марта до децембра 1839.

³² Јован Павловић (1804-1861), учени шабачки свештеник, писац, преводилац; присталица династије Обреновић.

³³ Герасим Вашћенко, руски конзул у Србији од 1838. до 1843. године.

назвавши и тако се посрамљени одатле разиђу, али то прошеније с оно мало потписа буде опет Совјету предано. При распуштању скупштине Стојан Симић³⁴ јави народу да ће се прошеније његово ради удаљења неки лица од званија поднети Порти, па ће онако бити, како она реши (опет Порти: еј, ђиди³⁵ внутрења независимости). Ово решеније дошло је месеца јулија [1]839. ал' не као што је Вучић с Петронијевићем³⁶ желио, који га је писма на штету они лица која је Вучић мрзио потпомагао, него пуно укора и претњи на безумију, с којим су се покусили онако законопротивно зактевање Порти представити.

Повод Вучићеве мрзости на Радичевића доводи се од другог, трећег ли дана после наименованија чл[анова] Совјета и ступљења овог тела у дејство. Прво постављење чиновника после обнародованог устава мислио је Књ[аз] Мил[ош] да Совјету свагда знања ради соопшти. Тако је, дакле, и наименованије код књ[аза] Мил[оша] у својству чл[ена] Совјета првашњег канцеларијом управљајућег Радичевића за помоћника представника и попечит[еља] инострани дела, Петронијевића, који је онда идући из Цариграда, јошт на путу био, Совјету соопштио. Совјет, пак, одговори сутрадан к[њазу] Милошу, да он у Радичевићу нејма поверенија и да због тога ово његово наименованије не одобрава.³⁷ Радичевић, увређен оваким актом, оде у засједаније Совјета, и поиште узроке његовога према њему неповеренија. Јавивши му колико је с пута законога сврнуо што се је ценсором избора чиновника које по Уставу само и

³⁴ Стојан Симић (1797–1852), један је од најзначајнијих уставобранитељских првака. Истакао се у организовању буне из 1835. године, назване Милетина, после које је донет Сретењски устав. Председник Совјета био је од 1844. до 1848. године.

³⁵ Од турске речи *gidi* којом се изражава незадовољство у смислу: та, бре.

³⁶ Аврам Петронијевић (1791–1852) секретар кнеза Милоша и један од предводника уставобранитељске опозиције. Кнежев представник, попечитељ иностраних дела и намесник 1839–1840.

³⁷ Радичевићево казивање упоредили смо са деловодним протоколом Државног савета из 1839. године. Под деловодним бројем 84, 10/22. марта 1839. налази се запис о именовању Пауна Јанковића за *директора Придворне и Попечитељства иностраних дела канцеларије*, док под деловодним бројем 89 од 11/23. марта 1839. је решење којим се Радичевић поставља за *началника Главног бироа Министарства унутрашњих дела*. За директора Кнежеве канцеларије постављен је 10/22. марта 1839. године Паун Јанковић (АС, ДС, деловодни протокол, бр. 84). Радичевић је 11/23. марта 1839. године именован за *началеника главног бироа Попечитељства унутрених дела*, док је указ издат 14/26. марта 1839. године (АС, ДС, деловодни протокол, бр. 89, 125).

јединствено Књазу припада наметнуо и пребацивши му да у њему ниједнога члена неима коме би тајна архива отворена била да његове заслуге за Србију познати може и да је то један к[њаз] Милош који то знаде и т[оме] п[одобно]. Том приликом није пропустио Радичевић ни све опасности личне исчислити тим новим совјетницима, које је он при вишекратним сочиненијама пројекта за устав Србије отрпити морао опоменувши за пример догађај један о уставу Ђурђевском год[ине] [1]835.³⁸ њиме састављеним и у Пожаревцу читаном како је у њему оделио био законодателну власт од извршителне, одвојивши ову на више струка, од обадве преднаведене власт судејску; како су сви присуствовавши сходно књажеском чрез Живановића донешеном зактевању,³⁹ хтели да се све те деобе изоставе тако, како ће Совјет с једног астала колегијално све послове у највишем до књаза степену извршавати без разлике тицала се они закона суда, или буди које струке административне; како се он томе одапирао; како га је Вучић за асталом при ручку код књ[аза] Милоша опао рекавши „кад одемо после ручка у заседаније морам узети сикирицу и стати Радичевићу за леђа па како он проговори а ја њега буб! међу плећа” придодавши на питање књ[аза] Милоша зашто: „ето зато што ми сви онако велимо да је добро као што нам и ти Господару велиш, а он сам одапрео се па неће онако него којешта извија” и како је после због тога страшну псовку од Књаза отрпио итд. Чувши Вучић приповетку овог у присуствију Протића, Милете, Мајсторовића,⁴⁰ Алексе Симића и прочи у Пожаревцу збившег се догађаја и застиђен тиме сада у присуствију свију членова новог Совјета, помодрио је од муке и од то је доба он сваку прилику гледао, да му се за ту истину освети.

Међутим, ствар о његовом наименовању за помоћника попечит[еља] инострани дела сврши се на томе, да он од тога званија одустаде, а Совјет

³⁸ О Радичевићевом предлогу устава видети: Љ. Кандић, *Необјављени нацрти устава у Србији у првој половини XIX века*, Архив Правног факултета XX, 5-6, (1972), 773-787; Р. Љушић, *Кнежевина Србија 1830-1839*, Београд 1986, 150.

³⁹ Јаков Живановић (1808-1861), секретар кнеза Милоша 1834-1839. Реч је о нацрту устава који током априла и почетком маја 1835. израдила комисија у којој су били А. Петронијевић, Ј. Милосављевић, А. Смић, Ђ. Протић, док је Радичевић био *пероводитељ*. Тај нацрт устава послат је у Цариград (Ј. Живановић, *Неколико примечанија на књигу Славени у Турској од Кипријана Роберта*, Споменик СКА VI (1890), 63).

⁴⁰ Ранко Мајсторовић (друга половина 18. века-1840) као противник кнеза Милоша имао је видну улогу у Милетиној буни. Фебруара 1835. именован је за члана Државног савета.

уничтожи тога ради издани акт и избриса га из деловоднога и совјетскога протокола, тако да му нигди трага не би остало.⁴¹

⁴¹ Радичевићево казивање поткрепљује писмо кнеза Милоша београдском везиру Јусуф-паши од 16/28. фебруара 1839. године у којем га извештава да је за „намјестника” попечитеља финансија Алексе Симића који је привремено боравио у Аустрији поставио Живана Петровића, а „за местозаступника представника” Аврама Петронијевића, који је „на путу враћајући се из Цариграда”, поставио Стефана Радичевића, управитеља моје Канцеларије”. Према томе, требало је да Петровић и Радичевић до доласка А. Симића и А. Петронијевића „дужности њиове отправљају”(АС, МИД-и, 1839, III, 1).

Radomir Popović

**NOTE OF STEFAN RADIČEVIĆ
ABOUT THE FIRST RULE OF PRINCE MILOŠ**

Summary

Concept of the note of Stefan Radičević, that is, review on some text or document, is in the Archives of SASA, Belgrade, no. 7090. Originally, the document was in the collection of Dr. Djordje Mušicki who in 1881 gave the Serbian Royal Academy numerous writings of famous Serbs from the late 18th and the first half of the 19th century. In the inventory book of the Archives of SASA, the document is recorded as *Note of Stefan Radičević*. We have found by a comparative analysis of handwriting that the document was written by Stefan Radičević. Radičević was one of the most prominent officials of Prince Miloš and Prince Mihailo during the first government of which he was the Minister of Justice and Education (1840-1842). We learn from a document less known details about the political conflicts in Serbia at the end of the first government of Prince Miloš, which highlights, among other things, cause of the conflict between Toma Vučić and Radičević, as the appointment and even faster dismissal of Radičević of the position of representative of the prince and Minister of Foreign Affairs in February 1839.

Keywords: Stefan Radičević, Prince Miloš, Serbia, The Constitution of 1838.

Чланак примљен: 13. 04. 2012.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 20. 08. 2012.

Недељко В. РАДОСАВЉЕВИЋ
Историјски институт
Београд

Мирјана О. МАРИНКОВИЋ
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за оријенталистику
Београд

ДВА ПРИЛОГА ЗА ИСТОРИЈУ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ У БОСНИ*

Анстракт: У раду су приређена и објављена два документа османског порекла, која се односе на историју православне цркве у Босанском ејалету. Први извор је писмо о именовању новог зворничког митрополита, упућено 1812. непознатом примаоцу, а које се односи и на наредбе дате појединим митрополитима Васељенске патријаршије, вероватно са циљем да својим ауторитетом утичу на мирну предају устаника после склапања Букурешког мира. Други извор је белешка о свештеницима који су највероватније учествовали у побуни код Дервенте 1834, а потом пребегли у Кнежевину Србију. По повратку су били погубљени и поред гаранција кнеза Милоша. У овој белешци сачуван је и податак о стављању под надзор дервиша Синана, припадника накшибендијског реда, који је оптужен да је подстрекавао побуну у околини Ливна.

Кључне речи: Османско царство, Васељенска патријаршија, Кнежевина Србија, Дервента, свештеници, буна, шејх.

У Оријенталној архивској колекцији (Ориентална архивна колекција) Народне библиотеке Свети Кирил и Методиј (Св. Св. Кирил и Методиј) у Софији, Република Бугарска, под инвентарским бројевима

* Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Европа и Срби (1804-1918): Подстицаји и искушења европске Модерне* (Ев. бр. 177031).

17/74 и 19/66, чувају се документи који се односе на историју Православне цркве у Босни, настали у време великих превирања на европској периферији Османског царства.

Први документ је писмо из 1812, које се тиче питања Зворничке митрополије, једне од четири епархије које је, у тренутку његовог настанка, Васељенска патријаршија имала на просторима Босанског ејалета.¹ На основу титулације се поуздано може рећи да је упућено неком од војних команданата.² У њему су питања функционисања те митрополије ипак била у другом плану, док се основни садржај односи на проблем Првог српског устанка.

Иако физички оштећено, ово писмо ипак даје драгоцене податке. У њему се наводи да је тадашњи софијски назир (заповедник), Мустафа Решид – ефендија, упутио великом везиру Хуршид Ахмед – паши један допис, који је потом прослеђен аутору овог писма, што омогућава да се оно хронолошки датира. Наиме, године 1812. Хуршид Ахмед – паша био је велики везир и личност која је имала задатак да, након склапања Букурештанског мировног уговора, успостави османску власт у Србији. У исто време, Мустафа Решид – ефендија био је софијски назир.

Након склапања Букурешког мира 1812, Русија је његовом осмом тачком обезбедила Србима унутрашњу самоуправу по угледу на неке друге самоуправе у Османском царству, при чему је пример Архипелашких острва био најзначајнији. Српски народ признат је као колективно правно тело у царству. У градове и паланке вратиле би се наоружане османске посаде, које не би ометале Србе у остваривању њихових права.³ Међутим, ограничене могућности Русије да прати извршење уговорних обавеза због француског похода против ње 1812, довеле су до тога да ту тачку Букурешког уговора Порта тумачи сходно својим интересима.

Године 1812, 6. септембра, Хуршид Ахмед – паша, бивши мухафиз Ниша и румелијски валија, искусан командант који је и раније имао пуно успеха у гушењу побуна у различитим деловима Османског царства (Египат, Дијарбекир, Анадолија), постављен је за великог везира.

¹ Остале митрополије у Босанском ејалету биле су Дабробосанска (Сарајевска), Херцеговачка и део Рашко – призренске, који је обухватао простор тада постојећег Новопазарског санцака.

² Епитет “re’fetlü” – благ, добар, доброћудан био је у употреби за главнокомандујуће у турској војсци.

³ Р. Љушић, *Вожд Карађорђе 2*, Београд 1995, 147 – 149.

Најбоља препорука за то били су му управо дотадашњи бојеви са Србима, што се из садржаја фермана о именовану и види.⁴ Његова одлучност брзо је показана у преговорима са представницима српске устаничке државе. По његовом наређењу, софијски назир Мустафа Решид – ефендија састао се са српским представницима у Шумену, и саопштио им да су њихови захтеви у погледу ширине унутрашње самоуправе за Порту неприхватљиви.⁵ Све што је претходно Србима предлагано у смислу врло широке аутономије, више није било прихватљиво за Порту, која је, користећи тежак положај Русије, вршила припреме за војно уништење устаничке државе. Припреме за то започете су већ 1812, а на питање руског посланика због чега се то чини, велики везир је дао одговор да Срби не поштују одредбе Букурешког уговора и да ће против њих бити употребљена сила у циљу његовог спровођења у дело.⁶

Међутим, у покушајима да спроведу своје замисли са што мање губитака и да учине све што је могуће да путем преговарачких активности и посредника успоставе своју власт, османске власти деловале су и на друге начине. У том погледу, рачунало се и на парцијално преговарање са појединим устаничким вођама и народним првацима, па и са духовним лицима. Као носилац такве дипломатске активности се већ у раној фази устанка појављује и Васељенска патријаршија. Велика црква, како је другачије називана, прва у поретку васељенског православља, имала је свој центар управо у Цариграду. Полазећи од чињенице да дужност њених архијереја није била да подстичу и помажу устанке појединих православних народа, већ да врше духовну мисију и представљају и штите вернике пред државним властима, она ни на који начин није могла да откаже захтеве Порте да дипломатски делује. Зато се појединачни чиновници отказивања послушности и отвореног преласка на страну османских непријатеља, као што су били случајеви са београдским митрополитима Дионисијем Папазоглуом у време последњег хабзбуршко

⁴ Хуршид Ахмед – паша је 6. септембра 1812. посебним хатишерифом постављен за великог везира. У садржају тог документа, између осталог, стоји и следеће: *труд и настојање које си до сада показао у односу на Србе, плативши сваку цену, довели су те до положаја великог везира*. S. Uygun, *Serbian Uprising and Hurshit Ahmet Pasha*, The Journal of International Social Research, Volume 4, Issue 17, Spring 2011, 430.

⁵ Радило се о захтевима да у гарнизонима у паланкама не буду домаћи муслимани, да број чувара тврђава не прелази неколико стотина, да се Србима препусти унутрашња управа земље. Исто, 431.

⁶ На истом месту.

– османског рата 1788 – 1791, и Леонтијем Ламбровићем у време Првог српског устанка, били само изузеци.⁷ Противдржавно деловање митрополита Васељенске патријаршије у појединим периферним провинцијама државе могло се одразити на положај цркве у целини и верника у областима које са територијама захваћеним устанком немају никакве везе, што се јасно видело на примеру погрома цариградских Грка у време подизања Грчког устанка 1821. Свако одбијање цркве да посредује у умиривању њених верника османске власти би сматрале издајом.⁸

У време Првог српског устанка било је више покушаја да се преко високих духовних лица у епархијама у Београдском пашалуку, али и у суседним областима, дође до одређеног мира са Србима. Познате су такве мисије које је у том циљу 1807. спровео ђустендилски митрополит Аксентије, као и 1808. видински митрополит Дионисије заједно са видинским Мула – пашом. Оне, међутим, нису дале очекивани резултат, а београдски митрополит Леонтије је због учешћа у преговорима без овлашћења привремено морао да напусти Србију.⁹

Након склапања Букурешког мира 1812, нових понуда Порте Србима сем амнестије није било. Међутим, писмо о именовању зворничког митрополита из 1812. указује на то да је у позивању становништва на мирну предају дипломатска улога поново поверена Васељенској патријаршији, коју она није могла да одбије. У писму непознатог аутора непознатом примаоцу, говори се о одређеном *српском питању*, односно потреби српске заједнице (taifa) у Зворничкој митрополији да се за њеног

⁷ Н. Радосављевић, *Православна црква у Београдском пашалуку 1766 – 1831, управа Васељенске патријаршије*, Београд 2007, 92 – 93; Исти, *Шест портрета православних митрополита 1766 – 1891*, Београд 2009, 61 – 62.

⁸ У грчком устанку 1821. учествовао је личном подршком патраски митрополит Германос, који је и истакао устаничку заставу. Као одговор на устанак, васељенски патријарх Григорије V обешен је на Васкрс 1821, на вратима катедралне цркве Св. великомученика Георгија у Фанару, више митрополита Васељенске патријаршије је погубљено, а већина њих на простору Балканског полуострва, са изузетком Београдског пашалука у коме је власт кнеза Милоша Обреновића постајала све чвршћа, били су због тога затворени, оглобљени и приморани да вернике посебним посланицама позивају на мир и оданост државним властима. Страдала је, дакле, управо православна популација, пре свега грчка, која са устанком није имала иницијалну везу. Б. Ђелавич, *История на Балканите век XVIII – XIX век, том I*, 225 – 226; Ѓ. Попов, *Грађанска Европа II*, Нови Сад 1989, 38; St. Runceman, *The Great Church in Captivity*, Cambridge 1968, 383 – 384.

⁹ Н. Радосављевић, *Шест портрета православних митрополита 1766 – 1891*, 57 – 58.

митрополита од Васељенске патријаршије постави, како се наводи, *одговарајуће* свештено лице. Даље се наводи да је, *са знањем патријарха*, поново постављен зворнички митрополит.

Наставак овог физички оштећеног писма указује управо на то да је постављеном митрополиту, али и другим архијерејима у окружењу (вероватно дабробосанском, херцеговачком, рашкопризренском и скендеријском, нишком, видинском...) Васељенска патријаршија упутила писма на грчком језику, којима их подсећа *да поступају онако како им речени ефендија* [софијски назир] наложи. Те смернице, опште за све митрополите у суседству српске устаничке државе, могле су се односити само на питање умиривања становништва, и деловања у циљу његове мирне предаје, односно изражавања лојалности српског народа Османском царству.

Други документ односи се на питање два православна свештеника из околине Дервенте, која су учествовала у подбуњивању хришћанске раје у том кадилуку, али и на једног припадника накшибендијског дервишког реда,¹⁰ шејха Синана, који је сличну делатност развио у околини Ливна. Наравно, њихови мотиви били су сасвим различити. Док су свештеници вероватно учествовали у организовању буне православних хришћана у околини Дервенте 1834, шејх Синан могао је бити оптужен или за испољавање антиреформског расположења, или за осуђивање лошег односа османских власти према поданицима, као што је то 1741. чинио шејх Мухамед Ужичанин. Овај документ нема потписа, печата и није довршен. У његовом случају највероватније се ради о белешци која је требало да послужи као информација лицу у чијој се служби налазио њен састављач. Како се у њој наводи да су *од босанског валије* стигла два писма, једно које се односи на православне свештенике, и друго које се тиче шејха Синана, може се претпоставити да је везир коме је био поверен Босански ејалет та писма послао у Цариград. У белешци се кратко описују неки од догађаја који су се десили, али без података о именима свештеника и буни о којој је реч. Вероватно се ради о побуни коју је у

¹⁰ Дервишки ред који се заснива на сунитском исламу и зикру, тј. рецитовању Божјих имена, које може бити отворено или скривено. Накшибендије су зикр обављале у себи, било индивидуално или групно. Ред је настао у 10. веку, а раширио се међу османским муслиманима у 15. веку. Уживао је подршку власти, нарочито после укидања јаничара 1826. као противтежа бекташијском реду, који је био распрострањен у јаничарским јединицама. Накшибендије нису представљале опозицију власти као неки други дервишки редови. Отуда је случај шејха Синана из Ливна занимљивији и загонетнији.

околини Дервенте подигао свештеник Јовица Илић марта 1834. Лоше организована и вођена, она је брзо угушена.¹¹ Из овог концепта јасно је да су свештеници били пребегли у Кнежевину Србију, и да су се на препоруку кнеза Милоша и уз гаранције османских власти вратили назад, али да су по одлуци локалних државних власти *убијени у потаји*. У белешци се такође наводи да се на могуће питање кнеза Милоша о њиховим судбинама одговори да је све *урађено онако како је захтевао интерес државе*.¹² И поред лојалног држања у време побуне Хусеин – капетана Градашчевића 1831/32, и помоћи у храни и другим потребама султановој армији приликом њеног угушења, ова белешка показује да кнез Милош није био личност коме су османске власти веровале, и да до гаранција које је дао за поменуте свештенике није много држано.

Свештеник Јовица Илић је по слому побуне пребеглао у Кнежевину Србију. Кнез Милош га је упутио у Цариград да тамо објасни узроке буне. Исте године је погубљен, али су у историографији супротстављена мишљења о томе да ли је до тога дошло у Цариграду или у Босни.¹³ Иако се у овој белешци не наводе имена свештеника, можда се она односи управо на Јовицу Илића, чиме се коначно решава питање његове судбине.

Другачија је била ситуација са шејхом Синаном, припадником накшибендијског дервишког реда, који је оптужен да је подбуњивао народ у кадилуку Ливно. Бујурудијом (везирском заповешћу) босанског валије он је стављен под надзор у својој кући. Живот му је поштеђен, али уз услов да не понови претходну активност. У белешци, која није довршена, стоји да ће се о његовом могућем новом кажњавању издати царско ираде¹⁴.

У даљем тексту оба документа су дата у целини. Приређивачке интервенције углавном се односе на опис појединих делова докумената, односно места у њима која нису могла бити прочитана. Након превода на српски језик, дат је њихов садржај транскрибован на савремени турски правопис, а потом и снимци оригинала.

¹¹ В. Ћоровић, *Историја Срба*, Београд 1995, 585.

¹² Хронолошки, белешка се може са сигурношћу ситуирати у време од стварања Кнежевине Србије 1830, до абдикације кнеза Милоша Обреновића 1839, јер су у том периоду, као што се у писму наводи, османске власти кнеза Милоша често у преписци помињале као Милош – бега. Још тачније одређивање времена настанка документа је Поп – Јовичина буна из 1834 у околини Дервенте. Белешка је морала настати након њеног угушења.

¹³ М. Екмечић, *Илић, Јовица*, СБР 4, Нови Сад 2009, 142 – 143.

¹⁴ *Ираде* (тур.), царска заповест.

1.

1812, без места.

Непознати непознатом. Обавештава га о именовану новог зворничког митрополита. Указује да је Васељенска патријаршија њему и другим митрополитима у суседним областима послала писма на грчком језику са налогом да поступају у складу са упутствима софијског назира Мустафе Решид - ефендије.

Његовој екселенцији, моме преузвишеном, славном, милостивом, љубазном, добротинитељу пуном доброте и племенитости,

Нашој понизној страни приспели су дописи од поштованог Мустафа Решид-ефендије, софијског назира, а које су њему упућене од стране великог везира [...] ¹⁵, а који се тичу српског питања. Примили смо к знању да се ради о именовану свештеника кога Патријаршија сматра погодним. [...] ¹⁶ Пошто је мој одани [...] ¹⁷ благословени [...] ¹⁸ имајући у виду његов садржај, нека се што пре учини што је потребно [...] ¹⁹ Ако је погодно именовати свештеника, одмах припремити [...] ²⁰ падишахову [...] ²¹ према садржини ираде [...] ²² по захтеву српске заједнице, сходно вољи [...] ²³ осим тога што је са знањем патријарха поново је постављен митрополит зворнички, Патријаршија је неким митрополитима који се налазе на тим странама послала хартије на грчком језику. Иако у њима пише да поступају онако како им речени ефендија налаже и заповеда, ако од стране Ваше доброделатне стране буде затражено да се пише реченом ефендији, свакако ће воља [...] ²⁴ бити начин да искажем своју оданост. Када, ако Бог свевишњи да, ствар буде знана Вашој екселенцији, заповест припада његовој екселенцији, моме преузвишеном, славном, милостивом, љубазном, добротинитељу пуном доброте и племенитости.

¹⁵ Оштећено, нечитко.

¹⁶ Оштећено, нечитко.

¹⁷ Оштећено, нечитко.

¹⁸ Оштећено, нечитко.

¹⁹ Оштећено, нечитко.

²⁰ Оштећено, нечитко.

²¹ Оштећено, нечитко.

²² Оштећено, нечитко.

²³ Оштећено, нечитко.

²⁴ Оштећено, нечитко.

- 1 – Devletlü, inâyetlü, übehhtlü, re’fet-lü, âtıfetlü, veliyy-ün-niam kesîr-ül-lütf ve el-kerem efendim sultânım hazretleri
- 2 – Sofya nâzırı izzetlü Mustafâ Reşîd Efendi bendeleri tarafından Sırbli maslahatına dâir cânıb-ı serdâr-ı ekremîleri [...] ²⁵
- 3 – vürûd eden tahrîrâtın savb-ı bendegâneme tesyîri ifâdâtını şâmil Patrikhâne tarafından münâsib
- 4 – bir keşîş ta’yîn olunması husûsunu âmir-i tahrîrât-ı vâridileri tesyîr kılınmış vürûd ve bi-l-cümle mefhûmum mezâyâsı
- 5 – [...] ²⁶ sadâkatmendim olduğuna binâen tahrîr [...] ²⁷ mübârek rikâb [...] ²⁸
- 6 – [...] ²⁹ mefhûmuna nazaran iktizâsı ber-kadem-i akdem [...] ³⁰ olunsun
- 7 – [...] ³¹ olunan keşîş me’mûr olmak münâsib ise hemen tanzîm [...] ³²
- 8 – pâd-şâhî [...] ³³ ber-mentûk-ı irâde [...] ³⁴
- 9 – Sırbli tâifesine iktizâsına gore vesâyâ-yı [...] ³⁵ zımında Patrik ma’rifetile İzvornik
- 10 – mitropolidi müceddeden me’mûr ve ta’yîn kılınmış olduğundan başka ol taraflarda bulunan ba’zı mitropolidlere
- 11 – dahi Patrikhâne tarafından Rûmî-ül-ibâre kâğıtlar tahrîr ve efendi-i mûmâ-ileyh kendilere ne vechile ifâde ve tenbîh
- 12 – eder ise ol vechile hareket eylemeler derc ve tezkîr kılınmış olmağla sûret-i hâl savb-ı vâlâ-yı veli-ün-niamlarından dahi
- 13 – iktizâ eder ise efendi-i mûmâ-ileyh bendelerine iş’âr buyrulmak ve elbette irâde [...] ³⁶
- 14 – vesîle-i arz-ı ubûdiyetim olmuşdur. İn-şâ’-Allahü Teâlâ keyfiyet ma’lûm-ı devletleri buyruldukda emr ü fermân
- 15 – devletlü, inâyetlü, übehhtlü, re’fet-lü, âtıfetlü, veliyy-ün-niam kesîr-ül-lütf ve el-kerem efendim sultânım hazretlerininidir.

²⁵ Оштећено, нечитко.

²⁶ Оштећено, нечитко.

²⁷ Оштећено, нечитко.

²⁸ Оштећено, нечитко.

²⁹ Оштећено, нечитко.

³⁰ Оштећено, нечитко.

³¹ Оштећено, нечитко.

³² Оштећено, нечитко.

³³ Оштећено, нечитко.

³⁴ Оштећено, нечитко.

³⁵ Оштећено, нечитко.

³⁶ Оштећено, нечитко.

НБКМ, ОАК 17/74
Оригинал

*Писмо о именовању зворничког митрополита
и наредби другим митрополитима да поступају
по налозима софијског назира Мустафе Решид - ефендије*

2.

Без места и датума.

Извештај о садржају два писма босанског везира о приликама у Босанском ејалету, погубљењу два православна свеишеника и стављању под надзор дервиша Синана, члана накшибендијског реда.

Његова екселенција, љубазни валија Босне, упутио је овога пута два дописа која садрже неке одговоре и изјаве, који би били поднети на увид Вашем превасходству. Оно што се сазнаје из речених дописа јесте то да су ухапшена и кажњена два босанска попа, која су подбуњивала и хушкала рају у кадилуку Дервента, иако су у то време бежали на страну Милош – бега. Премда су недавно тамо дошли са препоруком од Милошеве стране, како би боравили у својим кућама и како им се ни са које стране ништа не би приговорило, они су, будући да због њих безбедност није могуће одржати, убијени у потаји. Учињено је управо оно што је било потребно учинити [...] ³⁷. У случају да се од реченог кнеза појави неко писмо или допис, одговор је да је учињено тако зато што је то у преписци и писаним упозорењима тражила држава.

У другом писму стоји да је на захтев и посредовање Сири – ефендије, (вероватно Сикирић) припадника накшибендијског дервишког реда, издата бујурулдија за опроштај шејху Синану, који је проузроковао немир код становништва кадилука Ливно. Ако се речени поново усуди на непожељно деловање и не остане у својој кући у коју је по заповести стављен, о његовом кажњавању ће се царском ирадом [...] ³⁸

TEZKERE-İ SENİYYE

1 – Utûfetlû Bosna Vâlîsi hazretlerinin ba'zı cevâb ve ifâdeyi mutazammın bu def'a vârid olan iki kıt'a

2 – tahrîrât menzûr-ı âlî buyrulmak üzere mersûl-i sûy-ı utûfetleri kılındı. Tahrîrât-ı mezkûre me'âlinden müstefâd

3 – olunduğu ondan bundan akdem Derbend Kazası reâyasını tahrîk ve ifsâd etmiş olan iki Bosnalı nefer papas

³⁷ Недовршено.

³⁸ Недовршено.

- 4 – ol vakit Miloş Beğ tarafına firâr etmiş [satır altında: etmişler] ise de mersûm papas-ı mesfûrları sûret-i zâhirde
- 5 – habs ve tekdîr etmiş ve geçenlerde hânelerinde ikamet etmek ve bir tarafından kendilerine bir şey denilmemek üzere
- 6 – ve bu def’a Miloş tarafından tavsiye-nâme ile ol tarafa gelmiş iseler de
- 7 – kendilerinden emniyet câiz olmadığına
- 8 – mebnî hafice i’ dâm etdirilmiş
- 9 – ve ol vechile îcâbı isâbet olmuş olmağla bu bâbda mîr-i mersûm tarafından bir güne inhâ’ ve iş’âr
- 10 – vâki’ olacak olur ise iş’âr ve ihtârlar vechile memleketçe îcâb etmiş olduğundan bu vechile icrâ’ olunmuş /okunaksız/
- 11 – cevâb verilmiş ve diğér tahrîrâtta muharrer olduğu vechile mukaddemâ Ehluna kazâsı ahâlîsi ihtilâlîne
- 12 – sebep olanlardan Şeyh Sinan kuyûdât-ı tarîkat-ı nakş-bendîyyeden Şeyh Sırrî Efendi’nin
- 13 –vâki’ olan iltimâs ve şefâatına binâen bir kıt’a afv buyrulduzu verilerek
- 14 – ne vechile iskân edtirilmiş olduğu ber-mûceb-i irâdesine yazılan isti’lâm-nâmeye mebnî tafsîlen
- 15 – hânesinde iskân merkumenin durmayarak yine hilâf-ı rızâ’ harekete cesâret
- 16 – edecek olur ise te’dîb ve terbiyesi husûsunda ne vechile irâde-i seniyye-i hazret-i mülûkâne
- 17 – (kenarda: beyân eylemiş ve şimdikilerde kendi öyle hânesinde olmak üzere müteallik olur ise iş’âr-ı menûta himmet-i sebebiyyeleridir.
- 18 – bulunmuş olmağla bundan böyle şayân [...]³⁹

³⁹ Недовршено.

НБКМ, ОАК– 19/66
Оригинал

Handwritten manuscript in Arabic script, likely a historical document. The text is written in a cursive style. At the top left, there is a circular stamp with the text "OAK 19/66" and some illegible characters. The main body of the text consists of several lines of script, with some words and phrases written in larger, bolder letters. The document appears to be a record or a list of names and titles, possibly related to the Dervent uprising of 1834.

Белешке о свештеницима учесницима Дервентске буне из 1834.
и кажњавању шејха Синана из Ливна

**Nedeljko V. Radosavljević
Mirjana O. Marinković**

**TWO SUPPLEMENTS
TO THE HISTORY OF THE ORTHODOX CHURCH IN BOSNIA**

Summary

In the first half of the 19th century the Ottoman Empire faced several national uprisings and revolutions in the European periphery countries as well as the opposition of conservative Muslim circles and local pashas to the reforms that Sultan Mahmud II started implementing. In order to solve these problems, Porta engaged not only military, but also other resources. The Ecumenical Patriarchate, so, reluctantly had to accept the role of a mediator for a peaceful surrender of Serbian rebels. A letter sent by an anonymous author in 1812th to an unknown recipient, informing him that church officials were ordered to abide by orders of Sofia Nazir Mustapha Rashid - Effendi speaks of such a relationship. In the thirties of the 19th century Bosnia Eyalet was also affected by Muslim as well as Orthodox Christian rebellions. Another source attached suggests in which way Ottoman authorities removed their opponents from the ranks of the Orthodox clergy and took under control dervishes who showed dissent and disobedience to the holders of local government functions.

Keywords: Ottoman Empire, Ecumenical Patriarchate, Principality of Serbia, Derventa, priests, rebellion, Sheikh

Чланак примљен: 26. 04. 2012.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 20. 08. 2012.

Петар В. КРЕСТИЋ
Историјски институт
Београд

ДВА ПРИВАТНА ПИСМА СВЕТОЗАРА МИЛЕТИЋА*

Анстракт: У раду су приложена два непозната, приватна писма Светозара Милетића, из 1856. године, упућена Гаврилу Гласнику Јовановићу, дугогодишњем блиском пријатељу, на основу којих се може видети да је Милетић пре брака са Анком Милутиновић имао један неуспели покушај просидбе, када је одбијен од стране Софије Брановачки, кћерке судије Стевана Брановачког.

Кључне речи: Светозар Милетић, Срби из Угарске, Оравица, Стеван Брановачки, Гаврило Гласник Јовановић, Софија Брановачки.

О животу и деловању политичке громаде каква је био Светозар Милетић може се без задршке тврдити да је истражено, написано и објављено врло много, готово све што је савременој историографији познато и доступно. Ипак, можда је најслабије изучен приватни, интимни сегмент Милетићеве личности, и то пре свега рани период његовог живота, за који је и сачувано најмање документационе грађе.

Познато је да је Милетић по завршетку студија права у Бечу (1849–1854), и са положеним докторатом био судски пристав у Лугошу

* Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Од универзалних царстава ка националним државама: Друштвене и политичке промене у Србији и на Балкану* (Ев. бр. 177030).

(1854–1855), а после положеног адвокатског испита у Оравици (1855–1856). Зна се, такође, да је дао оставку на државну службу па да је потом радио као адвокат у Новом Саду (1857–1866), као и да се 1858. године оженио Анком Милутиновић, са којом је имао двоје деце, сина Славка и кћерку Милицу.

Мање је, међутим, познат податак да је Милетић пре брака са Анком имао један неуспели покушај просидбе. По свему судећи, ова идеја потекла је од његовог блиског пријатеља и саборца из периода Револуције 1848-1849, Гаврила Гласника Јовановића. Када је 1856. у Новом Саду остало упражњено место већника Округног суда Јовановић је покушао да помогне Милетићу да се врати у Нови Сад, како је забележио, град за којим је овај чезнуо и место у којем је оставио бројне пријатеље и блиске сараднике. Део тога плана била је и идеја да се тридесетогодишњи Светозар ожени Софијом, кћерком судије и угледног новосађанина Стевана Брановачког, која је истовремено била рођена сестра Гаврилове супруге Милице. Изгледа, међутим, да је за склапање овог брака недостајало искрености са обе стране. По речима Милетићевог биографа Васе Стајића несумњиви младожења при првом покушају женидбе није заволео девојку, него је „познао [...] леп породични живот и зажелио је девојку из такве породице“¹. Ни госпођица Софија му није остала дужна: размишљајући пре свега практично, и водећи рачуна о економском потенцијалу просца, није прихватила да се уда за Милетића, човека високих личних и моралних вредности, али без иметка. Уместо њега, за супруга је одабрала Владислава Будајија, имућног човека из угледне породице.

Ако се детаљније анализира садржај приређених писама, нарочито првог, може се уочити наговештај, додуше крајње обазрив и дискретан, сумње Гаврила Јовановића у позитиван исход покушаја Милетића да испроси руку његове свастике. Премда није био спреман да се суочи са истином у том тренутку, чини се да је тога био свестан и сам просац, који се ипак надао да је само реч о бризи породице за девојку, како је он тумачио постављање питања његовог здравственог стања. Милетић је своју велику заинтересованост и жељу да ожени девојку коју је покушавао да испроси исказивао и крајњом попустљивошћу када је у питању избор његове будуће професије, који је без задршке предавао у руке своје будуће изабранице.

Стајић је несумњиво имао у рукама прво писмо, од 28. јануара 1856, које помиње под тачним датумом у биографији Гаврила Гласника Јовановића².

¹ В. Стајић, *Светозар Милетић, живот и рад*, Нови Сад 1926, 143.

² В. Стајић, *Новосадске биографије*, књ. II, Нови Сад 1937, 142.

Друго писмо, које представља саставни део једне логично заокружене целине, изгледа да му није било познато.

Милетићева писма данас се чувају у Архиву САНУ, у Историјској збирци, под сигнатуром број 15.109.

У тексту писама нисмо мењали језик њиховог аутора, већ смо извршили само најнеопходније ортографске интервенције, како би рукопис ускладили са савременим правописом.

Оравица³, 28. јан. п[о] р[имском] [1]856.

Љубезни Гавро⁴!

Изненадно писмо твоје од 10. јан. примио сам 22. јан. п. р. у Оравици. Ја ти зафаљујем на пријатељској љубави, која те је побудила, да ми јавиш распис конкурса којим би у Н[ови] Сад доћи могао. Поред све неоцениме важности коју Н[ови] Сад за мене у сваком обзиру има, не могу се никако на то склонити, да својевољно као адјункт⁵ после скоро две године дана у њега дођем. Ти ћеш чувство, које те у том руководи, уважити знати. Бољем се у толико за сад не надам, што никаквог корака за то учинио нисам, а како сам адвокатски испит у Темишвару у половини дец. п[о] г[рчком] положио, престао сам на званичне компетенције мислити.

Декрет још добио нисам, но немам узрока сумњати да сам испит с побољим успехом положио. Ако буде суђено да даљи правац живота мога сам опредељујем, то ћу, кад декрет добијем, за адвокацију место искати. Мени би врло мило и удесно било кад би, пре него што будући правац будем изабрати морао, са женидбом мојом, коју ми и ти ове године желиш, на чисто био, зато сам пре него што сам твоје писмо добио био, г. Хацићу, као основатељу среће и напретка мога, писао, и замолио га да се извести о вољи госпођице Софије⁶, шогорице твоје, и

³ Град у западном делу данашње Румуније, и историјској покрајини Банат, близу границе са Србијом.

⁴ Гаврило Гласник Јовановић (1820–1862), адвокат, судски чиновник. Брат Евгенија Јовановића, епископа горњокарловачког. Ожењен Милицом Брановачки, једном од кћерки судије Стевана Брановачког.

⁵ Млађи чиновник, помоћник, пристав.

⁶ Софија Брановачки, кћерка Стевана Брановачког, девојка коју је Светозар Милетић покушавао да испроси.

високопоштованог господина таста твога⁷, да опредељено знам, чему се надати имам.

Моја наклоност к' госпођици Софији теби је исто тако као и извор, из којег се родила, врло добро позната; од мене би била овде неумесна фала врли својства њени, којима ће као красна, изображена љуба, честита Српкиња и добра домаћица особито онога, који брак не као обичај, но као светињу, и особито опредељење и цјел живота сматрао буде, усрећити.

Колико сам ја вредан, и ње достојан, то немам ја судити; међутим ти ми у том обзиру пишеш, да и она, и отац јој само се здравља мога ради још омишљају – а друго ни за што.

Кад ми не би искреност твоја уопште, а спрам мене особито позната била, можда би ми се и замерило кад не би горње речи твоје узео за један од они начина, којим се у тако њежном послу одбијајући одговор даје; но једно уверење о том, да би ти и по искренности твојој, и мене познавајући, напросто ми негативан одговор дао, а друго речица „још“, дају ми поуздање, да без замерке још срећу покушати могу.

Што се здравља мога тиче, то се само на твоје сопствено уверење позвати могу, да толико поштења имам, да не би на корак од тако важни, и мира савести тичући се посљедица мислио, кад би какав органични недостатак – јер овај само спада у провиђење људи – осећао; ако би мене суд мој варао, мислим да је г. Хацић доста прилике имао у том ме искусити, и да не би се у том заузимао за мене, кад би основану сумњу имао; у Лугошу⁸ имао ме је г. Маршо дуго пред очима, он је сад ту, и може мњеније своје дати; кад још додам да ми од дедова и мајки с обе стране и од родитеља нико од органичне болести преминуо није – онда мислим да сам од моје стране података доста дао, по којима се и у том обзиру решително решење изрећи може.

Ја те дакле пријатељски молим, да ми учиниш љубав, и притечеш томе, да израз опредељене воље најпре госпођице Софије, па онда високопоштованог г. таста твога добити могу.

⁷ Реч је о Стевану Брановачком (1804–1880), правнику, политичару и јавном раднику. Место у политичкој и културној историји Срба заслужио је непоколебљивим родољубљем исказаним током вршења великог броја значајних функција; поред осталог, био је комесар Бачко-потиског дистрикта, судија привременог земаљског суда за Војводство у Н. Саду, потпредседник Окружног суда у Н. Саду, посланик Угарског сабора, начелник Друштва за Српско народно позориште, председник Матице српске, председник Српске црквене општине у Н. Саду, председник Прве трговачке и обртничке банке, градоначелник Н. Сада, потпредседник и председник Српског сабора итд.

⁸ Град и општина у западном делу данашње Румуније.

Премда моја воља постојана остаје, то би ипак сувишно било приметити да ја с овим уобичајену просидбу не чиним; у поспешном случају и просидба и окончање онда би слѣдовала, кад би место адвокатско добио, или ако на овом путу останем у течају пролећа. Што пак напред вољу друге стране искусити желим, томе су два узрока; једно, што би у поспешном случају, ако ми рука госпођице Софије суђена буде, мојој срећи фамилијарној много допринело кад би у обзиру места адвокатије, или баш и што се решења између званија и адвокатије тиче, њеној жељи одговарајући избор учинио; јер премда би себи задржао адвокатију као милији, и особито мало доцније с много бољим изгледом скопчани начин живота пригрлити, то ипак не би кратио, по жељи још коју годину млађу у званију провести.

Други узрок жеље моје, да дознам чему се од стране госпођице Софије надати имам, то је што би у неуспешном случају избор горњи што пре, одбивши сватовске мисли *ad calendas graecas*⁹, сам чинити имао.

Можда би се могло узети да нерасудно и против обичаја радим, што о женидби мислим и удешавам пре него што сам се, што 'но веле одомаћио; да немам опредељени избор у виду, ја би слѣдовао сам том практичном правилу – овако пак поступак мој, мислим, довољно изјашњење налази у досад реченом; код мене су и онако својствене околности; мене је више времена стати морало док сам персонално, за живљење потребити фонд приобрео, пак би се могао лако закаснити, кад би чекао, да и материјални фонд у напред припремим. У томе ми служи за оправдање твоје уверење, да ни госпођица Софија, ни високопоштовани отац њен на то се не омишљају.

Сувишна ће бити молба за дишкрецију у обзиру овог писма, како у главnome тако и у појединостима, што се страни лица тиче, за то [се] уздржавам и од поздрава овакови.

Радујем се фамилијарној срећи твојој, умложеној с новим јунаком и јуначким именом.

Високоблагородном господину саветнику, тасту твоме, изјави, молим те, моје високо поштовање; милостивој госпођи супруги твојој¹⁰ руку љубим, поштованој госпођици Софији моје поклоњење изјављујем.

Пиши ми у Оравицу, где сам, као што видиш, по министријалној наредби, да криминалне рештанције¹¹ израђујем, на неодређено време.

⁹ *На куково лето*, или *мало сутра*, са значењем: никада.

¹⁰ Односи се на Милицу Брановачки, рођену сестру Софије Брановачки.

¹¹ Рештити (покрајински) – кажњавати затвором.

10/22. фебр. о[ве] г[одине] навршујем 30^{ту} годину; жеља ми је била, да донде ожењен будем – но кад се то није дало, оно би ми бар велико задовољство причинило, кад би донде вољу госпођице Софије и г. отца њеног сазнао.

Поздрављајући те љубезно, остајем
твој
искрени друг и пријатељ Свет[озар]Милетић

У Оравици, 20. фебр. п. р. [1]856.

Љубезни Гавро!

Кад је горње писмо готово било, посумњам послати га из узрока што се реална условија, да на женидбу с већим разлогом мислити могу, оснивала на самом, премда основаном претпостављењу да сам адвокатски испит, који ми и за адвокацију, и за боље напредовање у чиновништву пут отвара, с успехом положио, и што се по зрелом расуђењу нисам на послетку одважити могао на тако субјективном основу тако важну ствар почети.

Сад има већ неколико дана како декрет у рукама имам, по ком сам калкул¹² „Ausgezeichnet“¹³ добио. У једно време кад сам декрет ургирао, замолим г. Стојаковића¹⁴ да ми своје мњеније саопшти, где би за мене, ако се адвокације латио будем, место боље било: у Темишвару или у Н[овом] Саду. Место одговора на то питање, добијем савет његов, поткрепљен са основима, да се сад за адвокацију нејављам, но да се званија држим, свршујући са речима: „За вас се спрема место, коме се и каквом се Ви и ненадате, но које ће и честољубију Вашем одговорити, и издржаније Ваше обезбједити, много боље. Само имајте стрпјенија“.

Ја сам решио послушати га, и још за које време чекати, и у слѣдству тога решења закључио сам да конкурирам¹⁵ за место секретара

¹² Калкула (застарело) – школска оцена.

¹³ Одличан.

¹⁴ Ђорђе Стојаковић (1810/11–1863), правник и политичар. Управо 1856. године Стојаковић је постао краљевски дворски саветник и члан највишег суда у Бечу.

¹⁵ Поднети молбу, конкурисати за радно место.

у Сомбору, а можда и за Субштитуцију у Темишвару или Бечкереку¹⁶, јер ма шта се са горњим обнадежењем мислило, компетирање за ова места може ме оној у изглед стављеној мети само ближе довести.

Међутим стрпљење ће моје ограничити се до маја или јунија месеца; донде ћу или коракнути, или ћу се омиљеном адвокацијалном позиву без даљег отезања у наручија бацити, ако сам решавао будем.

Овим горњим решењем да се у компетенцију ставим, не прејудицирам избору који сам у горњем писму за случај, ако се госпођица Софија за мене изјасни, њеној страни поверио – јер ја сам увек готов, адвокацију пригрлити, кад би избор њен на то пао, и у том се с бољом жељом мојом срочио.

Ја те дакле пријатељски молим за оно, што и у пређе написаном писму; а нашао сам за добро горње писмо са овим додатком за то непрерађено послати ти, што се оно прво писмо слаже са оним, што сам г. Хаџићу писао, и што ћеш тим начином хронологични ред мисли моји[x], и сајуз и уплив догађаја који су ме на то определили, да опет компетирам, и с тим од пређашњег умишлења у нечем одступим, боље увидити моћи.

Ишчекивајући жељно и нестрпљиво скорашњи одговор твој, и повторавајући горње препоруке и поздраве остајем у здрављу

твој
искрени друг и пријатељ
Светозар Милетић

¹⁶ Данашњи Зрењанин.

Petar V. Krestić

**TWO PRIVATE LETTERS
WRITTEN BY SVETOZAR MILETIĆ**

Summary

You will find enclosed in the work two private, unknown letters from 1856 written by Svetozar Miletić to Gavriilo Glasnik Jovanović, his close friend and life-long associate from the period of 1848-1849 Revolution. They shed light on parts of his early period of life, in the first place his private life, an intimate segment of Miletić's personality that has been inadequately investigated and for which there is the smallest amount of documentation preserved.

Bearing them in mind, we can conclude that he had an unsuccessful engagement proposal prior to his marriage with Anka Milutinovic, which had been initiated by Mr Jovanovic. The idea for the thirty year old Svetozar to marry Sofia, the daughter of a judge and a reputable citizen of Novi Sad, Stevan Branovacki, who was also the sister of Gavriilo's spouse Milica, was not realised because of insufficient sincerity of both interested parties.

Key words: Svetozar Miletić, Serbs from Hungary, Oravica, Stevan Branovački, Gavriilo Glasnik Jovanović, Sofija Branovački.

Чланак примљен: 02. 03. 2012.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 20. 08. 2012.

Јована БЛАЖИЋ
Историјски институт
Београд

МОСКОВСКИ СЛОВЕНСКИ КОМИТЕТ И ШКОЛОВАЊЕ СРПСКИХ И БУГАРСКИХ ПИТОМИЦА (1876-1877)*

Апстракт: У раду су представљена три записника са седница Дамског одељења Московског словенског добротворног комитета о ангажовању ове организације у погледу омогућавања школовања српских и бугарских девојчица у руским образовним институцијама, у време великих немира на Балканском полуострву, у којима су управо руски словенски добротворни комитети имали веома запажену улогу.

Кључне речи: Дамско одељење Московског словенског добротворног комитета, Александра Николајевна Стрекалова, Драгиња Стефановић, школовање, Русија.

Словенски добротворни комитети у Русији представљали су друштвене организације, настале непосредно након Кримског рата (1853-1856), са циљем пружања помоћи словенским народима, под аустроугарском и османском влашћу, у културном, просветном и црквеном погледу.¹ Иако

* Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Европа и Срби (1804-1918): Подстицаји и искушења европске Модерне* (Ев. бр. 177031).

¹ О словенским добротворним комитетима у Русији вид. С. А. Никитин, *Славянские комитеты в России в 1858-1876 годах*, Москва 1960; Ц. Генов, *Славянските комитети в Русия и българското освободително дело (1858-1878)*, София 1986; С. Терзић, *Руски словенофили и српско питање (1856-1878)*, Српско-руски односи од почетка XVIII до краја XX века: зборник радова са Међународног научног скупа одржаног у Српској академији наука и уметности у Београду од 23. до 25. септембра 2010. године, уредио М. Војводић, Београд 2011, 101-102.

званично независни (до октобра 1876.),² већ по свом оснивању, словенски добротворни комитети стављени су под надзор Азијског департмана Министарства иностраних дела, због чега су сматрани средством којим се Руска империја служила да поврати изгубљене позиције на Балкану и учврсти савез са балканским народима.³ Иако нису били чисто словенофилске организације,⁴ сама мисао о њиховом оснивању потекла је управо из круга московских словенофила.⁵ Међу првима, уз одобрење руског цара Александра II Романова (1855-1881), основан је Московски словенски добротворни комитет током зиме 1857/1858. године.⁶

Московски словенски добротворни комитет, око којег су били окупљени највиђенији московски словенофили, попут Алексеја Степановича Хомјакова, Ивана Сергејевича Аксакова, Михаила Петровича Погодина, Нила Александровича Попова и многих других, веома брзо је остварио различите видове сарадње са словенским народима и стекао бројне контакте међу највиђенијим представницима словенских народа, нарочито међу Србима и Бугарима. Осим културне и црквене подршке, у циљу јачања руског утицаја, нарочито су били заинтересовани за пружање

² Улога руских словенских добротворних комитета у пружању помоћи балканским устаницима (1875-1878) и подстицању Србије и Црне Горе да уђу у рат са Турском (1876) била је огромна. Словенски добротворни комитети, нарочито онај у Москви, били су главни заговорници општебалканског устанка, коме би се придружила и Русија, не би ли на тај начин дошло до решавања Источног питања у панславистичком духу – уједињење свих Словена у Свесловенску конфедерацију, са центром у Цариграду и под окриљем руског цара. Пошто се српско-турски рат (1876) завршио страховитим поразом српске војске, и како је негодовање европских сила на активност ових организација постајало све гласније, у октобру 1876. године, руска влада је ограничила рад комитета, стављајући их под окриље Министарства унутрашњих послова. Уочи руско-турског рата (1877-1878), претворени су у друштва, чиме су изгубили сваку самосталност. Због критике руске дипломатије после Берлинског конгреса (1878), Московски словенски комитет је затворен: Н. И. Цимбаев, *И. С. Аксаков в общественной жизни пореформенной России*, Москва 1978, 234-244; С. А. Никитин, *нав. дело*, 341-342.

³ С. А. Никитин, *нав. дело*, 36.

⁴ Иако су ове организације биле део тзв. словенофилског покрета, међу члановима ових комитета било је и представника других идејних струја, попут Михаила Никифоровича Каткова, Сергеја Михајловича Соловјева и других: Исто, 34-35, 59-61.

⁵ Исто, 33; Н. И. Цимбаев, *нав. дело*, 228.

⁶ Током наредног периода, словенски добротворни комитети основани су и у Петрограду, Кијеву и Одеси: С. А. Никитин, *нав. дело*, 47-54.

подршке у домену просвете, у виду давања стипендија представницима словенских народа за школовање у руским образовним институцијама. Словенски добротворни комитети, у сарадњи са Азијским одељењем МИД-а и Министарством просвете, водили су рачуна о питомцима, пружајући им новчану помоћ, али и помоћ у виду неопходних књига и одеће. Међу тим стипендистима била је и неколицина девојака, а једна од првих српских питомица била је Катарина Миловук.⁷

На седници Московског словенског добротворног комитета, одржаној крајем новембра 1870. године, основано је тзв. Дамско одељење са задатком да помаже школовање девојчица из јужнословенских земаља у Русији, у циљу стварања просветног кадра за крајеве под турском влашћу, насељене словенским живљем.⁸ У помоћ реализацији овог дела, иначе иницираног од стране бугарских и српских представника, званичне руске власти су се радо одазвале, увидевши да је овакав вид културно-просветне сарадње изузетно важан и да доприноси јачању руских позиција на Балкану.

Дамско одељење, под председништвом Александре Николајевне Стрекалове, упустило се у остваривање свог основног задатка и убрзо посредовало при отварању прве женске школе за образовање јужнословенских девојчица (1871).⁹ Прва таква женска школа основана је при Алексејевском женском манастиру у Москви.¹⁰ Број ученица које су могле да се школују при овом манастиру био је ограничен на дванаест (на шест бугарских девојчица и шест српских девојчица, од којих је три могло бити из Кнежевине Србије и три са простора Босне и Херцеговине).¹¹ Што се тиче самог одабира питомица, основни услови, да би се отпутовало на

⁷ Катарина (Миловук) Ђорђевић (1844-1913), једна од најобразованијих и најутицајних жена свога времена, по повратку из Русије, предавала је и уједно била управник прве Више женске школе у Београду (од 1863. до 1893.), али и иницијатор оснивања многих друштава, на првом месту, Женског друштва у Београду: Архив спољне политике Руске империје (АВПРИ), Фонд (Ф.) 146, Опис (О.) 495, Фасцикла (Ед. хр.) 12757, Лист (Л.) 16-38, *Белешка о Србима који су се школовали у Русији*.

⁸ АВПРИ, Ф. 146, О. 495, Ед. хр. 11313, Л. 58-58об, *Н. А. Попов – П. Н. Стремоухов, 20. новембар 1870*; С. А. Никитин, *нав. дело*, 105.

⁹ АВПРИ, Ф. 146, О. 495, Ед. хр. 11313, Л. 53-54, *Н. А. Попов – П. Н. Стремоухов, 28. април 1871*.

¹⁰ АВПРИ, Ф. 146, О. 495, Ед. хр. 12677, Л. 99-100об, *Н. А. Попов о раду Московског словенског комитета, 1873*; С. А. Никитин, *нав. дело*, 106; Ц. Генев, *нав. дело*, 97.

¹¹ АВПРИ, Ф. 146, О. 495, Ед. хр. 11313, Л. 43-44, *Н. А. Попов – П. Н. Стремоухов, 20. октобар 1871*.

школовање у Русију, били су да кандидаткиња потиче из угледне, сиромашне и русофилски оријентисане породице, да је православне вероисповести и да је старостног узраста између осам и тринаест и по година.¹² Школовање ових девојчица у Русији, поред прве припремне године,¹³ трајало је још четири године, током којих се настава слушала искључиво на руском језику.¹⁴ Након завршеног школовања, питомице Дамског одељења, враћале су се у своје крајеве, добро припремљене за позив народних учитељица. Прва генерација питомица која је ступила у школу при Алексејевском манастиру,¹⁵ допутовала је у новембру 1871. године и ту се задржала све до почетка априла 1876. године, када су се уз финансијску помоћ Московског словенског добротворног комитета вратиле у своје крајеве.¹⁶ По повратку из Русије, питомице су добијале просветну службу, па је тако једна од српских питомица, Марија Јовановић, постављена за предавача руског језика у Вишој женској школи у Београду.¹⁷ Међутим, треба имати на уму, да нису сви питомци успели да преброде суровости руске климе, па су неки због здравствених разлога прекидали школовање и враћали се кућама, док су неки и подлегли болестима, попут српске питомице Катарине Павловић.¹⁸

¹² *Циркуларна нота Азијског департмана МИД-а руским конзулима у балканским земљама, 25. мај 1871*, Москва-Србија, Београд-Русија: документа и материјали. Друштвене и политичке везе 1804-1878, II, приредили М. Јовановић, А. Тимофејев, Љ. Кузмичева и Е. Иванова, Београд-Москва 2011, 240-242; Научно-истраживачко одељење рукописа Руске државне библиотеке (НИОР РГБ), Ф. 231/IV, П. 2, Ед. хр. 102, Л. 1-6.

¹³ Само питомице млађе од једанаест године, без знања руског језика, морале су прво да прођу припремну годину, како би се добро припремиле за наставак школовања и савладале језик.

¹⁴ АВПРИ, Ф. 146, О. 495, Ед. хр. 11313, Л. 57-58об, *Н. А. Попов – П. Н. Стремоухов, 8. јун 1871*.

¹⁵ Тада је допутовало пет српских питомица, међу којима су биле Катарина Стојковић, Даница Урошевић, Ана Спасић, Катарина Павловић и Марија Јовановић: *Митрополит Михаило – Н. А. Попов, Крагујевац, 1. октобар 1871*, Москва-Србија, Београд-Русија: документа и материјали. Друштвене и политичке везе 1804-1878, II, 259-260.

¹⁶ Ц. Генов, *нав. дело*, 97.

¹⁷ *Писмо управници Више женске школе, Београд, 5. септембар 1877*, Архив Србије (АС), Министарство просвете, IX 189/1877.

¹⁸ *Митрополит Михаило – Игуманија Антонија, Београд, 10. децембар 1873*, Москва-Србија, Београд-Русија: документа и материјали. Друштвене и политичке везе 1804-1878, II, 267.

Дамско одељење Московског словенског добротворног комитета, и у годинама Велике источне кризе (1875-1878), без обзира на развијену активност словенских добротворних комитета на Балкану која је изискивала велике материјалне издатке,¹⁹ наставило је са стипендирањем школовања српских и бугарских девојчица у Русији, и то у још већем обиму него до тада. У јеку првог српско-турског рата и великог страдања српске војске на фронту, међу којима су били и руски добровољци на челу са генералом Михаилом Григорјевичем Черњајевим, број добровољних прилога и број чланица ове организације се нагло увећао. Многе угледне московске даме приступиле су чланству Дамског одељења, настојећи да на себе преузму терет школовања појединих питомица. Користећи се одјеком страдања „словенске браће“, чланови ове организације активно су прикупљали прилоге широм Русије, организујући различите аукције и културне манифестације.

Приређени документи нуде нам нова сазнања у виду имена и презимена питомица, њихових добротвора, назива образовних институција које су похађале, као и имена и презимена личности под чијим окриљем је Дамско одељење функционисало. Поред Ивана Степановича Иванова са бугарске стране, и митрополита Михаила са српске стране, као неко ко је тесно сарађивао са Дамским одељењем у вези са школовањем девојчица, помиње се и Драгиња Стефановић, која је на себе преузимала одговорност да изабере и допрати до Москве будуће питомице српске националности. Пошто је додељени задатак успешно обављала, Московски словенски добротворни комитет, у знак захвалности, изабрао је Драгињу Стефановић за свог члана.

По доласку у Москву, на предлог Дамског одељења, питомице су распоређиване по различитим образовним институцијама или приватним домовима добротвора. Треба истаћи да ни ти добротвори нису могли бити било ко. Да би се добротвору, који је изразио жељу да води рачуна о школовању једне или више девојчица, поверио један такав задатак, он је морао бити добро познат Московском словенском добротворном комитету и морао је да се и писмено обавезе да ће водити рачуна да питомицама обезбеди средства за стицање гимназијског степена образовања.

Приређени записници са седница Дамског одељења Московског словенског добротворног комитета, сачувани у оригиналу, похрањени су у

¹⁹ Током Велике источне кризе, словенски добротворни комитети активно су помагали балканске народе, шаљући им новчану помоћ, помоћ у житу и медицинским средствима, као и санитарне одреде и добровољце.

Централном историјском архиву града Москве,²⁰ у фонду Московског словенског добротворног друштва, под сигнатуром Ф. 1901, О. 1, Д. 2. У раду, приређивач се трудио да интервенције у тексту сведе на најмању могућу меру. Најчешће су додавани интерпункцијски знаци, док су скраћено написане речи допуњене у угластим заградама. Датуми, мале заграде и подвлачења пренета су из оригинала.

* * *

1.

Записник са седнице Дамског одељења Московског словенског комитета о великом одзиву добротворки и прикупљању прилога у корист школовања девојчица из словенских земаља

3 октября 1876 года

В начале заседания секретарь Дамского отделения И. А. Ивинский прочел доклад, из которого положение дела о призрении и воспитании славянских девицсирот представилось в следующем виде:

Циркулярное письмо председательницы²¹ Дамского отделения к начальницам женских учебных заведений имело своим следствием то, что многия из них поспешили вступить в число членов Комитета, а вместе с тем заявили о своем желании взять славянских девицсирот на воспитание без всякого со стороны Славянского благотворительного комитета вспомоществования. До 3-го октября такие заявления поступили от Е. Н. Соколовой и Л. В. Войлошниковой. Кроме того начальница I-ой гимназии Н. И. Соц заявила о желании учредить на свой счёт стипендию для одной славянки в подведомственной ей гимназии, а начальница 3-й гимназии кн[ягина] Е. С. Горчакова представила 60 р[ублей] с[еребра], собранныя с подобною же целью воспитанницами 3-й гимназии.

От Преосвященнейшего Леонида, архиепископа ярославского, получено письмо с извещением, что в Казанском Ярославском монастыре уже готово помещение для 6 девочек, и независимо от того ведутся пере-

²⁰ У даљем тексту ЦИАМ. Велику захвалност приређивач дугује Катерини Владимировној Ивановој (ЦИАМ) која му је омогућила да дође до копија ових докумената.

²¹ Александра Николајевна Стрекалова (1821-1904).

говори с игуменьями Рыбинского, Ростовского и Мологского монастыря об устройстве помещений для славянских сирот при подведомственных им монастырях.

Получено извещение от жительницы г[орода] Ярославля П. А. Соболевой о желании ея устроить на ея личныя средства приют для 10 славянских девочек. С этою целью г[оспо]жа Соболева даст под приют принадлежащий ей в Ярославле дом в 14 комнат, а на содержание девочек жертвует проценты с капитала в 10.000 р[ублей] с[еребра].

От игуменьи Страстного монастыря в Москве м[атушке] Евгении получено извещение о желании ея устроить в подведомственном ей монастыре приют на 6 славянских девочек. Монастырь предлагает от себя помещение с отоплением и прислугою, а также надзор за девочками и обучение их Закону Божию, русскому и французскому языку. На содержание девочек желает получать от Дамского отделения Славянского благотворительного комитета на 50 р[ублей] с[еребра] в год, да на первоначальное обзаведение 28 р[ублей] с[еребра], что приходится на воспитанницу около 48 р[ублей] с[еребра].

Устройство склада Дамского отделения для приема пожертвований и продажи пожертвованных вещей окончено настолько, что он может открыть свои действия, как только из числа членов Дамского отделения явятся дамы желающия принять на себя труд дежурить в себе.

По прочтении доклада А. Н. Стрекалова заявила о желании С. Н. Фишер взять одну славянскую девицу на воспитание в учрежденной ею классической гимназии.

Л. Ю. Ионина заявила, что имеющая свой пансион, Ш. И. Эвениус принимает одну славянку на воспитание безвозмездно, а другую согласна принять за уменьшенную плату, а именно за 200 р[ублей] с[еребра] в год.

М. Ф. Дюмушель заявила о своей готовности также принять в свой пансион одну воспитанницу безвозмездно.

Н. Г. Высотский сообщил о таковом же желании кн[ягине] О. Н. Мещерской.

Все эти предложения решено принять с благодарностью.

Предложение П. А. Соболевой об устройстве приема решено принять, причем поручено А. Н. Стрекаловой благодарить её за пожертвование, а также снестись с нею для получения более подробных сведений о начатом ею деле.

Предложение игуменьи Страстного монастыря м[атушке] Евгении решено иметь в виду. Не выдавая 287 р[ублей] с[еребра] на первоначальное обзаведение 6 девочек решено постараться добыть то, что нужно для

этого путем пожертвований. Переговоры по этому делу с игуменьей Страстного монастыря, а равно и сношения с другими монастырями, где современем имеют быть устроены школы и приюты решено поручить Н. Г. Высотскому.

Открыть в складе Дамского отделения прием пожертвований и начать продажу вещей решено 5 октября.

Решено, что необходимо иметь особую смотрительницу склада с жалованьем в размере 20 р[ублей] с[еребра] в месяц, а также двух артельщиков с платою одному 20, а другому 15 р[ублей] с[еребра] в месяц.

Принять заявления от присутствующих дам, выразивших желание дежурить в складе и составить список дежурных.

М. А. Толбухина сообщила о результате благотворительного спектакля 29 сентября. 300 р[ублей] с[еребра] устроители спектакля пожертвовали в пользу семейств русских добровольцев²², а 100 р[ублей] с[еребра] поступили в пользу фонда Дамского отделения.

Н. А. Попов²³ сообщил о том, что несколько южных славян, студентов Университета²⁴, а также учеников других учебных заведений в Москве находятся в крайне стесненном положении, так что было бы очень желательно найти средство помочь им устройством дешевых квартир и дешевых обедов. Решено принять сообщение Н. А. Попова во внимание с тем, чтобы оказать вспомоществование недостаточным студентам славян, когда то позволят средства Дамского отделения.

Н. А. Попов высказал мысль об устройстве публичных лекций по разным вопросам славянской истории и этнографии с тем, чтобы сбор с

²² Мисли се на породице руских добровољаца који су, на челу са генералом Черњајевим, ратовали на страни Србије и Црне Горе, у рату против Османске империје (1876). Нарочито у време тога рата, под окриљем словенских добротворних комитета, широм Русије сакупљани су добровољни прилози, организоване музичке вечери и позоришне представе, где су људи могли давати своје прилоге како балканским народима тако и породицама руских добровољаца. Московски словенски добротворни комитет, на челу са Иваном Сергејевичем Аксаковым, који је иначе и финансирао пут генерала Черњајева у Кнежевину Србију, водио је рачуна о материјалном стању породица руских добровољаца, дајући им немалу једнократну новчану помоћ: Руски државни војно-историјски архив (РГВИА), Ф. 726, О. 1, Д. 213, Л. 1-2об, *И. С. Аксаков – А. А. Черњајева, 22. август 1876.*

²³ Нил Александрович Попов (1833-1891) – руски историчар, слависта, професор Московског универзитета и дугогодишњи секретар Московског словенског добротворног комитета.

²⁴ Мисли се на Московски универзитет.

лекций поступил в пользу фонда Дамского отделения. Решено принять эту мысль во внимание.

В виду затруднений, возникающих приписывании болгарских девиц чрез русское посольство в Константинополе решено поручить Н. А. Попову снести по этому делу с людьми ему известными в Букуреште, Белграде и других местах.

В конце заседания присутствовавшая г[оспо]жа Драгиня Стефанович, которой поручено было везти в Москву 8 сербских девиц для помещения их в училище при Алексеевском монастыре, в нескольких прочувствованных словах, сказанных по сербски, высказала Дамскому отделению особенно председательнице его А. Н. Стрекаловой горячую благодарность за труды по призрению и воспитанию славянских девиц в Москве.

[Подписи: А. Н. Стрекалова, А. Ионина, С. Волеская, А. Шернваль, М. Стальке, В. Дубровина, Е. Ляссотович, Л. Шаховская]

(ЦИАМ, Ф. 1901, О. 1, Д. 2, Л. 2-4)

2.

Записник са седнице Дамског одељења Московског словенског комитета о смештању питомица које су допутовале у Москву и новоизабраним заштитницама појединих образовних институција у којима су девојчице смештане

2 января 1877 года

В начале заседания прочтен благодарственный рескрипт Ея Светлости сербской княгини Наталии²⁵ на имя председательницы Дамского отделения С[лавянского] б[лаготворительного] к[омитета].

Выслушано заявление И. Ф. Марконета о желании двух ему известных лиц взять на воспитание по одной болгарке. Постановлено:

²⁵ Мисли се на рескрипт тадашње српске кнегиње, будуће српске краљице Наталије (Кешко) Обреновић (1859-1941), под чијим је покровитељством у Београду, непомредно пре избијања устанака у Босни и Херцеговини 1875. године, основано прво Женско друштво, на челу са Катарином Миловук, кога су финансирали руски словенски добротворни комитети. По избијању рата (1876), Женско друштво често се обраћало словенским добротворним комитетима за помоћ избеглицама и рањеницима, нарочито оном у Петрограду.

просить г[осподи]на Марконета войти в переговоры с этими лицами и о результате их сообщить председательнице Дамского отделения.

Доложено о помещении болгарина Георгия Топалова, находящегося на попечении Дамского отделения в частное учебное заведение с курсом реальных училищ г[осподи]на Долгополова. Решено: оставить Топалова в этом учебном заведении до истечения настоящего академического года, но потом в виду обнаруживаемых мальчиком способностей и желания учиться хлопотать о помещении его в какое-либо учебное заведение с программой классических гимназий для того, чтобы не лишить его возможности вступить в университет.²⁶

Прочтены письма сербского митрополита Михаила²⁷ к председательнице Дамского кружка в Петербурге О. К. Граве с просьбою о переводе девицы Надежды Янкович из Петербургской Мариинской гимназии в одно из учебных заведений г[орода] Москвы. Решено: уведомить г[оспо]жу Граве о согласии Дамского отделения принять девицу Янкович в число своих воспитанниц.

Прочтено письмо председателя Общества распространения образования между болгарами в Кишиневе И. С. Иванова²⁸ с ходатайством о помещении в один из московских институтов болгарской девицы Розы Живковой. Постановлено: исполнить это ходатайство.

Доложено о прибытии в Москву из Константинополя 24 болгарок от 8 до 12 летнего возраста, которым отведено временное помещение в Владычнѣ–Покровской общине сестер милосердия.

Распределены прибывшие девицы по личным местам следующим образом:

в Екатерининский институт:

Роза Живкова

Живка Аршинколова

Марийка Кожухарева

²⁶ Током шездесетих година XIX века, у периоду тзв. “великих реформи” у Русији, реформисањем образовања донети су бројни закони, између осталог и *Закон о гимназијама и прогимназијама*, којим су створена два типа гимназија, класичне и реалне. У складу с тим, донета је важна одредба да се само после завршене класичне гимназије може директно ступити на универзитет.

²⁷ Митрополит српски и архиепископ београдски Михаило (Милоје) Јовановић (1826-1898), истакнути русофил и члан Московског словенског добротворног комитета, школован је у Кијевској духовној семинарији и на Кијевској духовној академији.

²⁸ Иван Степанович Иванов, близак сарадник Московског словенског добротворног комитета.

в Александровский институт:

Стояна Ильчева

Дида Гешанова

в Елисаветинский институт

Параскева Бусилкова

Гена Калугерова

в пансион г[оспо]жи Демушей

Параскева Мачева

в пансион г[оспо]жи Мача

Зорница Найденова

в пансион г[оспо]жи Добринской

Стояна Гешанова

в пансион кн[ягини] Мещерской

Стойка Стоянова Бояджиева

в пансион г[оспо]д Соколовых

Невена Клиссурина

в Александринскую школу (попечительница Е. А. Свербеева)

Велика Хараламбова

в Симоновскую школу (попечит[ителя] В. С. Ершова)

Мария Младенова

в Ольгинскую школу (попечит[ителя] В. Д. Арнольда)

Мария Налбанова

к г[оспо]же Озеровой

Стояна Гулякова

в Страстной монастырь

Мария Вутекова

Цветана Гужева

Мария Белопитова

в Хотьков монастырь

Параскева Бабачева

Мария Гешанова

Пелагая Доброва

Крестана Овчарова

Видана Ганчева

По предложению председательницы А. Н. Стрекаловой избраны попечительницы по одной к каждому учебному заведению, в котором будут воспитываться славянские девицы.

Изъявили согласие принять на себя звание попечительниц:

при Екатерининском институте

————— Е. Н. Ляссотович
при Александровском институте –
Стальке
при Елисаветинском институте –
Черина
при пансионе кн[ягини] Мещерской – А. К. Шернваль
при пансионах г[оспо]жи Мача и г[оспо]жи Добринской
- Л. Ю. Ионина.

[Подписи: В. Попова, Д. Стефанович, М. Черина, М. Стальке, Е.
Ляссотович, В. Дубровина]

(ЦИАМ, Ф. 1901, О. 1, Д. 2, Л. 13-14об.)

3.

**Записник са седнице Дамског одељења Московског словенског
комитета о питомицама које су допутовале у Москву и њиховом
смештању у образовне институције при манастирима или у
приватне домове**

7 фебруара 1877 года

Г[осподин] секретар²⁹ заявил о прибытии в Москву из Белграда 19 сербских девиц, 2 болгарок и 2 мальчиков сербов, которые немедленно по приезде были помещены в Владычне–Покровской общине сестер милосердия.

14 из приехавших девиц были, согласно предложению г[осподина] секретаря, распределены следующим образом по местам, заготовленным Дамским отделением для призрения славянок:

Лепосава Стефанович³⁰, Милица Иованович, Екатерина Иванович, Томания Радакович – назначены к поступлению в училище Алексеевского монастыря;

²⁹ Мисли се на секретара само Дамског одељења, И. А. Ивинског. Дужност секретара Московског словенског добротворног комитета у то време обављао је Нил Александрович Попов.

³⁰ Лепосава Стефановић, заједно са српским питомицама, Аном Вујадиновић, Милевом Ђорђевић, Аном Пишекић и Аном Спасић, успешно је окончала своје школовање у Русији и 1880. године вратила се у земљу: *Белешка кнеза Долгорукова о требовању новца од бившег Московског словенског комитета, 5. мај 1880*, ЦИАМ, Ф. 1901, О. 1, Д. 1, Л. 71-71об.

Милица Милькович, Иованка Гаврилович, Круна Драгойлович, Елена Драгойлович, Милица Дьячкович, Мария Мамарович – в приют, устроенный при Рождественском монастыре в г[ороде] Ростове (Ярославск[ой] губ[ернии]);

Четыре девочки приняты на воспитание частными лицами, а именно: Зорка Петрович и Даница Петрович – граф[иней] М. В. Бутурлиной (в Тамбове)³¹, Даринка Петкович – А. А. Фадеевым и Любица Железкович – Ю. Н. Дунаевой.

В виду многочисленных заявлений со стороны частных лиц о желаниии их брать славянок на воспитание обсуждался вопрос о том, на каких условиях Славянский комитет может удовлетворить этим желанииям. Решено: отдавать славянок на воспитание исключительно лицам, известным Комитету, и требовать с них письменное обязательство в том, что они дадут своим воспитанницам средства получить гимназическое образование.

Решено просить г[оспо]жу Драгињу Стефанович³² принять звание члена Славянского благотворительнаго комитета в благодарность за успешное выполнение поручения, возложенного на нее Комитетом, по доставлению сербских девиц из Белграда в Москву.

(ЦИАМ, Ф. 1901, О. 1. Д. 2, Л. 15-15об.)

³¹ Грофица Марија Васиљевна Бутурлинова.

³² Недуго након ове одлуке, представник Московског словенског добротворног комитета у Београду, гроф П. А. Гольенишћев-Кутузов писао је секретару Нилу Александровичу Попову, да према чаршијским причама и сведочењима родитеља стипендисткиња, Драгиња Стефановић ужива репутацију „дволичне и несавесне личности“, која је девојчице за школовање у Русији бирала из редова богатих породица примајући за то мито од њихових родитеља: *П. А. Голенишћев – Н. А. Попов, Београд, 7 (19). март 1877*, Москва-Србија, Београд-Русија: документа и материјали. Друштвене и политичке везе 1804-1878, II, 498-500.

Jovana Blažić

**MOSCOW SLAVIC COMMITTEE AND THE EDUCATION OF
YOUNG SERBIAN AND BULGARIAN LADIES (1876-1877)**

Summary

Three prepared protocols from the meetings of the Ladies' Group of the Moscow Slavic Benevolent Committee, handwritten by the secretary I. A. Ivinski and signed by its most eminent members, represent an important historical testimony on accomplishments of this organization in terms of cultural and educational cooperation with Serbian and Bulgarian people during the turmoils on the Balkan Peninsula in the time of the First Serbian-Turkish war (1876-1877). During this war, the achievements of the Russian Slavic Benevolent Committees reached the climax.

From its foundation (1858), Moscow Slavic Benevolent Committee, supported by the official members of the Russian government, with the help of Slavic Benevolent Committees from Petrograd, Kiev and Odessa, worked on establishing the solid relations with Balkan people, and helping them from the cultural, educational, clerical, and later on, military point of view. One of their main tasks was to educate the Slavic youth in Russia, in order to form the teaching staff for the Slavic countries under the Ottoman rule. The above-mentioned proceedings contain valuable pieces of information about South-Slavic girl scholars chosen for the teaching profession, about educational institutions they attended, as well as the records about the organization itself and people under whose auspices these girls were educated.

Keywords: Ladies' Group of Moscow Slavic Benevolent Committee, Alexandra Nikolaevna Strekalova, Draginja Stefanovic, Education, Russia.

Чланак примљен: 13. 04. 2012.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 20. 08. 2012.

Јасмина МИЛАНОВИЋ
Завод за уџбенике
Београд

АЋИМ ЧУМИЋ О УЗРОЦИМА ПРОПАСТИ МАРИНОВИЋЕВОГ КАБИНЕТА *

Апстракт: Конзервативна влада Јована Мариновића била је на власти од 3. новембра 1873. до 4. децембра 1874. године. Највеће изненађење био је избор министра унутрашњих дела – Аћима Чумића. Влада је за нешто више од годину дана покушала да реши велики број унутрашњих питања и питања спољне политике, али без већих успеха. Остала је упамћена као прва парламентарна влада у Кнежевини Србији јер је поднела оставку због неповерења Скупштине. Писмо које је Аћим Чумић упутио Јовану Мариновићу фебруара 1875. године објашњава разлоге због којих је дошло до неслагања министара и оставке владе. Он у писму детаљно излаже све грешке те владе, као и разлоге због којих је прихватио да састави своју краткотрајну владу.

Кључне речи: Аћим Чумић, Јован Мариновић, влада, министар, кнез Милан Обреновић.

Указом кнеза Милана Обреновића од 3. новембра 1873. године разрешен је дужности дотадашњи председник владе Јован Ристић због „поремећеног здравља, уз изразе благодарности”, као и сви министри.¹ Кнез је састављање нове владе поверио Јовану Мариновићу, вођи конзервативаца, који је једини могао да се мери са Ристићем и да му буде

* Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Српска нација – интегративни и дезинтегративни процеси* (Ев. бр. 177014).

¹ *Српске новине*, бр. 233, 22. октобар/ 3. новембар 1873.

достојан противник. Он је пристао да састави нову владу и за себе је, поред председничког места задржао и место министра спољних послова. Окосницу владе су, поред Мариновића, чинила још два конзервативца – Филип Христић, министар просвете, и Ђорђе Ценић, министар правде. За министра грађевине Мариновић је поставио свог рођака Косту Магазиновића, министар војске је постао кнежев поуздан човек потпуковник Коста Протић, а министар финансија је остао Чедомиљ Мијатовић. Највеће изненађење је представљао избор министра унутрашњих послова – место је понуђено Аћиму Чумићу. У време намесништва Чумић је окарактерисан као левичар и демагог, па је његово прихватање овог важног места представљало потпуну енигму.²

Влада Јована Мариновића била је суочена са многобројним проблемима – либералном скупштином и посланицима изабраним још 1871, јаком опозицијом Јована Ристића и Радивоја Милојковића, неслагањима у самој влади, потезима кнеза Милана Обреновића који су били у супротности са одлукама владе, па није могла да без великих компромиса остане на власти. Прве пукотине и неслагања међу министрима појавила су се одмах. Нови министар унутрашњих дела, Аћим Чумић, већ недељу дана након постављења хтео је да у званичним новинама објави распис упућен окружним начелницима и управитељу вароши Београд. Међутим, због расписа је дошао у сукоб са осталим министрима, па је чак говорио и о својој оставци, али је првобитни текст ипак на крају замењем једним блажим.³ Први пут је распис министра објављен целокупној јавности, а није као до тада био спис само за чиновнике. Чумићев распис, који је у ствари био политички програм владе, има историјски значај јер је по први пут у званичним новинама објављен програм владе, што је касније постало уобичајено.⁴

² Алимпије Васиљевић, *Моје успомене*, Београд, 1990, стр. 101: „[...] а за министра унутрашњих послова узео најдрскијег међу њима и највећег противника либерала - Чумића”; Сузана Рајић, *Милан Пироћанац: За моју децу*, *Miscellanea XXI*, Београд, 2003, 141; Светозар Марковић, *Целокупна дела*, књ. XIV, Београд, 1997, 257.

³ *Дневник Бењамина Калаја 1868-1875*, обрада и коментар др Андрија Раденић, Београд-Нови Сад, 1976, 568.

⁴ *Српске новине*, бр. 238, 29. октобар/10. новембар 1873. Најважнији део расписа гласи: „Сваком мњењу, које је задахнуто жељом спрам општег блага, свакој закону радњи, биће отворено слободно поље. Слобода мисли, слобода оцењивања закона и државних послова поуздани је покретач сваког озбиљног и истинског напретка; и по том влада Његове Светлости неће оване никакве препреке полагати”.

Политика попуштања и избегавања сукоба било са кнезом, било са митрополитом или политичким супарницима била је типична за Мариновића.⁵ Није зато чудно што су се и министри прибојавали како ће влада проћи у сусрету са либералном скупштином. Влада је покушала да бар у именоване посланике уврсти што више својих људи.⁶ Заседање Скупштине је 27. новембар 1873. у Крагујевцу свечано отворио кнез Милан Обреновић престоном беседом, којом је у неку руку представио нову владу.⁷ Министри су тешко излазили на крај са Скупштином, а ни у редовима њихових присталица није било јединства што се може закључити по томе што је Чумић опет помињао оставку. Како сви предвиђени послови нису били обављени, кнез је указом распустио Скупштину, а затим другим указом сазвао нову, Ванредну скупштину у којој су заседали исти посланици.⁸ Тако је на законит начин распуштена једна непослушна Скупштина. Новим указом од 15. јануара 1874. кнез је одредио да Ванредна скупштина може да разматра и оптужбе против генерала Белимарковића за проневеру у министарству војном. Незадовољство овим ограничењима, посланици Ванредне скупштине су испољили приликом гласања за председника Скупштине када су поверење добили све сами противници владе. Због тога је Мариновић изјавио да влада сматра да јој је Скупштина изјавила неповерење и да су министри спремни да одмах поднесу оставке. Одговорили су му Касијан Стојшић и Љубомир Каљевић, и у име скупштине рекли да у владу имају поверење,

⁵ Никола Крстић, *Дневник – Јавни живот II*, Београд, 2006, 207-210.

⁶ Нови посланици су постали: Данило Данић, председник Главне контроле, Никола Крстић, члан Касационог суда, Стеван Милосављевић, начелник у министарству унутрашњих дела, Милан Пироћанац председник суда Рудничког округа, Димитрије Радовић, председник суда Шабачког округа, Ђорђе Пантелић, секретар у министарству правде и Милан Милићевић, секретар у министарству просвете. Поред ових посланика постављена су још тројица: Илија Маргетић, пензионисани начелника казначејског одељења, Димитрије Голубовић, члан Касационог суда и Миливој Прајзовић, секретар у Касационом суду, који су били познати као либерали, али од којих влада није морала да страхује.

⁷ *Јавност*, бр. 9, 23. новембар/ 5. децембар 1873; Скупштина је са пуно такта примила беседу и то ускоро изразила у својој адреси „поштујући уставна права владаочева”, али стављајући до знања своје првенство у односу на владу. Овом приликом десио се и прави преседан јер је адреса Скупштине била објављена у новинама пре него што је предата кнезу. У ствари, адреса је објављена истог дана када је на скупштини усвојена, у петак 5. децембра 1873.

⁸ *Српске новине*, бр. 1, 1/13. јануар 1874.

а посланици су својим устајањем то потврдили.⁹ Чумићу су као министру највећи проблем били начелници постављени још у време Јована Ристића и Радивоја Милојковића. Они су новог министра сматрали за младог и неугог и нису га „многo вермали”, већ су и даље остали у вези са старим шефом Милојковићем.¹⁰ У то време почињу и интриге против Чумића које је ширио Панта Луњевица, шабачки начелник, либерал и династијаш. Ситуација и у влади је била напета, чланови кабинета су били често у сукобу, нису се слагали ни око неких основних питања.¹¹

Склапање Тројецарског савеза захтевало је и промену спољне политике Србије. Умерену спољну политику могао је да води управо Мариновић, кога су и Русија и Аустрија радо виделе на челу нове српске владе. Међутим, Србија је у новој политичкој ситуацији и окружењу изгубила могућност да и даље врши политички притисак на Порту која више није била угрожена, па није одступала ни за педаљ. Јасно је стављено до знања да кнез Милан неће бити приман на европске дворове уколико прво не посети султана. Мариновић је у журби припремио кнежев пут који ни на дипломатском ни на политичком плану није добро прошао.¹² Да би се умањиле неповољне последице пута у Цариград,

⁹ Никола Крстић, *Дневник – Јавни живот II*, 226; Мариновић је Крстићу рекао да је влада била спремна да поднесе кнезу оставку, али је кнез не би прихватио. Да је Скупштина влади изјавила неповерење, кнез би распустио Скупштину, па би на тај начин положај владе био „чист и јасан”.

¹⁰ АС, ПО, 40, 97; Настас Петровић, начелник Рудничког окружног начелства, обавестио је Стевчу Михајловића о свом боравку у Крагујевцу у време одржавања Скупштине: „Мене су сви министри у Крагујевцу лепо примили. То је истина, ал им ја, а нарочито Чумићу и Ценићу никако не верујем, они су снисходљиви били само са тога што су видели да немају јаког темеља.”; С. Јовановић, *Влада Милана Обреновића*, I, 192; *Глас јавности*, бр. 14, 28. август/9. септембар 1874; Говори се о томе како Чумић има проблема са начелницима и нижим особљем. Наводи се и пример Милана Јанковића, начелника Крушевачког округа који је одбио да изврши министров акт о градњи пута до Бруса.

¹¹ АСАНУ, бр. 9327/VI, М. Ђ. Милићевић, *Дневник*, 12. март 1874. Чумић се у марту 1874. опет жалио на свој положај и немоћ да било шта уради или промени, нарочито због тога што га остали министри и кнез нису подржавали. Милићевић је писао: „Као да ће послови њега да збуне?! Он ми изгледа као нека маса интеллигентности, али васпитане воље, куражи за рад, а и без знања како кад да се нађе. Ово је немоћ којој други не само не може дати лека, него је не може ни осећати. Ја почињем да га жалим, а он је иначе јунак да не пада у ред оних, које ваља жалити.”

¹² Чедомил Мијатовић, *Успомене балканског дипломате*, превео и приредио Слободан Г. Марковић, Београд, 2008, 23-24. Чедомил Мијатовић је касније писао о узроцима неуспеха кнежевог пута у Турску. Сматрао је да је главни разлог

започети су разговори о путовању у Беч, Париз и Берлин. Од министара се једино Христић противио овим путовањима док се не добије подршка гарантних сила за рашчишћавање односа са Турском.

Мариновић је, иако му је Калај предлагао да изборе распишу пре новог кнежевог пута, сматрао да је боље да се они обаве после кнежевог повратка, али се на крају показало да Мариновић није био у праву. После избора, највеће изненађење али и забуну међу присталице владе унео је избор кнежевих посланика, међу којима је било и отворених противника владе. Изгледа да је ова нова политика била идеја самог Мариновића који је желео да привуче на своју страну Јеврема Грујића и Стевчу Михаиловића, а Ристића потпуно осамити. Ово је био покушај да се направи раздор између либерала из 1858. и Ристићевих либерала из 1868. године. Чумић није одобравао овај план, па је опет спремао оставку. На крају је пристао да остане у влади ако се у престону беседу унесу тачке о слободи штампе, већој аутономији општина, измени устава и доношењу закона о одговорности министара, као и о хапшењу само на основу судске одлуке. У петак 20. новембра 1874. године, на Светог Аранђела, Скупштина се састала у згради Велике школе. Кнез је у престоној беседи поменуо питање уставне промене и изјавио жаљење што не може у програм рада Народне скупштине да уврсти и Закон о министарској одговорности. Одбор коме је поверено да састави адресу поделио се на већину и мањину од шест посланика који су тражили да адреса буде парафраза беседе. Већина од дванаест посланика тражила је да се у адреси изнесу народне жеље и предлози Скупштини. Већину су чинили поред Љубомира Каљевића, Урош Кнежевић, Милан Кујунџић и Адам Богосављевић.¹³

Мариновић је доказивао да овакву адресу влада не може да прихвати зато што је неуставна, што понижава кнежево достојанство и што ће оваква каква јесте имати тешке последице. Своје мишљење о адреси изнео је и Чумић, који је том приликом изјавио да је „смисао и дух Устава и Закона оно, што изражава предлог мањине, докле је предлог

било држање руског амбасадора, генерала Игњатијева. По Мијатовићу, логична последица тог неуспеха српске дипломатије, морала је да буде оставка Мариновићеве владе. Никола Кристић, *Дневник – Јавни живот II*, 234-235; *Дневник Бењамина Калаја*, 25. јун 1874, 593; Мариновић је крајем јуна помињао оставку, јер не може да изађе на крај са својеглавим кнезом. Говорио је да на том положају не жели да остане дуже од јесени.

¹³ Гига Гершић, „Народна скупштина”, „Дебата о адреси”, *Отаџбина*, књ. 1 св. 1-4, Београд 1875, 136-152; Гершић је бранио став већинског дела одбора да адреса није прост одговор на престону беседу, већ је она политички акт скупштине у којој може бити „речи о потребама народа!”.

већине томе противан”. Сматрао је да ће се са овим обичајем изношења народних жеља престати када се донесе нов Устав, као и нови закони.¹⁴ Након Чумићевог говора приступило се гласању и од присутних посланика 61 је гласао против предлога адресе, 58 је било за, три посланика није гласало, а седам је било одсутно. Интересантно је да су се два владина посланика уздржала од гласања – Сретен Поповић и Јеврем Грујић, а три владина посланика су гласала за адресу: Новаковић, Марковић и Кујунџић. Гласање је завршено 4. децембра око 7 сати увече, а у 9 сати министри су поднели оставке. Како је дошло до оставке владе, која је ипак добила тесну већину у Скупштини, тешко је утврдити. По једној верзији Мариновић није хтео да буде председник владе са већином од „три гласа“, а по другој пад владе је већ био договорен и диктиран од стране кнеза Милана Обреновића.¹⁵

После већања, министри су оставку однели кнезу који ју је прихватио и напоменуо да како његова, тако и Мариновићева част захтева да се влада повуче. Понудио је Мариновићу ресор у новој влади или место председника Државног савета, али је он све одбио. Кнез је после

¹⁴ С. Јовановић, *Влада Милана Обреновића*, I, 280. Касније је Чумић о овом свом говору причао Слободану Јовановићу: „Верујте, било ми се већ смучило на оно нагваждање Каљевића и његове либералне тевабије, како у Енглеској парламент, када подноси адресу краљу, то се не тиче краља него владе ... Наш сељак јесте шерет, ама припрост; не разуме он те енглеске манзафларије, да једноме говори, а на другога мисли. Ако га пустимо, рекао сам ја, да ређа у адреси све што му треба, он ће после, када му се то не испуни, кривити кнеза, а не министре, - и ја, вала, не знам како ће му кнез дати цевапа ... Под кнезом Милошем, наш је народ научио да за сваку ситницу трчи кнезу, као да кнез није глава државе него сеоски кмет. ... Е, ја сам мислио да с тим треба једном престати, јер ако ћемо за свашта тражити помоћи у кнеза, онда, када ствари пођу рђаво, ми ћемо прво кнеза по глави, као да је, грешник он за све крив!... Ето само шта је било са кнезом Михаилом!”

¹⁵ *Српски конзервативци, одбрана и критика*, Панчево, 1877, 111-112; Ристић оптужује Чумића да је посланике позивао у своју кућу и тамо их уз шампањац наговарао да дају подршку влади; АСАНУ, бр. 7200, *Мемоари Николе Крстића – Јавни живот*, 26. новембра 1875, 31; Крстић наводи свој разговор са Мариновићем после пада његове владе. Он је рекао да је Филип Христић први започео разговор о оставкама, док је Чумић сматрао да уколико не поднесу оставке неће бити мира у земљи. Мариновић је и у овом разговору изнео сумњу да се Чумић са кнезом договарао о обарању Мариновићеве владе још пре отварања питања адресе, те да га је Чумић изиграо; Никола Крстић, *Дневник – Јавни живот III*, Београд, 2007, 33-35. Крстић је касније записао да су Протић и Чумић пет дана пре оставке владе шуровали са кнезом, али да је кнез Чумића изиграо.

разговора са министрима задржао Чумића са којим се саветовао до 3 сата ујутру. Тада је Чумићу понудио да састави нову владу, што је он у почетку одбио, али је на крају ипак прихватио. Сутрадан је Мариновић обавестио Скупштину о томе да је влада поднела кнезу оставку, јер је гласање показало да мишљење владе дели мала већина у скупштини па он и министри сматрају да не могу с успехом даље да раде. Због оставке владе седнице скупштине су прекинуте и одложене. Тако је по први пут у Србији једна влада била оборена због несолидне већине у Скупштини.¹⁶

Нову владу је према многим казивањима саставио, у ствари, кнез Милан Обреновић. У новој влади су били углавном млађи људи, они који су и по годинама али и по енергији били ближи кнезу. Чумић је поред места председника владе задржао и ресор министра унутрашњих послова. Два важна министарства поверио је својим побратимима – Кости Протићу министарство војске, а Милану Пироћанцу министарство иностраних дела. Како је скупштинска већина били сачињена од либерала, Чумић је морао да у своју владу, ако мисли да опстане, уведе и млађе либерале. Тако је министар финансија постао Љубомир Каљевић, а министар просвете Стојан Новаковић, који се од тог доба приближио конзервативцима. Министар правде је постао кнежев рођак Милан Богићевић. На месту министра грађевина Чумић је задржао некадашњег кнежевог ађутанта Љубомира Ивановића. Нова влада се представила Скупштини 8. децембра 1874. године и одлучила је да не расправља ни о једној адреси већ да кнезу упуту поздраве, а затим су заседања одложена до 26. јануара.¹⁷

¹⁶ АСАНУ, бр. 9327/VI, М.Ђ. Милићевић, *Дневник*, 22. новембар 1874; *Протоколи Народне Скупштине држане у Београду 1874/75*, Београд, 1875, 67-68; Чумић није био присутан на седници од 5. децембра на којој је Мариновић обавестио посланике о оставци владе; Ж. Живановић, *Политичка историја Србије у другој половини 19. века*, 298-299; За разлику од Милићевића који је записао да је Мариновић говорио пред скупштинским посланицима, Живановић пише да је председник владе писмом обавестио Скупштину о оставци своје владе; Радош Љушић, *Историја српске државности*, књ. II, Нови Сад, 2001.

¹⁷ С. Рајић, *Милан Пироћанац: За моју децу*, 142; Касније је Пироћанац тврдио да га је кнез принудио да уђе у ово министарство, коме он није предвиђао дуг век. Због тога је саветовао кнезу да се обрати Јеврему Грујићу који је по њему био шеф опозиције у Скупштини, али је Милан то одбио. Тврдио је да је Грујић убица кнеза Михаила и да му он неће пружити руку. Али после три – четири недеље Милан је предлагао да се влада сложи са Стевчом Михаиловићем и Грујићем како би се образовао један „службени” кабинет; *Влада од 19. октобра*, 112-117; Ристић наводи да иако побратими, Пироћанац и Чумић нису говорили до тренутка када је образован нови кабинет, а да је Пироћанац Мариновићев кабинет,

Кнез је знао да Чумић нема довољно ауторитета, имао је тек 38 година, па се трудио да тај недостатак он, као владар, надокнади. Често се шетао са Чумићем београдским улицама, посећивао га и на све начине показивао своју наклоност и поверење, али и поред тога јавност је остала уздржана и подозрива. Чумић је схватао да му време за које је одложио Скупштину неће бити довољно да обезбеди већину, па је покушао да добије подршку од старијих конзервативаца. Кнезу је било јасно да влада нема потребну подршку, па се и о оставкама већ говорило. Чумић је већ 20. јануара 1875. хтео да поднесе оставку због избора Јована Бошковића за посланика у Јадру. Иако је био суочен са многобројним опструкцијама, Чумић је као председник владе успео да пензионисе Јована Белимарковића.¹⁸

Скупштинска заседања су почела 26. јануара читањем кнежевог указа. На седници од 28. јануара поднет је извештај одбора о поновљеном избору посланика. После само шест дана заседања на дневни ред је дошао и сам председник владе. Чумић је поставио питање поверења, али без консултације са министрима. Због тога је прво оставку дао Каљевић, а затим и Пироћанац. Како је знао да након одласка Каљевића више не може да рачуна на скупштинску већину, неколико часова после оставке двојице министара и цела влада је поднела оставку 1. фебруара 1875. године.¹⁹ Чумићева влада трајала је свега два месеца, од 7. децембра 1874. до 3. фебруара 1875. године, али без обзира на краткотрајност овог кабинета, може се рећи да је ово било прво парламентарно министарство јер је имало представнике и скупштинске већине и скупштинске мањине и донекле је било одраз политичких снага у том тренутку. Ни једна влада до тада никада није у Скупштини поставила питање поверења, а сада се у року од месец и по дана то питање чак два пута нашло пред

баш због Чумића називао „лудом кућом“; *Дневник Бењамина Калаја*, 803-804; Калај наводи да је Гарашанин том приликом рекао да ће радо да жртвује живот за свог кнеза, али са Каљевићем који је „конспирисао“ против кнеза Михаила не може да сарађује.

¹⁸ *Српске новине*, бр. 8, 10/22. јануара 1875: „На предлог министра председника, а по саслушању министарског савета, његова св. Књаз благоволео је 9-ог овог месеца решити да се Јован Бели-Марковић, члан државног савета, на основу члана 70. Закона о чиновницима грађанског реда, стави у стање покоја с пензијом, која му припада по годинама службе.”

¹⁹ Милан Пироћанац, *Белешке*, приредила Сузана Рајић, Београд, 2004, 96 : „Код све умности краљ има ту слабу тачку да се никада пријатељски не растаје са људима који су му служили, мислим да се нећу преварити ако речем да су министри, ма који били, свагда људи према којима је краљ најмање поверљив.”

посланицима.²⁰ Опозиција није мировала, па је пад Чумићеве владе схватила као позив на линч дојучерашњих министара. Сви који су имали нешто да кажу против Чумића, то су урадили. Крајем фебруара 1875. године Чумић се због тога налазио у тешком психичком стању, био је раздражљив и чак је на улици, јавно напао Тихомиља Николића. Вероватно је тада написао и ово писмо Мариновићу, јер се из текста може видети његова огорченост и разочарење. Какво је његово душевно стање било сведочи и завршни део писма у коме говори да је издан од свих, па и од кнеза који га је после оставке ставио на располагање као обичног министра, а не као председника владе.²¹

Писмо које је Аћим Чумић упутио Јовану Мариновићу сачувано је у две верзије у Архиву Србије (у даљем тексту АС). Прва верзија писма је сачувана у фонду Поклони и откупи (у даљем тексту ПО), сигнатура бр. 27, 113. Овај текст је писан у форми теза за писмо које је касније написао. Рукопис има укупно 16 страна мањег формата, од којих се на четрнаест страна налази текст теза. Овој верзији је сам Чумић дао наслов „Узроци пропасти Марин. Кабинета“. Иако је по укупном тексту ова верзија краћа, садржи све битне елементе писма које је Чумић потом написао.

Друга верзија је сачувана у АС у фонду ПО, сиг. бр. 25, 143 и то је, по свему судећи, оригинално писмо, на 16 страна А4 формата, Чумићевом руком писаних, али није познато да ли га је и послао. Наслов „Узрок пропасти Мариновићевог и Чумићевог министарства“ је касније додат, али не Чумићевим рукописом. Ово писмо се разликује у обиму тексту од концепта, а почиње кратким уводом кога у концепту нема. Иако су сви узроци набројани и у концепту и у писму, овде је дато шире образложење. У концепту се на два места поткрала грешка у нумерисању узрока који се наводе, па на први поглед испада да их у концепту има мање него у писму, што није тачно. Ову верзију писама је Гргур Јакшић објавио у три наставка у *Новостима*, бр. 871, 872. и 873, од 17, 18. и 20. новембра 1923, у рубрици под називом „Из новије историје Србије“.

²⁰ АСАНУ, бр. 9327/VII, М.Ђ. Милићевић, *Дневник*, 21. јануар 1875. Милићевић је после пада Чумићевог кабинета записао да су владе Мариновића и Чумића и поред толиких грдњи имале три велике заслуге: „Прва је ова оволика слобода пресе и јавности, коју нико од њих није трпео, а не верујем и после њих. Друга је ово рађење по уставу, ово понашање у Скупштини, ово питање: имате ли вере у нас па да радимо заједно, иначе се повлачимо. Треће је што су укинули батине. Све нека им се не призна: ово троје је кадро да их уздигне нада све министре који су, до њих, усређавали ову земљу либерализмом“.

²¹ АСАНУ, бр. 9327/VII, М.Ђ. Милићевић, *Дневник*, 20. фебруар 1875.

Међутим, писмо је само прештампано, без икаквих података о писцу, личностима које се у њему помињу или времена настанка овог писма. Објављено је под насловом који је Чумић дао концепту писма – „Узроци пада Мариновићева министарства. Писмо Аћима Ћумића Јовану Мариновићу“, али са погрешним Чумићевим презименом, што може бити и штампарска грешка. Пошто је сам аутор дао концепту такав наслов, он је и овом приликом преузет.

Најтеже питање које је требало решити је питање датирања писма, јер ни концепт, ни писмо немају на себи датум или назнаку када су могли да настану. Свакако су настали после пада Чумићеве владе 3. фебруара 1875. године. Даље датирање се може вршити на основу записа које су оставили Милан Милићевић и Бењамин Калај, који у запису од 26. фебруара помиње да је Чумић након пада своје владе био веома раздражљив и да је тих дана написао писмо Мариновићу у коме му пребацује како пред кнезом и пред конзулима њега оптужује због лошег обрта ствари. Вероватно је реч о истом писму, па се може закључити да је писано средином или у другој половини фебруара 1875. године, свакако пре 26. фебруара.²²

„Господине,

Ви (а тако исто ради и г. Ценић²³ и г. Христић²⁴) код књаза, код конзула, код целог света кривите мене за данашње стање ствари и свему налазите узрок у „не толико непоштењу, колико у неспособности мојој“ и пошто се ја не браним, ви успевате.

Пре него што би се почео бранити мислио сам да вам представим неколике ствари из времена вашег Министарства, из којих ћете се можда моћи уверити да није тако као што говорите, и да вас замолим да престанете нападати ме те да избегнемо у интересу и вашем и мом скандалозне призоре. Тако:

1) Наклоно понашање нашег министарства према Белимарковићу²⁵ у лањској скупштини нашкодило је толико министарству, да умало што га није изједначило с Белимарковићем.

²² *Дневник Бењамина Калаја*, 26. фебруар 1875, 643;

²³ Ђорђе Ценић (1825-1903), правник, политичар.

²⁴ Филип Христић (1819-1903), правник, политичар.

²⁵ Јован Белимарковић (1827-1906), официр и државник. Почетак пада Мариновићевог кабинета су многи, па и сам Чумић, видели у односу владе и кнеза према афери Белимарковић. После смрти Блазнавца све се више говорило о злоупотребима и корупцији у министарству војном, на чијем је челу у време Намесништва био Јован Белимарковић. Штета је процењена на 17.500 дуката, па је

Ово није моје дело него ваше.

2) Постављање Радивоја²⁶ за потпредседника Сената²⁷ оснажило је и окуражило непријатеље а пријатеље је умалило и учинило равнодушним према Министарству. Овим је створена још једна влада поред постојеће владе: влада Радивоја са његовим присталицама, начелницима и капетанима.

Ово дело није моје него је ваше.

3) Ранко²⁸ саветник. Овим је награђена интрига и неваљалство. Оснажени непријатељи, одбијени пријатељи.

Ово је ваше дело а није моје.

4) И уопште млитава политика измирења која је непријатеље све већма јачала, а пријатеље и владу све већма слабила, ваше је дело а не моје.

5) Пут у Цариград. Ово је дало штофа непријатељима за нападање на Министарство. Осим тога овај је пут несрећно испао. Односи према Турској постали су још гори. Кнез је сматрао да је од Турака изигран и то је врло јасно казао депутацији народној која је била дошла да Књаза поздрави.

20. августа 1873. године одређена комисија која је имала задатак да испита ове сумње. Белимарковића је штитио сам кнез Милан, што због Блазнавца, коме је дуговао престо, а за кога се такође говорило да је био умешан у ову аферу, што због тога што је желео да придобије официрски кор. Белимарковић је позван у Крагујевац ради одбране, а сваког дана је био гост код кнеза на ручку. Гласови о томе да је Мариновић наклоњен Белимарковићу били су толико чести, да је председник владе морао да их пориче пред Скупштином. Скупштина је 5. фебруара 1874. године наставила рад поводом оптужби против Белимарковића. Он је позван да се изјасни, а његова се одбрана састојала у томе да се можда није баш у свему држао закона, али је извршио набавке за војску јефтиније него да се држао закона. После расправе посланици су 7. фебруара гласали и тада је 56 посланика гласало против подизања оптужнице, 22 за, а 7 се уздржало од гласања. Сутрадан је кнез закључио рад скупштине кратком беседом, министри су остали на својим положајима, али је у јавности створен врло мучан осећај да се неке ствари ипак нису промениле.

²⁶ Радивој Милојковић (1832-1888), правник, политичар и државник. Од самог почетка влада је била принуђена на чине компромисе, па се у жељи да ојача позиције позивала на ванпартијност и неутралност. Своју политичку помирљивост хтела је да потврди и тиме што је за потпредседника Савета постављен Радивоје Милојковић, за чланове Панту Јовановића и Јована Илића, а за главног секретара Марка Лазаревића, све сами либерали.

²⁷ У питању је Државни савет.

²⁸ Ранко Алимпић (1820-1882) пуковник. Чумић га је у једном тренутку чак ставио под истрагу због интрига, па је Алимпић био приведен и саслушаван, што је изазвало прави скандал.

То је дело ваше а није моје.²⁹

6) Други пут Књажев на Запад. Овај је пут произвео хиљаду скаски по народу, штетних за сталност и веру у владу. Учинио је да су односи према Немачкој постали много гори него што су били. Уједначавање дипломатских агената са конзулима у Србији почетак је радње Немачке против Србије. Ово унижавање Србије последица је пута на Запад. Све су ово непријатељи добро експлоатирани. Ни ово није моје дело.³⁰

7) Погрешке церемонијала у двору Књажевском на балу. Натресање конзула и понижавање пред светом није моје дело.³¹

²⁹ Два питања о којима је требало да се разговара у Цариграду су била питања железничке везе код Ниша и питање Малог Зворника. Железничка веза је добијена, али без утврђеног временског рока, док се о Малом Зворнику није ни разговарало. Кнез се 31. маја вратио са пута веома незадовољан, а за неуспех је криво Мариновића. Колико је кнез био незадовољан, толико је била незадовољна и јавност, при том још подстицана од опозиционих листова. Народ је то незадовољство и „демонстрацију” против Турске испољио спонтаним масовним окупљањем на дочеку кнеза изражавајући тако своју наклоност Милану, па је огорченост због дипломатског неуспеха пребачена на владу.

³⁰ Кнежев пут у европске државе, такође је био неуспешан па је положај Србије чак погоршан због пропуштене посете Берлину. Кнез је на пут отишао 10. јула 1874, а пред сам одлазак добио је анонимно претеће писмо да се у земљу не враћа. По свему судећи већина интрига је „скувана” управо у Ристићевој кухињи. Он је добро познавао кнежеву несигурну природу и карактер и стално га је држао у стању страха разним интригама, аферама, атентатима – стварним или измишљеним, као и стварањем неповерења према министрима. Због тога је цела влада поднела кнезу телеграфску оставку. У Београд је кнез стигао 30. септембра, а већ сутрадан су му Чумић и Мијатовић поднели оставке које он није примио, али се однос кнеза према председнику владе променио. По повратку, кнез је Магазиновића поставио за капућехају у Цариграду, а уместо њега за министра грађевина је поставио још једног млађег човека, свог ађутанта, потпуковника Љубомира Ивановића.

³¹ Усред припрема за кнежев пут, дошло је до дипломатског скандала који је избио на првом балу кнеза Милана 22. јуна због церемонијалног пропуста. Чумић је овај инцидент сматрао великом грешком владе и самог Мариновића. Било је позвано неколико стотина гостију, као и све дипломате. Кнез је на вечери седео поред Мариновићеве ћерке. Међутим, како церемонијалом није било предвиђено где ће ко седети, десило се да нису све дипломате имале место за кнежевим столом. За кнежевим столом су седели само Калај и Шишкин. Калај је због тога демонстративно напустио бал одмах после вечере, док су остали тражили од владе задовољење. Сам Мариновић је чак два пута одлазио да се извињава. На крају је договорено да се церемонијал убудуће утврђује заједно са дипломатским представницима. *Дневник Бењамина Калаја*, 22-27. јун 1874, 592-593.

- 8) Постављање Грујића за књажевског посланика.³²
- 9) Држање скупштине у Београду.³³
- 10) Постављање Кујунџића³⁴ за посланика.

Овим трима делима учињено је да Ристић, Радивоје, Митрополит, Стевча и кумпанија раде на послу. Грујић остављен унутра да спрему руководи и даје на време знакове. Кујунџић да буде лауфер и разносач Грујићевих налога. Опозиција не би умела никад тако лепо удесити ствари. Чија су ово дела?

Сав престиж и сталност Књаза Мијаила, сво искуство и име Гарашанина. Гвоздена рука Христића³⁵ и његове послушне полиције нису могли успети да у оним само „саветујућим“ скупштинама државним у Крагујевцу не буде опозиције. Поп Јова имао је са собом тридесет посланика. А влада Маринковићева држи скупштину у Београду под упливом интрига Ристићевих, Радивојевих, Митрополитових, Стевчиних и остале гладне и бесне клике, међутим, посланици бирани и послани са саветима начелника Радивојевих, па у таку скупштину шаље Грујића и Кујунџића. Грозан појав. Влада сама организира неред. Не може се незнати шта вреди један човек у гомилама без принципа, без карактера. Ово није моје дело, него је ваше као председника министарства.

11) Погрешни појмови о условима владе парламентарне. Нпр. ви сте правдали оне који су бирали Каљевића³⁶ за посланика и говорили сте да би га и ви бирали, јер немате кога у 20.000 душа у Београду. Овако могу само такозвани дивљаци парламентарни радити и мислити а никако шефови Министарстава. Мислили сте да у скупштину треба да уђу све интелигенција, све партије, [да буду све партије заступљене]³⁷ – па да се ту влада измери са својим противницима, па нека народ избере кога држи да је паметнији. Говорили сте често да не треба бегати од опозиције и да

³² Јеврем Грујић (1826-1895) министар и политичар; Грујић није иступао против владе, али је убрзо искористио прилику да политички „васкрсне“ на рачун конзервативне владе. Десило се управо оно чега се Чумић прибојавао – у одлучујућем тренутку Грујић је одбио да стане уз владу.

³³ Мисли на Скупштину која је започела заседање 20. новембра 1874. године у здању Велике школе.

³⁴ Милан Кујунџић Абердар (1842-1893), филозоф и политичар.

³⁵ Никола Христић (1818-1911), председник владе, министар, политичар.

³⁶ У *Новостима*, бр. 19, 20.11.1923, грешком стоји „Краљевић“. Реч је о Љубомиру Каљевићу

³⁷ Део реченице је прецртан.

би била срамота бити без опозиције. Са овим се вашим мислима слаже листа Књажевих посланика³⁸ и спектакл скупштински.³⁹

12) Потпредседник савета – Савет – Митрополит. Као органи владаочеви за ред и слошку радњу за постигнуће целих државне радили су отворено са највећим цинизмом противу Књажев[ске] владе. Није тражен лек да се овај анархични и у овом обиму и јачини беспримеран појав угуши. То је било ваше о томе побринути [се] и као седог државника и председника а не моје као ђака и почетника.⁴⁰

³⁸ Међу кнежевим посланицима било је чак шест саветника: Јеврем Грујић, Јова Илић, Данило Данић, Гаврило Јеремић, Ђорђе Миловановић и Данило Стевановић. Из Касационог суда за кнежеве посланике постављени су Никола Крстић, Марко Лазаревић, Сретен Поповић, Димитрије Радовић, као и председник Апелационог суда Стојан Вељковић, председник Трговачког суда Ђорђе Павловић и председник суда вароши Београд Стојан Павловић. Међу постављенима били су и Јосиф Панчић, Стојан Марковић, Милан Кујунџић и Ђура Даничић, професори Велике школе и Стојан Новаковић, тада библиотекар и чувар народног музеја. Међу посланицима било је људи који су радили против владе, што је могло да укаже на то да или влада више није имала подршку кнеза или да је овакав избор био политичка игра којом је кнез настојао да придобије део опозиције за себе.

³⁹ „Спектакл“ о коме говори Чумић је говор Уроша Кнежевића који је бранио адресу већине и тада прилично брзоплето и непромишљено рекао да је кнез још млад и да не зна све, па је то начин да Скупштина каже кнезу шта мисли. На ове тешке речи реаговао је Мариновић и тражио да Кнежевић повуче реч јер је тиме увредио кнеза. У Скупштини је дошло до велике гужве и силне граје, а предложено је да због увреде кнеза Кнежевић буде удаљен са заседања Скупштине на месец дана. Ову прилично тешку и неизвесну седницу прекинуо је Чумић, пронашавши неки члан закона који је то омогућавао.

⁴⁰ Митрополит је још почетком 1874. године почео да напада владу. Узвратили су му објављивањем чланака против њега у лето 1874. године. Када се митрополит пожалио на ове нападе Мариновић је одбио да интервенише, позивајући се на слободу штампе. Чумић овде мисли на сукоб председника владе и митрополита поводом оптужби против шабачког владике Мојсија, који је осумњичен за присвајање новца манастира Драче. Чумић је објавио текст у *Кореспонденцији* против владике, али иако текст није потписан јавност је сумњала да је он аутор. Сукоб митрополита и владе се продубљивао по питању судске надлежност – да ли ће владика судити цивилни или духовни суд. Сукоб је на крају решен пензионисањем владике Мојсија. Влада је показала своју слабост и приликом избора новог владике. Попустила је под митрополитовим притиском, па је на крају за новог владика изабран Вићентије архимандрит Враћевшнице, једна неприкладна личност о којој се у Београду говорило веома лоше.

13) Камарила дворска – Теша,⁴¹ Луњевица и други радили су отворено противу министарства, нарочито противу мене – и то све у име Књаза а заклоњено за Књаза. Је ли ово моје дело?

14) један из ове Камариле до тога је безумља и беснила дошао да је за време Књажевог одсуства измислио комплот у Шапцу и мене огласио за учесника држаће да ће то доста бити да ме књаз истера из Мин[истарства] кад се врати с пута. То је жалосни лични пријатељ Књажев Луњевица. Овај је на све стране говорио да Књаз мрзи на кајмакамско министарство и хоће да га изигра па кад народу поставу гадни онда ће их најурити и онда неће више сметње правити правоверном министарству у којем се и он глади да ће бити.

Овај исти измолио је одсуство за приватне послове па је ишао по окрузима: Крагујев[ачком], Рудничком и другима те радио за изборе противу кајмакамског министарства и све у име Књаза чије он тајне планове зна.

Ја сам ово представио као савршену анархију и највећу опасност за Књаза и земљу и казао сам да тако стање не треба ни пет минута да траје. Да Луњевица не може не само бити чиновник подамном, но да ниједан министар не би могао оваквог човека у служби својој држати. Казао сам вам даље да ја, према укупним приликама мени познатим, нисам у стању ништа предлагати да се ред поврати, но једно ми остаје да изађем. Ваљда се и ово неће на мој рачун метати.⁴²

15) Неки официри ишли су о трошку државном и радили за изборе противу мене.

Ваљда ово није моје дело?

16) Намесништво⁴³ за 4 год. свога Књажевања радило је да учини себе неопходним а све друге немогућим. У тој цели постављало је за старешине народу људе са којима је осим других веза и крвљу Књаза Михаила савезано. Ове убице уватили су се један за другог удављенички.

⁴¹ Тихомиљ Николић (1832-1886) мајор. Огорчен због многобројних интрига, после оставке своје владе Чумић је једном приликом на улици јавно напао Николића.

⁴² Панта Луњевица, окружни начелник у Шапцу. На његово понашање Чумић је упозоравао још у време одржавања скупштине у Крагујевцу. Луњевица је своје ставове износио као наводни тумач воље самог кнеза, па све што је говорио или наређивао сматрало се да долази од самог кнеза. Тиме је нанео доста штете кнежевом угледу у овом делу земље. АСАНУ, бр. 9327/VI, М.Ђ. Милићевић, *Дневник*, 7. април 1874. Луњевица је, по речима Мите Ракића говорио да кнез воли Дуру (Јована Ристића) и да неће проћи ни година а он ће доћи на своје место.

⁴³ Намесништво (1868-1972) су чинили Миливој Петровић Блазнавац, Јован Ристић и Јован Гавриловић.

17) Од [18]42.⁴⁴ год. слива се сав олош у струку полиц[иску]. Данас је то једна војска у огромној већини неспособна, непоштена, неверна и веома праведно народу мрска.

Ова хорда чиновника полицајних то је за народ српски болест рак. Ко покуша или о ком она мисли да ће кушати да је одвикне од крађе, грубијанства, самовоље и т.д. тај ће наћи ту војску неваљалаца противу себе и она ће радити из петних жила да се и тога курталише.

Јесу ли ово моја дела?⁴⁵

18) Јесам ли крив за природно реакцију сувише злоупотребљеног уплива Намесничког на Народну скупштину?

19) Јесам ли ја крив што је Народ[на] скупштина састављена из меанција, дућанција, сељака, трговчића, подлог, глупог Стојана Марковић⁴⁶, Марка Лазаревића⁴⁷, што нема појма о дисциплини, правој независности, што је она права сатира на парламенте и управу земље. Што је састављена из оданих престолу људи као што је Вујовић⁴⁸, поп Илија и т. д. који се боре за добро Књаза и земље; докле Карађорђевици: Лазаревић, Алекса Поповић, поп Ђока из Тополе, поп Ђуричковић – смедеревска нахија, Гарашанин – Јелић из Качера и т.д. бране ред и престол наравно мора бити са задњом неком мисли!

Изволите узети на ум ово као само примера ради па промислите може ли се све на мој рачун ставити као што радите. А изволте узети на ум и нов страгажем политички у коме су ефемерне сцене нужне за извесне цели, на што сам вам ја одавно пажњу обраћао.

⁴⁴ У *Новостима* стоји 1844. година.

⁴⁵ Чумић се у више наврата жалио својим пријатељима због свог положаја. АСАНУ, бр. 9327/VI, М.Ђ. Милићевић, *Дневник*, 29. јун, 16. јул, 15. септембар 1874; 9. август 1874. „Овај [Чумић] ми се тужи, како има велику главобољу у свом чину, чему се није ни мало чудити. Жали се на тесноћу партија, које би хтеле да поједу једна другу”. После месец дана опет се жалио: „Чумић се тужи на тегобу свога положаја од хетерогености кабинета. Каже, да је тврдо наумио да одступи, док само Кнез дође”. Милићевић даље наводи да је Чумић био у сукобу са Ценићем и Христићем. Због тога је о оставци говорио поново почетком августа. После великих интрига, Чумића се жалио Милићевићу „на Филипа Христића, његово среброљупство, на његову неспособност, бескарактерност и т.д. О, ја оваког јадиковања и чудње нисам чуо давно”. Милићевић даље пише: „Ваљда зато што је министар полиције, па му се сваки гад јавља, Чумић гледа врло црно на садашње српско друштво. Он се изражава као очајник о нашој будућности”.

⁴⁶ Стојан Марковић (1833-1903), професор, министар, политичар.

⁴⁷ Марко Лазаревић (1830-1900), правник, државни саветник, министар.

⁴⁸ Владислав Вујовић (1818-1889), либерал.

20) Ја имам једну велику кривицу а та је што нисам изишао из министарства да не страдате од моје неспособности.

Али што нисам изишао није узрок што сам се наметао, што сам грамзио за влашћу, него што сам био мекообразан, што ми се чинило да ћу вам мале неприлике створити, што је време било доста неугодно за оставке. Једанпут је Књажев полазак, други пут је долазак, опет полазак, опет долазак, па онда избори, па опет скупштина. Уосталом ви ћете се опоменути да сам вам више пута говорио о немогућности мога опстанка и молио да ме пустите. Ви сте ме одбијали час са овим час са оним. Дакле и у томе што нисам иступио из Министарства не можете рећи да нема и до вас кривице. Ја нисам никад веровао у могућност мога опстанка, нисам никад веровао у збиљу мога положаја и чини ми се нисам се преварио.⁴⁹

21) Ваши пријатељи (наравно ви нисте одговорни за њих) говоре да сам ја Министарство навукао на оставку само да постанем председник Министарства, кад вашег Министарства не буде више.

Моје наваљивање да дамо оставке и остајање у Министарству може дати повода таком погрешном извођењу. Није било прилике да вам пространије објасним како наваљивање да изађемо тако и остајање у Мин[истарству]. Чим је листа Књежев[их] посланика примљена за мене је било немогуће даље остати. Ви ћете се можда сетити са каким сам тоном је био противан онаквој листи Књаж[евских] послан[ика]. Ја нисам никако хтео да се борим са Грујићем у овако неједнаким положајима. Ја нећу да га победим у оваком положају. Грујић побеђен на клупи посланичкој на страни народа већи је него кад је он победитељ у Скупштини и вођа једне вашарске гомиле. Побеђен у Скупштини „аминашима“ он је победитељ изван Скупштине. У таком положају држи се да кад каже две речи да би имао још сто рећи све паметније од паметнијих да није владиним аминашима притешњен. Грујић победитељ у Скупштини он је изван Скупштине вођа једне развратне банде од које зазиру они који што имају и ако се не може рећи да је упропашћен у јавном мњењу, али по моме рачуну он је мањи у јавном мњењу него што би био да је побеђен у Скупштини. Најпосле ја нећу да присуствујем томе његовом васкршавању и нећу борбом мојом да га чиним већим. Ви можете ово назвати будалаштином или како хоћете. Али ја тако осећам и

⁴⁹ Чумић је у више наврата говорио о томе да ће поднети оставку, некад је претио, а некад је био крајње решен да то и уради. Први пут је оставку помињао већ на почетку рада владе, када већина министара није хтела да одобри његову верзију расписа, већ је текст ублажен и тако објављен. Током пролећа и лета 1874. у више наврата је помињао оставку, па је и самом кнезу неколико пута нудио.

мислим. Ви знате са коликом навалом ја сам хтео да изађем из Министарства због тога.

Према укупним приликама одма у почетку Скупштине ја нисам веровао да Министарство може остати. Још сто пута да смо били јачи морали би пасти. Књаз је мислио да му је потребна промена Министарства и Министарство морало је пасти. За ме је то било јасно као Сунце. Ја сам вам ово и онда доста јасно наговештавао.⁵⁰ Ја, што се мене тиче, ја сам се гадио да се са Кујунџићем и Грујићем сусретам и налазио сам да сам пре за луду кућу, него онде за ону салу да се рвем са овим актерима које сам ја предложио! и да још дајем ту сласт да ме побеђују. За мене је било остало само још једно питање: Питање како да се курталишем.

Питање о адреси онако решено било је за мене права срећа. Уместо што би још 10-15 дана у агонији провели и са срамом изашли, сматрао сам онакав исход гласања о адреси за праву срећу и Божији промисао да се што јевтиније извучемо из једне комедије, коју ако би продужили ствари општој не би помогли а себе би осрамотили. С тога сам од часа био решен да одступим. Лакше ми је било да сви одступимо јер не би имао ко заустављати да не излазимо а и иначе мило ми је било да Министарство, којега сам чланове са малим изузетком поштовао, и којега сам и сам члан, што часније сврши. С тога сам наваљивао и био сам радостан кад сам видио да сте сагласни да дамо оставке. А да ће нам се оставке уважити то сам јасно видио.

Кад ме је Књаз по одласку вашем из Конака онога вечера понудио за председника Министарства, у први ма' сматрао сам као шалу и како неку сорту пажње од стране Књажеве, али кад је Књаз при томе остао, ја сам Књаза молио и преклињао да ме остави и да ме не излаже очевидној срамоти. Књаз је толико наваљивао да нисам могао одолети. Мој останак у Министарству не може се рећи да је дело моје воље, но дело неодољиве силе. Шта је Књаз с том навалом хтео то ће сваком јасно бити док се даљи чинови једнога плана развију. Мени је то и сада јасно.⁵¹

⁵⁰ Последње три реченице су дописане на маргини са ознаком да треба да стоје на овом месту.

⁵¹ У почетку је Чумић у влади хтео да задржи Чеду Мијатовића на месту министра финансија и Косту Протића као министра војске, да на место министра иностраних послова доведе Милана Пироћанца, а на место министра саобраћаја Милутина Гарашанина. Међутим, када је влада у оваквом саставу отишла кнезу, он им је понудио да у владу узму Каљевића како би осигурали већину у Скупштини. Чумић и Гарашанин су се томе успротивили, Мијатовић је поднео оставку, а ни Гарашанин није ушао у владу.

Тако је било са мојим белонедељним министарством. Но као комедија уз фашанке може још поднети.

Тако што се тиче наваљивања мога да изађем из Мин.[истарства] после гласања о адреси. Ја сам наваљивао са најискренијом и најчистијом намером и убеђен сам и сада да сам вашем Министарству учинио услугу, као што сам то исто и на други начин учинио моме Министарству. У оба пута била је иста тежња из истих побуда и у истој цели.

Књаз је мислио да је природније да изиђем из Министарства са неповерењем и приметио сам да би њему то повољније било. Али пошто цела комедија мога Министарства није била природна, није требао ни крај да буде природан.⁵²

Према мојој највећој искрености и савесности како за цело време Министарства нашег, тако и при самом растанку, можете мислити како ме мора болети кад чујем да Ценић и ваши врло блиски називају ме лолом и не поштеним.

Ако је ко од нас пропао и трпи то нећете бити ви него ја. Ако ко има да се на кога жали, то ћу бити пре ја него ико други. Упоредите праведне ваше прилике са мојим па ћете видети да је тако. Из поштовања и вере у вашу памет ја сам пошао за вама – ви нисте могли држати да сам ја Самсон или какав чудотворац; измерите ладно све прилике. Сетите се мојих честих наваљивања да изиђем из министарства, сетите се да сам вам више пута говорио да онако радећи не можемо добро свршити. Па данас пошто сам морално сарањен, материјално осакаћен, на сокак

⁵² Избор Јована Бошковића за посланика био је отворени позив за почетак напада на владу. Почеле су да пристижу интерпелација са свих страна, неке основане, неке неосноване. Било их је преко тридесет за само 6 дана скупштинског заседања. Чумић није хтео да одговара на толико интерпелација: „Да имам сто глава, свих бих сто морао дати својим интерпелантима, – и опет бих остао дужан”. Од тужитеља је само за шест дана постао оптужени. Чумић је био љут и узнемирен овим сталним нападима: „Ако се не варам ја опајам да је тежња многих посланика, да се садање министарство промени. Данашње министарство неће ни речи да троши, за свој опстанак на влади, за то молим, да председник постави питање о поверењу или не поверењу ове владе”. Како су неки посланици тражили паузу, вероватно ради консултовања, Чумић је инсистирао: „Ја хоћу да се то питање постави сад одма, без одмора, а ако неко хоће одмор, то нек се стави на гласање”. Иако је претходних дана било много посланика који су говорили против Чумића и владе, када је дошло време гласања нико од посланика није устао. Изненађена Скупштина је повикала у глас да има вере у владу. Иако је на први поглед изгледало да је Чумић победио Скупштину, испоставило се да је права „војска непријатеља” била не у Скупштини, већ међу министрима.

најурен страсима⁵³ непријатељима којих је број и мојим пређашњим пријатељима умножен, пошто ме чак и убицом зову,⁵⁴ и на одговор позивају; пошто сам управо проиграо моју будућност следујући управо вашој памети и рачунајући на честиту реч српског Књаза ви налазите за прилично да ме у таком стању нападате и ваш део погрешака на мој рачун стављате. Чини ми се да се не може човек сниже спустити.

Ја вас молим да ми ово писмо вратите кад га прочитате.

Ваш поштоватељ
А. Чумић“

⁵³ Вероватно је грешка, пре „страсним“.

⁵⁴ Чумића су оптуживали за убиство Павла Грковића, посланика из Горњег Милановца, иако су за ово убиство оптужени Ђорђе Ћатић, бивши практикант и Јован Туфегџић.

Jasmina Milanović

**AĆIM ČUMIĆ ON THE CAUSES OF THE FALL
OF THE MARINOVIĆ'S CABINET**

Summary

During the second half of the 19th century, the political life in Serbia entered an important phase of its development, with first the Regency taking over and then Prince Milan Obrenović. Many changes in Parliament and the government, as well as the public influence on the political life happened precisely during the 1870s, when Jovan Marinović and Aćim Čumić were head of the government. These two governments will be remembered by the biggest achievement in the Parliamentary life in Serbia of that time – the resignation of the government due to the distrust of the Parliament. Also, the government's program was formulated as a separate document for the first time and then it was announced to the public. Although these two governments did not last long nor did they achieve any greater political success, especially in the foreign politics, the mentioned progress was extremely significant for the future Parliamentary progress of the Serbian political scene. The letter written by A. Čumić to his former president of the government, Jovan Marinović, tells of rough changes, a desire to apply the European political practice in Serbia and of numerous, traditional types of behaviour.

Keywords: Aćim Čumić, Jovan Marinović, Government, Minister, Prince Milan Obrenović.

Чланак примљен: 27. 04. 2012.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 20. 08. 2012.

Биљана ВУЧЕТИЋ
Историјски институт
Београд

**ПИСМА ИЗ ЦАРИГРАДА
МИХАИЛО Г. РИСТИЋ – СВЕТИСЛАВУ СИМИЋУ (1894) ***

Апстракт: У раду су објављена три писма Михаила Г. Ристића, секретара српског Посланства у Цариграду, Светиславу Симићу, који се налазио на месту секретара у Министарству иностраних дела. Сем података о раду Посланства, из писама се види узнемиреност аутора поводом промене политичке ситуације у Србији, односно повратка краља Милана у земљу. Ристић је био узнемирен како ће промене на челу владе утицати на српски национални рад у Османском царству.

Кључне речи: Михаило Г. Ристић, Светислав Симић, писма, Цариград, Светомир Николајевић.

Три писма Михаила Ристића упућена Светиславу Симићу у јануару 1894. године, чувају се у Архиву Југославије, у фонду Јована Јовановића Пиждона.¹ Писана су мастилом, на хартији за писма. Коверте нису сачуване. Писма су делимично оштећена, односно изједена влагом, па смо делове којих нема или су потпуно нечитки обележили угластим заградама са три тачке. Целе речи и делови речи које смо успели да реконструирамо такође су обележене угластим заградама. У основном

* Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Европа и Срби (1804-1918): Подстицаји и искушења европске Модерне* (Ев. бр. 177031).

¹ Архив Југославије (у даљем тексту: АЈ), Фонд Јована Јовановића Пиждона (у даљем тексту: 80), фасцикла (у даљем тексту: ф) 47, листови 517 – 522.

тексту нисмо вршили никакве интервенције у правопису. Датуми су дати у оригиналу, по старом календару, а у напоменама су наведени по новом календару.

Светислав Симић (1865 – 1911) и Михаило Г. Ристић (1864 – 1925), градили су своје каријере у Министарству иностраних дела. Обојица су били активни национални радници и дипломате. Имали су и сличне политичке погледе. Симић ће се залагати за српско – бугарски споразум, али и за евентуалну самосталну оружану акцију која би ојачала српске позиције у Македонији. Ристић ће, као конзул у Скопљу од јуна 1904. до јуна 1906. године, учествовати у организовању четничке акције.

Након две године рада на месту секретара у Министарству иностраних дела (од 1891. до 1893. године), Михаило Г. Ристић је у августу 1893. постављен за секретара у Посланству Краљевине Србије у Цариграду. У исто време, од августа 1893. до марта 1894, Светислав Симић је био секретар III класе Политичко – просветног одељења. У писмима из јануара 1894. године, Ристић је свом пријатељу изложио своје погледе на тренутну политичку ситуацију у Србији и текућа збивања у Цариграду.

Ристића је у Цариграду затекла вест о повратку бившег краља Милана у Србију 9. јануара 1894. године и државном удару краља Александра Обреновића, којим је поставио оца за врховног команданта војске. Радикалска влада Саве Грујића је поднела оставку и прешла у опозицију. Владу је 12. јануара образовао чиновник Ђорђе Симић, који је држао и портфељ министра иностраних дела. Била је то неутрална чиновничка влада, образована са циљем да смирује жестоке страначке борбе. Ристић је у писмима Симићу изразио своје недоумице у погледу нове администрације и очувања српских тековина у Турској. Покушао је да процени промене не са личног становишта, већ према спољнополитичким задацима Србије, на које ће промена владе лоше утицати. Сматрао је да је рад Друштва Св. Саве доносио само несрећу српским пропагандним пословима и да су замерке од стране Турака биле оправдане. Чинило му се да га Светомир Николајевић, нови министар унутрашњих дела, неће толерисати на положају у Цариграду, јер је 1891. године, као секретар МИД-а подржавао укидање сваке врсте помоћи Друштву Св. Саве. И поред сумњи, Ристић је остао у Цариграду све до јесени 1895. године.

У писмима је Ристић дотакао и рад Српске гимназије и покретање српског листа у Цариграду. Посебно је настојао да преко Симића издејствује буџет за конзулате у Турској, како национални рад не би био прекинут.

У Цариграду 7 јануара 1894 године²

Драги Свето,

И не сачеках писмо које си ми пре неки дан [послао] у изглед. Знам да имаш доста посла, па за то [нећу] да те прекоревам што се дужим писмима не [јављаш]. Али, ипак за то, имам права на твоје брзе [одговоре] на питања, што сам ти поставио односно [...] којима смо. Њих нема много, па те, и овог [пута] молим да ми на њих што пре одговориш. Не [...] ми је тешко без тога. Људи долазе к мени [и питају] ме имам ли какав одговор из Београда, а [...] ако морам да смишљам одговоре, којим их [...] на стрпљење. Бојим се већ да ме не почну [...] што сам их дуго тако држао у недоумици [...] нису прихватили се другог посла. Ту особито [...] на Катића; њему је, речи ми, нуђено место неко [...]дском вилајету, и он је отказао у нади да ћемо [га] примити. Молим те, дакле, за одговоре на све [што] сам те питао и молио. За Сорела почећу, богме [љу]тити се на тебе³.

Ми нисмо добили никакав ваш одговор на последње предлоге о листу.⁴ Из твог писма [изгл]еда да сте га послали; ну ми га, међу тим, још [...]. Молим те извиди да се ваше писмо није [...] изгубило. Мило ми је што си се ти сложио [...] писмо ППН^о 330, поводом којег смо вам послали онај [...] коју помињеш. Писмо је још од 26 октобра; потражи [у] протоколу од тог дана и сигурно наћи ћеш [...] Ствар [...] а депешу смо вам послали што нас је и овд. желе[зница] известила да сандук с тим књигама није дигло Министарство. Ја држим да је сандук школских [...] за који ми кажеш да сте га примили без акта [...] Скадар, и ми смо вам писали и куда и [...] да га испратите. Молим те за службени одг[овор] [...] сте по овом урадили.

Узео сам да израдим за штампу сво[је] белешке са пута кроз Ст. Србију и Македонију⁵. Кад одмакнем с радом, послаћу ти нешто

² 19. јануар 1894.

³ Михаило Г. Ристић се интересовао за дела која су се бавила историјом Османског царства. Превео је књигу А. Сорела о Источном питању: Албер Сорел, *Источно питање у XVIII веку: Деоба Пољске и Кајнарџиски уговор*, Београд 1899.

⁴ Идеја за издавање српског листа у Цариграду потекла је од Милојка Веселиновића, који је сачинио први програм 1892. године. Резултат дуготрајних дипломатских акција Српског посланства у Цариграду и Министарства иностраних дела било је покретање листа *Цариградски гласник*, у јануару 1895. године.

⁵ М. Војводић, *Путовање Михаила Г. Ристића по Старој Србији и Македонији 1892. године*, Вардарски зборник 2 (2003), 19–30.

рук[описа] да ми даш своје мисли о њему. Ту мислим до[таћи] се и наших одношаја с Грцима, и даље [...] оне мисли које сам у рапорту изнео о зајед[...] с њима⁶. Мало ће ми по теже бити говор[...] нарочито с тога што ће се знати да сам ја пис[ао] ипак зар ћу наћи начина и рећи што [...] сачувати интересе државне од могуће штете [...] ти рукописа нешто, наравно ако ти то не буде непријатно.

Молим те реци Чохаџићу⁷ да је крајња [...] што ми није одговорио бар то шта је учинио [...] листова за Посланство. Посланику⁸ је [...] што је такав.

Поздрављају те сви а највише

Твој

МихГР[истић]

У Цариграду 17 јануара 1894 године⁹

Драги Свето,

Наша писма до сада су обично била пуна очајног запомагања и тужакања што нам послови не иду како би требало, а од сада, ако нас промене, што морају наступити у целокупној администрацији, не одвоје од послова на којима смо, она морају бити скроз прожета осећањем страве, која ће нас обухватити за не само потпуну пропаст и ове мале зградице што је до сада изидана у Турској, него и за пропаст саме Србије. Ми смо на местима с којих можемо видети мало даље неголи други, очима потпуно несебничним, и за то нам се ваља и бојати. То, једино, можемо и чинити, јер, то си и сам добро приметио, догађаји су се тамо последњих дана развијали тако невероватно брзо, и у тако супротним правцима да

⁶ Ристић није био заговорник сарадње са Грцима. Своје ставове је изнео у посебном меморандуму, који је поднео Министарству иностраних дела 1892. године. Реферат Михаила Г. Ристића о Васељенској патријаршији није на месту у Архиву Србије, где је заведен у фонду Министарства иностраних дела, у Просветно–политичком одељењу за 1892. у реду 414.

⁷ Димитрије Чохаџић, чиновник српског Посланства у Цариграду: аташе од 26. априла 1891. године, а од 1895. године секретар Посланства у Цариграду.

⁸ Јеврем Велимировић, генерал, дипломата, био је посланик у Цариграду од јула 1893. до априла 1894. године.

⁹ 29. јануар 1894.

човек, нека је и највећи памећу, не може да им ухвати ни смисла ни логике, ни нама ни самим творцима њиховим. Чак би тешко било објашњавати их и себичношћу оних који су их изазвали и стварали, јер досадашња обавештења што их о њима имамо, а она су страшно замeтeна, не дају нам разлога у њима гледати ни лични интерес њихових твораца. Јер, у оскудици сваког другог разлога, остао би још овај, а бар ја, ни њега не видим. Може бити да је то с тога што сам научен да у добру Отаџбине гледам и своје добро, а ово, што се сад тамо дешава, далеко је од тога да јој донесе добра. На против, сад јој тек настају зли дани, и, иоле мислен човек, треба већ да буде обузет слутњом и за само трајање њено.

Излишно је, држим, да ти кажем како је на моју вољу за рад утицала она подла игра која је за последицу имала преврат што се у Београду извршио¹⁰. Но то сада знаш и сам, нисмо могли да се похвалимо напрeцима, али од сада ни толико нећемо моћи. Нећу да промену гледам и ценим према себи, него према оним грешним нашим задацима преко границе. Њих сад слободно можемо избрисати из тевтера, јер је наступио тренутак, кад ће бити апсолутно немогућан на њима и онај незбиљан рад, који им предстоји. Говорио сам доста како је на њима рађено за време либерала; ну сада треба рачунати и с министровањем Светомира и Андре¹¹, и с фаталним утицајем који ће формално они имати на целу пропаганду, и то кроз Друштво СвСаве¹². Овога нам је рад и до сада само несрећу доносио, – тако су консули рекли били Министру, а како ће бити од сада, кад му буде слободно баратати по пропаганди?¹³ Како ли ће Симић¹⁴ уверавати

¹⁰ Преврат се односи на повратак краља Милана у Србију 9. јануара, и његово постављење за команданта војске. Уследио је пад дотадашње радикалске владе и именовање чиновничке владе Ђорђа Симића, 21 јануара 1894.

¹¹ Светомир Николајевић био је министар унутрашњих дела, а Андра Ђорђевић министар правде у влади Ђорђа Симића.

¹² Друштво Светог Саве основано је 1886. године са циљем да шири просвету и негује национална осећања у српском народу. Поред издавања књига, друштво је имало у Београду основну и продужну школу, кроз коју је од 1887. до 1912. године прошло око 20.000 деце из крајева под турском влашћу.

¹³ Конзул у Скопљу Владимир Карић је у више наврата критиковао рад Друштва Св. Саве у погледу организације пропаганде. У новембру 1890. је од министра иностраних дела тражио да се „стане на пут пустиловству које није никако производ патриотизма него најнеоправданијих амбиција удружених са историјачношћу пренадраженом свакојаким средствима“ (М. Војводић, *Друштво Светог Саве, документи 1886–1891*, Београд 1999, док. бр. 111, 133, 156).

¹⁴ Ђорђе Симић (1843 – 1921), политичар и дипломата, био је председник владе и министар иностраних дела од 21. јануара до 21. марта 1894. године.

Тефик беја¹⁵ о лојалном држању Србије према Турској, кад му је садруг Светомир¹⁶? А шта ли ћемо тек ли овде радити, кад нам, с глупости СвСаваца, почну Турци чинити многе потпуно оправдане замерке.

С нестрпљењем очекујемо твоје „Дело”¹⁷. Из новина сам сазнао садржину му. Да ли ћеш моћи тако разноврсан бити и у даљим бројевима, као у првом што си. Чудно ми је што ниси себе и записао уредником, кад је на тебе пало све уређивање, него си пустио Илију.

Мило ми је што си намеран издати зборник у помен Карићу¹⁸. Како смо једновремено пали скоро на исту мисао. У прошлом писму рекао сам ти како сам отпочео радити свој путопис из бележака узетих приликом моје посете Македонији и Ст. Србији.¹⁹ Рад сам наменио помену Карићеву. Чинећи то, сматрао сам да ћу одати заслужену пажњу помену и једног великог човека и једног великог мог пријатеља. Независно од тога, ти приреди свој зборник и ја се драге воље одзивам понуди ти, да напишем што о Карићу као консулу. Мало ће то теже бити, јер су ствари које бих том приликом додиривао доста суптилне, али ја сам већ нашао начина рећи их на начин да од тога никому не буде штете. Молим те да ми што пре пошаљеш Карићеву брошуру „Друштво за експлоатисање патријотизма у народа на Балканском полуострву”²⁰. Ако у канцеларији немаш ни једног примерка (ја сам ти, чини ми се, оставио неколико) то пошљи кога Љуби Јоксимовићу²¹, да узме. Њему је књижица дата била на продају. Пожури се, па ћу се и ја пожурити.

¹⁵ Ахмед Тефик (Тевфик) беј, пуковник, османски посланик у Београду.

¹⁶ Светомир Николајевић (1884 – 1922), политичар, књижевник, професор, члан Српске краљевске академије. Основао је Друштво Св. Саве 1886. године, са циљем да организује помоћ српском народу у Македонији и Старој Србији и био његов председник све до 1904. године.

¹⁷ *Дело*, лист за науку, књижевност и друштвени живот је излазио у Београду од марта 1894. године. Први уредник био је Илија И. Вукићевић.

¹⁸ Владимир Карић (1848 – 1894), географ, професор и дипломата, за кратко време у конзуларној служби оставио је снажан печат у српској дипломатији. Дужност конзула у Скопљу обављао је од 1889. до 1892. године. Карић је планирао да учврсти Скопље као средиште из кога ће се ширити српски утицај и јачати српска национална свест у Османском царству (М. Војводић, *Владимир Карић, српски конзул у Скопљу (1889–1892)*, Вардарски зборник 1, Београд 1999, 3–25).

¹⁹ Путопис је објављен под псеудонимом: П. Балкански, *Кроз гробље : опажања и белешке приликом путовања кроз Српску Земљу под Турском 1892. године*, Дело, Београд 1894, II 243–257; III, 47–69, 375–392; IV, 56–64, 224–237.

²⁰ Шумадинац [Владимир Карић], *Друштво за експлоатисање патриотизма код народа на Балканском полуострву*, Београд 1891.

²¹ Љубомир Јоксимовић (1848 – 1920), књижар, издавач и народни посланик.

Нама су, држим, избројани дани бар на раду на пропаганди. Мени, држим, неће ништа помоћи што ме и Симић зна за подобра и лојална чиновника, јер се не може одупрети Светомиру и Андри, који ме, заједно с својим друштвом, не могу гледати на овом месту. Све једно ми је потпуно; шта више, ни ја сам нећу моћи радити, идући при томе оним путевима, које ће од сада указивати, и морао бих утећи одавде. Ну, док смо на послу, ми да га радимо, и за то те молим да ми одговориш и на све што си ми остао дужан; и учиниш све што си ми обећао. Буџет ћу данас почети радити, и, за неки дан, добићете га. Молим те да се постараш о његовом брзом решењу, јер ће иначе људи остати без срестава. О њему ти овде ништа не пишем, јер ћу то учинити у самом службеном писму. Ми нисмо добили никакво ваше писмо о листу. О томе сам ти писао, и мени изгледа да си то у писму превидео. Молим те извиди за чим је запело, те тог говора нема; ти о њему говориш као да ми је потпуно познат. Нарочито ти стављам на душу све оно што сам те последњим писмом молио. Писао сам ти и шта да чиниш с оним сандуком с књигама.

Ако те не мрзи, пиши ми шта је то Веселиновић²² учинио Нушићу²³. Он је, бога ми, бесомучан човек, кад чини противу целог света бесомучне испаде. Сад ће још гори бити, јер ће имати сигурна леђа. Ако; само ја ћу га добро млатнути по лабрњи у оном што ћу ти спремити о Карићу. Неће бити лако ни другима његових мисли и памети.

Не знам шта ће сад бити с Краљевим путем²⁴, али ми смо морали послати вам оно писмо, које си читао. Такве ствари не раде се овако олако, и с ногу, и без знања посланства, које је, да је среће било, у питању Краљева доласка овако требало [...] реч. Познао сам да је онај одговор на наше писмо писао генерал Грујић.²⁵

Да те замолим да се постараш да што пре добијеш решење по молби нашег драгомана г. Теркана²⁶, да му се признаду неки издаци, које

²² Милојко Веселиновић (1850–1913), дипломата, публициста, филолог. Важио је за једног од најбољих познавалаца прилика у Османском царству и бавио се питањима српских школа у Старој Србији и Македонији. Саставио је читанке за сва четири разреда српских основних школа у Турској (1889–1891).

²³ Бранислав Нушић (1864–1938), био је за вицеконзул у Приштини од јуна 1893. до јануара 1897. године.

²⁴ Краљ Александар Обреновић је у јуну 1894. године отпутовао у Цариград, где се сусрео са султаном Абдул Хамидом.

²⁵ Сава Грујић (1840–1913), генерал, дипломата, државник, био је председник владе 1887–1888, 1889–1891, 1893–1894 и посланик у Цариграду септембра 1891. до јуна 1893. и од октобра 1900. до јула 1903. године.

²⁶ Тадија Теркан, тумач Српског посланства у Цариграду.

је учинио за времена док је био отправик послова. Молим те да о решењу будемо што пре извештени. Исто тако, буди с благајником мукајет²⁷ и за све наше предлоге новчане, нарочито о накнадном кредиту за школу. Треба да имамо одговора, а и пара, да би нам рачуни били у реду, јер и посланик рачуна да ће га одавде поуздано кренути, а без нашег, наравно повољног, решења, не би могао предати дужност.

Ти видиш из овог да се ми надамо брзом одласку одавде, па те за то особито молим да, док си и ти тамо, уредимо све. Ако нас крену, ми себе ради нећемо зажалити, али морамо с жалошћу напустити послове упућене добрим путем, и с тугом погледати на даље токове њихове у рукама оних који после нас дођу. Ту ће бити потпун преокрет у начину рада, и само преокупација у унутрашњој политици може га одложити неко време, али да ће наступити, то је неминовно.

Пиши ми и о себи и о приликама тамо и остај много здраво твоме
МихГРистићу

У Цариграду 23 јануара 189[4]²⁸

Драги Свето,

Прекјуче смо испратили буџет за ову годину. Ти си већ видео, и из досадашњих мојих и службених писама, како нам школа још није оно што треба да буде, па те за то молим да надгледаш да нам се ништа не окрњи од предложене суме. У писму службеном наћи ћеш, држим, довољно разлога којима поткрепљујемо своје предлоге, па гледај да нам одреде онолико колико тражимо. Свако смањивање биће од штете по саму школу, а, преко свега, право је да се и нама да колико и признанској богословији. Остали издаци остали су скоро исти, колики су били и лане. Нови постају услед доласка нових учитеља, којима смо одредили награду исту онолику колику су и досадашњи имали. Још те молим да до 1 идућег добијемо новац. Нарочиту ти пажњу скрећем на питомце у Галата Серају²⁹, за које

²⁷ *Мукајет* – пажљив, обазрив.

²⁸ 4. фебруар 1894.

²⁹ Галатасарајски лицеј (Lycée Impérial Ottoman de Galata-Sérai) је једна од најугицајнијих школа у Турској. Гимназија је основана 1481. године, у близини Галате, средњовековне ђеновљанске тврђаве на северу Златног Рога. Настава се одвијала на француском и турском језику.

се до 1 фебруара мора положити издржавање за пола године, инаће ће их отпустити из школе. Буди тако добар те то реци и благајнику, уз поздраве од моје стране.

Примио сам и Сорела а и твоје писмо. Хвала ти и на једном и на другом. Сад [...] постарати да онај превод са свим [...] штампугу, и молићу те да [...]. Држим да ћеш ми [...]

Добро је шт[о] [...] – што ти је изјавио [...] то може тебе ради, јер [...] и часно зарађивати свој хлеб, [...] ради пропаганде саме. То наравно под [...] да г. Симић узмогне одупрети се навали СвСаваца, који ће хтети умешати се у послове твог одељења. Рекох ти раније да ће они на томе сигурно радити; већ су и отпочели, јер из твог писма разумео сам, да су и Вукашин³⁰ у „Огледу”³¹, и Тића Марковић у својој одбрани³² дотакли се чак и затварања СвСавског дома. А још док отпочне бушити она уштва из Скопља, Милојко³³! Ако они отпочну мешати се, онда нама следбеницима оног пута, који је трасирао Карић не остаје ништа друго, него уклонити се, да не бисмо, ни криви ни дужни, носили ону одговорност, која мора пасти на оне, што у овим пословима хоће да уведу новачења на велику штету њихову. Ми ћемо у скоро знати шта ће бити. Једино се још надам у г. Симића, као и ти, дако успе не допустити мешање незваних и непућених.

Катић ми је често долазио и непрестано сам му стављао у изглед брзи одговор. Данас мислим поручивати му да дође, и рећи ћу му шта си ми писао. Ну ми га не можемо испратити, докле год од вас не добијемо службени одговор. Молим те, с тога, да нам га што пре пошаљеш. Он ће – Катић пристати сигурно на ону плату. Пот[...] одобравам мисао о употреби његовој. [...] за Нићифора³⁴ имам ти рећи [...] вас молим за кредит за [...] крст и још где што, што му је за богосл[ужење] [...] и видећеш шта иштемо [...] постараш да све добијемо што пре. [...] ћеш наћи и где шта можеш да нађеш.

³⁰ Вукашин Петровић (1847 – 1924), економиста, политичар, министар финансија од 1894. до 1895. године. Био је аустрофил, члан Напредне странке и човек од поверења краља Милана.

³¹ *Оглед*, књижевно – политички лист, излазио током 1894. године.

³² Ристић је алудирао на расправу: Тихомир Ј. Марковић, *Је ли прогонство краљице Наталије противно Уставу: одговор Миловану Ђ. Миловановићу на његово предавање о томе питању*, Београд 1891.

³³ Милојко Веселиновић је био један од оснивача и члан Одбора Друштва Св. Саве.

³⁴ Нићифор Перић (1862 – 1918), посвећен је за архимандрита 1896. године. Био је наставник Српске гимназије у Цариграду од 1893. до пролећа 1896. године.

„Дело” с нестрпљењем чекам. На путопису непрестано радим, али сад видим да с тим нећу моћи бити онако брзо готов, као што сам, у први мах, мислио. Мораћу консултовати ваздан књига, а ја их од оних што су ми потребне, овде имам врло мало. Тек кад, ма којим поводом будем дошао у Београд, онда ћу бити у положају средити га да буде са свим како треба.

Већ је у званичним новинама отпочело дефиловање чиновника, и синоћ с пренераженошћу чух, да је чак и Сакачи опет узет за начелника. Кад се тако ради, ту памет престаје и човек, који и мало има љубави ка Отаџбини, он треба да очајава. Србија данас изгледа као тркалиште најсебичнијих прохтева, земља потпуно дезорганисана и туђинска штампа има разлога кад о њој говори и с презирањем и с претњом. Јеси ли читао пре неки дан чланак у Новој Преси³⁵ о Бугарској, у шта ту каже о нама? Кад се зачикавање и претња поставе као принцип владе, ту по земљу нема добра.

Примио сам Карићеву брошуру, ну не знам хоћу ли да пишем о њему као консулу. Пре си ми рекао да мислите приређивати један зборник њему у спомен, а сад [...] да ћете му се у „Делу” одуж[...] тим, почети писат[...], а [...] ми одговори на ово [...]

[...] да Шушкаловић³⁶ и [...] из Скопља. Доктор је сила у [...] са којим и ми, а и такмаци са којима треба да рачунамо. Нека седи тамо и нека ради. Још он да оде, од кога ће онда наши људи у Скопљу тражити и савета, а шта ће мислити и о самој Србији, ако тамо остану само званични преставници.

Јеси ли, бога ти, предао Цвијићу³⁷ оне карте?

Да ли има могућности из Књижевне задруге добити понова издања њеног првог кола, намењена њеним цариградским уписницима. Ја сам тамо оставио пакет тих књига, да се испрате преко посланства, па ми Чохаџић рече да су све развучене. Људи, наравно, траже књиге, и, ако се опет Задругом обрете, Новаковићу ће бити веома криво што се ова експедиција затурила. Ја сам био обећао да ће она бити одмах испраћена. Молим те јави ми ово.

³⁵ *Нова Преса (Neue Freie Presse)*, један од водећих бечких листова. Излазио је у периоду од 1864. до 1938. године.

³⁶ Михаило Шушкаловић (1861–1931), лекар. Радио је у Скопљу од када је постало седиште вилајета 1889. године.

³⁷ Јован Цвијић (1865–1927), географ, од 1893. године професор на Великој школи.

Од новости које те могу интересовати рећи ћу ти да је Динић³⁸ прекиноћ добио ћер.

Сви те много поздрављамо а највише

Твој

МихГРистић

Молим те да ме претплатиш на „Дело”. Новац узми од благајника, па ће ми он то обрачуном одбити.

³⁸ Милош Динић (1864–1921), професор, геолог, директор Српске гимназије у Цариграду од 1893. до 1901. године.

Biljana Vučetić

**LETTERS FROM CONSTANTINOPLE
MIHAILO G. RISTIĆ TO SVETISLAV SIMIĆ (1894)**

Summary

In January 1894, Mihailo G. Ristic was a secretary of Serbian Legation in Constantinople, while his friend Svetislav Simic was a secretary in the Ministry of Foreign Affairs. Three letters from Ristic to Simic contain very interesting data on changes of the political situation in Serbia as well as in Serbian foreign affairs as a result of the return of ex-king Milan Obrenovic to country. Ristic expressed his views on political situation in Serbia and current events in Constantinople. He has also expressed his doubts about the new administration and preservation of Serbian achievements in Turkey. He has tried not to assess changes from the personal point of view, but according to the objectives of Serbian foreign policy, which was in jeopardy.

Keywords: Mihailo G. Ristic, Svetislav Simic, Correspondence, Constantinople, Svetomir Nikolajevic.

Чланак примљен: 20. 04. 2012.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 20. 08. 2012.

Милош ЈАГОДИЋ
Универзитет у Београду
Филозофски факултет
Одељење за историју
Београд

**МИЦКО КРСТЕВИЋ:
ПИСМА ИЗ БИТОЉСКОГ ЗАТВОРА (1897-1899)***

Апстракт: У раду је представљено девет критички приређених писама српског четничког војводе Мицка Крстевећа конзулу Србије у Битољу Милојку Веселиновићу, написаних 1897-1899. У њима су описани делови Мицковог живота пре утамничења 1882. и његов положај у битољском затвору. Представљају посебно важан извор за проучавање међунационалних односа хришћана у јужној Старој Србији и Македонији крајем 19. века.

Кључне речи: Мицко Крстић, Милојко Веселиновић, четници, Битољ, Порече, Македонија.

Мицко Крстевећ (Крстић), српски четнички војвода, био је предмет не малог интересовања српске историографије, публицистике и књижевности током прве половине двадесетог века. Често је истицан као пример отпорности српског народа према турској власти и, још више, према бугарској пропаганди на северу Битољског у последње три деценије османске власти на Балкану. После Другог светског рата српска историографија га је готово заборавила, док је македонска настојала да оповргне његову националност.

* Рад настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете и науке Републике Србије *Српска нација – интегративни и дезинтегративни процеси* (Ев. бр. 177014).

Родом из села Латова у Поречу, Кичевске казе Битољског санџака и вилајета, Мицко Крстивић је 1876. због турског зулума напустио свој крај. Крајем 1878. налазио се у Румунији, одакле је, преко Србије, средином наредне године, отишао у Турску и узео учешћа у против-турским покретима у Кривоаланачкој кази и у Поречу. Био је последњи војвода Брсјачке буне (1880-1881) кога су Турци ухватили. Осуђен је на доживотну робију и затворен почетком 1882. године. Боравио је у затвору до 1901, када је помилован и пуштен. Живео је у Битољу до 1904, када се опет као војвода прикључио српској четничкој акцији у Поречу. Од 1905. до 1908. живео је у Србији, у Крагујевцу и Пожаревцу. После младотурске револуције вратио се у Турску и настанио се у Кичеву. Турци су га убили из заседе у фебруару 1909. године.¹

Године 1895. Мицка Крстивића је читању и писању у затвору научио српски учитељ Спиридон Јовчевић из поречког села Крапа, што му је омогућило да 1897. ступи у контакт и преписку са конзулом Краљевине Србије у Битољу, Милојком В. Веселиновићем². У Народној библиотеци Србије, у оквиру рукописне заоставштине Јована Хаџи Васиљевића, налази се девет писама Мицка Крстивића упућених Милојку Веселиновићу из битољског затвора током 1897, 1898. и 1899.³ Њихова садржина није у целости непозната, будући да су их Веселиновић и Краков користили

¹ М. В. Веселиновић, *Брсјачка буна године 1880. у Битољском вилајету и војвода Мицко*, Београд 1905; Ј. Хаџи-Васиљевић, *Устанак Срба у Кумановској и Паланачкој кази у 1878. години*, Београд 1906; исти, *Покрет Срба и Бугара у Турској после српско-турских ратова 1876. и 1877-1878. године и његове последице (1878-1882)*, Београд 1908; исти, *Четничка акција у Старој Србији и Македонији*, Београд 1928, 8-11; *Narodna enciklopedija srpsko – hrvatsko – slovenačka, knjiga II*, Zagreb, 537-538; С. Краков, *Пламен четништва*, Београд 2009², 35-43; [Алекса Јовановић] Коџа, *Четнички споменик. Војвода Мицко, живот и рад*, Скопље 1930; исти, *Четнички покрет у Јужној Србији под Турцима у Споменица двадесетпетогодишњице ослобођења Јужне Србије 1912-1937*, Скопље 1937, 280-288; Ј. М. Јовановић, *Јужна Србија од краја XVIII века до ослобођења*, Београд 1940, 142; Н. Петровић, *Војвода Мицко Поречанин*, Београд 2005; В. Илић, *Српска четничка акција 1903-1912*, Београд 2006, 12-13; Р. Апостолски, *Порече, Поречани и Мицко војвода. Фрагментарен осврт на Комитско-револуционерното движење во Македонија во XIX и почетокот на XX век*, Македонски Брод 1976; М. Ристески, *Порече низ историјата*, Скопје 1982.

² Милојко В. Веселиновић (1850-1913), дипломата, национални делатник; конзул Србије у Битољу 1896-1899.

³ Библиотечке сигнатуре навели смо иза сваког писма понаособ.

приликом писања својих, раније цитираних, дела.⁴ Без обзира на то, ова писма су вишеструко значајна. На првом месту, реч је о аутографима једног од најпознатијих српских четничких војвода. Она садрже низ података о Мицковом пореклу и животу до утамничења. Писма говоре много о Мицковом затворском животу, а посебно су вредни делови који се односе на сукобе које је тамо имао са Бугарима на националној основи; у једном од њих је, према сопственом исказу, био избоден ножем 22 пута. Ти делови представљају аутентично сведочанство о међунационалним односима тамошњег хришћанског житељства, али и о мотивима који су опредељивали разне људе да се национално изјашњавају као Бугари или Срби.

Писма су написана српским језиком, на локалном дијалекту. Она која објављујемо под бројевима 1, 3, 4, 5, 6, 8. и 9. поред Мицковог потписа садрже и његов печат. Он је округао, на ободу пише „+ М. Крстић•Албанец“ а у средини је година „1882“. Претпостављамо да термин „Албанец“ значи да је Мицко сматрао свој крај делом тзв. Арнаутлука, а 1882. би могла да се односи на годину његовог утамничења. Приликом приређивања текста уједначили смо писање великог и малог слова, унели знаке интерпункције јер их у оригиналу уопште нема и на извесним местима смо интервенисали додатним текстом у угластим заградама ради лакшег разумевања написаног.

1.

В. Вес. Господѣну Мѣлојку Слѣковѣћу Краљевѣну Српском консулу уѣ Бѣтољ

Млопоцененѣ Господѣне, ја Мѣцко Карстевѣћ на горното ѣме поклања вам ланац ѣ сат. На сат знак ѣмад на одозгор коња, а ланац ѣмад у стредѣну знак Српска круну златна, народан знак со све ѣ то:

1. Срабја
2. Славна
3. Сама
4. Слободна

ѣ з друге с[т]ране то е другѣ знак М. К. То е моѣје ѣме, П. А. Мѣцко Крстѣћ Павлевѣћ Албанец.

⁴ М. В. Веселиновић, *наведено дело*, 32-41; С. Краков, *наведено дело*, 32-42. Краков је објавио и факсимиле делова писма од 3/15. фебруара 1897. и јединог недатираног писма, које овде објављујемо под бројем 2.

Ја М. Крстевић родум сам ис село Требино. Преселен у село Латово, живим и данас ту сум. Те селџма падао у виљаета Бџтолкога, окружџје Кџчавско.

1897. лета, фебруара 3. дан, [у] апсане Бџтолку.⁵

2.

1875. г. Џемайл ага, Мула Фазлџов сџн, беше арампџа на Порече. Ѐ ја бев самарџџја у Скоплџе. Дойдов за Велигден⁶ дома. Ѐмаваме овџџ. Мџџе една ноћ дошол беше⁷ кай овџџте, го нашал тамо татка мџ и брата мџ. Му рекол: „Еџџ Крсте, Мџцко сџ доџде от Скоплџе?“ Татко мџ му рекол: „Сџ доџде, Џемайл ага, да тџ се[т] многу годџнџ.“ [Џемайл ага:] „Аманетот моџ го донесе, алџ не го донесе?“ Ефенум кога татко џдеше за Велигден да ме земе д мене од Скопле, му рекол беш: „Мџцко да мџ донесед од Скоплџе еден џџатаган бошначкџ со белџ корџџџ“. Мене мџ отаџ каза џ ја зе до в едан џџатаган за (3) тџрџ лџџрџ џ го донесов. Ѐ отаџ му каза како што казавме погоре. Џемайл ага му рече: „Одџ Крсте, донесџ го џџатаганот џ донесџ џ (2) две рала чарапџ турскџ убавџ џ донесџ сеп⁸ џ Мџцко нека доџдџд вамо.“ Доџде татко дома, мџ каза мене, зе де џџатаганод, зе де чарапџ, зе де леп⁹. Мџ рече мене: „Аџд Мџцко, тесалат Џемайл ага џ тебе тамо.“ Ѐ ја му реков: „Моџм те отаџ моџ, кажџ му Мџцко џџе џевсус маџу¹⁰, не можеше да доџдџт.“ Ѐ така му казал отаџ моџ. Он, Џемайл ага, казал му на моего оџа: „Ѐџе чурук џџатаганот, зато ва не џшал Мџцко вамо. Крсте бре, седнџ доџљу да мавнам (5) пет патџ што можа, ако не се скрџџт, џе го арџзам, ако не, думаџ се!“ Моџ отаџ, што џе правџт. Ударџл го дурџ, го скрџџл џџа[та]ганод. После му рекол: „На тџ го нужов! Ѐдџ сџ дома да мџ донесџш двадесет лџџрџ.“ Доџде сџ моџ отаџ дома. Што џе правџме? Ѐмале смо женскџ парџ, кажемо мџџе на нџз колку пет стотџна гроша. Ѐџмале смо печес¹¹ лџџрџ другџ парџ. То се правџло, џлџада гроша му фџ однел моџ отаџ џ го моџџол многу што повеџе парџ немам. [Џемайл ага:] „Ех, мадам парџ немаш, џе мџ даеш (5) пет овџџ со

⁵ НБ, Р 413/III-3/174.

⁶ Ускрс.

⁷ Џемаил ага.

⁸ Погачу.

⁹ Хлеб.

¹⁰ Мало без воље, слаб.

¹¹ Пет-шест.

се йјаглица.“ Татко му рече пеќи¹² й му ги отера дома во град Кйчава¹³. Така е било ондаг.

У 1876. г. месеца априлйја, йја ће бегам у Влаштко, у Руманија. През Вйдйм¹⁴ отйдов у Турну Сеферйну, каршйја¹⁵ наше српско Кладово. Седеол сум [у Турн Северйну] до 1878. г. Зйме е бйльо, на дан меркурйје, мйслим да йје оной дан у месеца децембар. Овой дан го йма слъужбе у Порече у село Љупште. Слъужйл го той дан чйтаво село Љупште. Цемайл ага й едан му другар његов, найме му Алйм, оба двама айдудцй, пошле на гостй. Ноћум у сатот 4 по турскй, тражйле го некойсй Стефо Петревйћ. А й он не бйл прйјател нйвнй, да кажеме й он, како мене. Зове га на капйју: „Одворй Стефо!“ А његов брад¹⁶ постарй, йме му Угрйн, казал му: „Цемайл ага, нейје Стефо тука.“ Алйм, другар му на Цема, казал: „Каде йје Стефо, да му ебам крстото?!“ й пукна пушка през капйју од Цемал ага му убй на Стефа. Како вйдел Стефо то нешто, пуче пушку кроз прозор. Ударыл га Алйма у главу. То се лаже, оставй фесод у село Љупште, Порече, од Стефа Петровйћа. Другй дан, Стефо й његов брад малй, йме му Пейјо, од там у право у Руманију, у Турну Сеферйну одма дойде. Й мйје се скупйвме да га пйтаме шта йје ново од нашега малй цара Цемайла. Он нама е казал й то й друго казал е: „Йја ћу да йдем с мога брата опед назад. Койј оћед нег дойјде, кой волй за то.“ Казал е за некй Рйсто Костадынвйћ, й он Поречанец, од село Тополнйца; он е бйл у Нйш йзбеган. Од њега некойсй Мйхайле Тодоровйћ й његов брад помалй, на йме му Лазар, готов е бйл. У Турну Сеферйну скупйле сме се готово 8 елй 9 другара й казале смо на Стефа: „Стефо, тй ће бйдеш нашй четоводйја“. Мйје заеднош да йзйјћемо несмйјемо. Цемо йма доста прйјателй. Стефо нама каза: „Йја ће земам мога брата Пейја, ће йдам преку у Кладово, ће радам штогод до Ђурђовдан. После Ђурђовдан знате сйгурно како ће Бог дайје.“ Й така бйло. У 1879. лето у йјун месеца, йја полазйм йз Турну Сеферйну през Оршаву, покрай Дунава на немачке стране, па у Свйњйца каршй Мйљановец¹⁷. Од Свйњйца се превозйм у Мйљановец, управо прй капйдана¹⁸. Капйдан бйл старй, од 50 елй 60 годйшан. Седеол сам чйтав дан й ме опйтаол лепо йздокле сам й дека ће

¹² Добро.

¹³ Кичево

¹⁴ Видин.

¹⁵ Наспрам.

¹⁶ Брат.

¹⁷ Доњи Милановац.

¹⁸ Никола Туцаковић, начелник Среза поречко-речког у Крајинском округу.

йдем. Йја њему сум казал све како е било й дека ће йдем. Он мене дал мй новй пашапорт, дал мй запйску да йдем право у Нйш код некйсь Коле Рашйћ. Вйдыш йја кољуку сум бйл проз¹⁹, нйсум пйтал капйдана како му йје йме. Нейсе дойдов у Нйш, на Еврейскй ан. Анцйја е бйл некй йз тукашно Крушово, йме му йје бйло Насто, й бйл мой познад прйјател. Пре он е бйл шуштер на Крушово. Он е бйл родум од село Цер й тако йја њега познаев га, тако й он мене. Пйтав га за Коле Рашйћ: „Йјелй га знаеш?“ Он каже: „Го знаем, како год тебе й њега.“ Он каже: „Йја ћу га найдйм.“ Йзйде у чаршйју й беше га нашол. У вечер дойде у саат после дванайсед по турскй й улезе [у] кафану й му дадов оно пйсменце. Йја не знаев да чйтам нй маљу. Поче да ме опйтад йја му казав. Он одма мй запйса една цедула й мй каза: „Утре ће йдеш у Врања, ће тражйш Нйколыца²⁰ войвода, да му даеш ова цедула.“ Тако е бйло. Другй дан пођов за у Врања. Дойдов у Врања прй Девет Йјуговйћа²¹. Другй дан, потражйв га Нйколыца войвода. Го найдо й му предадов цедуљу. Прочйта. Другй дан мй даде пушке острагушке й пойдовме за у Порече. Й он пойђе потайно со некаквй пйсма за у Скопле, до некойсь Угрйн Рекалыја. Нйколыца войвода родум [је] од Гопеш. Той беше Влав. По времена се потурчй.

Йја Мйцко Крстевйћ родум сум Поречанец, од село Требйно. Пре 30 годйнй дедо мой, Павле Здравковйћ, преселйл нама во село Латово. Й данас тука жйвйјем. Отац мй умреол у 1886. г. Матй мй умрела у 1887. г. Йме йје беше Петро. Ймам брац разделен помалйје²². Йме му йје Стойко. Ймам 2 сестрй помалй од мене, йме Тодоро, друга Благуња. Удатй су обе две. Ймам мой 2 девойкй²³. Удатй несу. Йјме йм йје Дйлбо й Ленке й данас седу на моја отацбйна у село Латово с мойјум жену, йме йје њезйно Мылана Бошкова, а мене мй је йме Мйцко Крстевйћ Требйнец.

У асане пађам у 1882. г. 19. фебруар. Й даназ²⁴, 1897. г. 16. марта, ће се посветй сколытата српцка. Дойдова некй прйлепчанскй Бугарй. Дошле беа на почес прй нашй од српсцкй консул на почес зарадй ће се посветуеше сколыјата. Й дойдова на апсаната. На вйдог ймад бугарскй

¹⁹ Прост.

²⁰ Никола Ђуришыћ, познат по томе што је прешао у ислам, узео име Омер и 1882. денунцирао многе Србе из Косовског вйлајета вожном суду у Приштйны. О томе опшырныје са наведеном лйтературом и изворыма вйдетй у М. Јагодић, *Српско-албанскй односй у Косовском вйлајету (1878-1912)*, Београд 2009, 144.

²¹ Гостионйца Девет Југовйћа.

²² Млађй.

²³ Ђерке.

²⁴ Дана.

бунтовниџ Ордан Йцков Гавазов, Стойјан Лазов Ракџија, Доне Штџплија што донесе бумбџте, Веле Смџлец, Йванџо Йлџов од Пловдв од град Тройјан. Йован Кочов бокџија од Прилеп џ праша: „Што дойдовте?“ Тџје каза: „Дойдовме да му честџтџме на консулата срџкџ за сколџјата џе се посветует.“ Тукашнџте рекова: „Што ребет за тџје магарџџ све те на сколџја.“ Йја погрешџв тогаџ 2 збора казав: „Српџкџте мажџје џјес да се магарџџ, но бугарскџте женџ џ бугарскџте сестрџ се магарџкџ, паг деленџ несмо.“ Неџсе помџна той дан. Због това на 22. март опед се поче. Онџ бугарскџте разбойнџџ удрџја на коуш²⁵ мой. Убодџја двама слугџ мой, едан у смрт. Он џје бџл џз Марџово, од село Бешџшта, Петко Рџстевџћ. Й оной другџ џз това село, џме му џје Мџтре Рџстевџћ. Ранав џје џ данас [је] на астане²⁶. Йја стрефџол сам се у авлџу. Пойџурџол сам. Дочекале ме Бугарџ. Йја сџромах, нџједан край мене, џједан Бог с мене. Претрџџол сум 22 ножа у леџа џ у главу. Бог џје бџо с мене. Фала Богу, сад немам нџшта тотребе. Да нџје лага, код довтора Шаћџр џјефендџџу џма рапорта колџку се ранџ на мене то свршџ 1897. г. 22. март, у суботу дан.

Кука у апсане бџтолскоу, сџромах Мџцко Крстевџћ Требџнец, Кџческо окружџје, Порече.²⁷

3.

1897. г. 18. маџја

Драгџ мџ господару М. В. Вес.

Да знаџеш, мџје џмамо велџка мука од бугарскџ партџјашџ не напаџјају. Дозвољол џм забџт. Пџуџју не грдо. Мџје нема шта да радџмо. Мџ смо маљу. Мой другара Рџста неверен, Бога му џубџм, преварџше га Бугарашџ. Он окрена се с нџма, но зато ја обџавџм да нџе веран џегов печат нџ маљу за по нашџ странџ. То да знате сџгурно, докажџм ја Мџцко К. Рџстов печат Хрџсто Крстевџћ Албанец да се баталџ. Ја брате мџ је у петнаџсе годџнџ треба да џмам штогод да сам разумџол. Тука џма доста вртоверџџ. Сџгуран нџедан тука [н]џје бџл. Некџсџ Крапџанџн џз село Крапа, џме му џе бџло Спџро Йовчевџћ, српџкџ даскал, џему баш му фалам. Он брате правџ е бџол џје џ опет џе заклен за до смрт. Но маљу проз абожовен човеџ за народноз. Њега го уфатџла га нестрџћа пред две годџнџ дана. Бог га курталџсал на 2. маџја. Тога месеца кад џе бџло мойја

²⁵ Одељење у затвору.

²⁶ У апсани.

²⁷ НБ, Р 413/Х-2/ 57.

нестрећа з Бугарйма, на 22. марта, Спйро нашй даскал за маљу е курталйсал онй Бугарашй, нашй душманй. Од пред недела дана бйле разделенй. Сад, ймад недељу дана, удурйсале во тукашнй забйт, размешале се йош со два другй коуша, а мой коуш со 19 људйма оделен. Й онй грчкй кумйтй й онй се разделенй й с нйма ймале кавгу Бугарашй. Йедан дан пред нову годину можй бй да све научйле тогашно време, онйје Бугарашй свйе бйле у мой коуш. Ондаг вйделе онй шта со Грцй несам се дйрао. Бугарашй мй казале мене: „Мйцко шта нй сй помогол тй нама, мй[с]лйм й тй ће бйдеш грчкй партйјаш?“ Ја сам казал: „Несам нйкакав партйјаш й незнайем шта йе партйја.“ Казал Ордан, сйн му на Йца Гавазовйћ Прилепчанец: „Мйцко йе Србйн“. Јаз казал: „Несам Србйн“. [Јордан:] „Кад нес Србйн, шта носйш српцкй кнйгй й српцкй букварй?“ Јаз казал: „Нйсе српцкй него свеславйјанскй“. [Јордан:] „Кат се кнйгй славйјанскй, шта йе то на грудй? Нйјелй српцке круне? Ево тй сто лйрй й збацй го од тебе!“ [Мйцко:] „Богамй нећум га бацйтй за парй й йлјаду да мй дайеш!“ [Бугарашй:] „Зато тй кажемо, мйе нећемо туђй народностй, мйе смо прилепчанскй Бугарй“. Јаз сум бйл кафецйја у тай коуш. Ондаг многу мйна²⁸ соу казале да не се Србй. Неколку мйна казале: „Мйе смо Славйјанй“. Онй йм казале: „Славйјанй све²⁹, него каква народнос све?“ Мой другар, господйн Рйсто, прво казал: „Бугарска народнос“. Тогай му казале онй Прилепчанй: „Браво, браво Хрйсто, паметан сй бйо, ево тй 2 лева блгарскй да знаеш шта сй прйзнад, правй Бугарйн.“ Јаз се насрдйв й се разљутйв казав му на муй другар: „Рйсто, ако сй Бугарйн родум, й бугарско племе да се затрет, во та земйја да го немад това племе!“ Ондаг Хрйсто управо одтйшол код забйта, молйо се на забйта, йзвадйол га од мой коуш. За 2 лева го преварйле, ебейм светца татарска, Татарй, татарско племе, татарска крв.

1897. г. 23. майја

Тука сам сега. А 1881. годйна кад сам прошол на Врања, управо прй Девет Йјуговйћ, у ноћ, готово трй сата по турскй, научйл е господйн секретар врањанскй дошал йе со неколку мйна пандура. Бйл некйсй Йован Мйнцић, родум Велешанйн, алы од време жйвй у Врања. Можйбй й данас да йе жйв й [...] ³⁰ шйке й даназ йе полйцай у Врања. Ней се ондаг йсказал господйн секретар: „Молйм ваз, коые четоводйја?“ [Мйцко:] „Јаз сам, господйн секретар“. [Секретар:] „Молйм дйгнете другарй, па да йдемо горе. Ймамо мйе нашу меано у гнйланску меану. Ову меану йе на

²⁸ Људи.

²⁹ Сте.

³⁰ Нечитко.

пуд, утре деће ће крал Милан, ймамо веселйе, а [т]у йе близу гранй, може бй й некй турскй забйтларй да дойду тве на пут. А гозподйн началник нйе тука й господйн войн капйтан.“ Й йстина йе бйло тако. Другй дан у саат девет по турскй стретнале сме га мйе отуд Врања. Код два брата йшле смо мйе йз Врањску бању. Бйло йе на дан Ђурђевдан, Ђурђевдан йе бйол у петог. Стретнале сме га й се поздравйль. Не о патал: „Йздокле све?“ Ја му кажйм: „Албанцй смо. Ймамо йзвадйв право“. [Он] го пречйта. [Мицко:] „Јаз йз Софйју сам йзвадйо право уместо пашуш за 13 другара да продем у српцку гранйцу.“ „Добро.“ Господйн началник й войнй капата а нйе потврдйле, само казале прейјавете се прй секретара, нек вй йсправйд пуд, мйе ћ йдемо у Лесковац да пречекаме крала. „Добро.“ Другй дан казал секретар: „Тражйве у Београд за у Босне Рцоговйна доброволцй. Тука ја не дайм пут.“ Мйе кажем: „Нећемо“. [Секретар:] „Ако нећете, йдете куд вама драго, натраг пуд тука нема“. ³¹ Йдемо мйе натрак у банку³², планйну, наћемо едан капетан, найме Младен Чакрпаша йз Турске, од Паланечко, оде село Стойјовцй, й с њега Черкес Йльйја од село Црвенй Град. Радйле смо Паланечко. То Йльйја убйле га Турцй й 6 мйна мой другарй. Мойја полак йзправйца остала у Врањй й данас.³³

4.

1897. г. 18. майја, апцане Бйтоль
Драгй мй Господар В. Вес.

Мйје ймамо велйка мука. То Бог како ће да йе, него добро йе да знате. Оћу да докажем за Бугарашй што даназ нападау нама одвйше. Онй сет³⁴ 8 другара: Ордан Гавазов, Доне Штйплија, Стойјан Лазов [й] Йован Кочов Прилепчанй сет, Стойјан Авчйја Бйтолчанец, Йванчо Йльйов Бугарйн йз Пловдйв йз град Тройјан, Ордан Мамур Софйјанец, Веле

³¹ Устаницы из Старе Србије, њих 65, обратили су 14/26. априла 1881. из Врања Милошу С. Милојевићу писмом којим су га молили да издејствује од српске владе и кнеза Милана да их наоружају, да им допусте да тајно прећу у Турску и да им, у случају озбиљнијег успеха устанка, пошаљу њега за команданта. На молби је, између осталих, потписан „Мицко Латовац из Кичева“, под редним бројем 20, К. Џамбазовски, *Грађа за историју македонског народа из архива Србије IV-1*, Београд 1985, бр. 83.

³² Врањску Бању.

³³ НБ, Р 413/III-3/187.

³⁴ Су.

Смйле од село Смйлево тукашно. Ѐ тукашните забитї с нїма сет да до бїмбашїу. Бїмбашїу, алайбей й другї поголемї лїца не знаїју шта се радї по овїја места. Онї знаїју да ймайїу особитї затвор како шта йм пределїле. А тако нїје даназ. Онї дали можїбї штогод на овї малї забитї, па здружїле гї со два друга коуша, па правад шта йе нїм драго. Пцуїју нама галатїју ње за закон нама Грцїма. Йма кумїтї грчкї двадесет й печес душї. Мїе немамо дерман. Молїм вама й Бога будете свестенї маљу за нама ако год се може. Грдо мрзу, Бога йм йебем бугарскога. Той пас Цїврїов многу гї задржавад, ебем лї му светца његова. Онаї Веле Смйлеве йе бїл майстор. Радїол йе наполе по чаршїу неколїку месеца, па донео ножовї йз наполе, а забитїн йе знал, Сулеман ефендїју Дебранїн йед. Онї Бугарашї спремале се с њега барабар. Почеле се з Грцїма барабар со Сулеман ефедїу. Й набїле добро й с онїма, онї малї забитљарї. Доїде алай бей. Казале му забитљарїте: „Грцїте ймайїу кабайед“. Он поверувал гї. После два месеца уфатїше ме. Уфатїше ме й мене мї ударїја 20 ножова због шта сме учїле срцко пїсмо, мїје неколку мїна. Ймало 2 мїн од Охрїцко, од село Суљура Траїјан й Јаїм, од Марїово Мїтре Рїстевїћ й Петко Рїстевїћ, Бог да го опростї. Сат го закла го њега некїсї Нїкодїн Костадїновїћ йз наше Порече, од село Драгов Дол. Йја пре несам знал да пїшам нї маљу. Пред 2 годїнї дана паол йе у апцан некоїсї нашї даскалїн, Спїро Йовчевїћ од село Крапа, Бог да му опростїт душата. Натакому ме научї маљу да знаїем шта сум. Й узеол сум 2 буквара й 1 чїтанка й една граматїка. Опед учїмо помалу. Збогум остайемо, Бог да ње спасї. Жївїо наш господар Ал. Обреновїћ! Ја, Мїцко Крстевїћ.³⁵

5.

1879. г. у месецу йуна, йз Руманїја, йз Турну Сеферїну йзїшл сум през Аустрїу со прво. У Оршаву аустрїнску земљу край Дунафу йет³⁶. Онда прошао сам кроз Дунафу. Оїдов у йедан малї варош, зовї се Свїњїца. Й то ет у аустрїнскої земљу, йз преку Дунафа српскї малї варош Мїљановец. Тука сум прошол йз преку со чамец. Уїшал сам у Мїљновец йзпрво прї капетана, окружнї капетан. Бїле смо мї два мїна, Мїцко Крстевїћ й Сїмїон Рїстевїћ, умреол е у тукашну³⁷ апсану.

³⁵ НБ, Р 413/III-3/188.

³⁶ Отїдох.

³⁷ Битољску.

Послесмо за едам пот с њега. Ймале смо турскй тескерйња, а не великй пашапорт. Онда окружнй капетан нама не³⁸ лепо опйтао за свако нешто й тако мйе сме на њега сме до³⁹ казале слободно. Й он разменйол је нашй пашапортй йзкалйсал за у Нйш й нама йе он подал едну цедулу за у Нйша, до онога Коле Рашйћа. Он е бйл она кумйтет.

Мйе сме дошле у Нйш у некй Йеврейскй ан. Анцйја йе бйл мой познат йз Крушово. Йме му бйло Анастов. Йјаз несум умеал да пйсам нй маљу. Онайја цедула од мйљаноскй капетана й соус тум сум [м]у казал на Анаста: „Молим Анасто да тй мене кажеш ко йе Коле Рашйћа.“ Другй дан ета го Коле Рашйћ йде по улицу. Анастас мене казул да йе тай Коле Рашйћ. Мй седеле смо на капйју. А йјас одма йзвадйв цедуљу му дадов на Коле Рашйћа. Й пройће другй дан, дошал прй нама. Мйе разговарале смо с њега готово 2 сахата. Он е мене казал: „Чекай десет дана, ће те йспратам у Врања код Нйколыца войвода. Алй, сат нйе тука; йе бйл помйнат у турскй странй, у Тетовско окружйе й Река со некаквй пйсма; ймало некойсй Угрйн йз село Мавро[во] Реканско.“ Й седео сам на Нйш 14 дана. После 14 дана мй даде едно пйсмо й тако йе мене казал усно: „Да йдйш у Врања, да тражйш првй войвода Нйколыца од село Гопеш, Бйтольско окружйе; другй да тражйш Йован Мйнцић йз Велес.“

Й тако мйе дойдовме у Врања, управо прй 9 Југовйћа у другй дан. Йош нйсмо тражйле нйкога, дошал йе йстй онай Нйколыца войвода. Бйол йе младй, у 27 йелй 30 годйшан. Он йе почео говорйтй по нашйнскй, а мене мй је допало разговара прйјатно. Почев да га пйтам: „Молим вама йз окле све вйй?“ Онай йе одма казал: „Јас сам йз Гопеш.“ [Мйцко:] „Како йе ваше йме?“ „Нйколыца“, казал. Ја кажем: „Йелй сйгурно тако, Бога тй?“ [Нйколыца:] „Йез, Бога мй.“ [Мйцко:] „Молим, вама ћа јавам“. Опйтам што йелй йма некй Йован Мйнцић. „Йма“, казал. [Мйцко:] „Шта радй?“ [Нйколыца:] „Онай йе анцйја брате горе код полйцйју.“ Па казал мй: „Айде брате д[а] йђемо код њега.“ Й тако, за некољйку дана прошле смо управо у Порече, прй Стефа Петровйћ од село Љупйште.

То свакй знайе за мене шта ја нйсам бйл разбойнйк, него сум бйл бунтовнйк. То свакй знайе за то, ако немате научено до сат то не мйслйте за мене. Треба да вй мене кажете барем да немам надежду за спаненйе. Ама зашто ймад 20 г.[одйна] како сум бунтовнйк, а нйе скоро брате мой. То треба да ймат научено й куму не му е нужно да камо лй вама това нешто давам. Бйде срамота за целйот српцкй нарот зашто нашйот славнй српцкй нарот требат да нама тражй, а не мйе тражйме й плачеме, а вй

³⁸ Нас.

³⁹ То.

уште не све⁴⁰ пробуден за таквија рабоће. Ймаг тољуку време јас сам правй Србйн, српцка крв. Јас несам Србйн од полйтйка й со полйтйка за тйцарет несам. Ако гот да бев за хайдутљук й за пленство, јас требеше за малу време ће бев Бугарйн за парй дйл мй. Јас знам на тукашното место колку мй се парй појавиле, алы нећум брате. Стыга мене шта чекам да умрам Србйн, друго не треба. А не како мой другар Рйсто го грабна Бугарйте како й мене й данас ме варао. Ако гот јас да бев полйтйчан, требало до сат да се окренам девет пута, алы нећам брате мйлы јас нйкат. Алы Бугарй, матер йм ебем, вешты со за свако нешто. За 20 годйны окренале фа, а мйе ето смо со нашй власты преку тољуку годйне повйше од нйма, још губймо, а не да добйемо. А зашто тако? Не лы е страмота за нама? Ову годйну оны Бугарашй йзвадйле од апцане преку 30 душы, а вйе едан – мене несве⁴¹ бйле вредны за да ме спасйте. То йе велыко чудо й тољуку йхма. У вас влезна голема несвес. Даназ мй мене нужда да знаем йелй ймаг спасйбог за мене. Друго, немам нй крайцара. Време прошло 15 годйны, треба да се потражйм йелй со телйграв йелй со жалбу како ћемо вако. Й ако гот мйслйте што гот за мене, требат непрймено да се одговорйт на мене од ова пйсмо, да знайем на каква мйсла да бйдам.

Јас, Мйцко Крствйћ Албанец, 1898. г. 20. јануарйја.⁴²

6.

У Бйтольскй затвор, 29. 2. [18]98. г.

До Његово Вйсоко Велйчанство, Господйну Мйловойку Ве., овде

Молйм ваше Вйсоко Влйчасво за да йзвестйте мойега братанца Здравета Блажевйћа, чйчов мй сын, ако гот йје шта нужда за мойја посла, да вйе нешто докажете. На њега да докажете ако йе што нужда да мене он потражй. Йја ймам еднога брата. Он се мой душманын учйныо, Бугараш. Тако мй казал мой братанец, а нйсам нй знао йја до данас. Да за то молйм да вйе йзпйтате лепо мойега братанца за мене. С њега мйје смо братанцы. Нашй дедовцы бйле (4) четйры. Његов йје дедо найстарй, йме му йе Сйлјан Здравковйћ й другй Анђелко, третй мой дедо Павле, наймалй Неделко. Здравковй сйновй рођенй у село Требйно, Поречко окружйе, каза Кйчевска, вйљайет Бйтольскй.

Пйсувам йја Мйцко Крствйћ.⁴³

⁴⁰ Сте.

⁴¹ Нисте.

⁴² НБ, Р 413/III-3/208.

⁴³ НБ, Р 413/III-3/211.

7.

Ваше Вйсоко Велйчанство, овде

Да вйје завесете управо да йе требно знате вйје за мое страдање. Прво, зашто сум у апсану, друго у 3. 22. [18]97. себе й за нашу сколйу овде шта сум пострадао од Прилепчанй, шта сум пойоо 22 ножева. Й данас мй е лево раме остало наздроо друго. Трето дакжемо у 17. октомбар Бугарашите ймй другар кога се спасйје йја несам тео због на Бугараш да нйе нйвна воља. Бйде тако й данас. Молймо се й за онйја два мйна убйенй шта со бйле у оно време. Убйен Петко, рањен Мйтре Рйстевйћ, Марйовцй, село Бешйшта.

Й друго ако гот йје требоно за вйлаецка мазбата, да му кажеш на моего братанца да соберйт вйлаецкй мйурй печатй, да направйт вйлаецка мазбата за да мене тражат. А мое село Латово, дйе седй мойја фамйльйја, онйја сељанй знайем сйгурно што не дайју печат, знайем сйгурно. Пйсувам йја, М. Крстевйћ Требйнец, 2. 21. [18]98.⁴⁴

8.

В. В. Г. Вес.

Нашй госпдору, њво шта йе йх шта се учйнйло у 23. й третй октомбра. Опет ме уйоо ме њдно псето йз бугарску партйе, мй ударй два ножа йзненаде у десне стране, у десно рамено, й зло го ймам. Й нйе ймало зашто. Тако мйслйм да йе бйло због ланске свађе. Онай шта ме ударйо, тукашен йет Бйтолчанйн, на йме му йе Спйро Арабацйја. От судата му ет отсуден 3 годйнй. Ланскй годйнй бйол йе у апсу. Све то йе бйло за ланскй препрекй. Молйм зашто мйран сум ако Бога знате, него голема ме нестрећа напада. Шта ћу радйтй ја назнайем. Молймо се Богу за вашеёе здравље. Будете здравй й жывй й за мене даће Бог добра мйсла. Будете добрй, молйм да не йзумйте мене.

Мйцко Крстйћ Албанец, 1898. г. 23. октомбар, Бйтоль апсане.⁴⁵

⁴⁴ НБ, Р 413/III-3/212.

⁴⁵ НБ, Р 413/VI-2/107.

В. Вес. Нашй Господа

Молйм јавете мй што гот за мене йма лй некй пут спасенйе за мене. Молйм ваше В. велйчанство будй веран на ово шта тй прйчам. Од Божйћ дай данас нйсам расположен. Не дае мй мйра Бугарашй. За Божйдан зйз Ордйа дошле 4 даскалй, онй шта га убйле Дймйтра Грдановйћа.⁴⁶ Ймал сам големо нападанйе сто⁴⁷ због шта йе бйло. Ймало двама певале по српскй. Узеол сам кнйшкй йзко нашега кнйжара Ванча. Онйја шта певале, йедан йе бйо йз село Брот⁴⁸, тукашен Брот; йме му йе Стойче Котев, отсуден 15 годйна. Онай другй йз село Журче, Йлйја Талев, кумашйна на Мйхайла от село Сапотнйца. Онога знате. Пре тры дана дойдоше Тодевй убйтцвй йз Прйлепа, 3 мйна, Нйкола Крапче, Папа Спасе й Нйкола Мрсе. Да знате, се вйе око мене вйлйка нестрећа. У 26. фебруара теле да ме убйјат. Онй двама што чйтале по српцкй, й⁴⁹ бацйле по туркй коуш й тако остаол за нйгда й болесан сам, ймад 12 дана не валам нй малу. Молйм будете добрй, пошлете кот алайбей йлй кот бймбашйја да йемретйсат на тукашен забйт да мене запазй маљу. Ако гот не бйдй тако нешто за мене зло. Бугарашй тако зорт трвдат. Й од наполе ймат йедан десетар, Руговец, Арйв омбашй, майку му йебем. Го пунйше со парй Бугарашй й јавно говорй шта да парй узео от Бугарашй. Каже: „Мйцко, да знайш шта немат да курталйсаш от Бугарашй.“ Ја му кажйм: „Па што то, омбашй, шта ймайо с мене?“ [Арйф онбаша:] „Вала баш не знайем, алй го ймаш зорт.“ Да зато молам йево мой медал, нек седй прй вас.

Болесан сум доста ја, М. Крстйћ, 1899. г. 12. марта, апсане Бйтоль.⁵⁰

⁴⁶ Димитрије Грдановић (1848-1898), трговац и настојник српске школе у Охриду. Убио га је у Охриду 17. августа 1898. припадник ВМРО Методије Патчев. Поред њега, као осумњичени за убиство, били су ухапшени још Христо Узунов, Кирил Прличев и Иван Групчев, такође чланови ВМРО-а. Они су били спроведени у Битољски затвор, но сви су пуштени у пролеће 1899. Х. Узунов, *Забелешки за организацијата во Охридско и Струшко*, Охрид 2003, 6, 20, 61; *Цариградски гласник* 35, 27. 8/8. 9. 1898.

⁴⁷ Што.

⁴⁸ Брод у Поречу.

⁴⁹ Их.

⁵⁰ НБ, Р 413/III-3/266.

Miloš Jagodić

**MICKO KRSTEVIC:
LETTERS FROM BITOLJ PRISON (1897-1899)**

Summary

The article presents nine letters written by Micko Krstević, a famous Serb chetnik voivoda, to Serbia's consul in Bitolj, Milojko Veselinović. They contain important data about Micko's life before imprisonment in 1882 and about his misfortunes within prison walls. The letters are particularly significant for studying relations between Christian nationalities in Southern Old Serbia and Macedonia at the end of 19th century.

Keywords: Micko Krstić, Milojko Veselinović, chetniks, Bitolj, Poreče, Macedonia.

Чланак примљен: 13. 10. 2011.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 20. 08. 2012.

Весна ЗАРКОВИЋ
Институт за српску културу
Приштина – Лепосавић

**ИЗВЕШТАЈ БОГДАНА РАДЕНКОВИЋА
О БОРАВКУ ВИКТОРА МАШКОВА У КОСОВСКОЈ
МИТРОВИЦИ, ИБАРСКОМ КОЛАШИНУ И НОВОМ ПАЗАРУ
1901. ГОДИНЕ (I)***

Анстракт: У раду је приређен први део извештаја који је за владу у Београду припремио Богдан Раденковић (1874-1917). Извештај је настао након боравка руског конзула Виктора Машкова у Косовској Митровици, Ибарском Колашину и Новом Пазару јула 1901. године кога је Раденковић пратио на путовању. Овај део садржи депеше које је конзул Машков упутио руској амбасади, валији и Шемси паши, као и њихове одговоре. Извештај доноси слике страдања српског становништва Ибарског Колашина, Рогозне и Новог Пазара. Ситуација у овим областима није се битније разликовала од положаја Срба у Старој Србији, па извештај може да служи за илустрацију општих прилика.

Кључне речи: руски конзул, Виктор Машков, Богдан Раденковић, Косовска Митровица, Ибарски Колашин, Нови Пазар, Стара Србија.

Богдан Раденковић (1874-1917) је био свестрана личност чије је политичко и културно-просветно деловање оставило јак печат међу Србима у Османском царству последње две деценије његовог постојања.¹

* Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Материјална и духовна култура Косова и Метохије* (Ев. бр.178028).

¹ Иако значајна и незаобилазна личност међу Србима у Османском царству, литература о Богдану Раденковићу је веома скромна. Тек у последњој деценији појавили су се значајнији радови који се баве његовим животом и деловањем. Најзначајнији међу њима свакако је Б. Вучетић, *Богдан Раденковић*, Београд 2006, магистарски рад у рукопису, одбраћен на Филозофском факултету у Београду, где је дата детаљна библиографија радова о Богдану Раденковићу.

Школован у Османском царству, са познавањем, поред матерњег српског, француског, турског и арбанашког језика, неустрашив и увек спреман за акцију и жртву, изузетан „национални радник“ сарађивао је са свима који су радили на ослобођењу Срба из турског ропства, због чега је дијапазон његовог деловања био разнолик: био је професор Скопске гимназије, секретар Скопске митрополије, а у тајности организатор и вођа Српске револуционарне организације. Раденковићева сарадња са српским и руским конзулима широм Османског царства, посебно са онима у Скопљу, Битољу и Приштини, била је изузетно значајна за њихов рад. Наиме, он је био повереник и посредник између конзула и виђенијих Срба који су скупљали важне информације. Са већином конзула био је у добрим односима и на истим задацима и по престанку њихове службе у Османском царству. Нарочито је била блиска његова сарадња са Миланом Ракићем, започета у Скопљу, највероватније новембра месеца 1905. године.² Сарадња је настављена пратећи Ракићеве службене премештаје и Раденковићева кретања, али се, због природе посла којим се бавио, не може у потпуности реконструисати, па је утолико значајнија преписка сачувана у заоставштини Милана Ракића која садржи девет писама.³ Круна Раденковићевог политичког деловања био је избор за председника централног одбора Српске демократске лиге августа 1908. године и кандидатура за Рашкопризренског митрополита 1911/12. године.⁴ Својим највећим успехом сматрао је, највероватније, улазак у Приштину, заједно са Миланом Ракићем, на челу четничког одреда, претходници III армије, која је ослободила овај град и област Косова и Метохије у Првом балканском рату.⁵ Богдан Раденковић је умро 17. јула 1917. године скрхан болешћу и оптужбама у тзв. Солунском процесу.⁶

Извештај који овде објављујемо настао је током лета, тј. од 4. до 24. јула 1901. године, за време афере у Ибарском Колашину.⁷ Притиснути

² Б. Вучетић, *Богдан Раденковић и Милан Ракић*, Историјски часопис 57 (2008), 414.

³ Б. Вучетић, *Извештаји обавештајца дипломати. Писма Богдана Раденковића Милану Ракићу (1907-1912)*, Мешовита грађа XXIX (2008), 153-169.

⁴ *Историја српског народа*, књ. VI-1, Београд 1983, 280 (*Н. Ракочевић*), 331-337 (*Б. Микић*).

⁵ *Задужбине Косова. Споменици и знамења српског народа*, Београд – Призрен 1987, 819.

⁶ О последњим годинама живота вид. Б. Храбак, *Живот и смрт Богдана Раденковића 1914-1917. године*, Баштина 14 (2002), 249-256. Датуми у раду, како они у изворној грађи, тако и у коментарима, дати су по старом календару, осим ако то није другачије наведено.

⁷ В. Зарковић, *Афера у Ибарском Колашину 1901-1902. године*, Приштина – Лепосавић 2008.

тешком ситуацијом и непрестаним терором, Срби су почели тајно да се наоружавају. Тајност је била у односу на турске власти, али акција се није могла сакрити од најзначајнијих арбанашких првака, који су и сами учествовали у кријумчарењу оружја, што им је био значајан извор прихода. Кријумчарено оружје је заостало из српско-турских ратова које се у великом броју налазило у селима око границе. Оружје које су Срби набављали било је за личну одбрану, „од вука и хајдука“ како се говорило, а не ради организовања побуне против власти. Међутим, и таква акција није могла да прође неопажено и вест је дошла до оних места где није требало. Оружје је у област Косова и Метохије долазило из два правца: преко Мораве (Косовског Поморавља) и преко Ибарског Колашина. Међу Арбанасима је нарочито на лошем гласу био Ибарски Колашин, област од четрдесетак села насељених Србима, за коју се тврдило да служи као магацин оружја. Чак су се помињале и неке фантастичне бројке о пренетим и у ову област склоњених неколико хиљада пушака „мартинки“.⁸ Приче о наоружавању Срба узбуњивале су Арбанасе, нарочито због тога што се говорило да се Србија спрема да зарати против Турске. У ширењу ових прича укључили су се и агенти Аустроугарске чији су планови за продор на исток и повезивање на пругу Митровица – Солун ишли преко ове територије.⁹ Остваривање аустроугарских планова

⁸ Ради се о једнометним пушкама типа Martini-Henry, које је британска армија користила као официјалне у периоду од 1871. до 1888. године, али их је у употреби било и касније, све до Првог светског рата. Турска војска их је увела у своје наоружање током рата са Русима 1877/78. године. Иако су лошије од брзометних, које су већ ушле у употребу, ове пушке су биле присутне у великом броју међу Арбанасима и другим народима који су живели у Османском царству. Њихова бројност била је омогућена великим количинама заосталим из ратова 1876/78. године и избацивањем из званичног армијског наоружања увођењем брзометних пушака.

⁹ Планови Аустроугарске за продор на исток детаљно су обрађени у В. Ћоровић, *Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку*, Београд 1992. Поглавље о Јадранској железници налази се на странама 108-141; Д. Ћорђевић, *Пројекат Јадранске железнице у Србији (1896-1912)*, Историјски гласник 3-4 (1956), 3-35; Исти, *Аустро-српски сукоб око пројекта новопазарске железнице*, Историјски часопис 7 (1957), 213-248; В. Стојанчевић, *Аустроугарско-српски сукоб у Косовском вилајету на почетку XX века*, Југословенски народи пред Први светски рат, Београд 1967, 847-876; Исти, *Сукоб Аустро-Угарске и Србије у Косовском вилајету 1900 – 1914*, Велике силе и Србија пред први светски рат, Београд 1976, 551-563; М. Милићевић, *Пруга ка Јадрану: кратка историја железничке кампање Србије за продор на Јадранско море* (у штампани).

реметили су Срби чија су села са севера окруживала Косовску Митровицу и који су традиционално били неповерљиви према намерама Аустроугарске. Због тога се Аустрија посебно ангажовала како би се српско становништво Ибарског Колашина раселило, а у циљу остваривања својих планова покушавала је да придобије поједине арбанашке прваке који су до тада важили за српске пријатеље, као што је био Иса Бољетинац, или Сејди Сака, који је преко колашинског прете Вукајла Божовића био на платежном списку српског конзулата.¹⁰ Улога Аустрије у збивањима у Ибарском Колашину током 1901-1902. године због тајности акције није у потпуности разјашњена. Највећи успех њене пропаганде био је придобијање Исе Бољетинца, који је међу Србима остао упамћен управо по негативној улози у крвавим колашинским збивањима. Аустријанци су поједине арбанашке прваке придобијали разним обећањима, поклонима и новцем, а друге управо причама о опасности која прети од Срба и Србије.¹¹ Једном доспела међу Арбанасе, прича о наоружавању Срба незадрживо се ширила преко ода¹², цамија и скупова. Зато су се све чешће чули захтеви за претрес Колашина и одузимање оружја од Срба. Међутим, таква акција је изостајала јер званични турски органи нису имали сазнања о преносу оружја, а вође Арбанаса су избегавале да такву акцију покрену изговарајући се у народу да су они „царски људи“ и да без наредбе султана не смеју да предузму такве кораке. С друге стране, охрабривали су остале да крену на Колашин, који то, међутим, нису смели плашећи се могућег отпора. Зато су настављене жалбе органима власти које су коначно уродиле плодом средином јануара 1901. године, када је Шемси паша¹³ добио наредбу да изврши претрес Ибарског Колашина. Приликом овог претреса није пронађено оружје, што је додатно огорчило Арбанасе који нису имали превише поверења у Шемси пашу, као ни он у њих. Због тога су наставили са својим причама и захтевима, али и пресретањима на планинама. Једна таква акција изведена је крајем јуна 1901. године на

¹⁰ В. Зарковић, *Примери деловања великих сила и Србије међу Арбанасима у Старој Србији почетком XX века*, Духовност писане културе Срба у контексту културе балканских Словена, Лепосавић 2006, 193.

¹¹ Према писању руског листа *Новое время*, аустроугарска политичко-обавештајна служба је из буџетских средстава трошила пет до шест милиона на пропаганду и придобијање арбанашких првака (В. Стојанчевић, *Аустроугарско-српски сукоб у Косовском вилајету на почетку XX века*, Срби и Арбанаси 1804-1912, Нови Сад 1994, 202).

¹² Ода је посебна просторија за пријем гостију код Арбанаса, која је служила и за политичка окупљања и договоре.

¹³ Генерал у турској војци пореклом из Бишева.

планини Рогозни, код села Грижани. У заседи коју је поставила група предвођена Михраном из Кошутова и одредом заптија, нападнута су тројица Срба из Колашина: Ратко из села Доње Вараге, Милија Краговић из Кобиље Главе и Ђорђе Дражевић из Придворице. Том приликом Краговић је убијен, док су се друга двојица предала након пушкарања и нестанка муниције. Преживели Срби касније су изјављивали да су пушке преносили по уцени и заповести Михрана из Кошутова, истог оног који је предводио напад на Рогозни, али то није много помогло. Овај догађај дуго је ишчекиван међу Арбанасима у Митровици и околини, али и међу муслиманским становништвом у Новом Пазару, који су са разних страна похрлили у Колашин и на Рогозну вршећи свакојаке зулуме под изговором да траже оружје. Злочинима у селима око Митровице и у Ибарском Колашину нарочито се истакао Иса Бољетинац. Међутим, и поред свакојаким злодела која су пратила претрагу, изостао је већи проналазак оружја. Званичне турске власти биле су уздржане и пасивно пружале подршку Бољетинцу и другим арбанашким групама. Потрага за оружјем и касније се често користила као изговор за малтретирање и притисак на поједина српска села.¹⁴

Српска дипломатија је одмах по добијању првих вести о арбанашким злоделима ступила у акцију, али је због ограничених могућности затражила помоћ од Русије, чије је Министарство иностраних дела упутило конзула из Скопља, Виктора Машкова.¹⁵ На путу су га пратили капетан Ритих и дописник листа *Новое время* из Санкт Петербурга Всеволод Свјатковски. Русима је био придодат и Богдан Раденковић, који је, и сам из села Бугарића (данашњег Србовца) у околини Косовске Митровице, изузетно познавао околину, али и арбанашки и турски језик, па је служио као путовођа и преводилац и, изгледа, као писар. Са тог пута у Митровицу, Ибарски Колашин и Нови Пазар Раденковић је поднео извештај Машкову и, уз његову сагласност, српској влади. Извештај Машкову писан је на француском језику. Он садржи детаљан опис путовања и тамошњих прилика, као и поименичне злочине. Извештај српској влади састојао се из два дела. Први, који овом приликом доносимо, састојао се од уводног и пропратног слова Раденковића и телеграфске преписке Машкова са амбасадом, валијом и Шемси пашом,

¹⁴ Наводимо само пример из Ракићеве преписке са Богданом Раденковићем у јулу 1910. године, Б. Вучетић, *Извештаји обавештајца дипломати*, 162.

¹⁵ Виктор Тодорович (Фёдорович) Машков (1867 – 1932), руски дипломата, војни и политички делатник, истраживач Етиопије. Почетком XX века био је конзул у Скопљу, где је његов рад карактерисало залагање за поправак положаја хришћана.

док је други део био владином извештају придодат препис извештаја поднетог Машкову, који ћемо накнадно објавити. Извештај садржи 29 нумерисаних депеша које је Машков послао руској амбасади у Цариграду, валији у Скопљу, Шемси паши, као и три које је он примио од валије и руске амбасаде у Цариграду.

Извештај Богдана Раденковића чувао се у некадашњем Дипломатском архиву Савезног министарства за иностране послова, одакле је заједно са осталом грађом Министарства иностраних дела Краљевине Србије и њених дипломатско-конзуларних представништава за период 1854-1918. године одлуком Савезног већа од 13. јануара 1981. године¹⁶ предат Архиву Србије, где се налазио у оквиру Фонда Министарство иностраних дела.¹⁷ Део који представљамо састојао се од 15 не нумерисаних листова формата 345 x 210 mm, писан црним мастилом. У тексту нису вршене никакве исправке, чак ни на оним местима где је очигледно требало да стоји мало слово. Датуми су дати у складу с временом када су настали, тј. по старом (Јулијанском) календару, осим ако то није другачије наведено. Извештај је значајан јер доноси детаљне податке о страдању српског становништва у безакоњу и анархији који су владали у Османском царству, као и општу слику политичких прилика на почетку XX века. Детаљно је коришћен у монографији *Афера у Ибарском Колашину 1901 – 1902. године*.¹⁸

* * *

Господину
Господину М. Вујићу,¹⁹
Председнику Мин. Савета,
Министру Спољних Послова
итд итд итд²⁰

¹⁶ Датум по новом календару.

¹⁷ Извештај на себи има печат који гласи: Дипломатски архив државног секретаријата за иностране послове и, поред друге архивске грађе, добијен од проф. Ђорђа Микића, коме се и овом приликом најсрдачније захваљујемо на уступљеној грађи и свесрдној помоћи. Извештај се чува у Архиву Србије, фонд Министарство иностраних дела – Политичко-просветно одељење, 1901, Р 28.

¹⁸ В. Зарковић, *Афера у Ибарском Колашину 1901 – 1902. године*, Приштина – Лепосавић, 2008.

¹⁹ Михаило Вујић, председник владе и министар иностраних дела.

²⁰ Адреса је написана у доњем левом углу испод текста на првом листу извештаја.

Господине Министре,

По наредби Г. Куртовића,²¹ Генералног Консула у Скопљу, ја сам пратио г. Машкова на његовом путовању у Митровицу, Колашин и Нови Пазар.

Из Скопља смо пошли 4 јула, а вратили се 24 истог м.

У повратку, ја сам г. Машкову, по његовој жељи, предао извештај на француском језику, који и Вама подносим у прилогу.

Но, да би мој извештај био потпунији, ја сам умолио г. Машкова да ми допусти послужити се депешама, које је он са тог пута упућивао амбасади, валији и Шемси-паши и одговорима које је од њих добијао. Г. Машков ми је то љубазно одобрио и мени је част доставити Вам доле све депеше, до нашег повратка у Скопље:

„1. Амбасади – 4 јула № 65.

Приспео сам у Митровицу. Г. Аврамовић²² је самном допутовао али је, по мојој жељи, изабрао други стан. Са нама су дошли и приштински мутесариф и муфтија, чувени угњетач хришћана.²³ У Митровици паника међу хришћанима. У Колашину се скупља оружје са учешћем до зуба наоружаних Арнаута. Упорно се тврде угњетавања. У Приштини се купе потписи против смене Џемал беја,²⁴ приморавалући и хришћане на учешће.“

„2. Амбасади – 5 јула № 66.

Овде је положај био доиста критичан. На зборовима Арнаута отворено се говори о поубијању хришћанских првака. Мој долазак за сада изменио положај к бољему. По улицама необично одсуство наоружаних људи. Хришћански старци са сузама говоре да је мој долазак спасао хришћане. Паника слаби. Но, средиште тежине прешло је сада у Колашин, где се основало неколико арнаутских чета, ради сакупљања оружја. На челу им је неки Иса,²⁵ који је раније био као заштитник хришћана, али сада, убедивши се да је то неблагодарна улога, прешао је – како изгледа – на [нејасна реч] угњетача. По тачним уверавањима, он је чак и по

²¹ Милосав Куртовић, српски генерални конзул у Скопљу.

²² Сима Аврамовић, српски конзул у Приштини.

²³ В. Зарковић, *Косовски Аганлија*, Баштина св. 22 (2007) 115-136.

²⁴ Приштински мутесариф.

²⁵ Иса Бољетинац, арбанашки вођа из села Бољетина источно од Косовске Митровице, војвода манастира Соколица.

путевима мучио хришћане у 13 села. Један део Колашинаца побегао је у гору а други – говори се – спрема се на самоодбрану. У случају таквог сукоба, могуће је очекивати свуда овамо најгоре последице. Кривица власти доказује се тиме што је Иса отправљен у њиховој сагласности, као и тиме, што су Колашински кнез, поп Арсеније,²⁶ и тамошњи наследни представник турских власти, пријатељ Срба, чауш Кећо ага – журно позвани у Приштину, да – бајаги – однесу порез, али, у ствари, да се хришћани обезглаве. Уопште положај веома озбиљан.“

„3. Амбасади – 6^{ог} јула № 67.

Осим Исе у Колашину, слична зверства, при скупљању оружја, чини и неки Адем Чауш у Ново-Пазарској кази. Иса је побрао само до 30 комада разног оружја. Ако оружје буде сакупљено, хришћани ће бити сасвим предати од главе до пете наоружаним арнаутским разбојницима, и ишчезавање хришћанског елемента поћи ће још брже. Интересантно је то што нико и не мисли на оружје католика. Мутесариф, који је сад био код мене, у потоку звонких фраза, трудио се убедити ме да се беру само пушке које су из Србије. У ствари скупљају све што нађу. Мутесариф обећао вратити Ису. Али, каже, боље би било да он остане тамо још који дан ради задовољења муслимана. Колашинци су ми послали депутацију да моле за допуштење устати на своју одбрану. Ја сам категорички забранио, обећавши повратак Исе. Очеvidно је ствар превазишла првобитне намере власти. Сваког тренутка се уверавам о озбиљности положаја, што и сам мутесариф није могао одрицати. Иако је мој долазак побољшао положај у Митровици, дивљи Арнаути сељаци говоре, да они „наплевать, если бь приехали и вси семь королей“. И овде је спокојство тек привидно, удешено од стране власти и главара. Тако напр. ако би Ису принудили – а крајње је неопходно принудити га – да се врати, то ће се и у самој Митровици „закувати каша“. Према томе, неопходан је што могуће скорији долазак неког енергичног и пуномоћног турског чиновника, као напр. бив. пећског мутесарифа Сулејман паше. Карактеристична (sic) и несумљиво верна подробност: тело, назад недељу дана убијеног колашинског хришћанина целу ноћ држато је у нужнику овдашњег конака.²⁷ Сутра мислим поћи у Колашин“.

²⁶ Поп Арсеније Поповић (Томовић) заменио је на месту колашинског обор кнеза проту Вукајла Божовића који је избегао у Србију после покушаја убиства 24. јуна (7. јула по новом календару) 1900. године у селу Доње Вараге.

²⁷ Ради се о телу Милије Краговића из села Кобиља Глава у Колашину који је убијен у препаду на Рогозни 27. јуна 1901. (В. Зарковић, *Афера у Ибарском Колашину*, 61-62).

„4. Амбасади – 6 јула № 68.

Као последица јучерашњег разговора са Мутесарифом, Иса је враћен у Митровицу. Његово, потпуно заслужено, арестовање и уклањање из Митровице произвело би огроман упечаток на Арнауте. Старам се да ступим у везу са месним арнаутским вођама и, како изгледа, успећу.“

„ 5. Амбасади – 6 јула № 69.

Приспео је Нури паша, командант Скопља, очевидно у својству умиротворитеља. Човек у ствари не рђав, али једина несрећа: рођак је и пријатељ мутесарифов.

„ 6. Амбасади – 6 јула № 70.

Мутесариф овог часа био код мене и саопштио ми да, ако опозивање Исе остане у сили, може се догодити оно што се ми старамо отклонити. Ја одговорно немам права ни разрешити ни запрети, но, по моме, његова пошиљка крајње је „нежелателна“ и у сваком случају неопходно је запрети му понављањем насиља. Ова нова пошиљка, која опет баца хришћане у очајање, несумљив резултат доласка сродника мутесарифовог, Нури паше. Мутесариф ми саопштио да је убијен у Новом Пазару неки Шабан ага и да је тамо чаршија затворена. Неопходно је послати овде човека са одрешеним рукама.“

„ 7. Амбасади – 7 јула № 72.

Нова пошиљка Исе опет улива дрскост Арнаутима, који у њој виде немоћ руског консула и његов пораз. Не гледећи на слатка уверавања Мутесарифова, Иси је допуштено мучити хришћане, али само не убијати. Мушко становништво у Колашину побегло је у гору. Аврамовић данас отпутовао у Приштину. Овог часа приштински муфтија, садашњи господар ситуације, послао упитати не спремам ли се и ја отпутовати. Изгледа да је ово неки предзнак жестоких напада. Мутесариф је послао извинити се.“

„8. Амбасади - № 73. – 8 јула.

Жене и деца у Колашину више од 10 дана у гори хране се само травом. Арнаути муче децу ужеженим гвожђем, да би оцеве приморали на говор, присиљавају злосрећне хришћане носити их на леђима. Неки Павле Раденковић из Јагњенице умро од мучења. Са свију страна у Колашин се стичу Арнаути; њихов покрет против хришћана заузима све више карактер народни. Сви су путеви заузети од Арнаута; добивање извештаја

постало је трудно. Жестоко муче и у Ново-пазарској кази. Плачу гласници, плачем и ја. Хришћани „настойчивы“ моле за допуштење бранити се. Бојим се да их на крају крајева нећу моћи уздржати. Поћи ћу у Колашин.“

„ 9. Амбасади – 8 јула № 74.

Данас Исини људи прелазили реку²⁸ на плећима старог попа Јована, из села Јасеновика. Има људи који су после мучења изгубили ум. Седамдесетогодишњи болесни старац, који је нарочито дошао да ми то саопшти, плачући као дете, изразио је бојазан да, не гледећи на моју забрану, српско оружје данас не проговори.“

„ 10. Амбасади – 9 јула. № 75.

Административна подстицања за ово или за оно неправедно су Арнаутима дала уверење да је влада наишла на један српски револуционарни покрет, који апсолутно не постоји. И сад, систематичком попустљивошћу дворца²⁹ разуздани Арнаути, који су се привикли не само мешати се већ и контролисати турске власти, узели су иницијативу изискивања и репресалија. Резултат: припрема поубијања хришћана у Митровици, инквизициони поход Исе и њему сличних у Колашин и друга места и, најзад, свеопште узбуђење Арнаута против хришћана. Напр. триумфално сретање Исе. Снабдевање оружјем од стране Србије послужило је као несумњиви факт узбуђења Арнаута.

Да хришћани не могу опстати овде без оружја – где сваки циганин не излази из куће без револвера, и где, с друге стране, оружје кошта 6 лира и више и да га хришћани не могу купити – то је факт без сумње. Српска помоћ је била потпуно умесна. Али, Србија, при томе, није очувала правила опрезности у довољној мери, није умела да сачува тајну, пошаљући оружје преко тобожњег пријатеља Исе. Али, при свем том, мало је пушака послато. Уосталом и сами Арнаути снабдевају се тако кријумчарењем, а то им је био само разлог. Поред тога, стање се објашњава још и претходним запаљивим конгресима³⁰ којима је главно било тежња савршено саломити хришћане и

²⁸ Река Ибар.

²⁹ Јилдиз киоск – седиште султана.

³⁰ Чести скупови Арбанаса на отвореном при крају постојања Османског царства на којима су „решавали“ нека питања и „склапали бесу“. Упоредо са догађајима у Колашину, и у вези с тим, био је у фебруару 1901. године скуп представника свих фисова код Муратовог турбета на Косову пољу, на коме је, између осталог, решавано и питање одбране у случају евентуалног напада Србије и Црне Горе на Османско царство (В. Стојанчевић, *Друштвено-политичке прилике међу Арбанасима*

разрушити и те и онако мале славенске оазисе, као напр. Колашин, где Срби од Косова до данас не пуштају Арнауте и сачували су аутономију. Од сада, ако се буду потпуно обезоружали, из робова какви су они до сада били, обратиће се у безаштитну јагњад у средини курјачког стада и дани славенски у Старој Србији, и тако не дуги – биће избројани. По општем убеђењу, не малу улогу игра и Аустрија преко својих људи, но за то нема стварних доказа, осим необичног трчкарања фратарара и аустријских каваса.“

„ 11. Амбасади – 9 јула № 76.

Сад је Иса послао још 40 пушака . Све српско оружје до 150. Ја сам пропустио казати да су с Исом пошли и војници, но, противно уверавањима власти, није Иса њима придодат, већ они Иси, очевидно да би дали изглед законитости безобразлцима који се тамо врше.“

„ 12. Амбасади – 12 јула – № 80.

Приспео сам у Колашин. При личној смотри сва су се извешћа потврдила. Има поломљених ребара, утуцаних јаја, разбијених утроба, мучења деце. Само Раденковић још жив иако су му до четири пута палили посмртне свеће. У цркви Дубоког Потока³¹ поругана гробница Св. Јанићија. Са мојим доласком хришћани се враћају из горе, а Иса престао тући. Завидећи Иси, и други главари, као напр. Шабан Коприва у Стрмцу³²

у Косовском вилајету на почетку XX века и арбанашки отпор против турских рефорама 1902-1903. године, В. Стојанчевић, Срби и Арбанаси 1804-1912, Нови Сад 1994, 218).

³¹ Манастир Дубоки Поток налази се у атару села Читлук, 2 km источно од Зубиног Потока, културно и просветно средиште Ибарског Колашина, вид. Д. Бојовић, *Манастири Старог Колашина*, Ниш 2010, 55-89; М. Ивановић, *Споменици Ибарског Колашина*, Саопштења XVII (1985) 122-123; М. Ивановић, *Црквени споменици Ибарског Колашина*, Косовско-метохијски зборник 3, Београд 2005, 140-141. У манастиру су се чувале бројне старине на које је указао још В. Ђоровић, *Прилози за нашу стару књижевност III, Црква у Дубоком Потоку*, Зборник за историју Јужне Србије и суседних области I, Скопље 1936, 97-99. Неке од највећих драгоцености које су се чувале у овом манастиру биле су рукопис Теодосијевог Житија Светог Саве (Ђ. Сп. Радојичић, *Рукопис Теодосија у Дубоком Потоку*, Стремљења 6, Приштина 1965) и печат патријарха Арсенија III Чарнојевића. Печат је према једном мишљењу (З. Влашковић, *Историја без печата*, Политика, 13. август 1995, 16) узео конзул Виктор Машков 1902. године и однео га у Санкт Петербург, где се и данас налази. Уколико је ово тачно, Машков је печат узео управо током овог боравка јула 1901. године.

³² Стрмац је село на крајњем југу Ибарског Колашина, на граници према Дреници. Шабан Коприва – познати зулумћар из Колашину суседног села Коприва.

тражи оружје и туче. Побрано је до 120 пушака и, углавном, благодарјећи мојој забрани да се бране. Сами официри, у поверљивим разговорима, буне се против стидне улоге код разбојника Исе. Нури паша, сродник Џемал беја, несумњиво дириговао последњу, особито жестоку, експедицију Исе, свога старог протежеа. Примерна казна свих лица, који су подстакла ово питање, послужила би као једна од главних гаранција за спокојство у будуће.“

„Депеша Амбасаде г. Машкову.

(послата 10 јула у 9 ч. ујутру – примљена у Колашину 11 јула у 3^{1/2} часова)

Данас отправљена Косовском Валији телеграма која прописује прекинути скупљање оружја. По иради Султановој сви арестовани хришћани морају бити пуштени на слободу. У Митровицу, Нови-Пазар и Колашин шаљу се 4 батаљона. По доласку војске, Иса и Џемал беј биће позвани у Скопље. У Митровицу претполаже (sic) се послати Шемси паша.“

„ 13. Амбасади – 12 јула № 81.

Ваша је депеша читав дан на путу задржана, саопштио сам је мајору, али, бојати се да је Турци не изиграју.“

„ 14. Амбасади – 12 јула – № 82.

Пешак тек данас донео одговор мајору, пошто је и телеграма задоцнила 24 сати. Турци одуговлаче да би постигли своју намеру. Положај војске код Арнаута је веома смешан. Арнаути грабе све код безоружаних хришћана па и само заостало оружје које деле међу собом.³³ Неопходно је повратити становништву оружје без кога, по признању самих Арнаута, њима нема овде живота.“

„ 15. Амбасади – 13 јула – № 83.

Иса и војска отишли. Бехрам³⁴ с 15 разбојника остао. Јуче Иса опет избио у Чечеву Миладина Добријића, који се налази на самрти. У

³³ На неколико места у извештају стоји празнина попуњена тачкама.

³⁴ Бехрам (Кошутовац) познати зулумћар из села Кошутова, покушао атентат на проту Вукајла на Ивањдан (Рођење Светог Јована Претече) 24. јуна (7. јула по новом календару) 1900. године након чега је прота избегао у Србију. Народно предање у Ибарском Колашину и околини памти овај догађај под именом *Кад је гађан поп Вукајле* (Сећање проте Милана Поповића с почетка седамдесетих година XX века – у поседу аутора).

Брњацима хришћани отказали предати оружје у сагласности са, од моје стране саопштеном им, ирадом.³⁵ Задржавши ираду за три дана а сада опозвавши војнике но оставивши Арнауте, Нури паша игра „скверную“ и опасну игру. Са свих страна говоре о растењем насиљу. У великом броју покупљеног оружја Арнаути узели за себе.“

„ 16. Амбасади – 14 јула – № 84.

Мајор ми је јавио да се војници и Арнаути вратили из Брњака, не настојавајући скупљати оружје. Но Сејди Сака и Ферхад беј³⁶ са 12 Арнаута по инструкцијама из Митровице а под претњом поубијати децу, запалити село итд. покупили 7 пушака. Брњачани побегли у гору. Сејди Сака тражио помоћ дивљих Пећанаца. Ја сам телеграфски питао Валију је ли Нури паши и мутесарифу позната Султанова ирада и, ако им је позната, не раде ли они против Султанове воље. Дошао официр из Митровице и саопштио ми да му је наређено да пази на моју сигурност и да брани Брњачане од Арнаута.“

„ 17. Валији – 14. јула № 85.

Пита Валију да ли се Царска амбасада преварила верујући у постојање Султанове Ираде или Нури паша и Мутесариф неће да се покоре тој иради.

„ 18. Амбасади – 14 јула – № 86.

Збориште Арнаута грози напасти на нас. То је дело Нури паше, Мутесарифа, Сејди Саке и Ферхад беја.

19. – Валија Машкову. – 15 јула. –

Јавља да је писао Нури паши и Мутесарифу да се не ради противно вољи Султановој и Царској иради.

20. – Валији. – 16 јула – № 87.

Јавља да је стигао у Нови Пазар и каже да не би било бескорисно када би се и тамо поновиле инструкције сходне Царској Иради.

³⁵ Брњаци (Брњаке у изговору мештана) – село на крајњем северозападу Ибарског Колашина.

³⁶ Сејди Сака зулумћар из села Укче, раније био на платном списку конзулата, исплаћиван преко проте Вукајла Божовића. Ферхат бег син Али Драге пореклом из села Драга у подножју Мокре Горе; позната арбанашка породица у Косовској Митровици где су држали пилану и давали посланике у Скупштини Краљевине СХС.

„ 21. Амбасади – 17 јула № 88.

Јавља Амбасади да је избегао напад Арнаута изабравши једно место повољно за одбрану. Када се уверио да Брњацима не прети никаква опасност пошао за Нови – Пазар, где је стигао ноћу. Сејди Сака и Ферхад беј отишли из Колашина. Овде у Новом – Пазару разоружење Муслимана још силније, положај још критичнији но у Митровици..... Патроле и „карауле“ продужавају чувати хришћански квартал. Кајмакам отворено признаје своју немоћ и моли за скори долазак Шемси-паше..... Адем Чауш продужава мучити хришћане при тражењу оружја; три дана држао у хану, био и вукао за браду попа Милојка из Рајетића.³⁷ Неки Ивза ага из Жирча са осам Арнаута жестоко туче своје властите работнике и, на њихова уверавања да немају оружје, одговара: „Купи и дај!“. Тројица леже непомични. За њима и неки хајдук Салко из Црнућа са 20 другова – да би помогао влади – бере оружје по селима на Рогозни. Арестовани хришћани нису ослобођени.“

„ 22. Валији – 17 јула №. 89.

Јавља да власти, приватна лица и качаци траже оружје на тирански начин. У Брњацима Јетиш ага поново тражи оружје.“³⁸

„ 23. Амбасади – 18 јула № 90.

Нарочити човек из Брњака доставио је да с нашим одласком заптије и војници поново с претњама траже оружје. Све је опет у гори, не гледећи на пољске радове. Народ тражи инструкције. Молим неодложне инструкције. Овде веома „тревожно“.

„ 24. Амбасади – 18 јула № 92.

У вароши се спремају да затворе чаршију. Главари, како изгледа, не могу да уздрже немирне елементе. Мусулмани тврде да с ове стране Шар планине у свим градовима чаршија или затворена или се спрема затворити. У Белом Пољу³⁹ узбуђење се изразило у крвавом сукобу војника са мусулманима поводом повећања десетка. Уверавају да је ту

³⁷ Село на Рогозни, на познатом средњовековном Дубровачком путу.

³⁸ Јетиш ага – потпоручник жандармерије, учествовао и у препаду на Рогозни 27. јуна 1901. године.

³⁹ Град у Османском царству тада, данас у Црној Гори. Право име овог места је у ијекавици – Бијело Поље и не треба га мешати са селом Бело Поље у близини Пећи, чије је име у екавици.

погинуло до 50 душа. Дознавши да сам ја тражио и добио разрешење походити стару цркву⁴⁰, овдашњи мусулмани изјавили су властима да ме неће пустити живога тамо. Потребне су, мислим, радикалне мере; палијативне могу само распалити уље.“

„ 25. Амбасади – 19 јула – № 94.

Било би врло корисно кад би јуче дошавши у Митровицу Шемси паша добио налог радити у споразуму самном да не би оптерећивао Амбасаду секундарним питањима.“

„ 26. Амбасади – 20 јула № 95.

У Белом Пољу дело „плохо“. Нисам могао оверити јесу ли чаршије доиста затворене.“

„ 27. Амбасади – 20 јула № 96.

Чаршије у Приштини, Пећи и Ђаковици доиста су кратко време биле затворене. Мула Зека⁴¹ одржава живу тајну преписку са Новим Пазаром. Шемси паша обећао извршити све одредбе султанове ираде. Моје даље бављење бескорисно.....

„Депеша Амбасаде г. Машкову од 20 јула.

Вама је добро познат општи положај ствари у Турској и одношај Султана к Арнаутима. Услед тога, трудно је рачунати на предузимање крутих мера против Арнаута. Турци ме уверавају да, ради предупређења већих, крупнијих тешкоћа, морају радити постепено, и у неколико опрезно. Шемси паша мора доћи. Ваше дужности се закључују у бодром посматрању „за ходомъ дѣла“, представкама код месних власти када Вам се укаже прилика. Држите се ранијих инструкција.“

28. Валији – 21 јула – № 98.

Тражи да се пусте хришћани који се са свим невини, још држе у затвору.

⁴⁰ Највероватније црква Светих апостола Петра и Павла (Петрова црква) у Новом Пазару.

⁴¹ Познати арбанашки главар из Пећи, главни заговорник аустријске струје међу Арбанасима. Убијен од стране Адема За(ј)има 16. фебруара 1902. године, након чега је у обрачунима фисова Краснићи и Шаља страдало више од 150 људи (М. Јагодић, *Српско-албански односи у Косовском вилајету (1878-1912)*, Београд 2009, 69). Аустроугарска је оптуживала Србију да стоји из тог чина (В. Стојанчевић, *Друштвено-политичке прилике међу Арбанасима у Косовском вилајету*, 220).

„ 29. Амбасади – 23 јула № 99.

На Рогозни сам видео изубијеног од Адем Чауша попа Милојка из Рајетића и осам Срба из Јавора, које је пет дана мучио Ивзи ага, који, као и Адем Чауш, шета се по Новом-Пазару. Јетиш ага у Колашину све једнако истражује оружје. Тамо настао грабеж. Чауш Кећо⁴² ага до сад се није вратио. Четири хришћана у Приштини и девет у Новом- Пазару, противно иради, још се држе у затвору. У Митровици побољшање. Мехмед ага, беледије реиз обећао штитити хришћане. Нури паша и Мутесариф продужавају махинације, дајући Иси у бесцење десетке у двадесет села, што ће га још више подићи и обогатити.⁴³

„ 30. Шемси паши – 23 јула № 100.

Јавља да Јетиш ага још тражи оружје у Брњацима и тражи да се он одмах врати.“

Ето, то су све депеше које је г. Машков отпратио или добио до нашег повратка у Скопље. Из Скопља је упутио Амбасади још пет – шест депеша у којима је јавио како су Арнаути напали на Брњаке и обезоружали их; како су се Арнаути из Пећи упутили на црно-горску границу итд.

Ја не могу да пропустим ову прилику а да не одам достојну хвалу г. Машкову, као човеку и као српском искреном пријатељу.

Колико пута сам га видео да горко плаче после саслушања неких сељака, који су му говорили о својим невољама?

Он, у својим депешама, нигде и не спомиње опасности које су га пратиле на том путовању, изузимајући депешу од 14 јула № 86. Међутим, на два три места за длаку смо избегли смрт и он и ми. Прво, у Дубоком-Потоку, у 3 сата после поноћи, беше се привукао један човек до самога нашег стана и пуцао је са басамака, но никога није погодио. Друго, у

⁴² Арбанас, на служби у Ибарском Колашину у чину жандармеријског чауша (наредника). Зато што је штитио Србе премештен за Приштину избијањем афере у Ибарском Колашину одакле се вратио после више месеци и окончања арбанашких зулума.

⁴³ Познати начин стицања добитка појединих арбанашких главара у договору са званичним турским органима. Сваке године расписивана је дражба о давању у закуп скупљање пореза. Виђенији појединци, као ове године Иса Бољетинац, награђивани су тако што су у бесцење закупљивали скупљање пореза. Касније су они силом и батинама настојали и извлачили што већу суму од становништва.

Брњацима, када се уверио да Јетиш ага испод руке наговара сељаке да предају оружје, г. Машков се толико наљутио, да је горопадно напао на тога заптију. И ту умало није дошло до боја. О опасности, која нам је у истом селу претила од Арнаута из Пећи, који су почели да се скупљају, не треба ни говорити.

Колики нам је пријатељ, показује нам најбоље онде, где гледа да оправда Србију што је наоружала Србе колашинске, иако је био уверен да је баш то оружје било повод арнаутском походу на Колашин.

Ја сам дубоко уврен да ћемо њему имати највише да дугујемо, ако Турци предузму какве мере ротив Арнаута.

Што се тиче резултата постигнутих, може се рећи да су до сада само морални. С једне стране Срби су се мало ослободили, пренули су се из страха који је њима био потпуно овладао, а с друге Арнаути су се уплашили видећи да Срби, осим Србије, имају још јачег протектора у „страшном Москову“. Али ће и то бити веома мало трајно, ако се Србима не притекне у помоћ. Арнаути, видећи да је ово Машковљево путовање остало без икаквих рђавих последица по њих, опет ће почети по старом, а Срби, код којих је стрпљење дошло до краја, нагрнуће једног лепог дана у великим масама на српску границу, остављајући своје домове Арнаутима и тако ће Стара Србија за кратко време постати „Нова Албанија“.

Шта да се предузме да се стане на пут томе. По моме скромном мишљењу само две мере. Прво изградити код Турака да се бар у најскромнијим мерама обуздају главни шефови Арнаута, како би за неко време Срби проживели на миру. Друга би мера била та: да се за то мирно време Срби организују у једно пространо друштво које би само себе бранило, опет помоћу својих непријатеља. И то овако: учитељима ставити у дужност да у свакој вароши у Старој Србији оснују по један фонд за штедњу, у који би сваки грађанин, а после и сваки сељак, улагао по нешто на пр. сваког месеца. Тај фонд довео би у везу све сељаке са грађанима. Уштеда би помагала опет само њима у случају велике потребе, као на пр. кад би имало да се помогне неком трговцу или неком сељаку кад би га власти притесниле за порезу итд. Та би исто уштеда могла доцније да се употреби и за потплаћивање Арнаута, који би убијали њихове сувише осилјене поглаваре, који би били као опасност по тамошње Србе.

Та друштва за међусобно потпомагање могла би после да се сложе међу собом и да саставе као једну велику завереничку дружину која би своје фондове могла да употреби колико за међусобну помоћ толико и за одбрану.

Само за извршење тога плана требало би имати у свакој вароши енергичног и способног учитеља као и свештеника. Ми, међутим, немамо

Весна Зарковић

такве учитеље. Наши најбољи учитељи налазе се у Македонији. Ја сам мишљења да би, на сваки начин, требало преместити неколико тих учитеља у Ст. Србију, као на пр. Давида Димитријевића, управитеља наше школе у Велесу и неке друге.

У осталом ово је тек напоменуто; кад би се хтело приступити извршењу овога плана, све би се ово имало у ситницама одредити.

То је моје скромно мишљење, Господине Министре. Подносећи Вам све ово, част ми је умолити Вас да изволите примити уверење о моме најдубљем поштовању.

септембра 1901 год
у Београду

Богдан Раденковић
наставник у Скопљу

Господине Министре,

По наредби Т. Кузњовића, Генералног Консула у Скопљу, ја сам пратио г. Машкова на његовом путовању у Митровицу, Копаоник и Нови Пазар.

Мо Скопља смо пошли 4 јула, а вратили се 24 истога м.

У говорама, ја сам г. Машкову, по његовој жељи, предао извештај на француском језику, који и дама односим у Београд.

Мо, да би мој извештај био потпунији, ја сам умолео г. Машкова да ми достави последице се дешавања, које је он са штога брзина изгледао амбасади, валији и Шетси тами и ојроководима, које је од њих добијао. Г. Машков ми је то веома радо одговорио и мени је госта доставио све дане све дешавања до нашег повратка у Скопље:

1. Амбасади - 4 јула №65.

Присао сам у Митровицу. Г. Аврамовић је сам изгледао али је, по мој жељи, изабрао јури сата. Са нама су дошли и италијански и француски и швајцарски, и велики црвени крстићани. У Митро-

Господину
Господину М. Вујићу,
Председнику Мин. Савета,
Министру Спољних Послова,
т.т.т. т.т.т. т.т.т.

се попомне неким картовима или неким селаном, који би га власни припадници за постојећу мислу. Тада би нешто пуштало можда годину да се уједињи и да потпуно врати Арнаутска, који би убијали кривоје и судише осимере потлаваје, који би били као одговором на кривичне Суда.

Та друштва за међусобно поддржавање можда би после да се сложе међу собом и да саставе као једну велику заједничку друштву која би своје другове могла да уједињи колико за међусобну помоћ колико и за одбрану.

Само за извршење ове такве тежак дилематичној свакој важи енергичној и енергичној уметности као и свештенства. Ми, међутим, неможемо извршење. Наши најбољи уметници налазе се у Македонији. Ја сам тимења да би на сваки начин извршење претресати неколико од тих уметника у Скопљу, као нају. Савида Силићујевића, уметничка наше школе у Велесу и неке друге.

У остваривању ово је једна најтежа ствар; кад би се хтело припадници извршењу овега плана, све би се ово имало у симпатична одређити.

Што је моје скротно тимење, докозине Македоније. Поштом Виам све ово, да се ми је умотивира Вас да изволите прихвати уверење о моме најјужавет припаднику.

септембра 1901го
у Београду

Богдан Радевић
наставник у Скопљу

Vesna Zarković

**THE REPORT OF BOGDAN RADENKOVIĆ ON THE VISITATION
OF VIKTOR MAŠKOV IN KOSOVSKA MITROVICA, IBARSKI
KOLAŠIN AND NOVI PAZAR IN 1901 (I)**

Summary

Bogdan Radenković (1874-1917) was a versatile personality whose political and cultural-educational activity left a great mark among Serbs in Osman's Empire in the last two decades of its existence. Educated and trained in Osman's Empire, with the knowledge of French, Turkish, and Albanian language, besides Serbian, intrepid and always ready for action and victim, exceptional „national labourer“ was the associate of those working on the liberation of Serbs from the Turkish slavery. He was the professor of Skoplje grammar school, secretary of Skoplje metropolis, president of the Central Board of the Serbian Democratic League, candidate for Raškoprizrenski metropolitan, and secretly the organizer and leader of the Serbian Revolutionary Organization. Together with Milan Rakić, he was among the first ones entered the liberated Pristine in 1912.

The report we are publishing appeared during the July in 1901, as a result of the visitation of the Russian consul Viktor Maškov in Kosovska Mitrovica, Ibarski Kolašin, and Novi Pazar. Crimes committed over the Serbian population in these areas, and under the pretext of quest for arms, urged Serbian and Russian diplomacy to act promptly so as to avoid even worse consequences. Russian consul from Skopje had been directed to Kosovska Mitrovica, who was accompanied by Bogdan Radenković, and who was, except a translator, guide, and the most probably a notary public who noted down everyday complaints of the maltreated population. The visitation of the consul Viktor Maškov, except it disclosed difficult position of Serbs in Old Serbia, managed to accelerate the process of reforms in Osman's Empire, and the resolution of Serbian issue as well. The first step toward that direction was the opening of Russian consulate in Kosovska Mitrovica.

Keywords: russian consul, Viktor Maškov, Bogdan Radenković, Kosovska Mitrovica, Ibarski Kolašin, Novi Pazar, Old Serbia

Чланак примљен: 19. 04. 2012.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 20. 08. 2012.

Милан КУТЛЕШИЋ
Историјски институт
Београд

ДВА ПИСМА КОНЗУЛА ФОНБЛАНКА О “ИЛИРИМА” И СРБИМА*

Анстракт: У раду су дата два извештаја британског генералног конзула у Београду Томаса Греније де Фонбланка који се односе на његово виђење догађаја везаних за српско питање у Угарској и његов доживљај Срба у Србији. Важност ових докумената је у томе да се прикаже са којом тенденциозношћу су писани ови извештаји од стране једног британског дипломате, који се потпуно уклопио у шаблон русофобије британског друштва тога времена. Из те русофобије, србофобија је само произилазила као логичан след околности.

Кључне речи: генерални конзул Фонбланк, Илири, Срби, Турци.

Велика Британија и Србија су успоставиле дипломатске односе у јуну месецу 1837. године, када је пуковник Хоџес (George Lloyd Hodges) предао акредитиве кнезу Милошу за место генералног конзула.¹ Британска политика на Балкану тих година се огледала у чврстом залагању за очување Османског царства. На кнежевину Србију се гледало као на интегративни део државе Османлија. Службовање пуковника Хоџеса се завршило неславно по њега, будући да је морао да бежи из Србије. Напустио је Србију још почетком маја 1839. године, јер се бојао

* Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Европа и Срби (1804-1918): Подстицаји и искушења европске Модерне* (Ев. бр. 177031).

¹ М. Гавриловић, *Почеци дипломатских односа Велике Британије и Србије. Из нове српске историје*, Београд 1926, 114; Р. Љушић, *Кнежевина Србија 1830-1839*, Београд 2004, 376.

за безбедност своје породице и себе самог, будући да је народ био киван на кнеза Милоша кога је Хоџес подржавао у његовом сукобу са уставобранитељима. Београдски везир Јусуф паша и руски конзул ширили су гласове да све неприлике и сва раздраженост у Србији долазе од британског конзула.²

После Хоџеса на његово место је именован 1841. године Томас Греније де Фонбланк (Thomas Grenier de Fonblanque). Фонбланк је тада имао 49 година, а у дипломатској служби је био већ од 21. септембра 1816. године, када је постављен за конзула у области француске обале Ламанша. После тога, службовао је у Пруској, а 1838. године је послат у Сједињене Америчке Државе у Филадельфију и ту је боравио више од три године.³

Из Британије је у Србију кренуо 21. августа 1841. године, а стигао је до Земуна тек 28. априла 1842. године. Путовао је преко Гибралтара, Малте, Трста, Беча и Пеште, што је наишло на осуду британских званичника, јер су сматрали неодговорним да се долазак на димпломатско место толико одужи.⁴ Фонбланк није био нарочито импресиониран средином у коју је дошао, будући да је окружење било више него различито од онога са којим се до тада сусретао. Био је најдуже распоређен на месту генералног конзула у Србији, осамнаест година, више од било ког другог британског дипломате у деветнаестом веку. У сукобима у кнежевини између Срба и Османлија за кривце је увек означавао Србе.⁵ У извештајима које представљамо приметитиће се да се у описивању општих карактеристика Срба служио и методом оцењивања способности народа на основу развијености костију лобање припадника тог народа. Тадашњи министар спољних послова Велике Британије, лорд Малмзбери⁶, написао је да је „Фонбланк најгори идиот за кога је чуо и највећи магарац још од Ноја и Великог потопа, а да српске ђаке који су га избавили из невоље треба ишибати због тога“.⁷

²Ч. Мијатовић, Кнез Милош и пуковник Хоџес. *Грађа за историју прве владавине кнеза Милоша*, Споменик СКА XVII, 1892, 113-114; М. Гавриловић, *нав. дело*, 185-186.

³Ч. Антић, *Велика Британија, Србија и Кримски рат (1853-1856). Неутралност као независност*, Београд 2004, 6-7.

⁴Ph. Auty, Необјављени документи енглеског министарства о Србији 1837-1911, *Историјски часопис*, књ. XII-XIII, 1961-1962, Београд 1963, 417-418.

⁵Ж Ђорђевић, Случај енглеског конзула Фонбланка 1858. године, *Историјски гласник* 1-2, Београд 1978, 113.

⁶James Howard Harris, 3rd earl of Malmesbury (1807-1889)-Џејмс Хауард Харис, трећи ерл од Малмзберија.

⁷Ph. Auty, *нав. дело*, 422.

Оно што је необично је начин на који је Фонбланк окончао свој живот. На Калемегдану 26. маја 1858. године напао га је и повредио један османлијски стражар, а спасили су га српски ђаци који су се ту задесили. Године 1860. умро је, највероватније од последица пребијања. Сахрањен је на Ташмајданском гробљу, у Србији и међу Србима којима никада није био наклоњен.⁸ Његовој злој судбини су се подједнако обрадовали и Београђани, код којих је био омрзнут због своје туркофилије и србофобије, и његови надређени.

**FO/78/739, Private, Foblanque to Strangeways,
Belgrade, 7. November 1845.⁹**

Honorable M. Isac Strangeways,
Frankfort on the Mein,

Sir,

I am much flattered at your expressing an interest in the perusal of my late Dispatch and I send some subsequent ones which will, I hope, elucidate the point upon which you receive information. In reference to „Pan Illyrism“, I should mention that its objects are distinctly political-nothing less than the formation of an Illyrian Kingdom,¹⁰ or of a number of Federative Republics. I hope no occasion will occur for the attempt, because-although its success as a merely popular work would be next to impossible-Austrian Institutions would be seriously affected by it. As to the Illyrians themselves (supposing momentary success as an effect of Austrian weakness and Hungarian disorganization) there can be no doubt that they would be awakened from their illusion of utopian Republics by finding themselves under the immediate pressure of Russian domination. Taking the large divisions of „Pan-Slavism“, I have long since stated that Russia would have great power to direct the association originally formed in hostility to her. In my Private Correspondence with Sir Stratford

⁸ Ж. Ђорђевић, *нав. дело*, 113-116.

⁹ Документи припадају фонду Архива Србије везаним за извештаје британских дипломата у Србији: Foreign Office, број ролне S/GB-7.

¹⁰ У својим извештајима, Фонбланк користи термин *Илири* превасходно за Србе у јужној Угарској.

Canning,¹¹ I recalled having characterized „Pan-Slavism“ as-„a large name for a small thing“-perhaps the truer definition would have been-„an exact measure of „a vague abstraction“. In reality (for it must be admitted that Illyrism has since acquired some consistency) the only distant line is the segment of a very large circle. It is almost needless to mention that one of the preliminary conditions to Illyric action is the expulsion of the Turks from Europe-a consummation they are thought to consider as very near. In the Danubian Provinces¹² there is no sympathy with the Greek Nation, but a prejudice bordering on antipathy.

I am now pursuing the enquiry as to the alleged participation of the Austrian Frontier Military in the sentiments of the Propaganda. You will have seen that I deprecate the late Policy of Austrian in these quarters.

Signed :T.de G.de Fonblanque

**FO 78/739, No 4, Fonblanque to Cowley,
Belgrade, 4. January 1848.**

Right Honorable
Lord Cowley,¹³
Constantinople

My lord,

I should mention to Your Lordship that, after a dinner at M. Di Simperanis, yesterday evening, Mehemet Pasha¹⁴ observed (no one being present beside the acting-French Consul and myself) that His Excellency enemies here were-

¹¹ Стратфорд Канинг (1786-1880) - британски дипломата. У периоду од 1842. године до 1857. године био је амбасадор у Цариграду.

¹² Молдавија и Влашка

¹³ Хенри Ричард Чарлс Велсли, ерл од Каулија (1804-1884). Био је секретар британске амбасаде у Цариграду 1843-1848. године.

¹⁴ Београдски мухафис (управник београдске тврђаве) 1848. Године.

Firstly- M. Petronievitch,¹⁵ and the majority of the Servian Primates;-
Secondly-The Russian Consul General and
Thirdly- The Austrian Consul.

He added that the enumerated Parties were actively intriguing against him, both in Belgrade and at Constantinople. He next mentioned to me, apart, his having pointed out to the Primates that the Powers which could best promote interests of Servia were England and France and especially remarked that none of the Agents at Belgrade had so much political and general knowledge as Mr. De Fonblanque. To this latter proposition they assented, but M. Petronievitch interposed the comment that I had supported the cause of Prince Michael, when the Revolution was in progress. It happened fortunately that I had just previously explained to the Pasha the particulars and the motives of my conduct at the period referred to, and the abstract of which was, that I much deprecated Prince Michael's want of tact in neglecting to come to a compromise with the Porte when I urged him to do so, during an absence of General Hauer,¹⁶ and at a moment when the apprehensions I had raised in the mind of Kiamil Pasha¹⁷ overbalanced the cupidity excited by the Austrian officer and the Servian Primates in league with him. Mehemet Pasha was already aware that I had reprehended the irregularity and corruption of the intrigue referred to under a prevision of its bringing the injurious consequences that afterwards occurred, and that are still growing out of them. Foiled of this point of his attack, M. Petronievitch shifted his ground and complained of my having written to Constantinople that he favored the Russians interests. Upon this intimation he met with a still greater check for Mehemet Pasha rejoined – „I have no doubt Mr de Fonblanque did make that representation of you because it is the truest that could be made, and because – with all your guile- none of you are clear enough to impose upon him. If you think that because the British Consul-General treats you with the politeness usual in his country and class-he is afraid of you, you will find yourselves greatly mistaken.“ The Pasha was extremely glad, he said, to have this direct opportunity of an *eclaircissement*, as he thinks the impression made by it is calculated to keep the Servian Ministers under some restraint. With his usual adroitness, M. Petronievitch had already pleaded with Colonel Danilewsky,¹⁸ the same Reports of mine-as evidence of his devotion being so manifest that it attracted the animadversion of the British Agent who could not, however, measure its profundity.

¹⁵ Аврам Петронијевић-министар иностраних дела кнежевине Србије

¹⁶ Изасланик Хабзбуршке монархије на граници са Србијом 1842. године.

¹⁷ Београдски мухафис 1840-1843. године.

¹⁸ Руски генерални конзул 1843-1849. године.

A further subject of complaint on the part of the Pasha has been that M. M. Petronievitch and Simitch¹⁹ send for a Tatar, named Ingie-who had been employed by him as Illyrian Interpreter during several confidential interviews he had with the Prince-and attempted to intimidate that individual into a disclosure of what had passed between two Dignitaries upon those occasions. The Pasha remonstrated warmly against this proceedings, lowering himself-as he described it- to the level of the Servians, by the application of invectives common to them. Petronievitch merely answered that he himself was ready to serve the Pasha as Interpreter during his future conferences with the Prince, remarking that a Prestarnik was presumably a more proper person than a Tatar. Upon this, the Pasha states that he addressed the Prestarnik, in a much serious tone, and which he rendered to me in the following words-

„Comment osez Vous M. Petronievitch, prétendre mettre des entraves dans l'action libre qui appartient de droit à un Muhafiz de Belgrade. Le Tatar Ingie est, sans contredit un très humble particulier en comparaison de Vous; mais j'ai de la confiance en lui; je le reconnais comme Serviteur fidèle de son Prince, du Délégué de la Porte, et, par conséquent, de notre seigneur à tous, le Sultan. Je n'accepte pas votre offre, dont je ne saurais pas me cacher le but, et je verrais vous à seriez me priver des services du dit Tatar, on le persécutera pour me les avoir rendus“. Mehemet Pasha went to the Prince the same evening-attended by the Tatar Ingie.

The sort of allocution described makes no more impression on the heart of a Servian than drops of water do on the breast of a swan. Petronievitch is a little more abject in manner, and that is all should the worst happen to him, here, he has Russian Protection to fall back upon. Much worse than this rebuke did occur to him last year. Borichef²⁰ the Past-Director, who is warmly protected by Russia, was reported to have said among some of his companions, that M. Petronievitch was „ein Lugner und ein Schelm“,²¹ a judicial employ being sent to him to take precognition, Borichef voluntarily reduced the phrase to writing, and prefaced his signature with the assertion, that he would prune the truth of the imputation conveyed. Upon this, the Proceedings were abandoned! **This is all very objectionable-very barbarous, but it is in the character and the manners of the people, and we can only hope that they may gradually grow better, more improved direction. My fault in portraiture has resulted from a difficulty in digesting my mind of the idea that Servians properly belonged to the European family, whereas-other**

¹⁹ Стојан Симић - председник *Совјета*.

²⁰ Урош Боришев - управник поште у кнежевини Србији 1842-1843.

²¹ „Један лажов и битанга“.

than geographically- they are as much oriental as the Burmese; and worst manifestly are they inferior to the Turks, in morality, as well as in intelligence. (I had an opportunity of seeing some Servian skulls lately, and their development more nearly resembled the Carib and the Ethiopian, than any other variety. The Bulgarian heads are considerably better, having the same Tartaric character as those of the Turks and Hungarians).

Signed: T. de Gr. de Fonblanque

P.S.

I am sorry to observe that neglect of timely repair of them has brought the constructions of the Turks in the citadel into a state of delabrement which makes an undesirable imresion. The Pasha's house is almost in ruins, and the bridges are actually dangerous for foot-pasengers.

Milan Kutlešić

**TWO LETTERS OF FONBLANQUE
ABOUT “ILLYRIANS” AND SERBS**

Summary

The text presents two letters from the British Consul General in Belgrade Thomas Grenier de Fonblanque related to his views of events concerning the Serbian question in Hungary and his experience of the Serbs in Serbia. The importance of these documents is to show the maliciousness of this British diplomat and how his writings were directed by his prejudices and negative attitude toward Serbians.

Keywords: Consul General Fonblanque, Serbs, Illyrians, Turks.

Чланак примљен: 10. 04. 2012.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 20. 08. 2012.

Славиша НЕДЕЉКОВИЋ
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Депарتمان за историју
Ниш

ДЕНА ДЕБЕЉКОВИЋ О ОТВАРАЊУ ГРЧКЕ ШКОЛЕ У ЛИПЉАНУ 1907. ГОДИНЕ*

Анстракт: Образовање хришћана у Турској, представљало је веома битан предуслов за њихово политичко ангажовање. Сама чињеница да ни једна балканска држава није могла отворено политички да делује у Турској, јасно истиче значај који је културно-просветно деловање имало за ширење њихове пропагандне делатности у Османском царству. Зато је културно-просветна делатност била саставни део свих пропагандно-политичких планова ствараних у Србији и Грчкој, од средине 19. века, па све до балканских ратова. Како је грчко становништво на простору Старе Србије било веома слабо заступљено, грчка пропаганда се окренула Цинцарима који су оберучке прихватили понуђену помоћ. Иако грчко-цинцарске школе нису представљале озбиљнију претњу српском културно-просветном раду у Старој Србији, оне су ипак у појединим срединама правиле извесне сметње и на тај начин индиректно отежавале положај тамошњих Срба.

Кључне речи: Дена Дебељковић¹, Грци, Липљан, Цинцари, Срби, Патријаршија, митрополит, учитељи, школа.

Повољан геостратешки положај учинио је од Старе Србије једну од најбитнијих провинција Османског царства у 19. веку. Кључна за одржање турског господства у Европи, ова територија се претворила у

* Рад настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете и науке Републике Србије *Српска нација – интегративни и дезинтегративни процеси* (Ев. бр. 177014).

¹ Дебељковић Дена, учитељ, свештеник, етнолог (Липљан, Косово, 2 VIII 1858-Липљан, 12. IX 1915). Основну школу завршио је у Липљану, богословско-учитељску школу у Призрену (1874-1879). Као ученик завршног разреда богословске школе, на позив Липљанске општине, радио је као учитељ у тамошњој основној школи. На учитељском курсу у Београду био је школске 1889/1890. Као учитељ у Липљану радио је до 1896. године, а потом је у овом месту до краја

позорницу на којој су се укрштали политички интереси различитих држава и народа. Опстанак српског народа на овом простору није био угрожен само зулумима и притисцима Турака и Арбанаса, већ и деловањем страних пропаганди које су ради остваривања својих политичких циљева активно радиле на однорађивању српског народа на овом простору. Први страни утицај чије се деловање јаче осетило на простору Косова и Метохије, био је грчки утицај. Он се на овом простору јавио одмах после „прве сеобе Срба“ када је на место Арсенија III Црнојевића, за патријарха Пећке патријаршије био постављен Грк Калиник.² Циљ Цариградске патријаршије, био је да све хришћане православне вероисповести који су живели у Османском царству стави под своју управу, и на тај начин спроведе политику хеленизације словенских народа на Балканском полуострву.

Од укидања Пећке патријаршије (1766), па до преласка рашко-призренске митрополије у руке Срба (1896), у Призрену је било десет митрополита од којих су само двојица били Срби, док су сви остали или Грци.³ Грчки митрополити, активно су ширили идеје грчке пропаганде, док је Васељенска патријаршија била моћно оружје грчког национализма. Радећи на хеленизацији српског народа, грчке владике су покушавале да у цркву уведу грчки језик. Тако је рашко-призренски митрополит Софроније покушао да у српску цркву у Призрену uvede богослужење на грчком језику, али је одустао јер је наишао на јак отпор тамошње српске

свог живота обављао свештеничку дужност. Као истакнути родољуб и српски национални радник убијен је од стране бугарских војника, приликом њиховог уласка у Липљан. Сахрањен је крај олтара цркве Светог Ваведења у Липљану, цркве у којој је служио. Спада међу прве школоване косовске Србе с краја XIX века. Био је хроничар Липљана и шире околине. Записивао је народне умотворине, обичаје и веровања са Косова, писао о начину живота у сеоској задрузи, становништву и географији краја. Записивао је текуће догађаје у Липљану, али и доживљаје са путовања. Писао је и поезију. Рукописна збирка од 375 лирских, 70 епских песама и 40 бројалица чува се у Архиву САНУ. Објавио је у Српском етнографском зборнику (1907), 182 народне песме са Косова и рад *Обичаји из Косова Поља*. Постхумно, у истом зборнику, објављен му је рад *Веровања српског народа на Косовом Пољу*. Шематизам Србије 1914; В. Бован, Српски писци с Косова, с краја 19. и почетком 20. века, Приштина 1980, 132-200; Т. Ђорђевић, Дена Дебељковић, ГЕМБ, 15, (1940), 193; Р. Катић, Српска медицина од краја IX до XIX века, Београд 1967, 55.

² Ј. М. Јовановић, *Јужна Србија од краја XVIII века до ослобођења*, Београд 1941, 89.

³ П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 58.

црквено-школске општине. Иако су сви православни хришћани који су се налазили под Цариградском патријаршијом требало да имају иста права, разлика између Грка, Бугара и Срба осећала се у великој мери.⁴ По турским просветним законима, хришћани у Отоманском царству могли су да се школују у тзв. привилегисаним школама и приватним школама. Разлика у положају ових школа које су оне имале према турским властима, била је велика. Док су привилегисане школе могле изгубити право на рад тек онда када би се утврдила каква неправилност у њиховом раду, противуречност према законским одредбама или супротност наставног програма са лојаношћу царству и султану, дотле су приватне школе биле у много горем положају.

Иако је требало по турским законима да школе имају аутономију и да буду у директној зависности од Патријаршије и Митрополије које су биле обавезене да оверавају наставне планове и учитељске дипломе, у стварности није било тако. Приватне школе су (које су махом биле српске) могле да почну са радом тек онда када би добиле адекватну дозволу од турских власти и када би турски просветни надзорници оверили учитељске дипломе. Турске вилајетске власти су често, када су у питању били Срби, заобилазиле законе, а не ретко су по препоруци из Цариграда, отворено радиле против српских а у корист турских или чак грчких интереса.⁵ Фаворизовање грчке просвете вршено је на очигледну штету српског школства, тако да су многе српске школе у Македонији и рубним деловима Старе Србије наилазиле на велике проблеме у свом раду. Питање просвете је код хришћана у Турској било од изузетне важности. Право на оснивање и рад школа, турске власти су признавале искључиво верским заједницама, тако да су школе биле веома повезане са црквом. Црква и школа представљале су две најбитније институције хришћана у Турској. Оне су практично биле нераздвојиве, јер су школе могле да опстану само као део црквене институције. Чињеница да ни једна балканска држава није могла отворена политички да делује у Турској,

⁴ Архив Србије (даље АС), Посланство у Цариграду, несређена грађа, кутија 6, ф III, р 51, /1892, ПП No 38, Сава Грујић-српским конзулатима у Битољу, Скопљу, Приштини и Солуну, Цариград 28. јануар 1892, Исто, ПП No 139, Сава Грујић-Николи Пашићу, Цариград 22. март 1892. (Сви датуми у напоменама су по старом календару. С.Н.)

⁵ АС, Министарство иностраних дела, Просветно-политичко одељење (даље: МИД, ПП), 1892, ред 645, ПП No 9, Тодор Станковић- Михаилу Кр. Ђорђевићу, Приштина 23. јануар 1892; Исто, ред 720, ПП No 75, Сима Аврамовић-Николи Пашићу, Приштина 18. мај 1892.

само подвлачи значај који је културно-просветно деловање имало за ширење њихове пропагандне активности у Османском царству. Образовање хришћана у Турској, представљало је веома битан предуслов за њихово политичко ангажовање. Зато је културно-просветна делатност била саставни део свих пропагандно-политичких планова ствараних најпре у Србији, Грчкој а касније и Бугарској, почевши од четрдесетих година 19. века, па све до балканских ратова. До укидања Пећке патријаршије и Охридске архиепископије, српске школе у Старој Србији и Македонији углавном су биле заштићене. Каснијим доласком под ингеренцију Цариградске патријаршије, ситуација се из корена променила. Грчки митрополити нису поклањали никакву пажњу српским школама у Старој Србији, нити су се код турских власти користили привилегијама које су имали у школству. Бригу о просвети, грчки митрополити су у потпуности препустили сиромашним црквено-школским општинама и народу. Међутим, када је било речи о отварању и раду грчких школа у српским срединама у Старој Србији и Македонији, ситуација је била потпуно другачија. Како је у то време, на подручју Косова и Метохије, грчко становништво било веома слабо бројно заступљено, Патријаршија је разлог за отварање грчких школа нашла у досељеним Цинцарима. Они су у ове области дошли из јањинског краја и поред матерњег језика, говорили су српски и грчки језик.⁶ Почетком четрдесетих година 19. века, у време рашко-призренског митрополита Игњатија, у Призрену је била отворена цинцарско-грчка школа. Како је у то време, српска школа у Призрену престала са својим радом, митрополит Игњатије је вршио снажан притисак на призренске Србе не би ли и они почели да шаљу своју децу у ову школу. Наставу у овој школи држали су Сотир Филип и Лазар Наум, обојица родом из јањинског краја.⁷ Ова школа је радила неколико година, да би свој рад обновила 1869. године, у време када је српска општина у Призрену дошла у сукоб са тамошњим Цинцарима (или како су их још називали Гогама), око цркве св. Спаса у Призрену. После изјашњавања призренских Цинцара да су Грци, у овај спор се активно укључила Цариградска патријаршија, чиме је решавање овог питања пребачено на Порту. У жељи да заштити црквено-школску општину и врати цркву св. Спаса Србима у Призрену, Србија је ангажовала своју дипломатију и неколико година на Порту водила прави мали дипломатски

⁶ Ј.Х. Васиљевић, *Просветне и политичке прилике у јужним српским областима у XIX веку*, Београд 1928, 48-49.

⁷ П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену*, 79-80.

рат са Цариградском патријаршијом.⁸ Да би цркву св. Спаса задржали за себе, Цинцари су у дворишту ове цркве отворили грчку школу у коју су увели грчке уџбенике и грчки као наставни језик. Поред тога што су повели парницу код Цариградске патријаршије, они су се обратили за помоћ и грчким хеленофилским друштвима. Грчка пропаганда активно је помогла Цинцаре у њиховом спору са Србима око цркве св. Спаса, а атинско друштво „Силагос“ им је за учитеља послало право Грка из Цариграда, који је средином новембра 1872. године стигао у Призрен. Пар месеци касније „Силагос“ је Цинцарима у Призрену послао и учитељицу.⁹

Како је грчка пропаганда у недостатку свог народа у Старој Србији „пабирчила“ од сваке народности не би ли створила Грке, она се окренула Цинцарима којима је у свакој прилици несебично пружала материјалну и сваку другу помоћ. Србија је са великом пажњом пратила свако отварање хришћанских не-српских школа у Косовском вилајету. Када су средином новембра 1905. године у Феризовићу (Урошевцу), биле отворене грчка и влашка школа, српски конзул Мирослав Спалајковић је о томе одмах обавестио Министарство иностраних дела Србије и затражио да се предузму адекватне противмере, како би се заштитили српски интереси у овом делу Косовског вилајета. У свом извештају од 18. новембра конзул Спалајковић је истакао да је и поред тога, што у Феризовићу живи веома мало Грка и Влаха (10-12 домова), турска власт омогућила отварање грчке и влашке основне школе. Отварање ових школа, писао је конзул Спалајковић, ишло је веома глатко и у свему томе, осећао се уплив Патријаршије и грчког конзулата у Скопљу. На цео овај случај, турске власти су гледале благонаклоно тако да су „заборавиле“ на прописе, на којима су иначе строго инсистирале када су у питању биле српске школе. Тако је дошло до тога, да су и пре него што су добиле званично допуштење за рад, грчка и румунска учитељица одмах по свом доласку у Феризовић почеле да врше упис у своје школе. Како у то време у Феризовићу није радила српска женска школа, грчка и влашка учитељица су настојале да у своје школе упишу што је год могуће више српске деце. Збуњеним представницима српске црквено-школске општине оне су говориле „да се српска женска школа никада неће отворити у Феризовићу, јер је Србија толико сиромашна држава да нема откуд плаћати учитељицу“. Овакве речи уносиле су немир међу тамошње српско

⁸ Славиша Недељковић, *Сукоб Срба и Цинцара око цркве Св. Спаса у Призрену (1864-1874)*, Црквене Студије, 7, (2011), 2012, 341-351.

⁹ П. Костић, *Просветно-културни живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX и почетком XX века (са успоменама писца)*, Скопље 1933, 22-23.

становништво, па је Министарство иностраних дела Србије, према предлогу конзула Спалајковића, почело активно да ради на отварању школе у Феризовићу а такође је у ову варошицу упутило учитељицу Цвету Миловановић.¹⁰

Годину дана касније, слична ситуација поновила се и у Липљану. Желећи да и они попут феризовићких Цинцара имају грчку школу, Цинцари из Липљана су се обратили за помоћ грчком конзулу у Скопљу и затражили да им пошаље грчког учитеља. Иако је у Липљану било веома мало Цинцара (свега 10 домова), грчки конзулат се радо одазвао овој молби и у Липљан послао учитеља Панделију Теодосића. Он је у Липљан дошао половином октобра 1906. године и у кући Цинцарина Ђорђа Димића Дорчета, почео да учи децу. Како у то време Цинцари још увек нису имали школску зграду, настава се одвијала у соби у којој није било клупа ни осталог школског прибора. Чим су липљански Срби сазнали да је у њиховом месту почела са радом грчка школа, они су о томе обавестили српски конзулат у Приштини и рашко-призренског митрополита Нићифора.¹¹ И док се српски конзулат држао релативно резервисано, митрополит Нићифор је реаговао другачије. Он је окупио све кметове из липљанске парохије и заједно са њима је интервенисао код турских вилајетских власти. Митрополит Нићифор је од турских власти тражио да затворе ову школу која не само што није имала дозволу власти, већ је била отворена и мимо његовог знања. Турска полиција је поступила по тужби митрополита Нићифора, тако да је грчка школа била затворена, а неколико Цинцара послато на суд. Када су Цинцари видели да ствари не иду онако како су они очекивали, они су се средином јануара 1907. године обратили за помоћ Цариградској патријаршији. Патријаршија је брзо реаговала, тако да су похапшени Цинцари били ослобођени, док је митрополиту Нићифору било строго наређено да не омета рад грчке школе у Липљану. Том приликом, рашко-призренски митрополит Нићифор добио је и оштар укор од стране цариградског патријараха.¹² После ових дешавања митрополит Нићифор се повукао из целе ове ствари, тако да су липљански

¹⁰ АС, МИД, ПП, 1906, ред 579, ПП, No 1262, Београд 27. март 1906; Исто, бр. 158, Београд 19. април 1906; Исто, ред 166, ПП No 2765, Београд 17. новембар 1905; Исто, ПП No 1276, Приштина 18. новембар 1905; Исто, ПП No 4203, Београд 23. новембар 1905.

¹¹ Архив Српске академије наука и уметности (даље АСАНУ), Етнографска збирка, Заоставштина Дене Дебељковића, Е-469-VI-12.

¹² М. Ракић, *Конзулска писма 1905-1911*, приредио А. Митровић, Београд 1985, 114-115.

Срби у својој борби са Цинцарима били препуштени сами себи. Увидевши да имају подршку Патријаршије, липљански Цинцари су покренули акцију код турских власти како би добили дозволу за отварање школе. Тај посао успешно је завршио поцинцарени Србин трговац Дена Марковић. Знајући да цинцарских кућа у Липљану има веома мало, Цинцари су покупили потписе од Влаха и Грка који су живели у Глободарици и Митровици а када и то није било довољно, они су на превару узели печате од српских кметова из Липљана и околине и ставили их на молбу. Септембра 1907. године, Цинцари су на плацу Унче Димитријевића подигли зграду за своју школу а потом су направили клупе и обезбедили сав потребан школски материјал.¹³

Како је учитељ Панделија Теодосић услед неслагања са појединим Цинцарима априла 1907. године напустио школу, у Липљан је по препоруци грчког конзула у Скопљу био послат грчки учитељ Христа Софијанов. Крајем новембра 1907. године, грчка школа у Липљану почела је са својим радом. Осокољени овим успехом, липљански Цинцари су покренули акцију о оснивању грчке женске основне школе и цркве. И овог пута Цинцари нису наишли на веће проблеме тако да је почетком септембра 1908. године, грчка женска школа почела са својим радом. Грчка школа у Липљану радила је под будним оком грчког конзулта у Скопљу, чији су конзули редовно обилазили школу и водили рачуна о њеном раду. Отварање грчке мушке и женске школе у Липљану изазвало је јак утисак на српско становништво у Липљанској парохији. Како су у то време многе српске школе на Косову због сукоба са турским властима око непотврђених учитељских диплома биле затворене, незадовољство липљанских Срба због отварања грчке школе било је велико. Оно што је нарочито засметало тамошњим Србима био је осећај да су у целој овој афери били напуштени од свог митрополита и Краљевине Србије. Када је липљански прота Дена Дебељковић са челницима своје црквено-школске општине отишао код конзула М. Пећанца и упитао га шта даље да раде поводом овог случаја, одговорено им је да „општи интереси српског народа захтевају да будемо са Грцима и патријархом грчким у добрим и пријатељским односима и да нама ни најмање не смета отварање грчке школе у Липљану“. Слично је прошао и разговор са митрополитом Нићифором који је главну кривицу за отварање и рад грчке школе пребацио на особље српског конзулата у Приштини са којима је тада био

¹³ АСАНУ, Етнографска збирка, заоставштина Дене Дебељковића, Е-469-VI-12.

у завади.¹⁴ И поред негодовања косовских Срба које је временом постајало све слабије, грчка школа у Липљану наставила је са радом, све до ослобођења ових крајева од турске власти 1912. године.

У прилогу достављамо текст „Грчка школа и учитељи у Липљану на Косову“ аутора Дене Дебељковића. Докуманат се чува у архиву Српске академије наука и уметности, Етнографска збирка, Заоставштина Дене Дебељковића бр Е-469-VI-12. Текст достављамо у оригиналу без икаквих језичких и интерпункцијских исправки.

Грчка школа и учитељи у Липљану на Косову

Први учитељ грчки био је Панделија Теодосић. Дошао је 13. окто(бра) 1906. године и одмах је одпочео сутрадан да учи цинцарску децу у кући Ђорђа Димића, Дорчета Цинцарина. Учио их је у приватној соби без клупа и осталих припрема школских и тајно. Јависмо госп. митропол.(иту) Нићифору¹⁵ и он се одмах заузме да то не остави. 17-ог и 21-ог новем.(бра) 1906. год. протојереј Јосиф Спасић¹⁶ намесник митрополитов пише мени по добивеном акту од митрополита Нићифора,

¹⁴ АС, МИД-ПП, 1907, ред 354, ПП No 633, Српски краљевски конзулат-Министарству иностраних дела, Приштина 17. септембар 1907; Исто, 1908, ред 711, Министарство иностраних дела-Српском краљевском конзулату у Приштини, Београд 10. септембар 1908.

¹⁵ Нићифор Перић (Баранда, 4. децембар 1862-Рилски манастир 1918). Световно име Никола. Замонашен је у манастиру Враћевшници 14. септембра 1880. године. Завршио је вишу духовну школу на Халки 1892. године. Посвећен је за архимандрита фебруара 1896. године. Од 1893. до 1896. године, био је наставник Српске гиманзије у Цариграду, а затим је постављен, најпре за епископског протосинђела а потом (1897), за митрополитског заступника у Скопљу. Патријаршија га је 17. јануара 1901. године, на седници Синода изабрала за рашко-призренског митрополита, а посвећен је неколико дана касније. Био је према многим изворима, напрасит, недовољно одмерен и својеглав. Због тога је често био у сукобу и са турским властима и са српским конзулима у Приштини. Дужност је вршио до 1911. године, када је дао оставку. После слома српске одбране био је заточен од Бугара и као заточеник умро. Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, Београд, Подгорица, Крагујевац 1996, 378-380; М. Ракић, *Конзулска тисма*, 304; 340-343; 358-362.

¹⁶ Јосиф Спасић, учитељ, протојерејски намесник. Био је свршени богослов Призренске богословије. Радио је као учитељ у Доњој Гуштерици, Мушникову и

да све кметове из Липљанске парохије скупим и пошаљем у Приштину, па да они пишу арзовал¹⁷ и да се туже на тоје који су довели и за 10 кућа отварају школу своју а немају никакво право.

Одох у Приштину ја сам 25. новем.(бра) код г. митрополита и конзула, па им рекох како ја немам време да скупљам кметове па да се они троше и дангубе, а и Цинцари на мене да се мрште, а и на послетку ништа им не можемо учинити пошто су они сложни. Него да се заузме сам прота код полиције, да им потплати, па нека им они претресу ону кућу где је учитељ са ђацима, нека им траже дозволу за отварање школе, и нека позове учитеља и Цинцаре у суд па нека им запрети. Па ако су без ичије дозволе одпочели школу, они ће је сами обаталити и учитељ ће им отићи.

Послушаше надлежни моје наредбе и учинише како им показах. Он сам, кмет липљански Стева Лазић, писа 2-3 арзовала против њихове школе и предаде суду. Дође полиција неколико пута те им нађе ђаке у клупу, запрети учитељу и Цинцарима, нареди чаушу¹⁸ на станици да пази на њихове ђаке и учитеља; позваше и учитеља и њих у суд и запретише им за отварање школе и учење деце без ичије дозволе.

Кад видеше Цинцари да их митрополит не помаже у суду и да им учитеља не признаје, скупише се 17. јануара 1907. године на Св. Антонија и писаше Патријарху грчком у Цариграду, како су они отворили школу грчку и како им суд забрањује да уче децу и т.д. Ово ми је казао Ђорђе Димић из Скопља. Шта су писали даље не знам. Знам само то, да је г. митрополит Нићифор добио неки укор из Патријаршије а како је даље било не знам.

Последњи арзовал писао је наш кмет Стева Лазић 11. марта 1907. године. 12. истог месеца прота Јосиф Спасић писао ми је да му дамо једну белу мецедију¹⁹ за конак и арзовал, и ми смо му дали црквени новац. 19. априла оде грчки учитељ за Ускрс код куће у Велесу, па се више не врати да им учи децу. Али и за то време, учење му је било јадно и жалосно. Право училиште било му је у кући Ђорђа Д. Дорчета, али да га не би нашао каки полицајац или чауш са станице, он је учио децу код Унчетове и Мите Јовановића куће, али све са страхом и трепетом. У последње време месеца априла могу казати да их никако учио није, већ се је мангупирао

Приштини. Био је архијерејски намесник рашко-призренског митрополита Нићифора, и његовог наследника, митрополита Гаврила Дожића. Ј. К. Ђилас, *Српске школе на Косову од 1856. до 1912. године*, Приштина 1969, 121, 142, 162; М. Ф. Петровић, *Документа о Рашкој области 1890-1899*, Београд 1997, 469, 645.

¹⁷ Молба, представка.

¹⁸ Наредник у турској војсци и жандармерији, дворски курир, чувар телеграфа.

¹⁹ Турски сребрни новац у вредности од 200 гроша и златни у вредности од 100 гроша.

и са Цинцарима очекивао неку дозволу од стране надлежних за продужење ове школе, а кад се уверише да нема ништа и никакве помоћи од никога, онда сами отераше учитеља из Липљана.

Липљански Цинцари и Дена Марковић поцинцарени Србин, после овога почели су из петних жила да раде да добију дозволу за грчку школу у Липљану и добише је, а на који начин је добише то зна само наш г. митрополит Нићифор, како Цинцари кажу.

Подизање нове зграде за грчку школу у Липљану - 1907. године. Месеца септембра и октобра подиже Унча Димитријевић Цинцарин на своје земљишту кућу за грчку школу, а за тим начинише клупе и све школске потребе и то све јавно и слободно. 26. новембра 1907. године дође Цинцарима грчки учитељ из Велеса по имену Христа Софијанов и одмах 27. новембра отпоче рад у школи. Поче јавно да им децу уписује, да их учи, звоно да куца, да их вежба у гимнастици изван школе и то све јавно, више нема ништа тајно и са страхом да се ради. Јављам за ово г митрополиту и консулу а они се овом приликом праве невешти и као да не чују и не одговарају ништа. Сад не пишу прота и г. митрополит попу Дени у Липљану да позове кметове сеоске, да иду у Приштину да пишу арзовале и не оставе да Цинцари отворе школу. Сад је све мирно и тишина, нема никакве вреве и журбе код наших надлежних око отварања ове школе. Помислим ја у себи: да су наши надлежни сами домамили овог звера у српском тору на Косову, пошто се не јављају против њега, и ово је донекле свршено.

1-ог децембра свештам воду по свима кућама на станици само у њиховој школи не. 2-ог децембра дођоше неколико Цинцара код моје куће изјутра па ме нуде као свога пароха да им свештам воду и школу. Доказују ми и заклињу ми се да су са дозволом нашег г. митрополита Нићифора, учитеља довели и школу отворили, али г митрополит не сме отворено да каже, јер се боји да не увреди српски народ. Рекоше ми још и ово-дођи с нама у Скопље код валије²⁰ ако оћеш да видиш дозволу са његовим печатом потврђену и да будеш потпуно уверен. Е како је он могао да дозволи а да нама не каже? Писали смо ми у Патријаршију и он је морао да учини по њиховој наредби да ми добијемо дозволу за грчку школу и учитеља. Ако оћеш да се увериш дођи и види наше копије код Ђорђа Димића Дорчета које су писане 17. јануара 1907 године. Ја у неколико поверовах овоме што ми показаше али га у себи задржах, па им 3-ег децембра свештам рано воду у школу док се још не беху скупили ђаци, пошто је и нова зграда још не освештена.

²⁰ Управник, старешина вилајета.

Питао сам више пута г. М. Пећанца²¹ консула, због чега липљански Цинцари добише од г. митрополита дозволу за отварање грчке школе. Он каже: општи интереси српског народа захтевају да будемо са Грцима и патријархом грчким у добрим и пријатељским односима и да нама ни најмање не смета отварање грчке школе у Липљану. Ово исто говорио је и учитељима. И ово су тачни докази. 30-ог јануара 1908. године Грци славе школску славу. Звали су ме позивницом и у време су ме молили да им свештам воду у школи, али нисам отишао, пошто нисам имао никакво наређење од г. митрополита. Слао сам их раније да иду код њега и траже му дозволу да им сваког месеца редовно идем у школу и да им свештам воду, али они не одоше, а зашто не знам. Мене су нудили да им сваког месеца па и на дан школске славе свештам воду у школи, па ако би ми дошла нека опомена од г. митрополита, да му они онда отворено покажу његову дозволу и према томе да нема право да ми забрањује свештање воде у школи, али ја нисам хтео да дотерам ствар до заплета, кад видех да су прави докази.

Учитељ њихов слободно ради у школи, а они једнако држе зборове и седнице у школи и уређују школу а то је очевидно да они раде са неком тајном дозволом. Испит су чинили у грчкој школи на Петровдан. Али видите шта је говорио г. митрополит неким учитељима о отварању грчке школе у Липљану. То је, каже он, све поп Денино и доктора Шушкаловића²² масло који раде са Аустријом, липљанским Цинцарима на руци, да отворе грчку школу у Липљану, па да стварају партије упркос мени. Сасвим је хтео г. митрополит да скине са себе своје брљотине, да правда своје крупне и

²¹ Милан Миловановић Пећанац (Петровац, Босна, 1. август 1866-Варцар Вакуф-Мркоњић Град) дипломата. Завршио је права у Бечу и одбранио докторат на универзитету у Берну. Своју дипломатску каријеру започео је марта 1897. године, када је постављен за писара прве класе у српском Посланству у Цариграду. Од 1906. до 1909. године, био је ангажован у српском конзулату у Приштини. Због оштрог сукоба са рашко-призренским митрополитом Нићифором Перићем, био је принуђен да напусти Приштину и оде у Србију. М. Јагодић, *Извештај Бранислава Нушића о путовању из Приштине у Скадар 1894. године*, Мешовита грађа, XXXI, (2010), 259-287; М. Ракић, *Конзулска писма*, 153-154, 340; Р. Љушић, *Вујкина врата, хроника подгорског села Исток*, Београд 2011, 75-76.

²² Михаило Шушкаловић (Сарајево, 25. децембар 1861-Београд, 3 фебруар 1931). Основно и средње образовање завршио је у Београду, а медицински факултет у Бечу. Од 1892. до 1912. године, био је ангажован као лекар, при Конзулату Краљевине Србије у Скопљу. Ј. Х. Васиљевић, *Скопље и његова околина, историјска, етнографска и културно-политичка излагања*, Београд 1930, 54-541; З. Ж. Христић, *Два прилога Светозара Томића о раду српских културних и просветних установа у Скопљу на крају XIX и почетком XX века*, Вардарски зборник, 7 (2010), 123.

неопрощене грешке и да затрпа своје тајно и гнусно дело које му је изашло на чисто видело. (Даље нећу о овоме нападању његовом да говорим овде).

Од месеца јула 1908. почеше Цинцари да уговарају и за грчку учитељицу да доведу. Одоше у Скопље и тамо се са грчким конзулом споразумеше. Обећа он њима да ће им и учитељицу послати и сад ови дигоше уши, почеше се поносити и нама Србима потсмевати, како они са 7-8 кућа добише учитеља и учитељицу а наша српска школа стоји затворена и ђаци тумарају по сокацима, јер од нове 1908. године нашим је учитељима био забрањен рад у школи (од стране турске власти због непотврђених сведоштва учитељских). 8-ог августа 1908. године, писах молбу г. конзулу М. Пећанцу у Приштини, а 14-ог истог месеца и године, писах другу молбу и самоме г. митрополиту послах, па послах преко Скопља, да нам поврате укинуту женску српску школу основну и одмах пошаљу добру учитељицу са учитељем, која ће српску женску децу учити на женском раду, јер ако ово не учине, могу Цинцари да примаме српску женску децу у своју школу ради женског рада. Да не би дошло до тога, дужност је моја била да известим надлежне наше и да скинем са себе одговорност, па како хоће нек чине. Послушаше ме надлежни, или тако су мислили и сами не знам, већ поставише ове године учитеља са учитељицом у нашу српску основну школу и то: Јанићија Ђурђевића²³ учитеља са женом Христином.

Грчка учитељица долази у Липљан 5. септембра 1908 године, а 10-ог истог месеца и године отпочиње рад у грчкој школи. Име учитељице је Фанија Јовановићева-Бугарка. За њом, после неколико дана, дође и исти учитељ грчки из Велеса, Христа Софијановић.

Протојереј Јосиф Спасић и митрополитов намесник долазе са г. Успенским²⁴ историчарем руским и Балугцићем²⁵ у липљанску цркву и на

²³ Јанићије Ђурђевић, учитељ, родом из Липљана. Службовао у српским школама на Косову. Ј. К. Ђилас, *Српске школе на Косову*, 128, 207.

²⁴ Фјодор Иванович Успенски (19 фебруар 1845, Горки, округ Галич, Кострома провинција-10. септембар 1928, Лењинград). Руски византолог и слависта; професор универзитета у Одеси и Петрограду; плодан научник и аутор најобимније и најсадржајније Историје Византијског царства; дописни члан Српске краљевске академије од 1888; члан СССР академије наука од 1925. (пре тога академик Петербурга од 1900, Руске академије наука од 1917). На његову иницијативу, основан је у Цариграду 1894. године Руски археолошки институт, на чијем се челу, као директор налазио од 1894. до 1914. године. Наредне 1895. године покренуо је *Зборник руског археолошког института у Цариграду*. Од самог почетка своје научне активности Успенски са специјализовао за проучавање историје Византије и словенских земаља.

²⁵ Живојин Балугцић (Београд, 19 фебруар 1868-Београд, 26. септембар 1941). Своје основно и средње образовање завршио је у Србији. Студије права, започео је

станицу. Успенског и Балугџића, протојереј испрати на воз, а затим сам са Цинцарима оде у грчку школу, прегледа је, а затим честита им школу, учитеље и рад и све уопште благосиља у име г. митрополита и пожеле им свако добро и напредак у науци и раду (1. септембра 1908. године).

Грчки консул из Скопља на позив овдашњих цинцараша долази у Липљан. 9-ог октобра 1908. године, преноћава код Дене Марковића поцинцареног Србина и српског првог овдашњег непријатељ, код кога је и сам наш г. митрополит Нићифор преноћио кад је првом приликом посетио наше село Липљан и цркву. Ту је овај консул са Цинцарима уговарао за школу, цркву и попа грчког. Прегледао им је школу и наредио им је да недограђена места и друге потребене ствари одмах начине и уреде. Он се 10-ог октобра враћа у Феризовић²⁶ код поносних Грка, а наши Цинцари сутрадан одмах погодише мајсторе па начинише у школи све што им беше недограђено, и казаше јавно да ће им консул послати и попа грчког. Сад су они једнако очекивали обећаног им попа па да се отцепе од српске цркве и свештенства српског.

Грчки поп из Скопља²⁷, са Грцима из Феризовића прелази возом за Приштину 8-ог децембра 1908. године да се пријави г. митрополиту како је дошао у Феризовић да Грцима опслужује домове и цркву. Сутрадан (9-ог децембра), враћа се он из Приштине возом за Феризовић, и на станици липљанској посећује грчку школу, благосиља учитеља, ученике и све њих уопште, и жели им свако добро као будући њихов пастир. Ради пазарног дана ја одох у Приштину у уторак 9-ог децембра и нађох се са писаром г. митрополита и са још два приштинска учитеља усред чаршије. После поздрава писар ми рече одмах: где си ти поп Дено да дођеш да одговориш на оно писмо г. митрополитово за она два венчања и да ми предаш парохијски списак и рачуне од нурије. И још чујемо, да су тамо Грци отворили грчку школу, а ми овамо никакав извештај од Вас о тој школи

у Београду а завршио у Женеви. У дипломатску службу Краљевине Србије ступио је јуна 1906. године, када је био изабран за секретара прве класе српског Посланства у Цариграду. Јуна 1907. године постављен је за генералног конзула треће класе у конзулату у Битољу. На том месту налазио се кратко, односно до 10. септембра 1907. године, када је постављен за генералног конзула исте класе у Скопљу. Указом од 8. маја 1909. године, постављен је за генералног конзула у Солуну. Био је посланик у Атини, Риму и Берлину до 1935. године, када је пензионисан. М. Станић, *Успомене на митрополите с којима сам радио Михаила Г. Ристића*, Вардарски зборник, 2 (2003), 128.

²⁶ Ранији назив за Урошевац.

²⁷ из Солунске епархије доведен у Феризовић-напомена Дене Дебелковића.

немамо. Насмејах се ја па му рекох: кад је дођем да питам и да одговорим за нешто у Митрополију г. митрополит ме не прима, јер нема време да ме прими. Кад ја пишем њему и тражим неке моје рачуне од њега, он ми моје молбе не прима и не признаје, већ ми их одма са протом враћа. Треба најпре он да преда мени моје рачуне пошто сам ја први од њега тражио оно што ми је он одузео од моје зараде, па тек ја да му предам његове рачуне и списак парохијски. За она два венчања ја сам дошао код њега у Митрополију на позив његовога проте Јосифа и он ме прими. Прота се са мном свађа и прозива ме на правди, а он каже затворите врата не могу да слушавам ларму. Зар је то митрополит и Митрополија. Шта сам му учинио да он са мном тако поступа. Ја сам свештеник па ако има зашта да ме суди, нека ме суди, па да знам за коју ствар и кривицу. Ту од њега не постоји никакав суд. Он је наумио брајко, да учини нешто и да испуни некоме жељу, али пошто сам прав не бојим се никога до Бога. Жалосно је што још нисте чули да у Липљану има грчка школа, а њима већ дошао и грчки поп. Све се је на Косову узбрућало и обезредило, за ове школе, за прошење и грабљење девојака и осталих нередра, а наша света Митрополија још абера²⁸ нема. Јадно и жалосно за овај народ српски до чега ли је дошао. Дођи поп Дено, дођи молим те примиће те митрополит. Добро, добро, доћи ћу после подне. Одох после подне у Митрополију и ућем код архимандрита Мирона²⁹ у општинску канцеларију. Пријавише ме ту, а Мирона позва г. митрополит. Дође после Мирон код мене и рече ми: сад оче Дено да идеш код писара и да одговориш на оно што те пита, а други дан да дођете овамо: Ви, поп Анђелко, Јанићије Ђурђевић уч. и Мила Вучић, трговац. Уђох код писара Бандијевића, али му ништа не показах, јер нисам имао ништа са собом за његове рачуне. И он ми рече: иди сад па други пут кад донесеш спискове прегледаћемо рачуне. 10-ог децембра 1908. године, наши Цинцари послаше људе да просе новац за цркву, да начине и место за цркву и гробље купе. Изађоше у прошњу Дана Марковић поцинцарени Србин, Ђорђе Димић, Дорче Цинцарин и Наћа Костић Цингра Цинцарин. Сви гори од горега. Прича се да су са препоруком грчког консула из Скопља и митрополита велешког отпочели ову прошњу наши Цинцари. 11-ог децембра одосмо у Приштину код г. митрополита: ја, поп Анђелко Шопић, Јанићије Ђурђевић учитељ и Милан Вучић,

²⁸ Вест, глас, обавест.

²⁹ Мирон Ђорђевић, архимандрит, једно време је био старешина манастира Свете Патријаршије, касније је премештен у Приштину и био старешина манастира Грачанице. Био је у добрим односима са српским конзулима у Приштини. Умро је августа 1911. године. М. Ракић, *Конзулска писма*, 314-315.

трговац. Прими он нас одмах у своју собу, почасту кавом и пита нас за грчку школу, њихове учитеље и Цинцаре липљанске: шта раде и како раде. Рекосмо ми њему они врло добро, сложно паметно и договорно раде и напредују, па још како и боље од нас. Довели су пре учитеља и учитељицу, па отворше грчку мушку и женску школу; а сад су довели и попа грчкога, па су одмах послали три човека да просе новац да и цркву подигну. Поп је био ваљда код вас да се пријави? Долазио је овде али га нисам примио одговори митрополит умуклим говором. Хоће Грци као Латини да возе своје попове до Митровице на железници. И даље он нема о овоме попу грчком ни реч да покаже зашто је дошао са Грцима из Феризовића а и ми га не питасмо. Док, међутим, ми сви знамо шта Грци кувају за своју просвету за нашу штету.

Пита он нас, колико домова цинцарских има у Липљану и који је први међу њима што је почео да ради на отварању грчке школе? Казасмо ми њему да има у Липљану до 10 домова цинцарских, и да је први међу њима почео да потстрекава Дена Марковић Србин поцинцарени, затим Ђорђе Дорче Цинцарин, али је овај пропао јер је све имање испродао. Баш зато што је пропао рече, он ће да се труди да ради за грчку школу да би му Грци давали шта год за издржавање.

Иако је он Дену Марковића познавао скроз, преноћио код његове куће кад је посетио први пут Липљан и цркву липљанску, више пута са њим јео, пио и у дволочно издајничко бело чело љубио га и разговарао са њим, ипак је пред нама казао да га добро не познаје. Пошто му и о овоме Јуди испричасмо који је и каки је Србин, поче г. митрополит да прича нама како су њега лањске године тужили наши Цинцари због грчке школе што су им се чиниле сметње у Липљану, па им је отеран учитељ и школа затворена. Њега су за ово укорили Грци са Фанара што он тера њиховог учитеља из школе а грчку децу гони у српску школу да уче српски језик, али се је он оправдао тиме, што је одговорио њима да он и не зна да у Липљану има Грка и да постоји грчка школа, сем 5-6 влашких кућа које се налазе у Липљану, а и они су нестали, животаре са трговином а уче им се деца у српској школи. А за отварање грчке школе у Липљану до сад му се нико није ни јављао. Оно што су Цинцари Липљански писали и тужили га за време првог грчког учитеља 17-ог јануара 1907. године г. митрополит тек сад нас позива да покаже, што је он од Патријаршије добио укор и шта је одговорио њима на томе писму. Још и тражи од нас неке савете како би ми могли учинити са сељацима да депеширамо валији у Скопљу, да нам није потребна ова школа грчка у Липљану, пошто имамо стару српску школу у којој се цинцарска деца могу учити као што су и до сада

и да не би са нама били у завади без нужде и стварањем партије причинавали нама Србима велику штету.

На првом месту као најстаријег пита г. митрополит мене за грчку школу, како треба да радимо па да сметамо рад у школи. Одговорим ја: прошло је време г. митрополите. Требало је у време да се учини нешто, а сада је то већ застарело. То исто одговорише и моји другови. А што ви нисте радили у време рече он, па да их не оставите. Требало је новаца а требало је и плећи да имамо, па тек да почнемо да радимо господине. Могли сте да тражите новац г. конзулу или мени, па кад би вам устребао ви би га добили. А какве плећи спомињеш ти поп Дено, да треба да имате? Треба да имамо људе који ће нам помагати и бранити нас; јер знате кад се ја и моји Липљанци са Цинцарима завадисмо за црквено-школску управу и гробља што им не дадосмо; они се потужише на мене и затражише другог попа, а Ви им одма дадoste попа Петра Павловића из Гуштерице да их опслужује. Ви сте им још онда дали повода да раде како сами хоће. „То су били твоји лични интереси, одговори он мени, за које си ти имао свађу са њима, па због тога сам ја њима дао попа Петра да их опслужује“.

Ја прећутах после овог његовог одговора а он настави са мојим друговима разговор о бојкоту против Цинцара. Доказаше му они како Цинцари већином тргују са Арнаутима док наши Срби слабо иду код њих. Затим рече да подигну сељаке па да се телеграфски туже валији у Скопљу, како нама није потребна грчка школа, само да се ствара партија пошто ми имамо нашу стару српску школу у којој су и Цинцари до сада учили своју децу. Они му онда одговорише, како сељаци и црква наша немају пара за телеграф, али ако нам г. конзул да новац, можемо то учинити, ако оћеју сељаци. Онда изађосмо и дођосмо кући и ништа не учинисмо, нити започесмо. Овде је била г. митрополитова намера да нас са Цинцарима завади и побуни, да са тим оправда себе за онај укор код његових надлежних на Фанару³⁰. Ако би пак била, боже сачувај; нека смртна или друга несрећа по међу нама, казао би: бију се глупаци за своје личне интересе као животиње несловесне и то све по наговору безумног попа Дене.

10-ог маја 1909. године, дође грчки консул са секретаром из Скопља у Липљан. Истог 10-ог маја посетио је Јанићија Ђурђевића учитеља, школу и цркву; а 11-ог маја посети грчку школу, учитеља, учитељицу и ђаке. Посаветова завађеног учитеља и учитељицу а можда их је и измирио. Затим је и моју кућу као најближу до грчке школе посетио. И овом приликом каза ми: да ће после два месеца опет доћи у

³⁰ Грчки квартал у Цариграду.

Липљан. Истог 11-ог маја после ручка оде у Феризовић на конак код тамошњих цинцароша и гркомана да и њихов рад и школу прегледа.

25-ог јуна 1909. године дође грчки консул из Скопља са секретаром, те у грчкој школи у Липљану истога дана после подне свршише испите са грчким ђацима, а 26-ог сутрадан одоше возом у Феризовић. Били су на квартиру код капиштациона Липљанског за време бављења у Липљану. Видите ли како се за 5-6 кућа цинцарских, муче и троше грчки консули, само да им народ и школе напредују.

19-ог јула 1909. године, дође Ђорђе Димић, Дорче, а 23. јула, Дена Марковић, Нађа Костић, просјаци за подизање грчке школе и цркве у Липљану на Косову, који беху изашли у прошњу 10 децембра прошле 1908. године. Дођоше са пута кући и говори се да су доста сакупили новаца. У почетку септембра 1909. године, дође грчка учитељица друга,³¹ а не она прва која је била прошле школске године. Браћа Цинцари завадише се и са овом учитељицом, зато што иде код капиштациона и његове жене па почеше да одбијају своју децу од школе и писаше грчком консулу у Скопљу, како није добра за њих ова учитељица и т.д.

19-ог септембра 1909. године дође грчки консул из Скопља у Липљан за љубав оних 5-6 Цинцара и њихове учитељице, те их посаветова и измири, па се онда 21. септембра врати у Скопље.

Питајте наше надлежне, г. консула и г. митрополита да ли су дошли који пут да виде кад смо ми били завађени са Цинцарима. Иако нису дошли, не би ни штетовали да ни они нису ишли на руци противу нас. Ево видите каки су наши надлежни.

Фотографија Дене Дебелковића,
преузето из архива САНУ.

³¹ Домка Тодорова Сафијанова из Велеса-напомена Дене Дебелковића.

Slaviša Nedeljković

**DENA DEBELJKOVIC
ON OPENING OF GREEK SCHOOL IN LIPLJAN 1907.**

Summary

The educational issue among the Christians in Turkey was of the extreme importance. The education of the Christians in Turkey was important prerequisite for their political engagement. As there was no possibility for any Balkan state to act openly in the Ottoman Empire on the political level, the cultural and educational activities were of the utmost importance for their propaganda activities in Turkey. Thus, the cultural and educational activities were part of all propaganda and political plans, created firstly in Serbia and Greece, and later Bulgaria, from the mid -19. century until the Balkan wars. As the Greek population on the territory of the Old Serbia was not numerous, the Greek propaganda turned toward the Aromanians (Cincari), who accepted the offered help and put them selves in the service of the Greek national idea. The Aromanians in Kosovo and Metohia came for the region of Yanina, and beside their native language, they spoke both Serbia and Greek. They founded couple of small towns in Kosovo and Metohia, and the Greek school were planned to be the centers for spreading the Greek influence in this part of the Old Serbia. Although the Greek schools were not the threat to the Serbian cultural and educational activities in Old Serbia, they made, in certain surroundings, some troubles, thus indirectly making worse the position of the Serbian people in those regions.

Keywords: Greeks, Lipljan, Cincars, Serbs, Patriarchate, mitropolit, teachers, school.

Чланак примљен: 27. 04. 2012.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 20. 08. 2012.

Биљана СТОЈИЋ
Историјски институт
Београд

Александра КОЛАКОВИЋ
Балканолошки институт САНУ
Београд

ГРГУР ЈАКШИЋ И ПРОПАГАНДНА АКТИВНОСТ СРБИЈЕ У ФРАНЦУСКОЈ (1912–1913)*

Апстракт: У раду су приређена два извештаја Гргура Јакшића, који је током 1912. и 1913. године био ангажован од стране Министарства иностраних дела да, уз помоћ својих пријатељских веза међу интелектуалцима у Француској, ради на пропагирању и одбрани српских ставова и интереса. Приређени документи су део Хартија Гргура Јакшића, које се налазе у оквиру Одељења посебних фондова Народне библиотеке Србије.

Кључне речи: Гргур Јакшић, Балкански ратови, француски интелектуалци, штампа, јавно мњење.

Колонија српских студената у Паризу крајем 19. и почетком 20. века, била је веома бројна и активна у упознавању француских професора и колега са српским националним циљевима и проблемима Балкана. Успостављање сарадње и пријатељстава са представницима француске политичке, економске и културне елите пресудно је утицало на стварање слике о Балкану, Србији и Србима у Француској. Гргур Јакшић (1871–1955) је од доласка у Париз 1896. године, поред студија, архивских истраживања и рада на прикупљању докумената значајних за историју

* Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Европа и Срби (1804-1918): Подстицаји и искушења европске Модерне* (Ев. бр. 177031) и *Историја политичких идеја и институција на Балкану у 19. и 20. веку* (Ев. бр. 177011).

Србије, остварио и многобројне везе у француским интелектуалним круговима.¹ У писмима својим пријатељима своје боравке у Француској Јакшић назива „поверљивим мисијама за српску владу“.² Стручно се усавршавао на Сорбони где је 1907. године одбранио докторску тезу под називом *L'Europe et la Résurrection de la Serbie (1804–1834)*.³ Од докторирања до краја Првог светског рата Јакшић је задржан у Француској где је при посланству Краљевине Србије радио на националној пропаганди, припремао чланке у којима се противио Анексији Босне и Херцеговине, протествовао против Велеиздајничког процеса у Загребу и припремао јавно мњење за посету краља Петра Француској, новембра 1911. године.⁴ Његов боравак у Паризу је послужио као једна од спона између српске државе и француске јавности.

Први балкански рат Јакшић је дочекао у Србији на позицији резервног официра српске војске. Ипак, Министарство иностраних дела сматрало је да ће он бити кориснији за „нашу ствар“ у Француској. Децембра 1912. године послат је у Париз као представник српске публицистике, са задатком да француске новинаре обавештава о догађајима на Балкану и да у француској јавности заступа и брани српске националне интересе.⁵ Јакшић је био усмерен да све неопходне информације за свој рад добија од српског Посланства у Паризу, на чијем челу је у то време био Миленко Веснић (1863–1921). У свом раду Јакшић се највише ослањао на круг француских интелектуалаца и новинара који су од раније били наклоњени Србији и упознати са њеном историјом, попут Албера Малеа (Albert Malet, 1864–1915), Виктора Берара (Victor Bérard, 1864–1931), Огиста Говена (Auguste Gauvain, 1861–1931) и Емила Омана (Emile Naumant, 1858–1942). У циљу постизања значајнијег утицаја у француској јавности, Јакшић је прикупљене информације објављивао у својству „специјалног дописника“ из Београда, Софије, Лондона и Петрограда, или их је прослеђивао својим француским пријатељима који су их објављивали под својим именом. Опредељење за овакав начин пласирања информација, Јакшић је правдао чињеницом да се вестима које су

¹ Народна библиотека (НБС), Хартије Гргура Јакшића, Г. Јакшић-С. Симићу, Р558/ IX/1633а, недатирано.

² НБС, Хартије Г. Јакшића, Р558/IX/510, 511.

³ У Србији је ово дело објављено под насловом *Европа и васкрс Србије (1804–1834)*, Београд 1927.

⁴ НБС, Хартије Гргура Јакшића, Р558/IX/521, Г. Јакшић-М. Миловановићу, Париз 30. децембар 1910. године.

⁵ НБС, Хартије Гргура Јакшића, Г. Јакшић-Н. Пашићу, Р558/IX/1619, недатирано.

долазиле из заинтересованих кругова није поклањала нарочита пажња, јер су сматране субјективним.

У овом раду приредили смо два Јакшићева извештаја, упућена председнику владе и Министру иностраних дела Николи Пашићу, октобра 1913. године. Приређени документи завређују пажњу јер приказују како је током Балканских ратова планирана и функционисала пропагандна активност српске државе у Француској.

У првом документу који смо овде приредили, Јакшић обавештава Пашића о пријему његовог комуника у француској јавности о српско-бугарском уговору од 29. фебруара/13. марта 1912. године.⁶ Француски листови су, од почетка рата, нарочито лист *Le Temps* са којим је Јакшић највише сарађивао, били врло заинтересовани да објаве садржај српско-бугарског уговора. Интересовање је порасло са заштравањем односа међу балканским савезницима. Јакшић је чекао са обелодањивањем текста француским листовима „док се односи између нас и Бугара још јаче не заплату“. Проценио је да је погодан тренутак дошао у јуну 1913. године, када је бугарска пропаганда почела осетније да делује у француским листовима и ревијама. Јакшићев комуника са изводима из српско-бугарског уговора *Le Temps* је објавио 18. јуна.⁷ Други део истог извештаја односи се на Јакшићев и Веснићев сукоб око објављивања чланка *Le Litige serbo-bulgare* (Српско-бугарска парница), такође у *Le Temps*-у.⁸ Веснић је ангажовао француског географа Ф. Бјанконија⁹ да

⁶ *Balkanski ugovorni odnosi 1876-1918*, I tom, priredio M. Stojković, Beograd 1998, 287-289.

⁷ Вид. док. овде приређен под бр 1; *Le Temps*, № 18977, 18 juin 1913, 7.

⁸ *Le Temps*, № 18981, 22 juin 1913, 4-5.

⁹ Ф. Бјанкони (F. Bianconi), француски географ, инжињер и етнолог. У периоду од 1872. до 1876. године радио је као инжињер Источне железничке компаније. По повратку на запад, Бјанкони је израдио један статистички извештај о становништву Османског царства. Извештај је писан на основу неопузданих извора, те је у стручној јавности оцењен као неверодостојан, али је задобио велику пажњу у европској штампи која га је сматрала поузданијим од турских статистичких извештаја јер га је писао Европљанин. Бјанкони је аутор мноштва етногеографских карата: *La Question d'Orient dévoilée; ou, la vérité sur la Turquie. Musulmans, raïas slaves et grecs, cherkeas et tziganes* (1876); *Ethnographie et statistique de la Turquie d'Europe et de la Grèce* (1877); *Carte commerciale [avec texte complémentaire explicatif] du royaume de Serbie* (1885) итд. (К. Н. Karpat, *Ottoman population 1830-1914: Demographic and Social Characteristics*, The University of Wisconsin Press 1985, 68.)

напише чланак о српско-бугарском спору у оквиру ког се, без Јакшићевог знања, појавио и његов текст.¹⁰

Нетрпељивост у односима између српског посланика у Паризу Веснића и повереника за српску пропаганду Јакшића постојала је од раније.¹¹ Није било извештаја ни писма а да се Јакшић није жалио на Веснићево понашање и његову некомпетентност.¹² Према Јакшићевим сазнањима српски посланик је за објављивање поменутог чланка платио листу *Le Temps* 20.000 динара, од којих је 3.000 динара добио Бјанкони. Иначе, плаћање листовима за наручене чланке у периоду Балканских ратова постало је учестало. Из доступне литературе знамо за руске и грчке субвенције појединим француским листовима.¹³ Захваљујући руским документима, које су након Првог светског рата публиковали бољшевици знамо да је руски амбасадор у Паризу Александар Извољски с почетком Балканских ратова утицао на своју владу да обнови субвенције за француску штмапу које су биле суспендоване 1907. године.¹⁴ Најчешће се као листови у којима је доминирао руски утицај током Балканских ратова помињу *Le Temps*, *Journal des Débats* и *L'Echo de Paris*.¹⁵

Други документ који смо овде приредили је предлог Гргура Јакшића министру иностраних дела Николи Пашићу за одликовања француских интелектуалаца, који су својим ангажовањем допринели одбрани српских интереса у француској јавности. Предложени интелектуалци, међу којима су били Албер Мале, Виктор Берар, Андре Шерадам (André Chéradame, 1871–1948), Огист Говен (Auguste Gauvain, 1861–1931), Емил Оман и Ернест Дени (Ernest Denis, 1849–1921), чинили су угледну групу која се, бранећи француске интересе, посредно залагала и за српске. Одликовања која за њих предлаже Гргур Јакшић су имала за циљ да поменути интелектуалци „постану још много оданији нашој националној

¹⁰ вид. овде док. приређен под бр. 1.

¹¹ Од 1910. године Јакшићева званична функција била је секретар железничке дирекције. Јакшић се често жалио да је плата од 520 динара премала за посао који обавља, и недовољна за иоле пристојан живот у француској престоници (НБС, Хартије Г. Јакшића, P558/IX/1619).

¹² НБС, Хартије Гргура Јакшића, Г. Јакшић-Н. Пашићу, P558/IX/685а, Париз 12/25. фебруар 1915.

¹³ E. Malcolm Carroll, *French public opinion and Foreign affairs 1870-1914*, London 1931, 268-270; J.-B. Duroselle, *La France de la „Belle époque“*, seconde édition, Paris 1992, 117.

¹⁴ E. Laloy, *Les documents secrets des archives du Ministère des affaires étrangères de Russie publiés par les bolcheviks*, Paris 1919.

¹⁵ E. Malcolm Carroll, *nav.delo*, 270-274.

ствари“,¹⁶ посебно у тренутку када је дошло до разлаза међу савезницима у Другом балканском рату. Поред научника, Јакшић је предлагао и одликовања за новинаре листова *Le Temps*, *L’Echo de Paris*, *Journal des Debats*, *Le Petit Journal* и *L’Opinion* јер је сматрао да се „помоћу одликовања у Паризу могу постићи велики успеси, нарочито у штампи“.¹⁷

У својој листи истакнутих Француза, које по његовом мишљењу треба одликовати, Јакшић је на првом месту навео Виктора Берара: политичара, професора, историчара и филолога који се крајем 19. века заинтересовао за подручје европског дела Османског царства.¹⁸ У периоду од 1904. до 1911. године Берар је био генерални секретар *Revue de Paris*, што је имао велики значај за афирмисање српског питања у француској јавности. Берар је током Анексионе кризе одликован Ореденом Светог Саве III реда, а Јакшић сматрао да би му Срби указали највећу част уколико би једна улица у ослобођеном Скопљу била названа по њему.

Албер Мале, кога Јакшић у извештају од 12/25. октобра 1913. године назива „наш велики пријатељ“, још током свог боравка у Србији од 1892. до 1894. године задобио је поверење већине српских државника.¹⁹ Школован на Сорбони, са утицајним познанствима у публицистичким круговима, Мале је био посредник Јакшићу и српским дипломатама за успостављање веза у престижним француским листовима. Јакшић је предложио да се Малеу додели ратна споменица.

Поред Берара и Малеа Јакшић још предлаже и Андре Шерадама, који се у свом раду доста бавио питањима ширења пангерманизма и његовог продора на Исток.²⁰ У збирци чланака *Douze ans de propagande en*

¹⁶ вид. док. овде приређен под бр. 2.

¹⁷ Исто.

¹⁸ Берарово удаљавање од снажног деловања грчке и бугарске пропаганде и боље разумевање положаја Срба, уочљиве су у делима насталим након његове посете Македонији. (V. Bérard, *La Macédoine. Le pays et les race*, Paris 1897; V. Bérard, *Pour la Macédoine*, Paris 1903.)

¹⁹ Сарадњом српских и француских радикала, а на предлог истакнутог стручњака Ернеста Лависа (Ernest Lavisse, 1842–1922), Мале је боравио на српском двору као професор дипломатске историје краљу Александру Обреновићу. АМАЕ (Archives Ministère des Affaires Étrangères), Correspondance politique -Serbie 1892, 250-151; ANF (Archives nationales de France), AJ/16/6074 (Dossier Mallet); ANF, F/17/2987a (A. Mallet, *Mission en Macédoine études ethnographiques*, 1902). О својој мисији у Србији Мале је оставио писано сведочанство, (А. Мале, *Дневник са српског двора 1892–1894*, Београд 1999).

²⁰ А. Scheikevitch, *André Chéradame et son oeuvre*, Paris 1928, 4–9; L. Eisenmann, *André Chéradame et la question d’Autriche*, Revue historique tome LXXIX (1902),

faveur des peuples balkaniques Шерадам је истицао да би напредак неослобођених народа у Европи, као што су словенски народи Балкана, могао помоћи Француској да одржи равнотежу са Немачком.²¹ Француска издања Шерадамових књига и чланака, превођена су на бројне језике, посебно руски, чешки и српски. О степену одликовања за њега Јакшић се није изјаснио.

Следећи на листи Јакшићевих кандидата за одликовање био је Огист Говен. Године 1909. био је одликован Ореденом св. Саве III реда, а за Говеново залагање током Балканских ратова Јакшић сматра да би ратна споменица била прикладна. Говен је писао о политичкој ситуацији у Европи, а његови текстови објављивани у листовима као што су *Le Droit international privé* и *Journal des Débats* наилазили су на значајан одјек у француској јавности. Као уредник спољнополитичке рубрике у *Journal des Débats* од времена Анексионе кризе до краја Првог светског рата, Говен је помагао у представљању српских интереса у Француској.

За Емила Омана, професора Сорбоне, врсног познаваоца руског језика, књижевности и историје Јакшић је предложио, такође, ратну споменицу. Око Омана окупљала се група српских студената у Паризу, чији је најистакнутији члан био управо Гргур Јакшић.²² Оманов рад о Босни из 1906. године први је озбиљнији покушај француских научника да критички анализирају Калајев режим.²³ Исте, 1906. године, отпочео је курс из историје Јужних Словена на Сорбони, у оквиру кога је посебно место доделио српској историји и литератури.²⁴

Ратну споменицу Јакшић је предложио и за Ернеста Денија, историчара и професора Сорбоне. Дени се интересовао за историју и политичке прилике у Србији, коју је и посетио у два наврата 1872. и 1911.

5-8. Најзначајнија Шерадамова дела су: *L'Europe et la question d'Autriche au seuil du XXe siècle* (1901); *L'Allemagne, la France et la question d'Autriche* (1902); *La question d'Orient: la Macédoine: Le chemin de fer de Bagdad* (1903); *La colonisation et les colonies allemandes* (1905); *La Crise française: faits, causes, solutions* (1912); *La question albanaise* (1913); *Douze ans de propagande en faveur des peuples balkaniques* (1913); *Le chemin de fer de Bagdad* (1915) и *Le Plan pangermaniste démasqué* (1916).

²¹ А. Cheradame, *Douze ans de propagande en faveur des peuples balkaniques*, Paris 1913.

²² М. Ибровац, „Емил Оман“, *Летопис Матице српске*, књ. 351 (1939), 323–328; М. Војводић, „Француски научници и југословенско питање“, у: *Изазови српске спољне политике*, Београд 2007, 394.

²³ ANF, AJ/16/113, AJ/16/6019 (Dossier Haumant).

²⁴ Архив Србије (АС), Фонд Стојан Новаковић (СН) 1169, В. Богишић-С. Новаковићу, Париз 13/26. март 1906.

године.²⁵ Његово стваралаштво, интелектуални и јавни рад допринео је да фербуара 1912. године буде изабран за дописног члана Српске краљевске академије.²⁶ Посебно је у периоду Балканских ратова и Првог светског рата дошло до изражаја његово познавање српских и балканских проблема.²⁷ Гргур Јакшић о „адвокату потлачених народа“, како назива Денија, оснивача и председника *Лиге за права народа*, пише са пуно поштовања и указује да би Срби морали бити још захвалнији аутору реченице: „Србија је један од пет прстију божанске руке која ствара будућност“.²⁸

Јакшић предлаже одликовања и за новинаре истакнутих француских листова који су својим текстовима заступали српске националне интересе. За Жака Бардуа (Jacques Bardoux, 1874–1959) сарадника за спољну политику листа *L'Opinion*, у коме је први „патрон“ био Ремон Поенкаре, Јакшић предлаже Ореден Св. Сава III степена. Барду је у француској јавности био цењен као политички писац, који се у својим текстовима током 1912. и 1913. године декларисао као противник аустроугарског империјализма. Од свих француских листова Јакшић је понајвише сарађивао са листом *Le Temps*, који је у друштвеним круговима био нарочито цењен због своје рубрике о спољнополитичким дешавањима. Стога, Јакшић предлаже одликовање Орденом Св. Саве II степена уредника овог листа Андре Тардијеа (André Tardieu, 1876–1945), који је у својим чланцима посебну пажњу посвећивао Балкану. Јакшић предлаже и одликовања за уредништво умерено републиканског и конзервативног листа *Journal des Débats*, који је био радо читан од стране дипломата, књижевника и банкара. Поред одликовања за Огиста Говена, Јакшић је предлажио одликовање Ореднем Св. Саве III степена за директора листа Етијена де Налеша (Étienne Bandy, comte de Nalèche, 1865–1947). Као председник савеза Париске штампе, Налеш је био веома утицајна личност у француским интелектуалним круговима, а од времена анексионе кризе залагао се за одбрану српских интереса. Такође, исто одликовање Јакшић

²⁵ К. Спасић, „Српска јавност о четворици познатих француских историчара“, у: *Југословенско-француски односи*, Београд 1990, 234.

²⁶ Ј. Жујовић, „Ернест Дени“, *Годишњак СКА*, XXIX (1920), 206–209.

²⁷ Е. Денис, *La Grande Serbie*, Paris, 1915; Е. Денис, *Du Vardar à L'Istrie*, Paris 1919; Е. Денис, *Du Vardar à Sotcha*, Paris 1923; М. Војводић, „Француски научници и југословенско питање“, у: *Изазови српске спољне политике (1791–1918) огледи и расправе*, Београд 2007, 409.

²⁸ Г. Јакшић, „Ернест Дени“, *Годишњица Николе Чутића*, Београд, 1923, 392; К. Спасић, *нав. дело*, 235.

предлаже и за Жана Ербета (Jean Herbette, 1878–1960), главног сарадника за спољну политику конзервативно-клерикалног листа *L'Echo de Paris*.²⁹

Приређени документи налазе се међу Хартијама Гргура Јакшића, у одељењу посебних фондова Народне библиотеке Србије, под сигнатуром: P558/IX/1-1695.

Језик и правопис у приређеним документима нису мењани.

Документ бр. 1

Господину Николи П. Пашићу,
Председнику Мин. Савета и Министру Иностраних Дела

Господине Председниче,

Болест која ме је, у почетку јула, била оборила у постељу, спречила ме је да Вам тада поднесем потпун извештај о свом раду у току месеца јуна. Како се сада осећам, у главном, опорављен од болести и за продужење рада способан, дужност ми налаже да Вам данас, пре свега, тај извештај накнадно поднесем.

Као што Вам је познато из ранијих мојих саопштења сарадници париских листова, с којима сам одржавао сталне везе, веровали су да је мени био познат текст наших уговора с Бугарском и молили су ме, у више махова, да им њихове главне одредбе саопштим. Ја сам их стално уверавао да су ти уговори строго тајни, да их Ви, из тих разлога, нисте саопштили ни свима члановима владе па чак ни нашим делегатима у Лондону и да ми њихова садржина није позната. Г. Тардију [А. Tardieu, прим. БС и АК], главном уреднику за спољну политику у Тану [*Le Temps*, прим. БС и АК] који је нарочито инсистирао да га о садржини уговора обавестим, рекао

²⁹ *Larousse du XXe siècle*, (dir.) Paul Augé, t. III, Paris 1930, 27.

сам у циљу да га што јаче придобијем за нашу ствар, да ћу писати једном свом пријатељу-официру, који је посвећен у ствари и молити га да ми главне одредбе уговора повери и дао сам му реч да ћу му те податке уступити за Тан, чим их будем примио.

Наскоро за тим нашем Посланству у Паризу стигли су изводи из уговора и осталих важних докумената, које сте му ви били послали и г. Павловић ми их је, одмах сутра дан, саопштио према Вашој наредби. Ја сам ипак сматрао да те податке штампани још не треба саопштавати. Рачунајући да бугарска влада, из обзира према Русији неће смети да публикује текст уговора, чекао сам да се односи између нас и Бугара још јаче заплету и да тек тада предам Тану један комунике о садржини уговора, у којем сам све што је у уговору по нас повољно казао а што је неповољно ублажио. Циљао сам, поред осталог, нарочито на то да Бугаре завадим с Аустријом, с којом су већ били почели шуровати и стога сам у овом комуникеу опширно извео онај члан конвенције, којим су нам Бугари обећали помоћ од 200.000 људи, у случају да нас Аустро-Угарска буде напала или ушла у Санцак. Сматрао сам да је главно чекати психолошки тренутак за публикацију тога комуника и рачунао сам да ће допуна и исправка с бугарске стране остати без ефекта, кад сви европски листови буду донели садржину тог комуника. И тако је и било.

Кад сам видео како г. Теодоров, бугарски министар финансија и први финансијски делегат даје нетачне и скроз тенденциозне податке о садржини уговора и када сам прочитао чланак г. Константина Георгијева, бившег бугарског дипломате /в. Тан од 17 јуна/ [у тексту означио Г.Ј. прим. БС и АК], у коме наводи ону фамозну реченицу из уговора односно конвенције, којом се ми обавезујемо да нећемо тражити ништа изван познате линије ја сам отишао у уредништво Тана, казао сам г. Тардијеу да сам добио тражене податке о уговору и да сам дошао да искупим задату реч. И он и остали чланови редакције дочекали су ме оберучке. Да не би оставио свој рукопис у редакцији рекао сам да ми је потребно да добивене податке преведем и замолио сам да ми даду једног кописту да му издиктирам превод. Тако сам једном кописти издиктовао овај раније израђен комунике. Истога дана Тан је у „Последњим вестима“ крупним слогом, донео мој комунике, од речи до речи. Ова публикација комуника направила је праву сензацију, јер је цео свет држао да је то комунике француског или руског Министарства Иностраних Дела. Њиме су у прашину претворене све раније изјаве Теодорова, Георгијева и др. Сутра дан су тај комунике донели у целини или изводу не само француски, него и сви европски велики листови. Тек после 3–4 дана г. Тардије ми је показао

исправку г. Станчова и питао ме шта мислим о њој. Ја сам му одговорио [две речи, нечитко] оне реченице о нашој обавези да нећемо тражити ништа изван познате линије да нисам уговор читао и да, према томе, не знам да ли се таква реченица налази у њему. И на томе је прошла цела ствар. Исправку је Тан донео, али на њу нико није обратио озбиљне пажње.

Ове ствари дотакао сам се, мислим, узгред, у једном од својих ранијих извештаја, али Вам је до сада, по својим белешкама тачно и детаљно саопштавам.

Међутим, моји чланци о српско-бугарском спору, које сам почео публиковати у Тану, нису још завршени. Намера ми је била, да првим, наредним чланком, одговорим на већ поменути допис Константина Георгијева, који је изашао у Тану од 17. јуна. У том циљу отишао сам у уредништво. Рад сам био да им претходно кажем шта желим написати и како. Г. Ролс, кога сам тада затекао у уредништву, рекао ми је да је тај чланак тако слаб да на њега не треба ни одговарати и да је то мишљење целе редакције. Пошто сам ја одустао од своје намере да Георгијеву одговорим, г. Ролс извади из фијоке један овећи рукопис, писан на машини и пружи ми га с речима: „Ово је један напис г. Бјанконија [F. Bianconi, прим. БС и АК], кога познајете“. Молим Вас од стране г. Тардијеа и од своје да га прочитате сад и да нам дате ваше мишљење о њему „он жели да га донесемо у Тану а нама чланак изгледа исувише развучен и празан“. Ја сам, разуме се, учинио по њиховој жељи, пошто сам им захвалио на поверењу, којим ме одликују, дата ми је једна канцеларија и ту сам чланак одмах пажљиво прочитао. Чланак је био једна врста опширне одбране нашега гледишта у спору са Бугарима, подељен на три дела: географски /с картама/, војнички и политички. Иако је географски део био добро обрађен и војнички исто тако с том разликом што статистички подаци нису можда били поуздани, политички је део био слаб и општи утисак чланка није био довољно јак. Ја сам своје мишљење отворено казао г. Ролсу и потанко му изложио све важне податке о држању бугарске владе према Србији, које није нимало савезничко и које г. Бјанкони није унео у свој чланак. Г. Ролс ми је тада рекао да су и г. Тардијеа и он истога мишљења и замоли ме да ја напишем један чланак и да у њему изложим све политичке и дипломатске разлоге, који иду у нашу корист, а које још дотле у својим чланцима нисам био изнео. „Ми сматрамо да сте ви позванији да пишете о тим питањима него г. Бјанкони, који се бави картографијом и који о питањима те природе није ни обавештен, нити о њима може говорити и с најмање компетенције. Сви читаоци који га познају, питали би се откуда ови подаци Бјанконију. Уопште чланак би

остао без ефекта. Овако пустићемо прво ваш чланак а затим Бјанконијев и то само географски део са картама и можда војнички, мало скраћен и онда ће цела ствар другчије изгледати“. То су речи које ми је том приликом г. Ролс рекао. Мало доцније дошао је и г. Тардије, сложио се потпуно са нама и замолио да чланак што брже израдим.

Чланак сам написао у уречено време. У њему сам изнео све кораке, које је бугарска влада учинила против Србије у току последњих неколико месеци, иако је с њима тада била у уговору. Чланак ми је добро испао. Г. Берар [V. Bérard, прим. БС и АК], коме сам га послао, ради поправке језика, нашао је да ми је тај чланак јачи од свих ранијих чланака. Однео сам га у уредништво, где су га одмах прегледали и нашли да је врло добар. Г. Ролс ми је обећа да ће чланак изаћи у листу у суботу. Ово је био четвртак /19 јуна/ [у тексту означио Г.Ј. прим. БС и АК].

Тога дана у вече и сутра дан у петак имао сам прилике да се видим, као и обично с већином пријатеља и новинара. На њихова питања кад ћу наставити своје досадашње чланке-ваља имати на уму да су моји чланци служили као информација свима новинарима-ја сам им, разуме се, одговорио да ће један мој чланак изаћи у Тану у суботу, казао сам им шта има у чланку и молио сам их да обрате пажњу на аргументе, које сам у њему изнео. У суботу увече давао је велику вечеру колегама у *Carela Volney* г. Говен [A. Gauvain, прим. БС и АК], сарадник Журнала де Деба [*Journal des Débats*, прим. БС и АК], на коју сам и ја био позван и ја сам се радовао, разуме се, што ће предмет разговора те вечери бити мој чланак, за који је већина познатих знала већ да ће изаћи тога дана у Тану. У суботу по подне око четири сахата свратио сам у уредништво Тана да прегледам ревизију чланка. Г. Ролс, кога сам једино затекао у редакцији, рече ми да није потребно читати ревизију чланка, да је све аранжирано и пуштено већ у машину и да му се цела та ствар не свиђа много. Изненађен ја му приметих да нисам разумео шта хоће тим да каже. „Како? упита ме он тада, па видео сам јутрос г. Веснића. Нисам га видео има неколико дана,“ погледа ме збуњено па додаде: „ох, то је, драги пријатељу прави сканадал!“ Почео да ми се извињава и затим ми исприча: како је г. Веснић долазио тога јутра у редакцију, прегледао у коректури мој и Бјанконијев чланак, који је по његовој поруцибини израђен и наредио да се моје име избрише с мог чланка и да се он преручи у чланак г. Бјанконијева, и да су они то извршили, уверени да је то г. Веснић, по претходном договору са мном, учинио! Ма колико да сам био у том тренутку и љут и збуњен имао сам ипак довољно снаге да се приберем и да г. Ролсу изјавим да протестујем најенергичније против тог акта г. Веснића и да ћу ту аферу ја

лично с њим расправити. Нити он мени даје податке за моје чланке, нити их ја пишем у друштву с њим и по његовим рецептима, те према томе не може ни располагати с оним што ја напишем, да ја нисам његов чиновник него независан човек, који се труди да према својој снази, учини услуге својој земљи. Молио сам га да сматра да је тиме ова ствар свршена између мене и њих и да верује да ја и даље остајем исто тако пријатељ и њему и његовом листу, као што сам и до сада био. Г. Ролс ми је захвалио на тој изјави и осудио је оштро поступак г. Веснића и дао ми обећање да у будуће моје чланке неће смети нико да дира, без мога пристанка.

Изашавши из редакције дуго сам се премишљао да ли да идем на вечеру у *Carela Volney*, али сам ипак нашао да ће најбоље да одем и да ствар објасним тако, као да сам ја тог јутра сазнао да је г. Бјанкони поднео један чланак, у коме је употребљен већи део података, којим сам се и ја служио, па да сам, услед тога, ја свој чланак повукао. Кад сам ушао у трпезарију сви су пријатељи полетели с новинама: „шта је ово у Тану? Вашег чланка нема а ваши су аргументи изнети у чланку Бјанконијевом. Откуда њему ти подаци који могу само једном Србину бити познати.“ Ја сам им „објаснио“ ствар и нико није хтео веровати. Г. де Налеш [Etienne de Nalèche, прим. БС и АК] и г. Ербет [Jean Herbette, прим. БС и АК] из Ехо де Пари [*L'Echo de Paris*, прим. БС и АК] питали су ме с осмејком, колико је плаћено Тану за штампање тога написа. Ја сам их уверавао да не знам ништа. Целе је вечери говорено о томе и сви су отишли кући с уверењем да је та страна Тана морала бити скупо плаћена и да ће чланак остати без ефекта, пошто носи на себи све знаке комуникације српске владе или српског посланства и пошто га је потписао човек некомпетентан и с мало скрупула. Г. Алберт Мале [Albert Malet, прим. БС и АК], наш велики пријатељ, који је такође био на тој вечери и који се заједно са мном вратио кући, рече ми у путу да је приметио неку сету на моме лицу и замоли ме да му у поверењу, искрено објасним Бјанконијеве чланке. Ја сам му рекао што сам знао.

Сутра дан сам отишао у уредништво Тана из жеље да сазнам детаљније историју чланка Бјанконијева. Тамо сам сазнао ово: Бјанкони је отишао једнога дана у наше Посланство и тамо изјавио да су га звали тога дана у Министарство Иностраних Дела и да му је у кабинету Министровом напоменуто да би добро било да изради један чланак о српско-бугарском спору с географског гледишта и да каже на чијој страни је географија, да је се он решио да изради такав чланак и потребне карте и онда је тражио да му се саопште тачно српске жеље да би могао да их узме у одбрану. Осим тога додао је да би желео да цео тај чланак с картама

изађе у Тану, али да ће зато морати да се плати листу, пошто ће чланак и карте заузети много места. У ствари Бјанконију је било стало да заради и зато је он све то измислио, пошто га нико никад у Министарство није ни звао! У Посланству су усвојили његов предлог и саопштили му наше жеље. Осим тога препоручили су му да чланак прошири и да њиме осим географских података и етнографских обухвати и све потребне војничке и политичке податке. Те му је податке, после неколико дана, предао г. Веснић. Бјанкони је затим по налогу г. Веснића питао редакцију колико ће тражити за штампање чланка и карата. Но редакција је изјавила да то питање треба да расправи г. Веснић са шефом редакције Тана. Како је за публикацију чланака и карата требало уступити целу другу страну, администрација је одговорила да ће та публикација коштати 20.000 динара! Г. Веснић је пристао да плати 20.000, колико је тражено и новац положио г. Ролсу, који му је признаницу потписао. Од те суме Бјанкони је добио 3.000 динара.

То је углавном све што сам сазнао о тој ствари. Ја вам ове податке достављам по дужности, коју стављам испред свега. Осим тога, мени је потребно да узмем у одбрану себе и свој рад. Сазнао сам да је један високи господин, пре кратког времена, рекао у једном друштву: „ено ономе се Јакшићу даје лепа плата да утиче на париску штампу да пише у нашу корист па је ипак за штампање једног чланка у Тану потребно било платити грдне паре“. Природно је да ја не могу допустити да се о мени и о мом раду у Паризу тако мишљење утврди. Ја сам радио у Тану месецима, протурао толико вести и телеграма, у нашу корист, штампао толике чланке под својим потписом и нико ми никад није ни споменуо за какав новац. Да су желели да добију новца с наше стране, најпре би мени рекли, пошто сам се с људима из тог листа свакодневно виђао. Ја сам знао да су Грци дали доста новца и био сам уверен ће лист, поред Грка бити наклоњен и нама. Моја сарадња на том листу сасвим је засебне природе. Ја сам те људе задужио разним услугама и тако сам им постао потребан. Да сам хтео могао сам добити и хонорар за своје чланке. Ви сте ми сведок, Господине Председниче, да ја годинама радим у Паризу на пословима те врсте, да сам до сада толико чланака протурио кроз толике листове и часописе, да сам организовао толико јавних предавања и јавних митинга и да никад није било потребно платити некоме за то ни десет пара. Сви трошкови наши ограничавали су се само на штампање брошура и закуп локала за предавања и митинге. Тако сам радио до сада па тако мислим радити и од сада. Што се тиче специјално ове афере с чланком г. Бјанконија на њу не могу примити никакву одговорност на себе, нити би

Биљана Стојић, Александра Колаковић

било право товарити је на мене, пошто мене о тој ствари нико није консултовао и пошто о њој све до последњег тренутка нисам имао ни појма. Шта више, та је афера мени на крају нанела велику штету, не тиме што је мој чланак самовољно преручен у чланак г. Бјанконија, него тиме што сам био доведен у незгодан положај према уредништву Тана, чији су чланови могли помислити да сам ја агент посланства а у интересу је и моме и наше ствари да такво уверење о мени не стекне ниједна париска редакција. [подвукао Г. Јакшић, прим. БС и АК]

Подносећи Вам овај извештај, молим Вас, Господине Председниче, да изволите примити израз мога најдубљег поштовања.

У Бадену 12/25. октобар 1913. године [Потпис: Др Гргур Јакшић]

НБС, Хартије Гргура Јакшића, Р558/IX/617.

Документ бр. 2

Господину
Николи П. Пашићу
Председнику Министарског Савета и Министру Иностраних Дела

Господине председниче,

Има још једно важно питање о којем сам дужан поднети Вам нарочити извештај и које би било потребно штопре решити. То је питање о одликовању људи, који су, на моју молбу и заузимање, писали и радили у корист наше националне ствари, за време последње кризе. Те наше пријатеље не би требало никако заборавити; они ће нам све више бити потребни и никада их сувише нећемо моћи имати и ко зна каква нам изненађења и кризе скоро будућност спрема.

Ја осећам да сам тим људима и морално обавезан и дужност ми је, према томе, да Вам о њима учиним потребне предлоге и да Вас замолим да им поклоните Вашу пажњу.

На првом месту потребно би било указати видан знак пажње познатом научнику и публицисти г. Виктору Берару. Г. Берар важи у Француској, и то с потпуним правом, као најбољи познавалац Балканског полуострва, он је до сад неколико пута пропутовао балканске земље и о њима написао десетину одличних дела, која су Вам позната. Без претеривања може се рећи да је он својим чланцима, књигама, предавањима и говорима на разним митинзима много допринео да се створи онај велики покрет у Европи, у корист хришћана у Турској, покрет који је у ствари завршен последњим ратовима и сјајним успесима за нас. Од интереса је да је г. Берар, ранијих година, кадгод је зват у Министарство он је био љубазан да ме позове к себи и да са мном претресе питања, о којима му је ваљало давати мишљење. Кадгод су му долазили Бугари, Грци, Румуни, а они су му долазили често, он је вазда позивао к себи и мене, подстицао ме да изложим српско гледиште у питањима која су претресали и редовно га је бранио. Према Бугарима је био неумитан, као што Вам је познато из ранијих мојих извештаја. Поверење и пријатељство, којим ме он одликује, а он врло добро зна ко сам ја и у ком циљу боравим у Паризу, чита је превелико, имам да захвалим за многе корисне везе, које сам у Паризу стеко.

Поред великих услуга, које нам је до данас учинио г. Берар ће нам ускоро учинити једну још већу. На моје наваљивање и молбу он је пристао да идуће године пропутује Хрватску и да о њој, на основу података, које ћу му ја средити с нашим пријатељима из Загреба, изда читаво дело. То његово путовање, које ћу ја организовати и публикација његовог дела неће нас коштати ни десет пара: г. Берар је имућан, и потпуно незаинтересован човек. Нама ће, разуме се, бити дужност да, из пажње према њему, и у интересу нашем, откупимо извештан број примерака његова дела, ради разашилвања по Европи.

Г. Берар је одликован орденом Св. Саве III реда за време анексионе кризе. То одликовање било је, у ствари, мало, пошто он од пре 6 година има официрски крст Почасне легије и многе друге, високе стране ордене. Али, како он и не мари много за ордење, ја сам нашао други начин за његово одликовање, који ће га, уверен сам, јако дирнути и још јаче придобити за нашу националну ствар и која нас ништа неће коштати. Требало би препоручити председнику општине у Скопљу да предложи одбору да се једној улици у вароши, по могућству улици, у којој има какве

школе, да име Виктора Берара, у знак пажње за његов рад на покрету јавног мњења у Европи у корист ослобођења становништва Турске од вековног јарма. Осим тога, требало би препоручити г. Хаџи-Ристићу да тога дана упутити један телеграм г. Берару у Париз /адреса му је: 75, Rue Denfert Rochereau/ и да га о томе извести. Добро би било да се г. Ристић на телеграму потпише „дипломирани ђак школе живих источних језика и председник општине“. Овај детаљ има свога значаја. Депеша г. Ристића и одговор, који ће му г. Берар, без сумње, упутити, биће извесно саопштени париским листовима и, према томе, биће од користи да се у Француској сазна да у Новој Србији има и тако образованих општинских председника, који су свршили чак и више школе у Паризу. Осим тога, Французима ће бити пријатно да виде да се на челу општинске управе у Скопљу, налази човек, који је своје више образовање добио у њиховим школама.

Ја се надам да г. Министар Унутрашњих Дела, коме је ранији рад г. Берара добро познат, неће бити противан овом мом прелогу.

На другом месту не би требало заборавити наше старе, одане пријатеље г. г. Алберта Малеа [А. Malet, прим. БС и АК] и Емила Омана [Е. Naumant, прим. БС и АК] Г. Мале је, за сво време кризе, био неуморан. Одржао је 18 јавних предавања у Паризу и унутрашњости Француске и њима је величао наш народ и његове победе и доказивао да Французи у свету немају искренијих пријатеља од Срба и да има сви њихови интереси налажу да им поклоне симпатије и укажу потребну помоћ. Г. Оман је одржао 10 јавних предавања које у Паризу, које у Лилу, Сен Кантену, Безенвилу, Ремсу и т.д. Интересантно је, па је г. Оман, по предавању које је одржао о Србији у Географском друштву у Сен-Кантену, дошавши у пратњи неколико пријатеља на станицу да узме воз за Париз, пао на шинама и угануо лево раме. Иако је ту руку морао месецима лечити, он ипак није хтео одгодити предавања о Србији која је раније био заказао, него их је сва одржао, носећи леву руку у завоју. Г. Оман је, дакле, у борби за нашу ствар „допао чак и рана“. Г. Дени [Е. Denis, прим. БС и АК] иако је већ у годинама, одржао је једно врло лепо предавање о Великој Србији и публиковао два одлична чланка у нашу корист у часописима *La Revue du Mois* и у *Bulletin de la Ligue internationale pour la défense du droit du peuples*.

Они, сви тројица, имају наше ордене, али би добро било, ако би им се могла дати по једна ратна споменица.

Осим тога, требало би одликовати и г. Жика Барду-а [Jacques Bardoux, прим. БС и АК], гл. сарадника за спољну политику у часопису *L'Opinion*. Г. Барду је наш одличан пријатељ. Он је и за време анексионе кризе и за време последњих ратова писао увек с великим симпатијама о

нама. Он је иначе познат и цењен политички писац. У једној прилици он ми је рекао ове значајне речи: „Познајем, драги пријатељу, Аустрију. Није потребно да ме молите да пишем у вашу корист. Ако има икога на свету, који ће вас до краја бранити од ње, то сам ја“. С обзиром на положај који он заузима и с обзиром на његову вредност и његове године, требало би му дати Св. Саву III степена. Држим да он нема никаквог нашег ордена и ако сам за време анексионе кризе молио да му се орден да. Његово одликовање пало би пријатно и г. Поенкареу, пошто је он први патрон тога часописа.

Г. Шерадам [А. Chéradame, прим. БС и АК] ме је ове године задужио неколиким лепим чланцима, о којима сам Вам раније писао, али он већ има Св. Саву III степена, ако се добро сећам.

Али, има неколико професионалних новинара, које би требало одликовати. Из уредништва Тана, који нам је учинио толике услуге требало би одликовати, пре свега, г. Тардије-а, шефа одељења за спољну политику, који редовно пише уводне чланке о балканским стварима. Г. Тардије је човек солидне спреме и великог талента. Њему је данас тек 40 година и осигурана му је велика будућност. Ја га добро познајем и могу рећи да он, покрај свих симпатија које има према нама, још не може бити увршћен у наше праве пријатеље. Али држим да би га баш с тога требало одликовати. Он воли ордене, радо о њима говори и парадира с њима на свим рецепцијама. То би требало учинити још из разлога што ће он, врло вероватно, ускоро постати директор Тана. Г. Едрар³⁰ [Adrien Hébrard, прим. БС и АК] је већ престар и ко зна да ли ће издржати још једну годину, његово је наследство већ, у ствари, остварено. Акционари листа, који су подељени на католике, протестанте и јевреје, већ му траже заменика. Јевреји и један део протестаната хтели би г. Жозефа Ренока, члана парламента, који нам је добар пријатељ а католици и други део протестаната желели би г. Тардијеа. Како има извесних незгода да директор једног великог француског листа, као што је Тан, буде Јеврејин и како су акционари католици много јачи врло је вероватно, готово сигурно, да ће г. Тардије, ако његова кандидатура буде до краја подржана, постати директор Тана. Ако се добро сећам, он већ има Св. Саву III степена. У том случају требало би му дати II степен. На тај начин добио би „звездицу“ и то би му учинило велико задовољство. Сећам се врло добро једне рецепције код председника републике, на којој сам и ја био. Г. Тардије је гордо носио на свом фраку туниску „звезду“, коју други људи тако мало цене да неће ни да је носе. Лако је замислити, према томе, с

³⁰ Јакшић је направио грешку у писању имена, претпостављамо да је мислио на Адриана Ебрара, директора *Le Temps*-а до 1914. године.

колико ће више задовољства и поноса носити наш орден, који се много више цени. Како је он човек велике будућности требало би му дати тај орден, пошто нам он може учинити драгоцене услуге.

Поред њега требало би одликовати и његовог помоћника г. Ролса, који уређује рубрику *Action diplomatique* и телеграма са стране. Он нас искрено симпатише и мрзи Аустрију. Учинио нам је до сада многе услуге. Преко њега сам зимус и пролетос протурио у Тану толико „телеграма“, не само из Београда, него и из Петрограда, Лондона и т.д. Мислим да он нема нашег ордена. Како већ одавно има Почасну Легију требало би му дати Св. Саву III степена.

Најпосле, добро би било одликовати и другог млађег помоћника г. Тардијеовог, великог гркофила, великог бугарофоба г. Тио-а. То је млађи човек од будућности. Он има искрене симпатије за нашу ствар и добар је лични пријатељ г. Спалајковићев и мој, њему би довољно било дати Св. Саву IV степена.

Затим, не би требало заборавити уредништво Журнала де Деба, у коме имамо два добра пријатеља и који нам је учинио толико услуга у току последњих неколико година. То је лист који припада групи умерених републиканаца, мало конзервативнијој нијанси, него што је група око Тана. Његова публика није многобројна, али је врло отмена: политичари, дипломати, финансијери, професори и књижевници. Као год што је Тан све до прошле године имао извесних обзира према Аустрији, тако је Деба имао и још извесних обзира према Турској. То долази отуда што је г-ђа де Нелеш [Mme. Nalèche, прим. БС и АК] жена директора Журнала де Деба, из породице Collas која стоји на челу друштва.

Томе факту и утицају и извесних већих финансијера, који раде с Турском и који су главни акционари тога листа, треба приписати држање Деба у питању индемнитета, које балкански савезници траже од Турске. Али, овај је лист закleti непријатељ Аустро-Угарске и убеђени наш пријатељ, чим није у питању Турска. То је једини париски лист који годинама већ редовно, брани наше националне интересе против А. Угарске. Ниједан нас француски лист није тако искрено и отворено бранио за време анексионе кризе као Деба. Тај правац дају листу г. Огист Говен, мој лични и наш народни искрени пријатељ и г. де Налеш, директор листа. Г. Говен има Св. Саву III степена и добро би било да му се да једна ратна споменица, ако је то могуће. Што се тиче г. де Налеша, он, мислим, нема никаквог нашег ордена, с тога би било потребно да му се да Св. Сава III степена.

Даље, требало би одликовати г. Жана Ербета, главног сарадника за спољну политику у *L'Echo de Paris*, његов Вам је рад познат из ранијих

мојих извештаја. Он је недавно, по повратку свом из Београда, написао неколико лепих чланака у нашу корист. И то је један од млађих новинара од будућности. Г. Ербет има, мислим Св. Саву IV реда, али би му требало дати III ред.

Најпосле, ваљало би се сетити и уредништва Журнала. Познато Вам је из ранијих мојих извештаја да су нам два члана његова учинила лепих услуга. То су г. De Sain Blancard и г. Шарлс /Charlat/ Они немају наших ордена и требало би им дати Св. Саву IV реда, пошто је тај ред дат и г. Барби-у [Н. Varby, прим. БС и АК].

Ја сам уверен, Господине Председниче, да ће сви ти људи, ако будете изволели предложити их за одликовање, постати још много оданији нашој националној ствари. Пошто их све лично познајем, имао сам прилике да оценим како њихове способности, тако исто и њихово расположење према нама. Дао сам мишљење да се већини даду ордени III реда, једино из обзира према њиховом положају и годинама и друго и с тога што се ордени нижег степена не носе на рецепцијама, те им не би могли послужити за параду.

Подносећи Вам ове предлоге ја Вас молим, Господине Председниче, да их изволите проценити и донети о њима, што пре, Вашу одлуку. Помоћу ордена се могу у Паризу постићи велики успеси, нарочито у штампи, само треба добро пазити да се дају по једном строго утврђеном плану, с погледом на часност, вредност, значај и положај људи. На тај начин само моћи ће се очувати висока цена нашим орденима у Француској.

Молим Вас, Господине Председниче, да изволите примити израз мог најдубљег поштовања.

15/28 октобра 1913.

У Бадену.

[Потпис: др Гргур Јакшић]

НБС, Хартије Гргура Јакшића, Р558/618.

Biljana Stojić, Aleksandra Kolaković

**GRGUR JAKŠIĆ AND SERBIAN PUBLIC DIPLOMACY
IN FRANCE (1912–1913)**

Summary

Serbia, interested to present the War of 1912 in French public opinion as righteous and indispensable, gave special attention to her propagandistic activities. Besides the acceptance of foreign journalists, who were reporting from the Balkan's battlefields, Serbia organized the propaganda work of Serbian diplomats and intellectuals in all major European capitals. The engagement of certain French newspapers and journalists to write affirmatively about Serbia and Serbs was one part of a wider posted promotional activities conducted by the Serbia during the Balkan wars. Grgur Jakšić's friendly ties with French scholars, journalists and publishing houses were the basis for action of Serbian propaganda in France.

In this paper, we prepared two reports of Grgur Jakšić, from October 1913, which were addressed to Nikola Pašić, the Serbian Minister of Foreign Affairs. The first document relates to placing of information about Serbia in the French public and in another document Jakšić proposes decorations for French scholars and journalists who wrote about Serbia. The documents are part of Paper of Grgur Jakšić, saved in special funds of the National Library of Serbia.

Keywords: Grgur Jakšić, Balkans Wars, french intellectuals, press, Public opinion.

Чланак примљен: 14. 02. 2012.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 20. 08. 2012.

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

Текст доставити на адресу Редакције издања Историјског института,
Кнеза Михаила 36/II, Београд, e-mail: istorinst@iib.ac.rs

Рукописи у компјутерском слогу предају се у једном примерку у штампаном и електронском облику у фонту Times New Roman, величина фонта 12. Размак између редова је 1.5, а напомене се налазе на крају сваке стране. Аутори могу предати радове и на страном језику (енглески, руски, француски, немачки). Текст може да има највише 1,5 табак (1.800 словних места по страни)

Осим основног текста са напоменама (уређеним према упутству), **рад треба да садржи:**

Апстракт. Налази се испод наслова рада и не може имати више од 600 словних знакова. Пише се на језику којим је писан основни текст.

Кључне речи. Дају се на српском и на енглеском језику и може их бити највише 10.

Резиме. Предаје се на енглеском језику и не може имати више од 1.200 словних знакова.

Прилоге. Доставити их електронској форми ван Word документа у једном од следећих формата .tiff, .jpg, .eps, .cdr. Црно беле фотографије предати у резолуцији од најмање 150, а колор од 300 dpi.

Начин цитирања:

Посебних издања:

Име аутора се пише иницијалом, са размаком између имена и презимена, обичним словима. Први пут цитиран наслов књиге пише се у целини, курзивом. Место и година издања пишу се иза наслова, без запете између. Цитиране странице пишу се на крају без скраћене ознаке за страну.

Примери:

- С. Рудић, *Властела Илирског грбовника*, Београд 2006, 44–46.

Пример за поновљено издање књиге:

- К. Јиречек, *Историја Срба*, I, Београд 1978², 30.

Чланака у часописима:

Име аутора се пише иницијалом, са размаком између имена и презимена, обичним словима. Наслов рада се пише курзивом. Назив часописа (пун или са скраћен), број (арапским цифрама), година у загради и цитирана страна.

Примери:

- Т. Живковић, *Легенда о Павлимиру Белу*, ИЧ 50 (2003) 15.

- П. Пузовић, *Увођење опитежића у Хиландару 1933. године*, ИЧ 45–46 (1998-1999) 2000, 245

(начин за часописе где је година за коју се односе различита у односу на годину изласка часописа)

- Г. Томовић, *Трагови старог рударења у топонимији пљеваљског краја*, Гласник Завичајног музеја 3 (Пљевља 2002) 2003, 58.
(начин за часописе са истим називом а различитим местом издања, мање познате, ретко доступне часописе)

Чланака у зборницима радова:

Име аутора се пише иницијалом, са размаком између имена и презимена, обичним словима. Наслов рада курзивом, наслов зборника, место издања и година и цитирана страна.

Пример:

- Р. Ћук, *Почеци рударства и привредни успон Србије*, Краљ Владислав и Србија 13. века, Београд 2003, 103.

Поглавља у колективним публикацијама:

Назив публикације (курзивом) и том, место и година издања, цитирана страна и име аутора поглавља у загради.

Пример:

- *Историја српског народа* 6–1, Београд 1983, 98 (Д. Ђорђевић).

Извора:

Примери:

- Доментијан, *Живот Светога Симеуна и Светога Саве*, изд. Ћ. Даничић, Биоград 1865, 97.

- С. Б. Скокнић, *Моје успомене из Првог светског рата*, прир. М. Ј. Милићевић, Београд 2003, 63.

- Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма* I–1, Београд – Ср. Карловци 1929, 250.

- *Actes de Lavra* III, pag P. Lemerle, Paris 1979, 13.

После првог помена пуне библиографске јединице у напоменама, током наредних цитирања даје се скраћени облик, односно понавља се иницијал имена и презиме аутора и скраћени наслов.

- Код узастопног навођења аутора и дела: Исто, Ibid.

- У ћирици употребљава се скраћеница уп. а у латиници cf.

- Напомене се скраћују са нап.

- Не употребљавају се скраћенице стр. односно р. и рр.

Датуми се пишу на следећи начин, нпр. 2. март 2007.

Бројеви већи од троцифрених треба да буду куцани са тачкама, а не са размацама, нпр. 2.000, 10.000.

Аутори контролишу и уносе **лекторске интервенције** у електронску верзију текста. Уколико се не слажу са неком од лекторских интервенција то морају видно означити на штампаној верзији текста.

Радови се примају до 1. маја за текућу годину.

INSTRUCTIONS FOR CONTRIBUTORS

The articles should be submitted both in paper form to the Editorial Board of The Institute of History (Address: Kneza Mihaila Street 36/II, Belgrade, Republic of Serbia) and in digital form via e-mail (istorinst@iib.ac.rs).

The texts should be typed in MS Word application and submitted in one digital copy. We recommend the use of Times New Roman font. The font size of the main text should be 12pt (with 1.5 spacing) and of the footnotes 10pt (with single spacing). Footnotes should be in the footer of each page. Contributors may submit their articles in Serbian or in a foreign language (English, Russian, French, German). The text should not exceed 24 pages (43.200 characters, including spaces).

Each text should include, along with the main text and footnotes, the following:

Abstract – which comes after the title. It should be written in same language as the main text and not exceed 600 characters (with spaces).

Keywords – up to ten words, given in Serbian and English.

Summary – should be written in English and should not exceed 1.200 characters (with spaces).

Illustrations and charts – If any, should be submitted apart from the Word document in one of the following digital formats .tiff, .jpg, .eps, .cdr. Black and white illustrations should be at resolution of at least 150, and color ones at least 300 dpi.

How to cite:

Monographs:

Name of the author(s) should be written just as an initial, with space between name and full surname, in regular font. In the first citation of a monograph, its title should contain complete information, in italic font. Place and year of publication are written after the title, without a comma in between. Cited pages are written at the end, without abbreviations for the words „page“ and „pages“.

Examples:

- С. Рудић, *Властела Илирског грбовника*, Београд 2006, 44–46.

Second edition of a book:

- К. Јиречек, *Историја Срба*, I, Београд 1978², 30.

Articles in journals:

Name of the author(s) should be written just as an initial, with space between name and full surname, in regular font. The title of the article should be in italic font, followed by the journal title (full or abbreviated name), its volume and/or number (in arabic numbers), year (in the brackets) and cited page – all in regular font.

Examples:

- Т. Живковић, *Легенда о Павлимиру Бели*, ИЧ 50 (2003) 15.

- П. Пузовић, *Увођење општежића у Хиландару 1933. године*, Историјски часопис 45–46 (1998-1999) 2000, 245.

(example for the journals in which the year that refers to the volume does not match with the year of the actual publication)

- Г. Томовић, *Трагови старог рударења у топонимији пљеваљског краја*, Гласник Завичајног музеја 3 (Пљевља 2002) 2003, 58.
(example for the journals of the same name but different publication places, less known or less available journals)

Articles in edited volumes / collections of works:

Name of the author(s) should be written just as an initial, with space between name and full surname, in regular font. The title of the article should be in italic font, followed by the title of the collection of works, place and year of publication and cited page – all in regular font.

Example:

- Р. Пук, *Почеци рударства и привредни успон Србије*, Краљ Владислав и Србија 13. века, Београд 2003, 103.

Chapters in books (collective works):

The name of the publication should be written in italic, followed by the volume, place and year of publication, cited page and the name of the author(s) (in the brackets) – all in regular font.

Example:

- *Историја српског народа* 6–1, Београд 1983, 98 (Д. Ђорђевић).

Primary Sources:

Examples:

- Доментијан, *Живот Светога Симеуна и Светога Саве*, ed. Ђ. Даничић, Београд 1865, 97.

- С. Б. Скокнић, *Моје успомене из Првог светског рата*, ed. М. Ј. Милићевић, Београд 2003, 63.

- Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма* I–1, Београд – Ср. Карловци 1929, 250.

- *Actes de Lavra III*, par P. Lemerle, Paris 1979, 13.

After the first citation of the full bibliographic unit in footnotes, every other citation should be given in abbreviated form which includes the initial of the name and surname of the author(s) and shortened title.

For successive references to the same author and work use: Isto, Ibid.

In Serbian language the abbreviation up. should be used, while in the foreign languages the form is cf.

Footnotes are abbreviated with nap. (in English: note)

The abbreviations str. i.e. p. and pp. are not to be used.

Dates are written in the following way, e.g. March 2nd 2007 (2. mart 2007.)

Numbers with more than three digits should be written with dots, without spaces, e.g. 2.000, 10.000.

The Contributors control and insert editorial interventions in the digital version of their texts. If they have any objections to the interventions received from the Editorial Board they should clearly note that on a printed version of the text.

The admission deadline for the current year is May 1st.

МЕШОВИТА ГРАБА - MISCELLANEA
Нова серија, књ. XXXIII

Издавач

Историјски институт Београд
Кнез Михаилова 36/II, 11000 Београд
istorinst@iib.ac.rs, www.iib.sanu.ac.rs

За издавача

Др Срђан Рудић, директор

Лектура

Милица Симић

Секретар Редакционог одбора

Снежана Ристић

Припрема за штампу

Слободан Симић

Штампа

Чигоја штампа
Студентски трг 13, Београд
office@chigoja.rs

Тираж

500 примерака

ISSN 0350-5650

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

93/94 (497.11)

МЕШОВИТА грађа = Miscellanea / Одговорни
уредник Недељко В. Радосављевић. - 1956, књ. 1-
1990, књ. 20; Н.С. 2003, књ. 21-. - Београд (Кнез
Михаилова 36/II) : Историјски институт, 1956-1990 ;
2003- (Београд : Чигоја штампа). - 24 cm

ISSN 0350-5650 = Мешовита грађа - Историјски
институт (Београд)

COBISS.SR-ID 14717954